

UNIwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Wydział Pedagogiki i Psychologii

MONIKA ZAMARLIK-MAZUREK

**KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE KURATORÓW
SĄDOWYCH W PRACY Z DZIEĆMI I DOROSŁYMI W RODZINACH
EMIGRANCKICH**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
prof. zw. dr hab. Bożeny Muchackiej

KRAKÓW 2022

Abstrakt

Jednym z priorytetowych wyzwań, przed którymi stoi Rzeczpospolita Polska są niesprzyjające trendy demograficzne. Przewiduje się, iż do 2035 r. nastąpi depopulacja Polski o ponad 2 mln osób w odniesieniu do 2007 r. Obserwowalny jest niedobór na rynku pracy. Problem będzie dotyczył w przyszłości nie tylko wysoko wykwalifikowanych stanowisk, ale także tych wymagających kwalifikacji podstawowych. Aby zatem móc utrzymać aktualny poziom zatrudnienia w gospodarce powinno w niej pracować ok. 8% cudzoziemców.

Mając na uwadze powyższe, jak również aktualną sytuację na Ukrainie, należy stwierdzić, że cudzoziemcy stanowią i stanowić będą w Polsce coraz bardziej istotną grupę społeczną. Przyrost migracji niesie za sobą zagrożenia w postaci zwiększającej się liczby cudzoziemców popadających w konflikt z prawem, co stanowi naturalną pochodną zjawiska migracyjnego. Zwiększy się liczba osób poddawanych środkom probacyjnym w postaci nadzoru i dozoru kuratorskiego.

Problematyką niniejszej dysertacji, jest obszar związany kompetencjami kuratorów sądowych, które to kompetencje powinni posiadać.

Analiza uzyskanych wyników pozwala skonstatować, iż badani kuratorzy sądowi prezentują niewystarczający poziom kompetencji międzykulturowych. W dysertacji wskazuje się na potrzebę zmian uregulowań prawnych dotyczących pracy kuratorów z cudzoziemcami oraz konieczność realizacji szkoleń zawodowych podnoszących kwalifikacje kuratorów w badanym obszarze.

Abstract

One of the priority challenges faced by the Republic of Poland are unfavourable demographic trends. It is predicted that by 2035 Poland will be depopulated by more than 2 million people with respect to 2007. There is an observable shortage on the labour market. The problem will concern in the future not only highly qualified positions, but also those requiring basic qualifications. Therefore, in order to maintain the current level of employment in the economy about 8% of foreigners should work in it.

Bearing in mind the above as well as the current situation in Ukraine, it should be stated that foreigners constitute and will constitute in Poland an increasingly significant social group. Increasing migration brings with it threats in the form of an increasing number of foreigners coming into conflict with the law, which is a natural consequence of the migration phenomenon. The number of persons subjected to probation measures in the form of supervision and probation will increase.

The problematic area of the present dissertation is the one related to of competences of probation officers, which they should have. The analysis of the obtained results allows us to conclude that the examined probation officers present an insufficient level of intercultural competences. The dissertation points to the need for changes in legal regulations concerning the work of probation officers with foreigners and the necessity for professional training to raise the qualifications of probation officers in the researched area.

Spis treści

Wstęp	6
ROZDZIAŁ I	10
PRAWA DZIECKA W KONTEKŚCIE ZMIAN ŚWIATA	10
1.1. MIGRACJE – KONTEKST FORMALNO –PRAWNY	10
1.2. HISTORIA I ROZWÓJ PRAW DZIECKA W KONTEKŚCIE ZMIAN SPOŁECZNYCH.....	15
1.3. GLOBALIZACJA I JEJ SKUTKI W RESPEKTOWANIU PRAW DZIECI I MŁODZIEŻY.....	32
ROZDZIAŁ II	38
DZIECKO W RODZINIE EMIGRANCKIEJ	38
2.1. ZRÓŻNICOWANIE STATUSU POBYTOWEGO RODZIN EMIGRANCKICH W POLSCE.....	39
2.1.1. STATUSY POBYTOWE RODZIN EMIGRANCKICH Z EUROPEJSKIEGO OBSZARU GOSPODARCZEGO UNII EUROPEJSKIEJ	40
2.1.2. STATUSY POBYTOWE OBYWATELI PAŃSTW TRZECICH	43
2.2. ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH DOTYCZĄCYCH POBYTU RODZIN EMIGRANCKICH W POLSCE.....	45
2.3. KONSEKWENCJE PRAWNE DLA CUDZOZIEMCÓW POPEŁNIAJĄCYCH PRZESTĘPSTWA W POLSCE.....	55
2.4. CUDZOZIEMCY W POLSKICH JEDNOSTKACH PENITENCIARNYCH.....	57
2.5. PRZESTĘPCZOŚĆ W RODZINACH EMIGRANCKICH I JEJ SKUTKI DLA SYTUACJI DZIECKA.....	64
ROZDZIAŁ III	77
FUNKCJE KURATORA SĄDOWEGO W KONTEKŚCIE UWARUNKOWAŃ WSPÓŁCZESNYCH PROBLEMÓW EGZYSTENCJALNYCH W RODZINACH	77
3.1. STATUS PRAWNY KURATORÓW SĄDOWYCH I ICH POZYCJA W WYMIARZE SPRAWIEDLIWOŚCI.....	77
3.2. ZAKRES ZADAŃ RODZINNYCH KURATORÓW SĄDOWYCH.....	87
3.3. ZAKRES ZADAŃ KARNYCH KURATORÓW SĄDOWYCH.....	98
3.4. RODZINY EMIGRANCKIE JAKO SPECYFICZNA GRUPA DOZOROWANYCH.....	106
ROZDZIAŁ IV	108
KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE KURATORÓW SĄDOWYCH W ZAKRESIE OPIEKI NAD RODZINAMI EMIGRANCKIMI	108
4.1. ROLA KULTURY W KSZTAŁTOWANIU JEDNOSTKI ORAZ RELACJI MIĘDZYLUDZKICH.....	108
4.2. SPOŁECZNY KONTEKST MIĘDZYKULTUROWOŚCI.....	119
4.3. KOMPETENCJA MIĘDZYKULTUROWA JAKO JEDNA Z ISTOTNYCH KOMPETENCJI KLUCZOWYCH.....	128
4.4. KLUCZOWE KOMPETENCJE KURATORÓW SĄDOWYCH.....	151
4.5. PRZESTĘPCY CUDZOZIEMCY W EUROPIE – WYBRANE ASPEKTY.....	163
ROZDZIAŁ V	175
ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE REALIZOWANYCH BADAŃ	175
5.1. CEL I PRZEDMIOT BADAŃ.....	175
5.2. PROBLEMATYKA BADAWCZA.....	177
5.3. ZMIENNE I ICH WSKAŹNIKI.....	179
5.4. METODY I TECHNIKI ZASTOSOWANE W BADANIACH	180

5.5. ORGANIZACJA I PRZEBIEG BADAŃ.....	182
5.6. CHARAKTERYSTYKA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNA BADANEJ POPULACJI	183
ROZDZIAŁ VI	186
ANALIZA I INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH.....	186
6.1. SKALA UDZIAŁU RODZIN EMIGRANCKICH W POPULACJI OBJĘTYCH NADZOREM I DOZOREM KURATORÓW W KRAKOWSKIM OKRĘGU SĄDOWYM.....	186
6.2. ZMIANY UDZIAŁU RODZIN EMIGRANCKICH OBJĘTYCH NADZOREM I DOZOREM KURATORÓW W KRAKOWSKIM OKRĘGU SĄDOWYM NA PRZESTRZENI LAT 2008-2018.....	186
6.3. POZIOM PRZYGOTOWANIA KURATORÓW SĄDOWYCH DO PROWADZENIA I SPRAWOWANIA NADZORU I DOZORU NAD RODZINAMI EMIGRANCKIMI W ZAKRESIE UMIEJĘTNOŚCI POROZUMIEWANIA SIĘ W JĘZYKACH OBCYCH.....	186
6.4. POZIOM PRZYGOTOWANIA KURATORÓW SĄDOWYCH DO PROWADZENIA I SPRAWOWANIA NADZORU I DOZORU NAD RODZINAMI EMIGRANCKIMI W ZAKRESIE KOMPETENCJI MIĘDZYKULTUROWYCH.....	189
6.5. POTRZEBY W ZAKRESIE ROZWOJU KOMPETENCJI MIĘDZYKULTUROWYCH KURATORÓW SĄDOWYCH SPRAWUJĄCYCH NADZÓR I PROWADZĄCYCH DOZORY W RODZINACH EMIGRANCKICH.....	199
6.6. OCZEKIWANIA KURATORÓW SĄDOWYCH WZGLĘDEM ZMIAN LEGISLACYJNYCH OPTYMALIZUJĄCYCH SPRAWOWANIE NADZORU I PROWADZENIE DOZORU NAD RODZINAMI EMIGRANCKIMI	203
ROZDZIAŁ VII	205
ANALIZA MODELI, FORM, METOD I EFEKTÓW PRACY KURATORÓW SĄDOWYCH ORAZ TYPOLOGIA OSÓB OBJĘTYCH NADZOREM I DOZOREM KURATORSKIM	205
7.1. WSPÓŁCZESNE MODELE POLSKIEJ KURATELI SĄDOWEJ.....	205
7.2. FORMY, METODY I EFEKTY PRACY KURATORÓW SĄDOWYCH.....	216
7.3. KATEGORIE OSÓB OBJĘTYCH NADZOREM I DOZOREM KURATORSKIM.....	232
PODSUMOWANIE WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH	239
USTOSUNKOWANIE SIĘ DO ZEBRANYCH DANYCH EMPIRYCZNYCH.....	244
WNIOSKI DLA PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ	247
KIERUNKI DAŁSZYCH BADAŃ NAD KOMPETENCJAMI MIĘDZYKULTUROWYMI KURATORÓW SĄDOWYCH.....	249
Streszczenie.....	251
BIBLIOGRAFIA	253
WYKAZ TABEL.....	273
WYKAZ RYSUNKÓW.....	275
WYKAZ WYKRESÓW	276
Załącznik	278

Wstęp

Jednym z priorytetowych wyzwań, przed którymi stoi Rzeczpospolita Polska są niesprzyjające trendy demograficzne. Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego dotyczącej demografii, przewiduje się iż do 2035 r. nastąpi depopulacja Polski o ponad 2 mln osób w odniesieniu do 2007 r. Postępujące zmiany w tym obszarze zostały zapoczątkowane po 2015 r¹.

Niewielki przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa, jak również emigracja zarobkowa obywateli polskich powoduje niedobór na rynku pracy. Podkreślenia wymaga opinia ekspertów Organizacji Narodów Zjednoczonych, którzy to przewidują, iż Polska znajduje się wśród państw, których populacja będzie się zmniejszać najszybciej. Tym samym polskie społeczeństwo będzie się błyskawicznie starzeć. Wobec tych danych liczbowych, okazuje się iż już w 2030 roku będzie brakował obsady na co piąte stanowisko pracy w Polsce. Oznacza to, że na 20 milionów etatów zajętych będzie tylko ok. 16 mln. Problem będzie dotyczył nie tylko wysoko wykwalifikowanych stanowisk, ale także tych o kwalifikacjach podstawowych. Aby zatem móc utrzymać aktualny poziom zatrudnienia w gospodarce powinno w niej pracować ok. 8% cudzoziemców².

Mając na uwadze powyższe cudzoziemcy stanowią i stanowiąc będą coraz bardziej istotną grupę społeczną w Rzeczypospolitej Polskiej. Przyrost migracji osób z „państw trzecich”, prócz wymiernego efektu ekonomicznego niesie za sobą zagrożenia w postaci zwiększającej się liczby cudzoziemców popadających w konflikt z prawem. Wzrośnie liczba popełnianych przestępstw, które są naturalną pochodną zjawiska migracyjnego obserwowanego, w szczególności w krajach Europy Zachodniej. Naturalną konsekwencją stanie się, zwiększenie liczby osób względem, których będzie istniała konieczność stosowania środków probacyjnych w postaci nadzoru i dozoru sprawowanego przez zawodowych i społecznych kuratorów sądowych. Specyficzną grupą cudzoziemców są Ci, wobec której zastosowano nadzór i dozór kuratora.

Problematyką niniejszej dysertacji, jest obszar związany z kompetencjami kuratorów sądowych, które to kompetencje powinni posiadać, a które winne być nieodzowne w celu

¹ *Prognoza ludności na lata 2008-2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009; *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, Warszawa 2013.

² A. Dragan, *„Polska jako kraj migracji”*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2016, s. 4.

rzetelnego prowadzenia nadzoru lub dozoru kuratorskiego wśród rodzin oraz osób dorosłych o narodowości innej niż narodowość polska.

W dysertacji podjęta zostanie próba zdiagnozowania istotnych problemów, jakie towarzyszą kuratorom sądowym w ich codziennej służbie, w kontakcie z cudzoziemcami.

Dysertacja została podzielona na siedem zasadniczych - rozdziałów. Zawiera również podsumowanie przeprowadzonych badań własnych oraz wnioski i rekomendacje, które mogą umożliwić implementację proponowanych rozwiązań do obowiązującego systemu prowadzenia nadzoru i dozoru kuratorskiego.

W rozdziale pierwszym została poruszona tematyka związana z prawami dziecka, w odniesieniu do kwestii zjawiska migracji oraz historii i rozwoju praw dziecka na tle zachodzących zmian społecznych. Poruszono także sferę respektowania praw dzieci i młodzieży w ujęciu globalnym.

Rozdział drugi, został poświęcony sytuacji formalno - prawnej rodzin emigranckich. Dokonano analizy statusów pobytowych rodzin emigranckich z podziałem na rejon pochodzenia. Zinterpretowano dane statystyczne dotyczące pobytu rodzin emigranckich w Polsce, zaprezentowano problematykę przestępczości cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. W tym celu przeanalizowano dane statystyczne dotyczące cudzoziemców i kwalifikacji czynów zabronionych w związku, z którymi zastosowano wobec nich środki penalne.

Rozdział trzeci dotyczy problematyki kuratorskiej służby sądowej, funkcji kuratora sądowego, statusu prawnego kuratora i jego pozycji w wymiarze sprawiedliwości.

Rozdział czwarty, poświęcony został kompetencjom międzykulturowym w zakresie warunkującym prawidłowe realizowanie nadzoru i dozoru przez kuratora sądowego w odniesieniu do rodzin emigranckich. Poruszono kontekst społeczny zjawiska międzykulturowości, roli kultury w kształtowaniu pożądanych postaw w relacjach międzyludzkich. Dokonano taksonomii kompetencji społecznych w odniesieniu do kuratorów sądowych, w celu wyłonienia kompetencji kluczowych, niezbędnych do efektywnego sprawowania nadzoru i dozoru przez kuratora sądowego nad rodzinami emigranckimi. Wskazano na kompetencje międzykulturowe, które to stanowią swoistego rodzaju aksjomat w prowadzeniu oddziaływań resocjalizacyjnych względem rodzin emigranckich przez kuratorów sądowych.

W rozdziale piątym przedstawiono metodologię badań własnych. W rozdziale ujęte zostały założenia metodologiczne realizowanych badań, w związku z czym zawarto w nim

miedzy innymi założenia badawcze oraz metody i techniki badawcze. Dokonano wyboru badanych grup oraz opisano organizacje i przebieg badań.

W realizowanym projekcie badawczym założono, że istotnym czynnikiem warunkującym skuteczność prowadzenie dozoru kuratorskiego wobec cudzoziemców, jest posiadanie przez kuratorów kompetencji międzykulturowych.

Rozdział szósty zawiera analizę i interpretację wyników badań własnych. Ogólnym kontekstem podjętych badań jest realizowanie przez kuratorów sądowych „określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu”³. Niemniej w przypadku dozoru kuratora sądowego nad cudzoziemcami istotnym czynnikiem wydaje się być odmienność kulturowa, językowa i mentalnościowa tych osób. Dozór kuratora wymaga znajomości i biegłego posługiwania się także przepisami i terminologią prawniczą. Niezwykle cennym jest posiadane doświadczenia, które kurator sądowy zdobywa w codziennej służbie w omawianej profesji. Jednak w przypadku cudzoziemców, prowadzenie skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych nie jest możliwe przy braku kompetencji międzykulturowych.

Istotnym jest przedstawienie sposobu rozumienia kompetencji międzykulturowych oraz wybranego modelu tych kompetencji. Kompetencjami międzykulturowymi są przede wszystkim: umiejętność porozumiewania się w obcych językach, zrozumienie dla zachowania osób odmiennych kulturowo, szczególnie w zakresie rozumienia kodów językowych i kulturowych. Istotnym elementem jest także wgląd we własną kulturę, historię i tradycję oraz jego oddziaływanie na komunikację społeczną⁴. Wysoki poziom kompetencji międzykulturowych powoduje lepszą sprawność działania w układach instytucjonalnych, jak również w nieformalnych relacjach międzyludzkich. Jednostki cechujące się wysokim poziomem kompetencji międzykulturowych są zdolne do szybkiej adaptacji do warunków, relacji społecznych, nawet w przypadku gdy ich nie znają. Potrafią wykonywać w takich warunkach zadania i realizować wyznaczone cele⁵.

W rozdziale siódmym omówione zostały modele współczesnej kurateli sądowej. W rozdziale dokonano podziału ze względu na zakres zadań jakie ma do realizacji kurator

³ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych Dz.U. (2001 nr 98 poz. 1071), art. 1.

⁴ A. Chańko, *Kształcenie kompetencji międzykulturowych kadry instytucji penitencjarnych w Polsce – kontekst pracy z obcokrajowcami przebywającymi w izolacji więziennej*, w: *Psychologiczny i terapeutyczny kontekst pracy środowiskowej*, red. P. Barczyk, A. Barczyk, wyd. GWSP im. Kardynała A. Hlonda, Mysłowice 2010, s. 175.

⁵ M. Chutnik, *Szok kulturowy. Przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie*, wyd. Universitas, Kraków 2007, s. 114.

do spraw rodzinnych oraz do spraw dorosłych. Przedstawiono formy i metody pracy służby kuratorskiej oraz klasyfikację osób objętych nadzorem i dozorem kuratorskim.

ROZDZIAŁ I

PRAWA DZIECKA W KONTEKŚCIE ZMIAN ŚWIATA

1.1. Migracje – kontekst formalno – prawny

Początki migracji sięgają XIX wieku, kiedy to społeczno – ekonomiczne zmiany (przejście z feudalizmu do kapitalizmu), spowodowały możliwość przemieszczania się ludności. W roku 2013 agenda Organizacji Narodów Zjednoczonych – UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) – szacowała liczbę uchodźców na całym świecie na ponad 51 mln osób. Ponad 33 mln z tej liczby to tzw. uchodźcy wewnętrzni (przebywający wewnątrz własnego kraju). Poza swoim krajem przebywało 16,7 mln uchodźców. Ponad połowa uchodźców, wywodzi się z: Afganistanu, Syrii oraz Somalii. Ich celem są zamożne kraje europejskie. Sytuacja demograficzną w krajach członkowskich Unii Europejskiej określa się jako trudną, ze względu na zbyt małą liczbę urodzeń, umożliwiającą zastępowalność pokoleń. Powyższe powoduje w niektórych przypadkach, iż przyrost naturalny jest ujemny. Wobec czego, rozwiązaniem przyjmowanym przez niektóre państwa jest przyjęcie migrantów. Zabieg ten ma spowodować utrzymanie aktualnego poziomu życia obywateli⁶.

Początek lat 90 – tych ubiegłego wieku był początkiem dynamicznego wzrostu liczby imigrantów, których celem była Polska. Aktualnie Polska z kraju emigracyjnego w coraz większym stopniu staje się krajem przyjmującym imigrantów, a ich liczba, mimo że procentowo jest niewielka, stale wzrasta⁷.

W dniu 31 lipca 2012 roku Rząd Rzeczypospolitej Polskiej przyjął dokument: „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”. Opracowanie zostało przygotowane przez Zespół do Spraw Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji⁸. We wprowadzeniu do dokumentu wskazano, iż mobilność zagraniczna jest ważnym czynnikiem, który wpływa na sytuację w jakiej znajdują się poszczególne

⁶ https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf (dostęp: 15.01.2020).

⁷ H. Bojar, *Rodzina imigrancka w Polsce z perspektywy. Community studiem*, w: *Oblicza lokalności: ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewski, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2008, s. 365.

⁸ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy*, w: *Prawa człowieka. Humanistyczne zeszyty naukowe*, red. L. Wieczorek, Zeszyt nr 21 (2018), s. 65.

społeczeństwa oraz państwa europejskie⁹. Zjawisko to było znane od XIX wieku, aczkolwiek Polska doświadczyła go dopiero po II wojnie światowej. Przy czym nie była dostatecznie do niego przygotowana m.in. pod względem rozwiązań legislacyjnych i proceduralnych, jak również wiedzy na temat międzynarodowych praktyk w tym zakresie. Istniejący wówczas system logistyczny oraz instytucjonalny nie sprostał panującej wówczas sytuacji migracyjnej¹⁰. W dokumencie podkreślono również, iż wpływ na powyższą sytuację miała sytuacja ekonomiczna Polski, która uniemożliwiała wdrożenie schematów postępowania funkcjonujących w Europie Zachodniej. Tym samym dokument „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”, opracowany przez Zespół do Spraw Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji stał się „milowym krokiem”, gdyż do tamtego czasu Polska nie dysponowała uporządkowaną koncepcją polityki migracyjnej i integracyjnej¹¹. Adekwatnie obrazuje ówczesną sytuację Witold Klaus, który w 2007 roku sformułował następujące uwagi: „Polska w zasadzie nie dysponuje dokumentem, który określałby założenia naszej polityki migracyjnej. Całokształt działań podejmowanych w tym zakresie przez władze cechuje doraźny charakter i najczęściej brak uprzedniej analizy zjawiska oraz brak głębszej refleksji nad konsekwencjami planowanych działań. Dotyczy to zarówno polityki stosowanej wobec migrantów ekonomicznych, jak i polityki integracyjnej. Na potrzebę zmian w tym zakresie i konieczność opracowania polityki migracyjnej, jako ważnego instrumentu w strategii rozwoju Polski, pod względem demograficznym oraz społeczno – gospodarczym, zwraca uwagę Rządowa Rada Ludnościowa”¹² w raporcie pt. „Sytuacja demograficzna Polski”¹³ z 2007 r.

Istotnym elementem brany pod uwagę przez cudzoziemców, którzy decydują się na zamieszkanie w określonym państwie są „profity”, jakie otrzymają po uzyskaniu obywatelstwa¹⁴. Do 15 sierpnia 2012 roku obowiązywała na terenie Rzeczypospolitej Polskiej ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim¹⁵. Wówczas została zmieniona wprowadzono w życie nową ustawę, która obowiązuje do chwili obecnej¹⁶. Nowe przepisy były reakcją na politykę migracyjną. Celem było stworzenie takich procedur, które ułatwią dostęp do kraju obywatelom tych państw, którzy są w niej najbardziej pożądanymi.

⁹ *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, Dokument Zespołu ds. Migracji MSWiA, przyjęty przez Radę Ministrów RP 31.07.2012 r., s. 4.

¹⁰ *Ibidem*, s. 5.

¹¹ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 66.

¹² *Ibidem*, s. 66.

¹³ Raport „*Sytuacja demograficzna Polski*”, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2007.

¹⁴ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 68.

¹⁵ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim [Dz.U. 1962 nr 10 poz. 49].

¹⁶ Ustawa z dn. 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim [Dz.U. 2012 poz. 161].

Po weryfikacji nowego systemu nadawania obywatelstwa przez Instytut Spraw Publicznych (badaniami metodą wywiadu), która odbyła się w 2015 roku, eksperci tego instytutu ocenili wzrost nadań obywatelstwa polskiego jako niski, czego przyczyną miała być niejasna polityka migracyjna. Wskazano, iż nie jest wiadomym, którzy obywatele są w Polsce najbardziej pożądanymi. Czy są to pochodzący z Polski obywatele innych państw, czy osoby, które podjęły w Polsce pracę, lub założyły rodzinę. Poza tym, brak jest kampanii informacyjnych, mających promować polskie obywatelstwo, co implikuje iż bardziej atrakcyjne dla cudzoziemców są inne kraje Unii Europejskiej¹⁷.

W wyniku dostosowania prawa polskiego do unijnego w zakresie migracji weszły w życie: w 2002 roku ustawa o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁸ [uchylona w roku 2006, na rzecz nowej ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin¹⁹], natomiast w 2003 roku ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej²⁰, oraz ustawa o cudzoziemcach²¹, zmieniona w roku 2013, na rzecz obecnie obowiązującej ustawy o cudzoziemcach z 12 grudnia 2013 roku²². Ławrenow wskazuje, iż „faktyczne zmierzenie się z problemami migracyjnymi i integracyjnymi nastąpiło dopiero po 2008 roku. Rok po roku następował bowiem stały wzrost zainteresowania obywateli Ukrainy dłuższym pobytem w Polsce”²³.

W polskich aktach normatywnych wyróżnia się kilka kategorii migrantów:

Uchodźcy - zdefiniowanie tego terminu zostało dokonane w konwencji genewskiej w 1951 r. Uchodźcą jest każda osoba, która ze względu na obawy, przed prześladowaniami w kraju pochodzenia, (np. na tle rasowym, religijnym, narodowościowym, przynależności do danej grupy społecznej czy przekonań politycznych) opuszcza terytorium państwa, którego jest obywatelem, a następnie przyjeżdża na teren państwa, której jest stroną konwencji

¹⁷ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 67.

¹⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej [Dz.U. 2002 nr 141 poz. 1180].

¹⁹ Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin [Dz.U. 2006 poz. 293].

²⁰ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej [Dz. U. 2003 Nr 128 poz. 1176].

²¹ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach [Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1175].

²² Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach [Dz. U. 2013 poz. 1650].

²³ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 67.

i zwraca się tam z prośbą o objęcie ochroną²⁴. Wskazać należy, iż Unia Europejska dokonała rozszerzenia tej swoistej ochrony na obywateli państw, w których trwają konflikty zbrojne²⁵. Powyższe, stoi w zgodzie z wytycznymi, określonymi przez odpowiednie organy międzynarodowe. Wobec powyższego, istnieje grupa osób, które nie zostały zakwalifikowane jako uchodźcy, jednak zostali objęci tzw. „ochroną uzupełniającą”, ze względu na wykazanie, iż „jeśli wróci do swojego kraju pochodzenia, a w przypadku bezpaństwowca – do państwa swojego dawnego miejsca zwykłego pobytu, może mu rzeczywiście grozić poważna krzywda” (kara śmierci lub egzekucja; tortury lub niehumanitarne lub poniżające traktowanie lub karanie w kraju jego pochodzenia; poważne indywidualne zagrożenie życia lub fizycznej integralności osoby cywilnej wynikające z masowej przemocy w sytuacjach międzynarodowych lub wewnętrznych konfliktów zbrojnych)²⁶.

Azylanci - osoby, którym udzielono prawej opieki w państwie, w którym się znaleźli. Państwo udziela azylantowi schronienia przed ścigającymi go organami państwa jego pochodzenia, uznając tym samym, że prześladowanie go (najczęściej ze względów politycznych) jest niesłuszne.

Repatrianci – osoby pochodzenia polskiego, które w przeszłości posiadały obywatelstwo polskie (lub posiadało je co najmniej jedno z rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków). Osoba ubiegająca się o repatriację powinna wykazać związek z polskością i przynależność do narodu polskiego, a także wyrazić wolę przeniesienia się na stałe do Polski jako kraju pochodzenia swojego lub swoich przodków;

Emigranci zarobkowi – osoby, które nie są zainteresowane zmianą obywatelstwa, a ich pobyt na terytorium Rzeczypospolitej jest związany z zarobkowaniem. Cudzoziemiec zarabkujący w Polsce może zwrócić się do wojewody z wnioskiem o wydanie zezwolenia na pobyt czasowy i pracę.

*Osoby nielegalnie przebywający na terenie RP*²⁷. Liczba tych osób, nie jest dokładnie znana a badania w tym zakresie, by mogły być wykonane w sposób rzetelny i wiarygodny, co do ich wyników w praktyce niemożliwe.

²⁴ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. [Dz.U. 1991 nr 119, poz. 515], art. 1.

²⁵ https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf (dostęp: 10.02.2020).

²⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony – rozdział V.

²⁷ https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf (dostęp: 20.02.2020)

Osoby przebywające na terenie RP, ze względów bezpieczeństwa tzw. pobyt ze względów humanitarnych²⁸ lub pobyt tolerowany²⁹. Osoby, te posiadają szczególny status prawny i są chronione, przed ewentualnymi retorsjami przez prawo polskie.

Najwyższa Izba Kontroli (NIK) w swoim wystąpieniu, dotyczącym przygotowania administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, zatwierdzonego w dniu 10.06.2019 roku przez Sejm RP. W konkluzji, przepisy ustawy o cudzoziemcach, zdaniem NIK, nie definiują wprost pojęć „legalnego pobytu” czy „nielegalnego pobytu”, mimo że ustawa ta w wielu miejscach, odwołuje się do obu tych terminów (np. wnioski o zezwolenie na pobyt czasowy, czy na pobyt stały, można zasadniczo złożyć podczas „legalnego pobytu”. Z kolei „nielegalny pobyt”, jest przesłanką do odmowy udzielenia cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy. Analiza wystąpienia, skłania do stwierdzenia, że pobyt „nielegalny”, to nie tylko pobyt cudzoziemca, który nie posiada odpowiedniego zezwolenia czy dokumentu (wizy czy karty pobytu), ale także pobyt cudzoziemca, który ma taki dokument, ale np. nie posiada odpowiednich środków finansowych lub został uznany za stwarzającego zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. W związku z tym, skonkretyzowanie tych terminów, winno przyczynić się przede wszystkim do ujednoczenia podejścia w tym zakresie w celu wyeliminowania naruszania praw cudzoziemców³⁰.

Zauważalnym i bezspornym, jest wzrost od kilku lat, obecności obywateli obcych państw, przede wszystkim z Ukrainy, podejmujących zatrudnienie w Polsce. Cudzoziemcy są widoczni, przede wszystkim w dużych aglomeracjach miejskich, w których rozwój rynku pracy następuje dynamicznie. Przeobrażająca się, od co najmniej kilku lat, na co również wskazuje wystąpienie NIK, sytuacja międzynarodowa, jak również rosnące z tego powodu zainteresowanie obcokrajowców, zwłaszcza tych pochodzących z Ukrainy, legalizacją pobytu oraz zatrudnienia na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Sytuacja taka, implikuje ważne wyzwania i problemy urzędów zaangażowanych w obsługę tych osób. Wobec powyższego urzędy powinny być gotowe do obsługi cudzoziemców, pod różnymi względami: organizacyjnym, finansowym, kadrowym, technicznym czy proceduralnym. Dokonana ocena tej gotowości polskich urzędów jest jednak niska, na co wpływ mają między innymi brak planu działań integracyjnych, takich jak:

- przygotowanie urzędników i urzędów do obsługi cudzoziemców;

²⁸ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r., op. cit., art. 348.

²⁹ Ibidem, art. 351.

³⁰ Informacja o wynikach kontroli – Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców. LWR.430.001.2019, Nr ewid. 24/2019/P/18/105/LWR, s. 57.

- dostosowanie przepisów do rosnącej liczby cudzoziemców przebywających w Polsce.

W tym zakresie niezmiernie ważny jest postulat poprawy przygotowania urzędników do wykonywania zadań wobec cudzoziemców w zakresie: językowym, merytorycznym i kulturowym³¹.

Kuratorzy sądowi, jako specyficzna grupa zawodowa, która również wykonuje swoje zadania wobec osób z rodzin emigranckich / cudzoziemców, wymaga wzmożonej uwagi w zakresie przygotowania do realizacji tych zadań. Służba kuratorska, stoi przed wyzwaniem, polegającym w pierwszej kolejności na zintensyfikowaniu szkoleń i warsztatów dla Kuratorów sądowych oraz równolegle na dostosowaniu obowiązujących przepisów do zachodzących zmian w strukturze społeczeństwa. Jest to zadanie trudne ale nie niemożliwe do realizacji, chociażby przez to, iż służbę kuratorską tworzą ludzie posiadający odpowiednie przygotowanie w kontekście wykształcenia, by móc płynnie sprostać nowym, nieuniknionym wyzwaniom jakie stoją przed tą grupą zawodową.

1.2. Historia i rozwój praw dziecka w kontekście zmian społecznych

Dzieci różnią się pomiędzy sobą w zakresie doświadczeń indywidualnych i społecznych. Różnica jest spowodowana czynnikami wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi, takimi jak: relacje interpersonalne, różnorodne kryteria w zapewnianiu dzieciom wolnego czasu³².

Rozważania, nad prawami dziecka w poszczególnych okresach historycznych, postanowiłam rozpocząć od czasów staropolskich.

Zwrócić należy uwagę na wstępie, że ówczesne rozumienie etapów dzieciństwa w prawodawstwie i medycynie staropolskiej, różniło się od tego co obowiązuje w czasach dzisiejszych.

³¹ Ibidem, s. 5-6.

³² B. Muchacka, *Zabawa jako aktywność ambiwalentna. Osobno, chociaż razem*, w: *Razem czy osobno? Współczesne mity, klisze i szablony edukacyjne*, red. B. Muchacka, M. Gładzowski, B. Pawlak, A. Litawa, Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2017, s. 218.

Tabela 1.1. Etapy dzieciństwa w czasach staropolskich³³

staropolska medycyna		staropolskie prawo	
etapy	Opis	etapy	opis
infantia	od narodzin do 7/9 m.ż. (lub koniec karmienia piersią)	sublatio	nawiązywało do sakramentu chrztu – uznanie dziecka przez ojca/wspólnotę
dentium plantatura	od pojawienia się pierwszych zębów/koniec karmienia piersią do 7 r.ż.	minorennitas	czas małoletniości
peurita	od 8 r.ż. do ukończenia 14 r.ż.	maiorennitas	czas sprawności, w niektórych czynnościach prawnych

Struktura rodziny miała charakter patriarchalny, której podstawą był autorytet ojca³⁴. Istota tego podejścia wynikała z poszanowania osób starszych wiekiem, kojarzonych z mądrością życiową, doświadczeniem, dysponujących wiedzą o minionych wydarzeniach³⁵. Schemat zależności i podporządkowania ojcu, jak również brak pełni praw dziecka³⁶, funkcjonował aż do epoki Oświecenia. Ojciec był do XIII wieku opiekunem, zwierzchnikiem oraz „posiadaczem” rodziny decydującym o ich losach³⁷. Ojciec był tzw. „głową rodziny”. Niemniej w związku z nieposłuszeństwem dziecko było karane³⁸. Często wymagano od nich zwracania się do głowy rodziny „panie ojcze”, w obecności której nie mogły nawet usiąść, która to uzurpowała sobie prawo do podejmowania wszelkich decyzji³⁹.

Krokiem milowym w rozwoju praw dzieci był w Polsce nadany przez Kazimierza Wielkiego w 1347 r. Statut Wiślicki. Władza ojca nad rodziną została utrzymana, niemniej wskazano na prawa matki i objęto ochroną prawną rodzinę⁴⁰. Ojciec bez liczenia się ze zdaniem syna czy córki decydował o ich małżeństwach. Mógł również dzieci karcić, lecz zabroniono mu ich maltretować czy sprzedawać. Statut Wiślicki zawierał również unormowania dotyczące postępowania z małoletnimi dziećmi, których rodzice zmarli.

³³ D. Żołądź - Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2006, s. 20.

³⁴ Z. Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie XVII i XVIII wieku*, wyd. Łódzkie, Łódź 1975, s. 156.

³⁵ M. Bogucka, *Organizacja szpitalnictwa w Gdańsku w XVI-XVII wieku*, w: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. M. Dąbrowska i J. Kruppé, Wyd. Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa 1998, s. 78, por. L. Korczak, *Obyczaje w Polsce. Wieki średnie*, w: *Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. Chwałba, Wyd. PWN, Warszawa 2004, s. 32-33.

³⁶ D. Żołądź-Strzelczyk, *op. cit.*, s. 21.

³⁷ L. Korczak, *op. cit.*, s. 32.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Z. Kuchowicz, *op. cit.*, s. 156.

⁴⁰ M. Balcerek, *Prawa dziecka*, Wyd. PWN, Warszawa 1986, s. 170.

Wprowadzono instytucję opiekuna tych dzieci, którym zostawał zazwyczaj krewny ze strony ojca, który w pewnym zakresie mógł zarządzać majątkiem sieroty⁴¹. Opiekun w zamian za wychowanie i edukację dziecka otrzymywał zapłatę. Istotne, iż Statut Wiślicki przewidywał poważne sankcje karne za pozbawienie życia dzieci nieślubnych⁴². Od 1220 r. odnotowuje się również działalność sióstr duchaczek w zakresie polegającą na porzuconych dzieci w pierwszych dwóch etapach (*infantia* i *dentium plantatura*)⁴³. Wychowywaniem dzieci w rodzinach, na tych etapach zajmowały się kobiety. W przypadku dziewcząt przygotowaniem do dorosłego życia nadal zajmowały się kobiety, natomiast w przypadku chłopców rolę tę od ok. 7-10 r.ż. przejmowali mężczyźni⁴⁴. Etap przysposobiania zależał od warstwy społecznej, do której rodzina należała. Synowie uczyli się więc posługiwania bronią lub pracy na gospodarstwie czy sektorze rzemieślniczym. W przypadki elit ważną funkcję pełnił w tym zakresie dwór monarszy albo dwory możnowładców. Synowie monarchów byli szkoleni przez nauczycieli do sprawowania władzy⁴⁵.

W czasach wczesnej nowożytności na terenach Korony Królestwa Polskiego, jak również Wielkiego Księstwa Litewskiego, objęto dzieci ochroną prawną, która umożliwiała w przypadku zaistnienia szczególnych okoliczności odebranie władzy rodzicielskiej⁴⁶. W konstytucji sejmowej z 1505 r. zalegalizowano dzieci „przedślubne”⁴⁷. Niemniej, poza ochroną prawną były dzieci niezrodzone z małżeńskiego łoża oraz urodzone przez zameźną kobietę, których ojcem biologicznym nie był jej mąż. Tym samym dzieci były porzucane i w przypadku ich nierychłego odnalezienia szybko umierały⁴⁸. W 1542 roku powstał w Gdańsku, przy szpitalu Św. Elżbiety - Dom Dziecka, gdzie obejmowano edukacją z zakresu umiejętności czytania, pisania pozostające tam dzieci⁴⁹. Konstytucja sejmowa z 1565 r. regulowała kwestie zapłaty za wychowanie prawnym opiekunom. Spisywano inwentarz majątku sierot, który miał stanowić zabezpieczenie⁵⁰. Jednak w sytuacji, gdy koszty wychowania były większe dzieci były zobowiązane do zwrócenia tych środków

⁴¹ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. I: *Do połowy XV wieku*, Wyd. PWN, Warszawa 1964, s. 288-289, por. M. Balcerek, *Prawa dziecka, ... op. cit.*, s. 171 oraz: D. Żołądź-Strzelczyk, *op. cit.*, s. 21.

⁴² D. Żołądź-Strzelczyk, *op. cit.*, s. 21.

⁴³ K. Antosiewicz, *Duchaczki*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IV, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1983, kol. 561; Eadem, *Opieka nad dziećmi w Zakonie Świętego Ducha w Krakowie (1220-1788)*, w: *Z badań nad dziejami zakonów i stosunków wyznaniowych na ziemiach polskich*, red. E. Wiśniowski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1984, s. 49.

⁴⁴ L. Korczak, *op. cit.*, s. 43.

⁴⁵ Ibidem, s. 43-44.

⁴⁶ D. Żołądź-Strzelczyk, *op. cit.*, s. 22.

⁴⁷ Ibidem, s. 268.

⁴⁸ Ibidem, s. 270.

⁴⁹ M. Bogucka, *op. cit.*, s. 150.

⁵⁰ Ibidem, s. 22.

z zarobionych w przyszłości pieniędzy⁵¹. Niestety opiekunowie używali swojej funkcji do wzbogacenia. Na przykład poprzez uniemożliwianie pannom wyjścia za mąż, dzięki czemu nie musieli dokonywać obrachunku ich dóbr materialnych⁵². W czasach nowożytnych swą posługę kontynuowały siostry duchaczki, które opiekowały się porzuconymi dziećmi. W tym czasie funkcjonowało również „koła życia” dające szanse przeżycia niechcianemu niemowlęciu⁵³. Zakony duchaków i duchaczek prowadziły szpitale, które pełniły rolę przytułków dla dzieci⁵⁴. W związku z rosnącą liczbą dzieci niechcianych, które w XVII wieku nadal były przynoszone do „koła życia”, Kościół rzymskokatolicki wzmógł swoją aktywność w tym zakresie, czego przejawem było powstanie w 1629 r. w Warszawie schroniska przeznaczonego dla dzieci niechcianych. Schronisko było zarządzane przez Bractwo św. Benona⁵⁵. W kolejnych latach powstał w tym samym mieście Instytut Świętego Kazimierza, który był kierowany przez zakon przybyłych z Francji szarytek⁵⁶. W 1714 siostry szarytki rozszerzyły swoją działalność o Kraków⁵⁷. W obu domach opieka obejmowane były dzieci-sieroty. Do momentu pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej (1772 r.), siostry szarytki udzielały się w Szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie, szpitalach prowadzonych przez księży misjonarzy oraz zarządzały własnymi 11 szpitalami oraz 10 szkołami przeznaczonymi dla dziewcząt⁵⁸.

W czasach od XVI do XVIII wieku metody wychowawcze stosowane przez rodziców były surowe. Bicie dzieci uzasadniano pozytywnym wpływem na fizyczną i umysłową słabość⁵⁹. Argumentów dostarczała również religia, jak na przykład:

- „*śłuchaj ojca, który cię zrodził, i nie gardź swą matką*”⁶⁰ - Księga Przysłów 23, 22;
- „*jeśli syna ubijesz różgą, nie umrze. Ty go ubijesz różgą, a duszę jego z piekła wybawisz*”⁶¹ - Fabian Birkowski, dominikanin;

⁵¹ Ibidem, s. 77.

⁵² Ibidem, s. 76-77.

⁵³ K. Antosiewicz, *Opieka nad dziećmi...*, *op. cit.*, s. 60-61.

⁵⁴ S. Litak, *Szpitalne w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka*, w: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. M. Dąbrowska i J. Kruppé, Wyd. Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa 1998, s. 14.

⁵⁵ K. Kuźmak, *Dziecko – Opieka w Polsce*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. IV, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1983, kol. 561.

⁵⁶ W. Bobrowska-Nowak, *Początki i rozwój działalności opiekuńczej na ziemiach polskich od połowy XVII stulecia do zakończenia I wojny światowej*, w: *Źródła do pedagogiki opiekuńczej*, red. I. Lepalczyk, t. I, Wyd. PWN, Warszawa 1988, s. 11.

⁵⁷ W. Bobrowska-Nowak, *op. cit.*, s. 11.

⁵⁸ A. Schletz, *Zarys historyczny Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia w Polsce (Karta z dziejów społecznych Kościoła)*, „*Nasza Przeszłość*” 1960, t. 12, s. 59-172.

⁵⁹ Ibidem, s. 22.

⁶⁰ *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*, Wyd. Pallottinum, Poznań 2002 – *Księga Przysłów* 23, 22.

- „który ojciec nie bije różgą syna swego, nie laskaw jest nań”⁶² - Luteranin Erazm Gliczner;

- „kto miłuje swego syna często na nim używa różgi”⁶³ - Sebastian Petrycy z Pilzna - teoretyk pedagogiki.

Wskazać należy, iż w omawianym czasie dzieci były bite nie tylko w domach rodzinnych, ale również w szkołach⁶⁴.

Kolejnym okresem historycznym, w którym nastąpiły fundamentalne modyfikacje w podejściu (w szczególności w zakresie pediatrii) do dzieci jest Oświecenie. W 1732 roku ksiądz Gabriel Piotr Baudouin utworzył w Warszawie dom dla niechcianych niemowląt oraz był prekursorem budowy Szpitala Generalnego Dzieciątka Jezus w Warszawie ukończonej w 1761 roku⁶⁵. Podwaliny naukowe „pediatriki” sformułował (1765) w swoich tekstach doktor medycyny Andrzej Badurski (m.in. traktat „Dissertatio oeconomica de officio parentium et liberorum” oraz rozprawa „O niebezpieczeństwach grożących zdrowiu i życiu niemowląt”⁶⁶. Prekursorski podręcznik „*Nauka o chorobach dzieci*” został wydany przez doktora medycyny Jakuba Szymkiewicza w Wilnie w 1810 roku. Pierwszą akademicką Katedrę chorób kobiet i dzieci otwarto w Uniwersytecie w Krakowie w 1811 roku⁶⁷. Z kolei w 1836 roku, powołano do życia pierwszą klinikę dziecięcą, której pomysłodawcą był doktor medycyny Józef Kwaśniewski zarządzający Katedrą chorób dzieci na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Krakowskiego⁶⁸.

W tamtym czasie nastąpił rozwój prawa karnego w kontekście praw dzieci. *Kodeks karny austriacki* z 1803 roku, którego moc prawna dotyczyła ziem zaboru austriackiego wyluczając okoliczności umożliwiające złagodzenie kary wskazywał m.in. na młody wiek⁶⁹. *Kodeks cywilny Napoleona* z 1804 roku, w pewnym zakresie ograniczył władztwo ojca nad dziećmi, mając na uwadze refleksję, iż dzieci nie są własnością oraz wierzycielem

⁶¹ J. Tazbir, *Stosunek do dziecka w okresie staropolskim*, w: *Bici biją*, red. J. Bińczycka, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2000, s. 24.

⁶² Ibidem, s. 24.

⁶³ Ibidem, s. 24.

⁶⁴ Tazbir, *op. cit.*, s. 26.

⁶⁵ W. Bobrowska-Nowak, *op. cit.*, s. 11-12.

⁶⁶ T. Giza, *Dzieje nauki i nauczania pediatrii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Medycznej w Krakowie*, w: *Sześćsetlecie medycyny krakowskiej*, t. II: *Historia katedr*, red. L. Tochowicz, Academia Medeca Cracoviensis, Kraków 1964, s. 473.

⁶⁷ K. Mrozowska, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1850*, w: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1850*, t. II, cz. I, red. M. Chamcówna, K. Mrozowska Wyd. PWN, Kraków 1965, s. 137 i 153.

⁶⁸ T. Giza, *op. cit.*, s. 475, Por. K. Mrozowska, *op. cit.*, s. 198. Zob. także: Z. Podgórska-Klawe, *Od hospicjum do współczesnego szpitala. Rozwój historyczny problematyki szpitalnej w Polsce do końca XIX wieku*, PAN, Instytut Nauki, Historii, Oświaty i Techniki, Wrocław 1981.

⁶⁹ M. Balcerek, *Prawa dziecka ... op. cit.*, s. 43.

rodziców⁷⁰Ważnym aktem prawnym w zakresie praw dzieci stał się „Kodeks Stanisława Augusta”, w którym zapisano, że rolą opiekuna jest pełnienie służby obywatelskiej względem dziecka, która podlega nadzorowi sądu, który z kolei miał interesować się dzieckiem, jak również wykazywać troskę w zakresie jego wychowania, nauki oraz dóbr materialnych⁷¹.

Oświecenie było czasem rozwoju rodziny, która stała się podmiotem prawa. Nastąpiły modyfikacje w zakresie czynników społecznych wpływających na rodzinę. Niemniej, nadal występował problem z dziećmi nieślubnymi oraz dzieciobójstwo. Masowo, we wszystkich warstwach społecznych obowiązywał patriarchy⁷². Sytuacja dzieci była regulowana przez prawo państw-zaborców⁷³. W przypadku prawa rosyjskiego, autorytetami była Biblia oraz prawo obowiązujące w Cerkwi Prawosławnej. W sytuacji niepodporządkowywania się dziecka używano karcenia. Rodziców przekraczających swoje uprawnienia napominano, lub w skrajnych przypadkach odbierano władzę rodzicielską. W takich okolicznościach dziecko było wychowane przez krewnych lub opiekunów albo umieszczane w zakładzie opiekuńczym. Obowiązkiem finansowania takiego pobytu obciążano rodziców⁷⁴. Reguły postępowania z nieletnimi, którzy dopuścili się przestępstw oraz dotyczące ochrony dzieci przez przestępczością i demoralizacją były zapisane w Kodeksie Karzącym Królestwa Polskiego z 1818 roku. Akt prawny działał na ziemiach Królestwa w latach 1818-1830 (i aż do r. 1915), oraz na podstawie prawa karnego rosyjskiego – na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego⁷⁵.

Kodeks cywilny austriacki z 1811 roku obowiązywał w latach 1811-1830 w Galicji i Lodomerii. W kodeksie zawarto kompleksowy zbiór przepisów regulujących prawa dziecka, relacje rodzinne oraz kwestie opieki nad dzieckiem. Rodzice byli zobowiązani do obejmowania troską dzieci (pochodzących z małżeńskiego łoża) w tym ich życie, zdrowie, utrzymanie, rozwój fizyczny i umysłowy oraz naukę religii i „pożytecznych wiadomości”. Kodeks wymagał od dzieci szacunku i posłuszeństwa wobec rodziców, za których brak mogły zostać ukarane w sposób umiarkowany i niegroźny dla ich zdrowia. Zaniedbywanie obowiązków powodowało odebranie władzy rodzicielskiej na stałe i ustanowienie przez sąd

⁷⁰ R. Matysiuk, *Prawa dziecka w wychowaniu rodzinnym. Aspekty filozoficzne, pedagogiczne i prawne*, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007, s. 108-109.

⁷¹ Ibidem, s. 181.

⁷² D. Kałwa, *Obyczaje w Polsce: Polska doby rozbiorów i międzywojnia*, w: *Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. Chwalba, Wyd. PWN, Warszawa 2004, s. 243.

⁷³ Ibidem, s. 185.

⁷⁴ Ibidem, s. 186.

⁷⁵ Ibidem, s. 188.

opiekuna⁷⁶. Kodeks normował również kwestię dzieci nieślubnych. Na ojcu takiego dziecka spoczywał obowiązek zadbania o jego utrzymanie, jak również uzyskanie kwalifikacji zawodowych oraz przygotowanie do życia w społeczeństwie⁷⁷.

W najgorszym położeniu znalazły się dzieci na terenie zaboru pruskiego, co było związane z dążeniem do ich germanizacji. Dzieci polskie nie mogły pobierać nauki, a ich prawa były w znacznym stopniu ograniczone⁷⁸.

Następnym okresem historycznym, w trakcie którego nastąpił rozwój praw dziecka jest dwudziestolecie międzywojenne. Na rozwój praw dziecka w tym okresie wpływ miała sytuacja ekonomiczno-społeczna kraju, rozwojem aglomeracji miejskich i przemysłu.

Trudnym czasookresem dla polskich dzieci był okres I wojny światowej, jak również początkowy czas po jej zakończeniu. Warto podkreślić pomocową działalność Polsko-Amerykańskiego Komitetu Pomocy Dzieciom, jak również utworzonego w 1914 roku Centralnego Komitetu Obywatelskiego, który posiadał swoje placówki w różnych miejscach państwa. W kierowanych przez Komitet schroniskach objęto opieką ponad 10 tysięcy dzieci i dorosłych. Natomiast w przejściowych schroniskach zakwaterowano 33.700 dzieci, zaś w 250 ochronkach prowadzonych przez Centralny Komitet Obywatelski umieszczono około 20.000 dzieci. W sumie pomoc od Komitetu otrzymało około 500.000 osób w tym dzieci⁷⁹.

Na terenie Galicji funkcjonowała w latach 1915-1918 charytatywna organizacja - Książęco-Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny. Jej założycielem był biskup krakowski Adama Sapieha. Organizacja pomagała przede wszystkim dzieciom-sierotom⁸⁰.

Poziom opieki nad dziećmi w Polsce w okresie międzywojennym, nie jest możliwy do oceny. Niemniej, światło na problem rzucają dane dotyczące Warszawy, w której funkcjonowało 2 lekarzy szkolnych, 5 szpitali (455 miejsc, przy zapotrzebowaniu około 12 000), kilka poradni dziecięcych i żłobków oraz jeden zakład przeznaczony dla dzieci kalekich⁸¹. Dzieci w okresie międzywojennym często pracowały, a ich konstytucyjne prawo do nauki nie było realizowane. W rodzinach robotniczych panowały skromne warunki bytowe

⁷⁶ Ibidem, s. 196 - 197.

⁷⁷ Ibidem, s. 197.

⁷⁸ Ibidem, s. 191.

⁷⁹ W. Grabski, A. Żabko – Protopowicz, *Polska w czasie wielkiej wojny*, t. II, Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych Warszawa 1936, s. 12., por. J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie światowej*, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1967, s. 348.

⁸⁰ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. VIII, Wyd. KUL, Lublin 2001, s. 406.

⁸¹ M. Balcerek, *Rozwój szkolnictwa specjalnego i opieki nad dzieckiem w Polsce okresu międzywojennego*, w: „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. XII, Wrocław – Warszawa 1969, s. 143.

(cztery na pięć rodzin mieszkało w jednym pokoju, natomiast jednak na pięć w dwóch pokojach), jeszcze gorsze wśród bezrobotnych, których rodziny (co czwarta) mieszkała na poddaszu czy suterrenach⁸², co miało niewątpliwie negatywny wpływ na rozwój dziecka.

Nieco odmienna była sytuacja dzieci na terenach wiejskich, które funkcjonowały w jeszcze gorszych warunkach, zarówno pod względem ekonomicznym, zdrowotnym, edukacyjnym i kulturalnym. Dziecko było cenne w momencie gdy było użyteczne w pracach wykonywanych w gospodarstwie, tym samym stanowiły dla rodziców tanią siłę roboczą⁸³.

Jednym z problemów małych w czasach dwudziestolecia międzywojennego było popełnianie przestępstw oraz nieuczęszczanie do szkoły⁸⁴. Przyczyną degradacji dzieci była zła sytuacja materialna kraju (brakowało m.in. żłobków, zakładów opiekuńczych, przedszkoli, szpitali dziecięcych) oraz brak adekwatnego zainteresowania nimi przez dorosłych⁸⁵.

Istotne wsparcie dla funkcjonowania i rozwoju dzieci włożyły różnego rodzaju instytucje, których przykładem jest Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (RTPD)⁸⁶. Towarzystwo przyczyniło się do rozrostu działalności opiekuńczej będącej „służbą społeczną wobec dziecka”⁸⁷. Postulowało również wprowadzenie m.in. ochrony prawnej dzieci nieślubnych, jak również podjęcie opieki wychowawczej nad małoletnimi przestępcami oraz dziećmi pozbawionymi rodziny⁸⁸.

Działalność instytucji państwowych koncentrowała się na opiece i wychowaniu młodych. Wsparciem dla nich były instytucje dobroczynne, które były kontrolowane przez państwo. Znaczna pomoc w opiece nad dziećmi, szczególnie po odzyskaniu niepodległości, napływała z państw Europy Zachodniej oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Natomiast pomoc medyczną (m.in. lekarstwa, wyposażenie medyczne) udzielały Liga Narodów i Amerykański Czerwony Krzyż⁸⁹. Aktywność instytucji o charakterze pomocowym

⁸² A. Zdanowski, *Warunki mieszkaniowe robotników w okresie kryzysu i bezrobocia*, Warszawa 1939, s. 137.

⁸³ K. Kabziński, *Warunki rozwoju dziecka w rodzinie wiejskiej okresu międzywojennego*, w: *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytne*, t. II, red. K. Jakubiak, W. Jamrożek, Wyd. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2002, s.111, por. Z. Jabłonowska, *Rodzina w XIX wieku i na początku XX wieku*, w: *Przemiany rodziny polskiej*, red. J. Komorowska, Instytut Wydawniczy CRZZ Warszawa 1975, s. 52.

⁸⁴ E. Hryniewicz, *Młodociani w Polsce*, Skład Główny Dom Książki Polskiej Drukarnia "Siła", Warszawa 1935, s. 14.

⁸⁵ S. Dobrowolski, *Idea Kongresu Dziecka*, „Życie Dziecka” 1937, nr 3, s. 70; Por. S. Papuziński, *Zasady i rzeczywistość. [Z okazji Kongresu Dziecka]*, „Życie Młodych” 1938, nr 10, s. 295.

⁸⁶ W. Jamrożek, *Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, t. V, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2006, s. 302-303.

⁸⁷ M. Balcerek, *Prawa dziecka*, op. cit., s. 303.

⁸⁸ Ibidem, s. 219-220.

⁸⁹ *Raport de Commission des Epidemies de Societe des Nations*, Geneve 1921, s. 56.

dla dzieci i młodzieży była koordynowana przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej RP⁹⁰.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego państwo organizowało m.in. pomoc dla dzieci niedożywionych. W szczególności realizowano ją poprzez akcje dożywiania w szkołach, zwłaszcza w dużych aglomeracjach miejskich. W latach 30 tych XX wieku z pomocy korzystało prawie co piąte dziecko w kraju, które znajdowało się w wieku szkolnym⁹¹. Urządzano również zbiórki rzeczy materialnych, jak odzież czy podręczniki dla najbardziej ubogich dzieci. Od 1932 r. funkcjonowały również Koła Gospodyń Wiejskich, które zarządzały 124 ośrodki dla 3 300 dzieci i 377 jednostkami czasowymi dla niespełna 10 000 dzieci⁹².

W 1938 r. Komisja Walki z Przystępczością funkcjonująca w ramach Komisji Oświatowej przyjęła szereg rozwojowych wniosków w zakresie przestępczości nieletnich. Wnioski, które rekomendowała dotyczą: (1) powołanie do życia sądów dla nieletnich; (2) powoływanie na sędziów dla nieletnich należycie wykwalifikowanych kobiet; (3) powołanie do życia instytucji kuratora dla nieletnich, poradni psychologicznych, ośrodków obserwacyjnych oraz izb zatrzymań i schronisk dla nieletnich⁹³.

Znaczny wkład w opiekę nad dziećmi i młodzieżą w okresie międzywojennym miały instytucje kościelne. Przede wszystkim działalność taką prowadziły żeńskie (również męskie) zakony, jak również katolickie organizacje dobroczynne, które przejawiały liczne inicjatywy o charakterze charytatywnym⁹⁴. W 1917 r. w Poznaniu działalność rozpoczął Związek Towarzystw Dobroczynnych⁹⁵. Już w 1925 r. 283 zakłady opiekuńcze, w których znajdowało się 19 830 dzieci było prowadzonych przez zakony⁹⁶. W 1937 r. 722 przedszkola spośród 1 859, czyli niespełna 39 % było zarządzanych przez siostry zakonne. W przypadku żłobków było to 32 z 37, czyli 86%. Poza tym prowadziły 232 sierocińce⁹⁷. „Wychowanie dzieci w ośrodkach zakonnich (zarówno ze względu na wykształcenie pedagogiczne większości

⁹⁰ J. Starczewski, *Ustawodawstwo o opiece społecznej w Polsce*, „Opiekun Społeczny” 1938, nr 2, s. 4.

⁹¹ M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918 – 1939*, Wyd. PWN, Warszawa 1978, s. 247.

⁹² *Sprawozdanie Centralnej Organizacji Kół Gospodyń Wiejskich przy CTO i KS za rok 1936/1937*, Warszawa 1937, s. 13, 25, 71.

⁹³ Kongres Społeczno-Obywatelskiej Pracy Kobiet. *Wnioski uchwalone na kongresie dnia 30 VI 1938 r.*, s. 11.

⁹⁴ W. Sala, *Praca w zakładach opiekuńczo-wychowawczych (w okresie 1918-1939)*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1964.

⁹⁵ K. Zborowski, *O diecezjalnej i parafialnej organizacji dobroczynnej*, „Przewodnik Społeczny” 1924/25, nr 6, s. 14.

⁹⁶ S. Podoleński, *Obecny stan opieki nad dzieckiem w Polsce*, „Przegląd Powszechny” 1925, t. 168, s. 123.

⁹⁷ T. Glemma, *Z dziejów miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce*, Krajowa Centrala Caritas, Kraków 1947, s. 7.

siostr, jak i ze względu na poziom życia wewnętrznego zakonnice) miało wyjątkową wartość dla ogólnego rozwoju dzieci i ich osobowości”⁹⁸.

Istotną, szczególnie biorąc pod uwagę wymiar ekonomiczny, rolę w pomocy rodzinom oraz osobom żyjącym samotnie niósł Związek Towarzystw Dobroczynnych „Caritas” wraz ze swymi instytucjami diecezjalnymi. Dzięki pozyskiwaniu środków finansowych poprzez akcje charytatywne i Tygodnie Miłosierdzia związek rozdysponował w 1935/1936 roku kwotę niespełna 2,4 miliona złotych, która stanowiła 40,0% ogółu wydatków budżetowych Państwa przeznaczonych na opiekę społeczną w tym czasie⁹⁹. Organizacje katolickie opiekowały się około 69 000 dzieci w żłobkach i ochronkach, oraz około 18 700 na koloniach. Katolicki Związek Towarzystw Dobroczynnych „Caritas” prowadził 243 zakłady wychowawcze, w których znajdowało się niespełna 5 000 podopiecznych¹⁰⁰. Pomoc Katolickiego Związku Towarzystw Dobroczynnych „Caritas” była porównywalną z pomocą Państwa w zakresie opieki społecznej. Podobną działalność charytatywną podjęły Cerkiew Prawosławna i Zbór Ewangelicki na rzecz swoich wyznawców – obywateli Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰¹.

Na początkowym etapie okresu międzywojennego, pomimo odzyskania niepodległości w państwie obowiązywało nadal cywilne i karne prawo wcześniejszych zaborców¹⁰². Dlatego na ziemiach „byłego Królestwa Polskiego obowiązywał Kodeks karny rosyjski [z 1903 roku], na ziemiach byłego zaboru pruskiego obowiązywał Kodeks cywilny niemiecki [z 1896 roku] i Kodeks karny niemiecki [z 1871 roku], a na terenie byłej Galicji nadal obowiązywały Kodeks cywilny austriacki [z 1811 roku] i Kodeks karny austriacki [z 1852 roku]”¹⁰³.

Po omówieniu roli naczelných organów państwa oraz instytucji kościelnych w rozwój praw dziecka, należy wskazać na wkład pedagogiki w rozwój ochrony dziecka i jego praw¹⁰⁴.

Dzięki aktywności nauczycieli podczas tzw. Sejmu Nauczycielskiego, który odbył się w 1919 r. w Warszawie¹⁰⁵ oraz Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego¹⁰⁶ w Konstytucji

⁹⁸ W. Mazurek, *Kuratela sądowa w kształtowaniu warunków bezpieczeństwa dzieci i młodzieży*, Wyd. WAM, Kraków 2014, s. 95.

⁹⁹ B. Kumor, *op. cit.*, s. 407.

¹⁰⁰ *Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce za rok 1937*, Poznań 1938; M. Fiedorowa, *Statystyka polskiego miłosierdzia*, „Ruch Charytatywny” 1938, nr 4, s. 102; *Ogólnopolski Zjazd Związkowców „Caritas” w Poznaniu*, „Ruch Charytatywny” 1937, nr 2, s. 47.

¹⁰¹ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 96.

¹⁰² M. Balcerek, *Prawa dziecka*, *op. cit.*, 209.

¹⁰³ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 97.

¹⁰⁴ R. Matysiuk, *op. cit.*, s. 114.

RP z 1921 r. zapewniono prawo dziecka do nauki oraz prawo do opieki i pomocy społecznej państwa w przypadku braku odpowiedniej opieki rodziców lub zaniechań wychowawczych¹⁰⁷. Poza tym wskutek starań pedagogów wdrożono prace naukowe dotyczące ochrony dzieci¹⁰⁸.

W 1920 roku podjęto prace nad uregulowaniem prawa rodzinnego oraz prawa karnego. Niemniej pierwszym aktem prawnym traktującym młodego człowieka jako podmiot, była w okresie międzywojennym Deklaracja Praw Dziecka¹⁰⁹, wypracowana i uchwalona przez Międzynarodową Unię Pomocy Dzieciom w 1923 r., przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów (Zjednoczonych) w 1924 r., a przez polskie władze w 1925 r. W myśl deklaracji „ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego”¹¹⁰. Główne zasady Deklaracji Praw Dziecka z 1924 r.:

- ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego
- dziecko powinno przed innymi otrzymywać pomoc w czasie klęski
- możliwość normalnego rozwoju fizycznego i duchowego
- dziecko powinno być wychowane w przekonaniu, „że jego najlepsze cechy powinny być oddane na usługi współbraci”
- dziecko powinno być przygotowane do zarobkowania na życie i zabezpieczone przed wszelkim wyzyskiem
- dziecko głodne powinno być nakarmione, dziecko chore powinno być pielęgnowane, dziecko wykolejone – wrócone na właściwą drogę, sierota i dziecko opuszczone – wzięte w opiekę i wspomagane¹¹¹.

Wskazać należy, iż prawa dziecka zapisane w tej deklaracji zostały ogłoszone pierwszy raz na poziomie prawa międzynarodowego, jednocześnie stały się modelem potrzeb młodego człowieka od momentu przyjścia na świat do czasu uzyskania dojrzałości¹¹².

Deklaracja wywarła prawdopodobnie dodatni wpływ na prawodawstwo polskie, „jej dalekie echo można stwierdzić zarówno w polskim Kodeksie karnym z 1932 roku, jak i w Projekcie polskiego Kodeksu cywilnego z 1934 roku”¹¹³.

¹⁰⁵ M. Balcerek, *Prawa dziecka..op. cit.*, s. 204.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 205.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 207.

¹⁰⁸ R. Matysiuk, *op. cit.*, s. 114.

¹⁰⁹ W. Mazurek *op. cit.*, s. s. 97-98.

¹¹⁰ <http://www.dziendziecka.swieta.biz/deklaracja.php>. (pobrano: 10.11.2019)

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² M. Balcerek, *Prawa dziecka ... op. cit.*, s. 111.

W Kodeksie karnym z 1932 roku, sprecyzowano kwestie odpowiedzialności karnej nieletnich. Wobec tych nieletnich, „którzy dokonali czynu zakazanego pod groźbą kary – przed ukończeniem 13 lat, oraz w stosunku do tych osób, które – mając od lat 13 do 17 lat – dokonały takiego czynu, działając bez rozeznania – miały być odtąd stosowane jedynie środki wychowawcze”¹¹⁴. Wskazać należy, iż w kodeksie zawarto również przepisy, które chroniły nieletnich przed zaniedbującymi ich bądź łamiącymi ich prawa dorosłymi¹¹⁵.

Projekt polskiego Kodeksu cywilnego „w zakresie relacji prawnych rodziców (...) nie zniósł ani supremacji ojca w sprawowaniu władzy rodzicielskiej, ani dyskryminacji dzieci pozamażeńskich”¹¹⁶.

Istotny jest również fakt, iż Ministerstwo Opieki Społecznej rozwinęło instytucję rodziny zastępczej. Zadbano o opiekę medyczną dla dzieci, które zostały do nich skierowane. Jednocześnie koszty takiej opieki ponosiło państwo, które jednocześnie sprawowało kontrole nad prawidłowością sprawowanej opieki¹¹⁷.

Problematyka praw dziecka w Polsce Ludowej oraz III Rzeczypospolitej Polskiej w istotny sposób przyczyniła się do rozwoju tej sfery życia w Polsce. Państwo Polskie po proklamowaniu umów międzynarodowych, było i jest w dalszym zobowiązane do realizacji ustalonych w nich zobowiązań. Poza tym prawo obowiązujące na terenie kraju powinno gwarantować ochronę prawną dzieci. Niemniej, prawa dziecka określone w Deklaracji Praw Dziecka z 1924 roku nie były przestrzegane w II Rzeczypospolitej¹¹⁸

Kolejnym, ważnym wydarzeniem dla rozwoju praw dziecka, było ogłoszenie w 1950 r. Powszechnej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹¹⁹. Uznano w niej, prawo dzieci do specjalnej troski i pomocy, ze względu na brak dojrzałości fizycznej oraz umysłowej. Szczególna opieka i troska są należne dziecku zarówno przed, jak i po urodzeniu. Poza tym zwrócono uwagę na konieczność objęcia szczególną troską dzieci, które zmuszone są do życia w ciężkich warunkach, przez co rozumiano m.in.: brak rodziny,

¹¹³ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 99.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 99.

¹¹⁷ M. Arczewska, *Podstawy prawne organizowania i funkcjonowania rodzin zastępczych w Polsce*, w: *Opieka zastępcza nad dzieckiem i młodzieżą: od form instytucjonalnych do rodzinnych*, red. M. Raclaw-Markowska, S. Legat, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004, s. 31-32.

¹¹⁸ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 100-102.

¹¹⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności Rzym 4 listopada 1950 r. (Dz. U., 1993, nr 61, poz. 284 [ze zm.]).

funkcjonowanie na obszarach konfliktów zbrojnych albo klęsk żywiołowych, niepełnosprawność, przewlekłe choroby, jak również popełnianie przez nich przestępstw¹²⁰.

W 1959 r. przyjęto kolejną Deklarację Praw Dziecka, która odnosiła się do zasad zawartych w poprzedniej deklaracji¹²¹. Wybrane zasady zawarte w Deklaracji Praw Dziecka z 1959 r.:

- prawa rozciągają się na wszystkie dzieci, bez żadnego wyjątku i bez żadnej różnicy albo dyskryminacji z powodu rasy, koloru skóry, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych lub innych, narodowości lub pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub z jakiegokolwiek innego powodu, przy czym zasadę tę stosuje się zarówno w stosunku do dziecka, jak i do jego rodziny;

- ustawodawstwo dotyczące dzieci zawsze powinno mieć na względzie „przede wszystkim dobro dziecka;

- dziecko „ma prawo do nauki”;

- dziecko „do harmonijnego rozwoju swej osobowości potrzebuje miłości i zrozumienia”;

- dziecko powinno korzystać ze szczególnej ochrony oraz powinno mieć prawo do warunków egzystencjalnych, które zapewniają dziecku wszechstronny rozwój fizyczny, umysłowy oraz moralny, duchowy i społeczny w zdrowych i moralnych warunkach wolności i godności;

- dziecko należy „wychowywać w duchu zrozumienia innych, tolerancji, przyjaźni między narodami, pokoju i powszechnego braterstwa”;

- *dziecko powinno być chronione przed:* „praktykami, jakie mogą prowadzić do rasowej, religijnej lub wszelkiej innej dyskryminacji” oraz „wszelkiego rodzaju zaniedbaniami, okrucieństwem i wyzyskiem”¹²².

W 1966 roku, na Zgromadzeniu Ogólnym Narodów Zjednoczonych, uchwalono Międzynarodowy Pakt Praw Cywilnych i Politycznych¹²³, którego Polska jest stroną od 1977 roku. W artykule 24 tego Paktu wskazano, iż „każde dziecko, bez żadnej dyskryminacji, ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, pochodzenie narodowe

¹²⁰ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 102.

¹²¹ J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa – Kraków 2009, s. 85-86.

¹²² A. Łopatka, *Dziecko – prawa dziecka*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1997, s. 160.

¹²³ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* [Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167].

lub społeczne, sytuację majątkową lub urodzenie, ma prawo do środków ochrony, jakich wymaga status małoletniego, ze strony rodziny, społeczeństwa i Państwa. Poza tym ustalone, iż „każde dziecko powinno być zarejestrowane niezwłocznie po urodzeniu i posiadać nazwisko. Każde dziecko ma prawo do nabycia obywatelstwa”¹²⁴.

Również w 1966 r. Zgromadzenie Ogólne NZ uchwaliło Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych¹²⁵, którego Polska jest stroną od 1977 roku. Państwa Strony Paktu uznały m.in.:

- że „należy udzielić jak najszerzej ochrony i pomocy rodzinie jako naturalnej i podstawowej komórce społeczeństwa, w szczególności przy jej zakładaniu i w okresie trwania odpowiedzialności rodziny za opiekę, i wychowanie dzieci pozostających na jej utrzymaniu (..);

- że należy podjąć specjalne kroki w celu zapewnienia ochrony i pomocy wszystkim dzieciom i młodzieży bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na pochodzenia lub inne przyczyny. Należy chronić dzieci i młodzież przed wyzyskiem ekonomicznym i społecznym. Zatrudnianie ich przy pracy szkodliwej dla ich moralności lub zdrowia bądź niebezpiecznej dla życia lub mogącej przeszkodzić w ich normalnym rozwoju powinno być ustawowo karalne. Państwa powinny również ustalić granice wieku, poniżej której płatne zatrudnianie dzieci powinno być ustawowo zakazane i karalne¹²⁶;

- prawo każdego do odpowiedniego poziomu życia dla niego samego i jego rodziny (..);

- prawo każdego do wolności od głodu¹²⁷;

- prawo każdego do nauki¹²⁸ (w tym podjęcie działań aby nauczanie podstawowe było bezpłatne dla wszystkich¹²⁹).

Deklaracja Praw Dziecka z 1959 roku, nie była w Polsce Ludowej znana i przestrzegana. Wskazać raczej należy, że prawa dzieci były w tym czasie częstokroć łamane, w tym przez ówczesne władze¹³⁰.

¹²⁴ Ibidem, art. 134.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem - art. 10 - *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* [Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169].

¹²⁷ Ibidem, art. 11.

¹²⁸ Ibidem, art. 13.

¹²⁹ Ibidem, art. 14.

¹³⁰ R. Kręgulec, W. Mazurek, *Fenomen poczucia bezpieczeństwa ludzi młodych w Polsce w XX wieku w świetle wykładni prawa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2014, nr 15, 143-159, s. 146.

Według zapisów Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku, dzieckiem jest każda osoba „w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba, że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka, uzyska ono wcześniej pełnoletniość”¹³¹. Drugie rozumienie tego terminu zostało zawarte w Ustawie z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka¹³², według której dziecko to „każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”. Zauważyć należy iż Polskie prawo uznaje, iż początkiem istnienia dziecka jest jego poczęcie¹³³.

Prawo karne dla dobra dziecka i dla ochrony jego osoby wyróżnia pięć różnych „górných granic wieku” małoletniego: 7 lat (ta granica dotyczy zwłaszcza art. 89 i art. 106 Kodeksu Wykroczeń¹³⁴), 10 lat, 13 lat, 15 lat (ta granica dotyczy art. 200, art. 202 § 2, art. 202 § 4 art. 202 § 4 ust. a, art. 210, art. 211 Kodeksu Karnego) i lat 18¹³⁵.

W listopadzie 1989 roku Zgromadzenie Ogólne NZ uchwaliło Konwencję o Prawach Dziecka¹³⁶, która została ratyfikowana przez Polskę 1991 roku. „Prawo polskie, w tym także prawo karne jest w zasadzie zgodne z postanowieniami Konwencji”¹³⁷.

Państwa – Strony zobowiązały się do respektowania i gwarancji praw zawartych w Konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego¹³⁸. Dodatkowo państwa zobowiązały się podejmować właściwe kroki dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania ze względu na status prawny, działalność, wyrażane poglądy lub przekonania religijne rodziców dziecka, opiekunów prawnych lub członków rodziny¹³⁹. Zgodnie z Konwencją, we wszystkich działaniach „dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną jest jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka”¹⁴⁰. Państwa dbają o prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich

¹³¹ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U., 1991, nr 120, poz. 526 [ze zm.]), część I, artykuł 1.

¹³² Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U., 2000, nr 6, poz. 69).

¹³³ S. Hypś, *Pojęcie i status dziecka w polskim prawie karnym*, w: *Ochrona dziecka w prawie publicznym*, red. M. Bartnik, M. Bielecki, J. Parchomiuk, B. Uliasz, Wyd. KUL, Tomaszów Lubelski – Lublin 2008, s. 111.

¹³⁴ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U., 2007, nr 109, poz. 756 [ze zm.]).

¹³⁵ O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o Prawach Dziecka*, Wyd. UŚ, Katowice 2004, s. 23; por. S. Hypś, *op. cit.*, s. 121-122.

¹³⁶ Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., *op. cit.*, por. D. K. Marzec, *Opieka nad dzieckiem w dobie przemian społecznych*, Wyd. WSP w Częstochowie, Częstochowa 2004, s. 57-59.

¹³⁷ W. Mazurek, *op. cit.*, s. 106.

¹³⁸ Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., *op. cit.*, część I, art. 2 ust.1.

¹³⁹ *Ibidem*, część I, art.2 ust.2.

¹⁴⁰ *Ibidem*, część I, art.2 ust. 3.

sprawach dotyczących dziecka, tych dzieci, które są zdolne do kształtowania swoich własnych poglądów¹⁴¹. Niemniej, w przypadku Polski „z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną”¹⁴².

- „ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania

w celach seksualnych;

- prawa każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu;

- ochrony dzieci przed nielegalnym używaniem środków narkotycznych i substancji psychotropowych;

- ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego oraz nadużyć seksualnych”¹⁴³.

Konwencja zobowiązuje wszystkie Państwa-Strony, do podjęcia w razie potrzeby wszelkich kroków o zasięgu krajowym i międzynarodowym, których celem ma być przeciwdziałanie uprowadzeniom, sprzedaży lub handlu dziećmi¹⁴⁴. Poza tym zobowiązuje państwa do obrony dzieci przed wszelkimi innymi formami wyzysku dzieci, w jakimkolwiek aspekcie naruszającymi – dobro dziecka¹⁴⁵.

Konwencja o Prawach Dziecka (1989) jest zwieńczeniem aktywności ludzkości w zakresie rozwoju praw dziecka. Odnosi się do praw dziecka na równych płaszczyznach, a mianowicie:

- osobistej,
- politycznej,
- ekonomicznej,
- socjalnej,
- kulturalnej.

¹⁴¹ Ibidem, część I, art.12 ust. 1.

¹⁴² A. Łopatka, *Konwencja praw ... op. cit.*, s. 27.

¹⁴³ Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., *op. cit.*, część I, art. 19 ust. 1, art. 27 ust. 1, art. 33 i art. 34., por. W. Mazurek, *op. cit.*, s. 107.

¹⁴⁴ Ibidem, część I, art. 35.

¹⁴⁵ Ibidem, część I, art. 36.

Wymienione uprzednio prawa dziecka mają być przestrzegane przez wszystkie państwa, ze szczególnym zwróceniem uwagi na konieczność przeznaczenia na te zagadnienia możliwie maksymalnych środków¹⁴⁶.

„Wszystkie prawa dziecka zawarte w Konwencji biorą za punkt wyjścia współczesne rozumienie dzieciństwa. Dziecko to ewolucyjnie dojrzewający człowiek. Dziecko w pierwszym rzędzie należy do siebie, jest autonomiczną osobą. Ma taką samą godność ludzką, jak człowiek dorosły. Dziecko w procesie swego rozwoju ma uzyskać pełne przygotowanie do życia w społeczeństwie jako indywidualnie ukształtowana jednostka. Należy się liczyć z jego zdrowiem i odczuciami. Dziecko nie jest >własnością< ani swoich rodziców, ani państwa, ani Kościoła”¹⁴⁷. „W okresie transformacji ustrojowej, ekonomicznej i gospodarczej zapoczątkowanej w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, rodzina traci swoją priorytetową ważność w znaczeniu duchowym, moralnym, społecznym i politycznym. W wyniku dokonujących się przemian niemal w każdej dziedzinie życia i funkcjonowania człowieka rodzina polska przeżywa zagrożenia, które są bardzo poważne w skutkach”¹⁴⁸.

Po przełomowym 1989 roku w Polsce nastąpiła modyfikacja wartości i norm społecznych związanych z rodziną. „Obowiązujące dotychczas wzory odnoszące się do zakładania rodzin, takie jak stosunkowo wczesne wchodzenie w związki małżeńskie, i to w związki niepoprzedzone inną formą współżycia, stosunkowo wczesne rodzicielstwo, niski wskaźnik pozamałżeńskich urodzeń, przewaga modelu z dwójką dzieci, przestały być tak powszechnie obowiązujące”¹⁴⁹.

Bożena Muchacka przypomina Raport Banku Światowego, autorstwa ekspertów spoza Polski, którzy dokonali krytycznej analizy stanu edukacji w RP w tamtym czasie. Raport postawił następujące zarzuty: niewłaściwy dostęp do przedszkoli, niewystarczające inwestowanie w obszar rozwoju opieki przedszkolnej, jak również zróżnicowanie osiągniętych wyników w nauce pomiędzy uczniami pochodzącymi ze szkół miejskich i wiejskich¹⁵⁰.

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, że poszczególne okresy poddane analizie w swoich doktrynach, nie uwzględniały wprost opieki kuratorskiej, nie została

¹⁴⁶ A. Łopatka, *Dziecko*, op. cit. ..., s. 160.

¹⁴⁷ W. Mazurek, op. cit. s. 100-102.

¹⁴⁸ M. Kotomska, *Wpływ globalizacji na funkcjonowanie współczesnej rodziny*, Pedagogika badania, dyskusje, otwarcia, Zeszyt 1 - Globalizacja. Szanse i inspiracje dla edukacji i wychowania, Kielce 2013, s. 85.

¹⁴⁹ A. Kwak, *Rzeczywistość życia rodzinnego w dobie globalizacji*, w: *Globalizacja – nieznośne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji*, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Wyd. UJ, Kraków 2008, s. 412.

¹⁵⁰ B. Muchacka, *Współczesne wychowanie przedszkolne w Polsce*, Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna Vol. 1 1/2013, s. 7-8, por. J. Gęsicki, *Gra o nową szkołę*, Warszawa 1993, Wyd. PWN, s. 97 – 98.

stworzona służba kuratorska, taka jaka znamy ją dzisiaj. Nasuwa się wniosek, iż w każdym okresie rozwoju Polski, służba kuratorska była sprawowana w bardzo ograniczonym zakresie ale przez instytucje szkolne i wychowawcze, kościelne i wąskiej mierze, przez instytucje państwowe. Ważnym jest także to, iż w każdym z okresów dostrzegano problem dzieci, przede wszystkim w kategoriach wychowawczych, podporządkowania oraz ekonomicznych. Nie mniej jednak wysuwają się elementy wychowawcze, skutkujące odpowiedzialnością przed organami sprawiedliwości i należy potraktować to, jako ewaluację w kierunku profesjonalnej służby państwowej, mającej w swoim zakresie readaptację dzieci i młodzieży oraz ich rodzin w przywracaniu do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie.

1.3. Globalizacja i jej skutki w respektowaniu praw dzieci i młodzieży

Ważnym elementem, warunkującym podejście i realizowanie wychowania i readaptacji do społeczeństwa grupy społecznej, jaką stanowią dzieci i młodzież oraz ich naturalnego środowiska wychowawczego – rodziny, jest analiza tej grupy społecznej w ujęciu strukturalnym i kulturowym. Co tym samym ściśle związane jest z respektowaniem praw omawianej grupy oraz poczuciem bezpieczeństwa przez jej członków – rodziny emigranckie.

Fenomenem, stanowiącym wariant „bezpieczeństwa strukturalnego”, jest „bezpieczeństwo kulturowe”, które należałoby postrzegać w relacjach z „zagroženiami kulturowymi”¹⁵¹. Jego zaś źródeł należy poszukiwać przede wszystkim w procesie globalizacji współczesnego świata¹⁵². Globalizację można definiować jako „proces upodabniania się gustów i oferty produktu na całym świecie, wskutek czego popyt jest zaspokajany produktem globalnym, a nie lokalnymi”¹⁵³. Termin globalizacja jest sprzężony z gospodarką globalną. Jej wyznacznikiem jest fakt krążenia czynników produkcji po całym świecie. Wszystko można wyprodukować wszędzie, w zależności od bilansu zysków¹⁵⁴.

Bazowa definicja globalizacji w niniejszym opracowaniu będzie jednak następująca: „globalizacja polega na wielości powiązań i wzajemności oddziaływań państw i społeczeństw, tworzących obecny system światowy. Globalizację cechują zatem dwa

¹⁵¹ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe: zarys problematyki*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2004, por. J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.

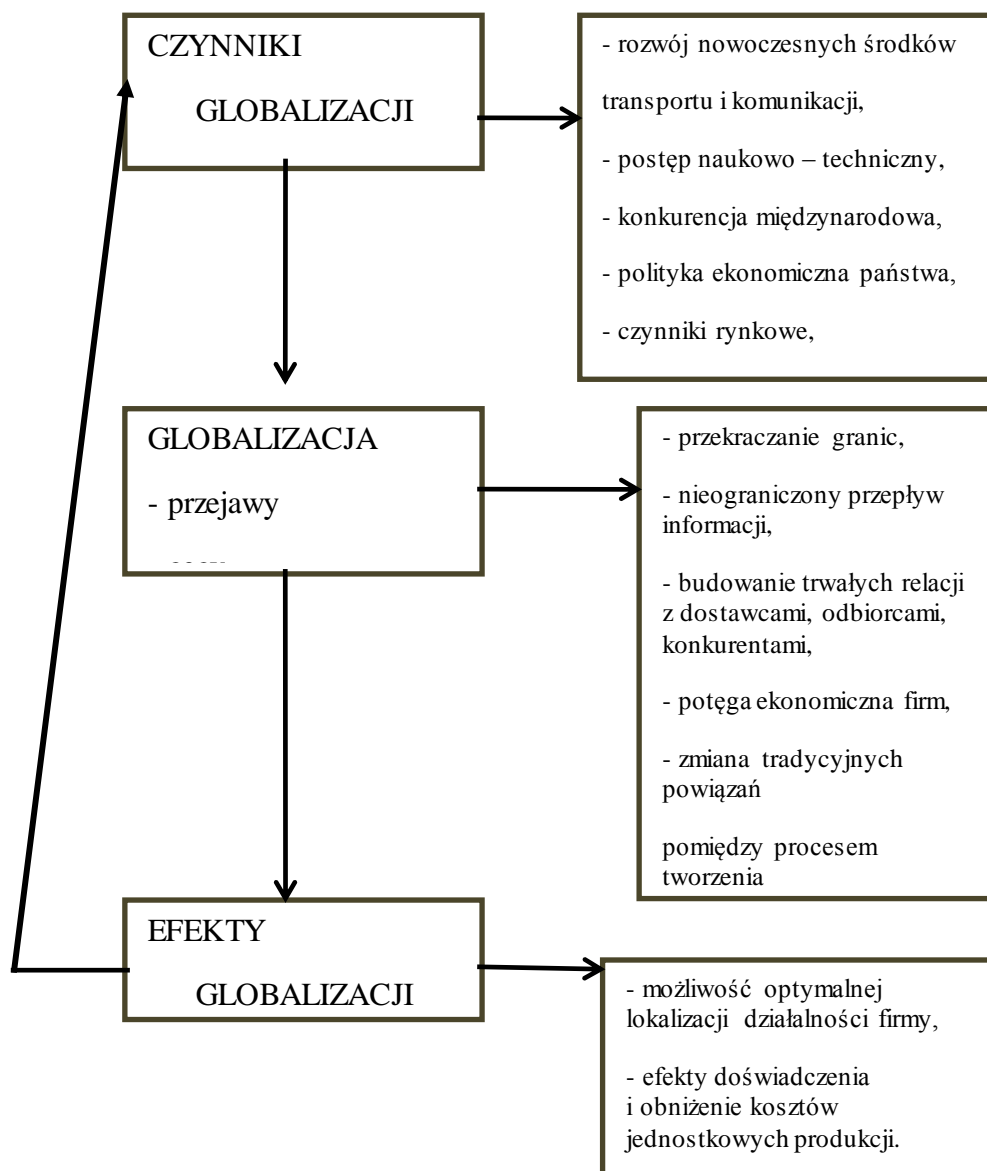
¹⁵² W. Mazurek, *op. cit.* 55.

¹⁵³ R. Koch, *Słownik Zarządzania i Finansów. Narzędzia, terminy, techniki od A do Z*, Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1997, s. 76.

¹⁵⁴ L. C. Thurow, *Przyszłość kapitalizmu*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1999, s. 157 – 220.

wymiary: zakres (zasięg) oraz intensywność (głębokość)¹⁵⁵. Globalizacja tworzą zjawiska zachodzące na poziomie ogólnoświatowym. Jednocześnie globalizacja jest zacieśnianiem kooperacji i relacji międzypaństwowych oraz między społecznymi. Relacje i powiązania stają się głębsze i szersze¹⁵⁶.

Rysunek 1.1. Czynniki, przejawy i efekty globalizacji w aspekcie ich oddziaływania na rozwój współczesnej cywilizacji¹⁵⁷

¹⁵⁵ A. McGrew, *Conceptualizing Global Politics*, w: *Global Politics*, red. A. McGrew, Polity Press. Cambridge 1992, s. 28.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 28.

¹⁵⁷ P. Maśloch, *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne przedsiębiorczość* – Edukacja nr 1, s. 25.

Wskazać należy, iż niewątpliwie „zmiany globalizacyjne dotyczą niemal wszystkich dziedzin życia:

- naukowo-technicznej – międzynarodowy charakter badań naukowych, rozpowszechnianie się osiągnięć naukowo-technicznych, ujednoczenie norm i standardów technicznych;

- ekonomicznej – gospodarka ma z natury charakter ekspansywny, dąży do rozszerzenia rynków zbytu i stworzenia warunków do przyjęcia zagranicznego kapitału.

Mówimy

o światowych rynkach, pieniądzu, bezrobociu, kryzysach, globalnym kapitale, produktach, zagrożeniach i problemach;

- społeczno-politycznej – coraz ściślej współpracują ze sobą państwa i społeczeństwa, co wyraża się we wzrastającej liczbie rządowych i pozarządowych organizacji międzynarodowych, przepisów prawa międzynarodowego, uniwersalizacji praw człowieka oraz upowszechniania się zasad demokracji;

- kulturowo-cywilizacyjnej – następuje intensyfikacja wymiany kulturowej na świecie powszechną aprobatą i zrozumieniem cieszy się zachodnia kultura popularna, następują procesy uniwersalizacji w zakresie obyczajowości, norm, stylów życia. Coraz szersze kręgi zatacza tzw. cywilizacja konsumpcyjna i komercjalizacja życia¹⁵⁸.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę, iż „problem rosnącego rozwarstwienia ekonomicznego, nie jest autonomicznym zjawiskiem, wynikających tylko z różnych postaw, strategii życiowych, zdolności, umiejętności i determinacji poszczególnych jednostek, ale w coraz większym stopniu jest efektem dystrybucyjnym globalizacji. Pozornie odległe od codziennych spraw zwykłych ludzi siły i procesy globalne wpływają na ich sytuację ekonomiczną i status społeczny¹⁵⁹”.

Globalizacja polega, nie tylko na rozprzestrzenianiu się pewnych zjawisk i procesów poza granice regionalne czy kontynentalne, ale i na zagęszczeniu związków i zależności w skali światowej, na skutek czego następuje wzajemne oddziaływanie na siebie zarówno wydarzeń o znaczeniu lokalnym, państwowym, jak i światowym. Globalizacja ma asymetryczny charakter i napędzają ją mechanizmy ekonomiczne. Może pociągnąć za sobą unifikację, jak i dywersyfikację kulturowo-cywilizacyjną, może sprzyjać integracji

¹⁵⁸ E. Polak, *Globalizacja w postawach społecznych oraz aspekt psychologiczny, Społeczne i polityczne aspekty globalizacji*, red. B. Garbacik, Politechnika Gdańska Wydział Zarządzania i Ekonomii Katedra Nauk Społecznych. Gdańsk 2006, s. 98-99.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 7.

jak i dezintegracji odrębności¹⁶⁰. Globalizacja jest przyczyną globalnej migracji, co jest związane z różnicami w poziomie życia w poszczególnych państwach w zależności od ich poziomu rozwoju gospodarczego. Ludność z krajów biednych migruje z przyczyn ekonomicznych do bogatszych¹⁶¹.

Jednym z efektów przemian gospodarczych, ekonomicznych i społecznych jest „eurosieroctwo”. Zjawisko to rozwinęło się w Polsce od 2004 r. Według opinii środowisk pedagogicznych jest przyczyną dysfunkcyjności rodziny rozumianej jako środowisko wychowawcze, negatywnie wpływa na rozwój i wychowanie dzieci oraz młodzieży. Ministerstwo Edukacji Narodowej, zdefiniowało pojęcie eurosieroctwa jako pewną okoliczność związaną z migracją zarobkową obojga rodziców, co wpływa na niekorzystne zmiany w funkcjonowaniu rodziny, głównie w wypełnianiu przez nią podstawowych funkcji wobec małoletnich, którzy, opuszczeni przez najbliższe im osoby, czują się jak sieroty¹⁶².

W odniesieniu do procesu kształtowania dzieci i młodzieży eurosieroctwo sprzyja ich niedostosowaniu społecznemu, którego przejawami w takim przypadku są:

- osłabienie zainteresowania nauką szkolną i motywacji do nauki,
- wzrost konfliktów z rodzicami oraz z rówieśnikami,
- wrogie, roszczeniowe i oskarżycielskie postawy wobec dorosłych,
- zaburzenie poczucia bezpieczeństwa,
- poczucie odrzucenia przez najbliższe dziecku osoby,
- poczucie osamotnienia i mniejszej wartości,
- lęk, niepewność,
- brak stabilizacji,
- wyobcowanie,
- trudności w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych,
- brak prawidłowych wzorów postępowania i pełnienia ról społecznych,
- pogorszenie relacji z rówieśnikami¹⁶³.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 98.

¹⁶¹ L. Hyb, *Funkcjonowanie współczesnych społeczeństw w XXI wieku, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne przedsiębiorczość – Edukacja* nr 1, s. 14.

¹⁶² A. Sadowska, *Migracja rodziców źródłem dysfunkcyjności środowiska wychowawczego dziecka*, w: *Zagrożenia i problemy współczesnej rodziny*, red. S. Bębas, Wyd. WSH, Radom 2011, s. 39.

¹⁶³ G. Miłkowska, A. Kulesa, *Wpływ emigracji zarobkowej rodziców na funkcjonowanie dzieci w rodzinie i w szkole*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2009, nr 9, s. 13-14.

Warto również wskazać na edukacyjny aspekt globalizacji. Dawna szkoła nie ściagała się ze współczesnością, nie podlizywała się uczniom. Była to szkoła ciekawsza niż ówczesna rzeczywistość dookoła. Tam były książki, globusy, mapy, nieobecne gdzie indziej atrakcje i kolory. Dziś szkoła jest znacznie nudniejsza niż rzeczywistość, nudniejsza niż Internet, gra komputerowa, życie towarzyskie. Jest dla młodych zbyt wolna¹⁶⁴.

Zmieniająca się struktura świata, w której egzystują uczniowie, powoduje iż konieczna jest nowa jakość kształcenia. Wiedza nie wzrasta już w sposób liniowy, ale dynamiczny. Jest „skontekstualizowanym kulturowo systemem wzajemnie ze sobą powiązanych znaczeń, konstruowanych i rekonstruowanych przez jednostkę w toku ciągłego negocjowania społecznego, a więc nie tyle znaczeń, ile systemem zachowania tych znaczeń w umyśle”¹⁶⁵. Mając na uwadze definicję wiedzy, rolą nauczyciela nie jest zweryfikowanie ile wiedzy zdobył uczeń, ale jak i z jaką skutecznością radzi sobie z sytuacjami problemowymi¹⁶⁶.

W odniesieniu do edukacji funkcjonują różne podejścia w poszczególnych rodzajach społeczeństw, tzn. przedprzemysłowym, przemysłowym i informacyjnym. Celem przedstawienia aktualnych tendencji (związanych niewątpliwie z globalizacją) w tabeli zawarto ujęcie oświaty w różnych społeczeństwach.

Tabela 1.2. Oświata w różnych społeczeństwach¹⁶⁷

lp.	wyszczególnienie	społeczeństwo przedprzemysłowe	społeczeństwo przemysłowe	społeczeństwo informacyjne
1.	język	łacina i greka	języki narodowe	angielski
2.	uczniowie	dzieci elity	młodzi ludzie	każdy
3.	wiek uczniów	6-20 lat	6-16 lat	w każdym wieku
4.	kto płaci za naukę	rodzice	podatnik	uczeń
5.	organizator	kościół	państwo	korporacje
6.	miejsce nauki	siedziby wiedzy	miasta	wszędzie
7.	czas nauki	wzajemnie ustalony	ustalony	kiedykolwiek
8.	system ekonomiczny	gospodarka tradycyjna	taylorizm	neoliberalizm
9.	źródło programów nauczania	nauczyciel	państwo	potrzeby ucznia

¹⁶⁴ A. Nalaskowski, *Zła szkoła wzbudzi bunt rodziców*, Angora nr 38, s. 9.

¹⁶⁵ D. Klus-Stańska, *Ciągłość i zmiana czy bierność i niekontrolowane odruchy – w którym kierunku zmierza szkoła?* w: *Ciągłość i zmiana w edukacji szkolnej – społeczne i wychowawcze obszary napięć*, red. J. Surzykiewicz, M. Kulesza, Wyd. UŁ, Łódź, 2010, s. 42.

¹⁶⁶ A. Hajdukiewicz, *Funkcjonowanie współczesnej szkoły w dobie globalizacji*, *Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne przedsiębiorczość – Edukacja* nr 1, s. 33-34.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 34.

„Najbardziej rewolucyjne zmiany wiążą się z realizacją modelu kształcenia w społeczeństwie informacyjnym w dobie globalizacji, gdyż młodzi ludzie muszą nauczyć się krytycznego postrzegania rzeczywistości, odkrywania i analizowania pojęć oraz znaczeń. XXI wiek przynosi postęp w technologii informatycznej, co ma wpływ na nauczanie, uczenie się młodzieży, a także na przejmowanie przez uczniów odpowiedzialności za własną drogę kształcenia”¹⁶⁸.

Globalizacja, jak przyznaje Kinga Orzeł – Dereń, powoduje, iż możliwe jest „zagłądanie” do domów osób żyjących daleko od nas. Człowiek dysponuje potężnymi narzędziami do zdobywania wiedzy. W tym globalnym świecie, na przykład mass media stanowią szanse, ale zarazem zagrożenie¹⁶⁹.

Konsekwencją globalizacji, jest wielokulturowość, będąca zjawiskiem cechującym XXI wiek. Wielokulturowość jest zaznawana w różnym stopniu przez przeważającą liczbę dzisiejszych społeczeństw, w tym społeczeństwo polskie¹⁷⁰.

Rozważania nad globalizacją, stanowią wprowadzenie do dalszych rozważań nad problematyką wielokulturowości, która jest przedmiotem analizy rozdziału czwartego niniejszego opracowania. Przedstawiono tam m.in. problematykę kształtowania jednostki oraz relacji międzyludzkich przez kulturę, wskazano na społeczny kontekst międzykulturowości, czy wreszcie odniesiono się do kompetencji międzykulturowych, jako szczególnych umiejętności pożądaných wśród kuratorów, profesjonalnie zajmujących się pracą z osobami z rodzin emigranckich.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 34.

¹⁶⁹ K. Orzeł – Dereń, Mass media a bezpieczeństwo dzieci i młodzieży, w: *Oblicza bezpieczeństwa. Wyzwania i zagrożenia*, red. W. Mazurek, Wyd. Attyka, Kraków 2016, s. 99.

¹⁷⁰ E. Sowa – Behtane, *Rodziny wielokulturowe*, Wyd. WAM, Kraków 2016, s. 11.

ROZDZIAŁ II

DZIECKO W RODZINIE EMIGRANCKIEJ

Kinga Orzeł – Dereń podaje, iż w szkołach, przedszkolach i innych placówkach oświatowych coraz częściej występują dzieci odmienne kulturowo. Zaliczyć do nich należy:

- dzieci mniejszości narodowych (Żydzi, Słowacy, Niemcy, Ormianie, Białorusini, Czesi, Rosjanie, Ukraińcy, Litwini);
- dzieci mniejszości etnicznych (Tatarzy, Karaimi, Łemkowie, Romowie);
- dzieci migrantów ekonomicznych;
- dzieci migrantów przymusowych (uchodźcy);
- dzieci repatriantów;
- dzieci rodziców przebywających nielegalnie na terenie RP;
- dzieci nielegalnych migrantów urodzone na terenie RP, nieposiadające polskiego obywatelstwa;
- dzieci małżeństw mieszanych¹⁷¹.

Należy podkreślić, iż grupy te mogą być wewnętrznie zróżnicowane, czego przykładem mogą być Romowie (różniący się od siebie pod względem tradycji, języka, kultury i sposobu życia). Jak podają Witold Mazurek i Kinga Orzeł – Dereń w Polsce mieszkają zasadniczo cztery grupy Romów:

- Polska Roma – grupa najliczniejsza, przybyła na teren RP około XV wieku. Do lat 60 – tych XX wieku prowadzili wędrowny tryb życia;
- Bergitka Roma – (Romowie Górscy) – w pierwszym etapie zamieszkiwali południową część kraju. Po II wojnie światowej przenieśli się na ziemie zachodnie oraz północ. W przeciwieństwie do grupy poprzedniej prowadzą osiadły tryb życia;
- Lowarzy oraz Kelderese – grupy przybyłe na teren RP w latach siedemdziesiątych XIX wieku¹⁷².

¹⁷¹ K. Orzeł – Dereń, *Edukacja mniejszości w Polsce. Sytuacja obecna, cele i wyzwania*, w: *Razem czy osobno? Współczesne mity, klisze i szablony edukacyjne*, red. B. Muchacka, M. Głazewski, B. Pawlak, A. Litawa, Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2017, s. 44.

Polska przestaje mieć strukturę homogeniczną. Mniejszości narodowe i etniczne, stanowią, jak podaje 2,5-3% całej populacji, czyli (ok.1-1,2 mln osób). Migranci przebywający w Polsce niejednokrotnie powodują przyjazd całych rodzin „tworząc specyficzny pejzaż etniczno – kulturowy oraz skupiska-enklawy homogeniczne kulturowo”¹⁷³.

2.1. Zróżnicowanie statusu pobytowego rodzin emigranckich w Polsce

Emigracja to zmiana domu. Jeśli za dom uważam miejsce poza krajem urodzenia – za dom, a nie za przejściową kwaterę, tymczasowość lub *pied à terre* – miejsce, w którym zapuszczam korzenie, wychowuję rodzinę, to przestaję być turystą, «zbiegiem», «wygnańcem», a staję się emigranckim»¹⁷⁴.

W podrozdziale przedstawiono możliwe statusy pobytowe cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej oraz warunki, jakie muszą spełnić obywatele innych państw chcący przebywać w Polsce. Przyjęto podział cudzoziemców, a zatem członków rodzin emigranckich na dwie zasadnicze kategorie.

Podstawy prawne dotyczące pobytu cudzoziemców w Polsce zostały skodyfikowane przede wszystkim w następujących aktach prawnych:

- ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach¹⁷⁵;
- ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁷⁶;
- ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin¹⁷⁷.

W celu dokonania opisu sytuacji prawnej cudzoziemców dotyczącej ich wjazdu i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przedstawiono podział cudzoziemców. Kryterium, które zostało wzięte pod uwagę to *obywatelstwo*.

¹⁷² K. Orzeł – Dereń, W. Mazurek, Mniejszości narodowe i etniczne – bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w kontekście polskich Romów, w: *Oblicza bezpieczeństwa* red. T. Cichoń, W. Mazurek, A. Suchoń, W. Węglarz, Kraków 2015, s. 65.

¹⁷³ *Ibidem*, s. 45.

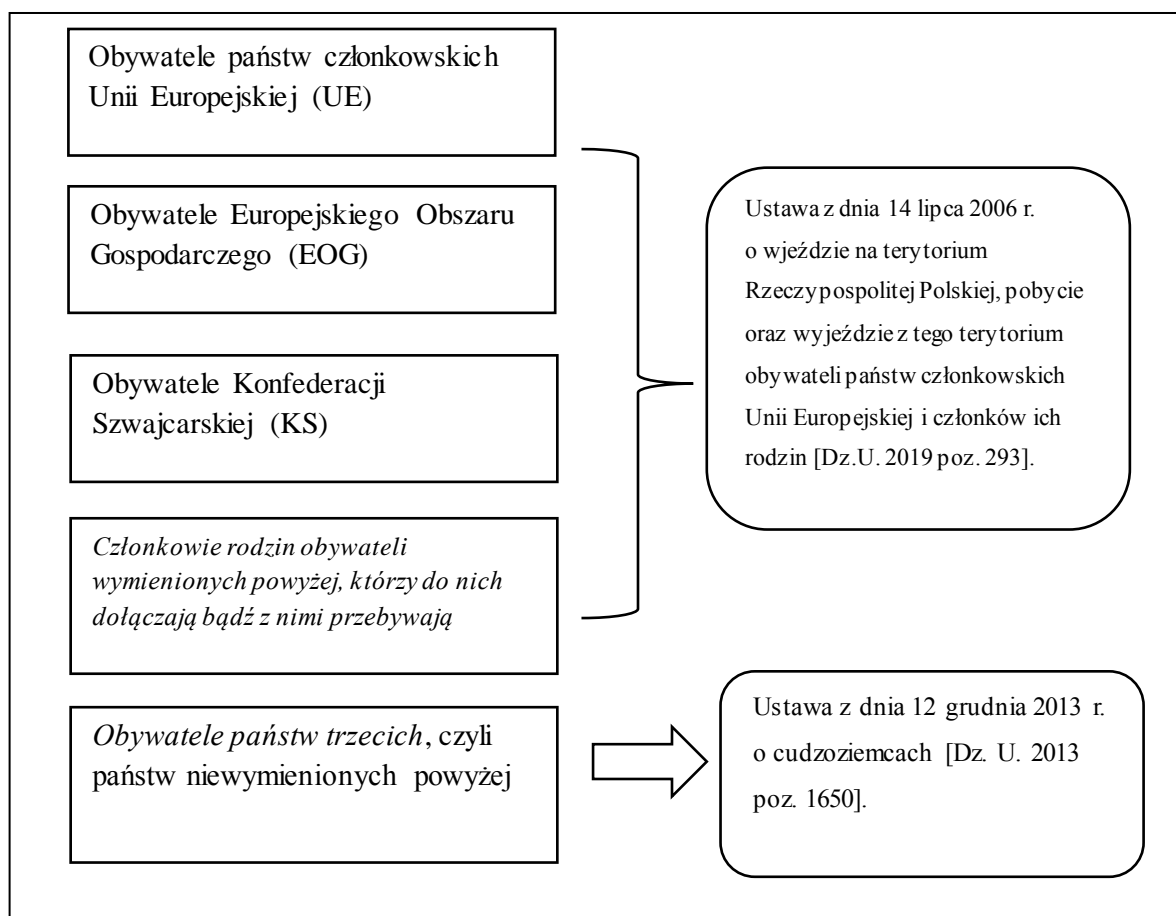
¹⁷⁴ D. Mostwin, *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*, Redakcja Wyd. KUL, Lublin 1995, s. 224.

¹⁷⁵ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. *op. cit.*

¹⁷⁶ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r., o udzielaniu cudzoziemcom ochrony .. *op. cit.*

¹⁷⁷ Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r., *op. cit.*

Rysunek 2.1. Kategorie cudzoziemców wg kryterium obywatelstwa - opracowanie własne

Podstawą prawną pobytu na terenie RP osób wyszczególnionych na rysunku, jest ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin¹⁷⁸. Odrębną grupę stanowią Obywatele państw trzecich, których pobyt jest uregulowany w Ustawie z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach¹⁷⁹ [Dz. U. 2013 poz. 1650].

2.1.1. Statusy pobytowe rodzin emigranckich z Europejskiego Obszaru Gospodarczego Unii Europejskiej

Podrozdział poświęcono kwestii wjazdu i pobytu cudzoziemców w Polsce, w dalszej części omówiono badaną problematykę w kontekście obywateli państw trzecich. Analiza

¹⁷⁸ Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r., *op. cit.*

¹⁷⁹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r., *op. cit.*

rodzajów pobytu w Polsce, jest nieodzowna, by móc kontynuować rozważania nad problemami, wyzwaniem, którym musi sprostać sądowa służba kuratorska w swojej codziennej pracy.

Zasady wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej (dalej: UE), państw Europejskiego Okręgu Gospodarczego (dalej: EOG) i konfederacji szwajcarskiej (dalej: KS) oraz członków ich rodzin: obywatele państw UE, obywatele państw EOG, a także obywatele KS mogą wjechać na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez konieczności posiadania wizy, jak również innego dokumentu wjazdowego. Należy jednak podkreślić, że w celu wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywatele państw UE, EOG i KS oraz członkowie ich rodzin muszą legitymować się ważnym dokumentem podróży lub innym dokumentem potwierdzającym ich tożsamość oraz obywatelstwo. W przypadku członków rodzin obywateli państw UE, EOG i KS, którzy nie są obywatelami tych państw, a chcących wjechać na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wymagana jest właściwa wiza. Wyjątek stanowią przypadki, w których inne przepisy, zwłaszcza rozporządzenia Rady Unii Europejskiej (wcześniej Rady Wspólnot Europejskich) przewidują w tym zakresie odpowiednie zwolnienia¹⁸⁰.

Poniżej przedstawiono podstawy i warunki pobytu na terytorium RP obywateli państw członkowskich UE, państwa EOG i konfederacji szwajcarskiej oraz członków ich rodzin. Można wyróżnić trzy rodzaje takich pobytów, a mianowicie:

- pobyt przez okres nieprzekraczający 3 miesięcy.
- pobyt przez okres przekraczający 3 miesiące.
- pobyt stały.

Obywatele państw należących do UE, EOG i KS jak również członkowie ich rodzin, którzy nie są obywatelami tych państw, mają prawo do pobytu na terytorium RP przez okres maksymalnie 3 miesięcy. Poza obowiązkiem meldunkowym nie są wymagane inne warunki pobytu¹⁸¹.

Inną sytuacją jest przyjazd na terytorium RP w celu poszukiwania pracy. Obywatele UE, EOG i KS mogą w tym celu przebywać w Polsce przez okres nieprzekraczający 6 miesięcy. Istnieje możliwość dalszego pozostania tych osób w Polsce w sytuacji, gdy udowodnią iż w sposób aktywny poszukują pracy zarobkowej, a szansa zatrudnienia jest

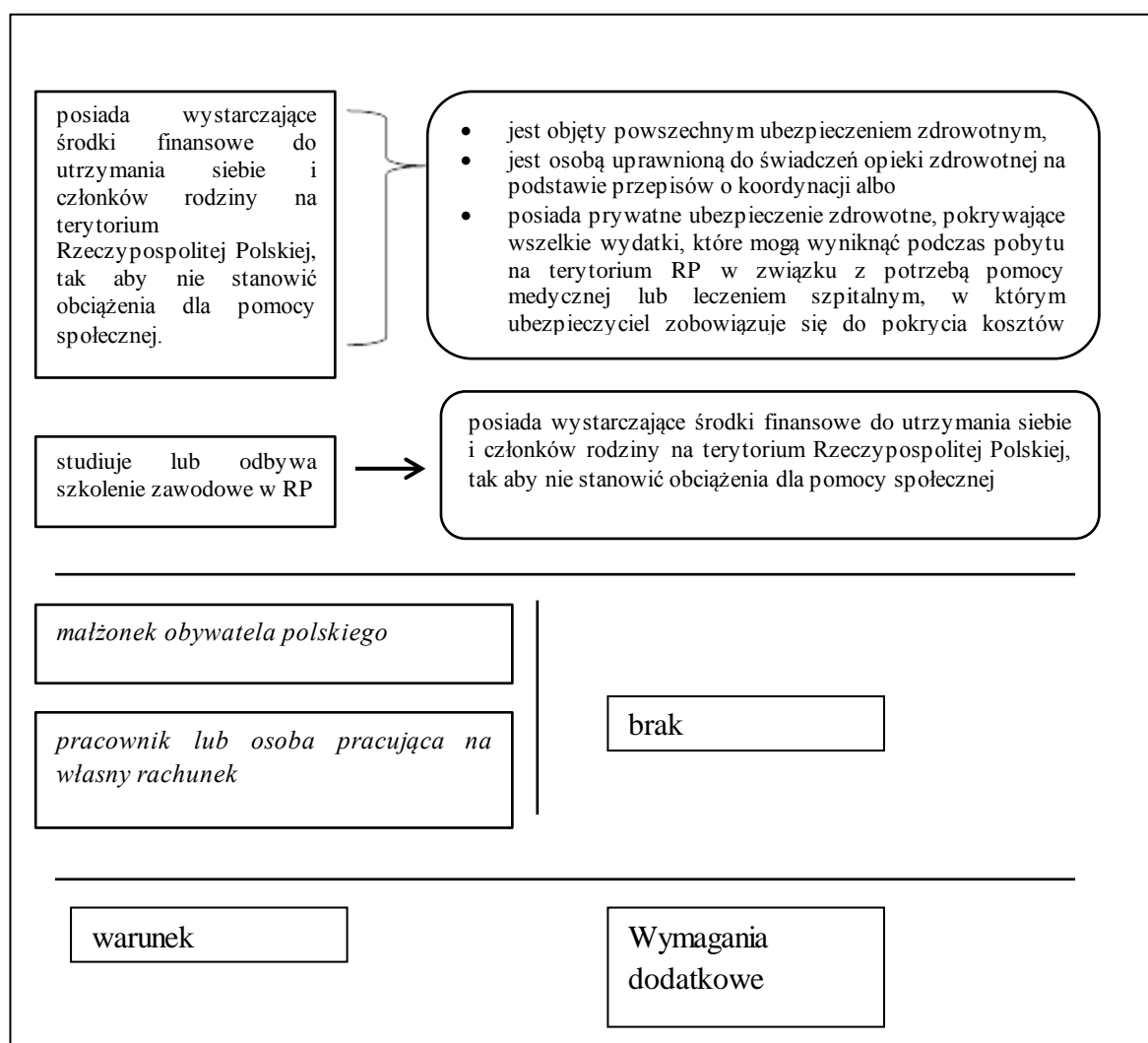
¹⁸⁰ Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r., *op. cit.*, art. 9.

¹⁸¹ *Ibidem*, art. 15 ust. 1.

rzeczywista. Wówczas, nie jest wymagane spełnienie przez nich innych dodatkowych warunków pobytu¹⁸².

Pobyt przez okres przekraczający 3 miesiące, obywateli państw należących do UE, EOG i KS, jest możliwy, po spełnieniu jednego z czterech warunków, jak również w niektórych przypadkach wymagań dodatkowych. Kwestia ta została zilustrowana na poniższym rysunku.

Rysunek 2.2. Warunki i wymagania dodatkowe dot. pobytu obywateli UE, EOG i KS w RP przez okres przekraczający 3 miesiące¹⁸³

Obywatel UE, EOG i KS, spełniający jeden z wyżej wymienionych warunków, jeśli jego pobyt na terenie RP trwa dłużej niż 3 miesiące, ma obowiązek rejestracji pobytu a członek rodziny, który nie jest ww. obywatelem uzyskania karty pobytu. Wnioski w tych sprawach winny zostać złożone do wojewody właściwego ze względu na miejsce pobytu

¹⁸² Ibidem, art. 15.ust. 2.

¹⁸³ Ibidem, art. 16.

obywatela¹⁸⁴. Obywatel UE, EOG lub KS nabywa prawo stałego pobytu po upływie 5 lat nieprzerwanego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁸⁵. Natomiast członek rodziny takiego obywatela, niebędący obywatelem UE, EOG lub KS nabywa je po upływie 5 lat nieprzerwanego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wraz z takim obywatelem¹⁸⁶ (w sytuacjach wyjątkowych można nabyć takie prawo wcześniej¹⁸⁷). Pobyt na terytorium RP uznaje się za nieprzerwany, gdy przerwy w nim nie przekroczyły łącznie 6 miesięcy w roku¹⁸⁸.

2.1.2. Statusy pobytowe obywateli państw trzecich

Obywatele państw trzecich wjeżdżający na teren RP powinni posiadać ważny dokument podróży, ważną wizę lub ważną kartę pobytu albo inną podstawę pobytu¹⁸⁹.

Poniżej zamieszczono listę państw, których obywatele mogą wjeżdżać i przebywać na terenie RP bez wiz.

Tabela 2.1. Lista państw, których obywatele mogą wjeżdżać i przebywać na terenie RP bez wiz¹⁹⁰

Albania (tylko dla posiadaczy paszportów biometrycznych), Andora, Antigua i Barbuda, Argentyna, Australia, Austria, Bahamy, Barbados, Belgia, Bośnia i Hercegowina (tylko dla posiadaczy paszportów biometrycznych), Brazylia, Brunei, Bułgaria, Chile, Chorwacja, Cypr, Czarnogóra (tylko dla posiadaczy paszportów biometrycznych), Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Gwatemala, Hiszpania, Honduras, Hong-Kong (Specjalny Region Administracyjny ChRL), Irlandia, Islandia, Izrael, Japonia, Kanada, Korea Płd., Kostaryka, Liechtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Macedonia (tylko dla posiadaczy paszportów biometrycznych), Makao (Specjalny Region Administracyjny ChRL), Malezja, Malta, Mauritius, Meksyk, Mołdawia (tylko dla posiadaczy paszportów biometrycznych), Monako, Niderlandy, Niemcy, Nikaragua, Norwegia, Nowa Zelandia, Panama, Paragwaj, Portugalia, Rumunia, Salwador, Saint Kitts and Nevis, San Marino, Serbia (tylko dla posiadaczy paszportów biometrycznych), Seszele, Singapur, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Tajwan (tylko dla posiadaczy paszportów, w których figuruje numer dowodu tożsamości), Urugwaj, USA, Watykan, Wenezuela, Węgry, Włochy, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.
--

Wskazać należy, iż wymienione przypadki braku obowiązku posiadania wizy dotyczą (poza wyjątkami np. USA, Kanada), pobytu w celach turystycznych, ograniczonego

¹⁸⁴ Ibidem – art. 20, 21, 22.

¹⁸⁵ Ibidem – art. 42.

¹⁸⁶ Ibidem – art. 43.

¹⁸⁷ Ibidem – art. 45.

¹⁸⁸ Ibidem – art. 47.

¹⁸⁹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. op. cit., art. 23.

¹⁹⁰ <https://udsc.gov.pl/cudzoziemcy/obywatele-panstw-trzecich/chce-przyjechac-do-polski/czy-potrzuje-wizy/> (pobrano: 31.05.2019).

w czasie zwykle do 90 dni¹⁹¹. Cudzoziemcowi może zostać wydana wiza krajowa albo wiza Schengen¹⁹². Wiza krajowa daje możliwość wjazdu na teren RP i ciągłego pobytu na nim lub do kilku pobytów na tym terytorium następujących po sobie, trwających łącznie dłużej niż 90 dni w okresie ważności wizen. Okres ważności wizen krajowych nie przekracza 1 roku¹⁹³. Natomiast wiza Schengen daje możliwość jednego lub większej liczby wjazdów i pobytów, pod warunkiem, że ani długość ciągłego pobytu, ani całkowita długość kolejnych pobytów na terytorium państw obszaru Schengen, nie przekraczają 3 miesięcy w ciągu każdego okresu 6 miesięcy, liczonego od dnia pierwszego wjazdu na to terytorium¹⁹⁴.

Istotnym rodzajem wizen są wydane w celu wykonywania pracy¹⁹⁵. Może być ona wydana cudzoziemcowi, pod warunkiem posiadania przez niego zezwolenia na pracę lub jeżeli pracodawca złoży pisemne oświadczenie świadczące o zamiarze jego zatrudnienia. Okres obowiązywania wizen nie może być dłuższy niż przewidziany dla danego typu wizen. W przypadku wizen wydawanej w celu wykonywania pracy okres pobytu, na który się ją wydaje, nie może być dłuższy niż 6 miesięcy w okresie 12 miesięcy. Istnieje możliwość przedłużenia okresu ważności takiej wizen¹⁹⁶. Po zakończeniu ważności wizen, obywatele państw trzeciego mogą ubiegać się o zgodę na pobyt długoterminowy (karta pobytu).

Wyróżnia się następujące rodzaje długoterminowych pobytów cudzoziemców w Polsce:

- zezwolenie na pobyt czasowy;
- zezwolenie na pobyt czasowy i pracę¹⁹⁷,
- zezwolenie na pobyt czasowy w celu wykonywania pracy w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji¹⁹⁸,
- zezwolenie na pobyt czasowy w celu wykonywania pracy przez cudzoziemca delegowanego przez pracodawcę zagranicznego na terytorium RP¹⁹⁹,
- zezwolenie na pobyt czasowy w celu prowadzenia działalności gospodarczej²⁰⁰,

¹⁹¹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r., op. cit., art. 59 ust.1.

¹⁹² Ibidem - art. 58.

¹⁹³ Ibidem - art. 59 ust. 1.

¹⁹⁴ Ibidem - art. 59 ppkt 22.

¹⁹⁵ Ibidem - art. 60 ust. 1.pkt 5, 5a, 6.

¹⁹⁶ Ibidem - art. 64.

¹⁹⁷ Ibidem - art. 114 ust. 1.

¹⁹⁸ Ibidem - art. 127.

¹⁹⁹ Ibidem - art. 140 ust.1.

²⁰⁰ Ibidem - art. 142 ust.1.

- zezwolenie na pobyt czasowy w celu kształcenia się na studiach²⁰¹,
- zezwolenie na pobyt czasowy w celu prowadzenia badań naukowych²⁰²,
- zezwolenie na pobyt czasowy dla członków rodzin obywateli RP oraz członków rodzin cudzoziemców²⁰³,
- zezwolenie na pobyt czasowy ze względu na inne okoliczności²⁰⁴,
- zezwolenie na pobyt stały²⁰⁵,
- zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej²⁰⁶.

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, iż materia dotycząca rodzin emigranckich jest skomplikowaną i zawiłą kwestią. Liczne aspekty prawne, jedynie potęgują konieczność zwrócenia uwagi na konieczność podjęcia systemowych zmian, w obrębie szkolenia kuratorskiej służby sądowej i tym zakresie. Umiejętność kuratora do właściwego zinterpretowania rodzaju pobytu członka, członków rodzin emigranckich w Polsce, umożliwi mu właściwy dobór form i metod pracy oraz wzmocni poczucie bezpieczeństwa w podejmowaniu właściwych decyzji.

2.2. Analiza danych statystycznych dotyczących pobytu rodzin emigranckich w Polsce

W podrozdziale przedstawiono i zinterpretowano dane statystyczne, z zakresu pobytu cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Wskazano na liczbę cudzoziemców posiadających ważne zezwolenie na pobyt, w odniesieniu zarówno do całej populacji, jak również z rozróżnieniem na poszczególne kategorie statusów pobytowych. Zaprezentowano również dane dotyczące skuteczności składanych przez cudzoziemców wniosków. Przedstawiono również szczegółowe dane dotyczące liczby cudzoziemców z poszczególnych państw. W celu prezentacji problematyki użyto danych przedstawianych przez Urząd do Spraw Cudzoziemców.

Z danych prezentowanych przez Urząd do Spraw Cudzoziemców (dane nie uwzględniają osób przebywających w Polsce tymczasowo np. na podstawie wiz), wynika, iż w roku 2018 liczba cudzoziemców, którzy posiadają ważne zezwolenie na pobyt na terenie

²⁰¹ Ibidem - art. 144 ust.1.

²⁰² Ibidem - art. 155 ust. 1..

²⁰³ Ibidem - art. 158§1.

²⁰⁴ Ibidem - art. 186§1.

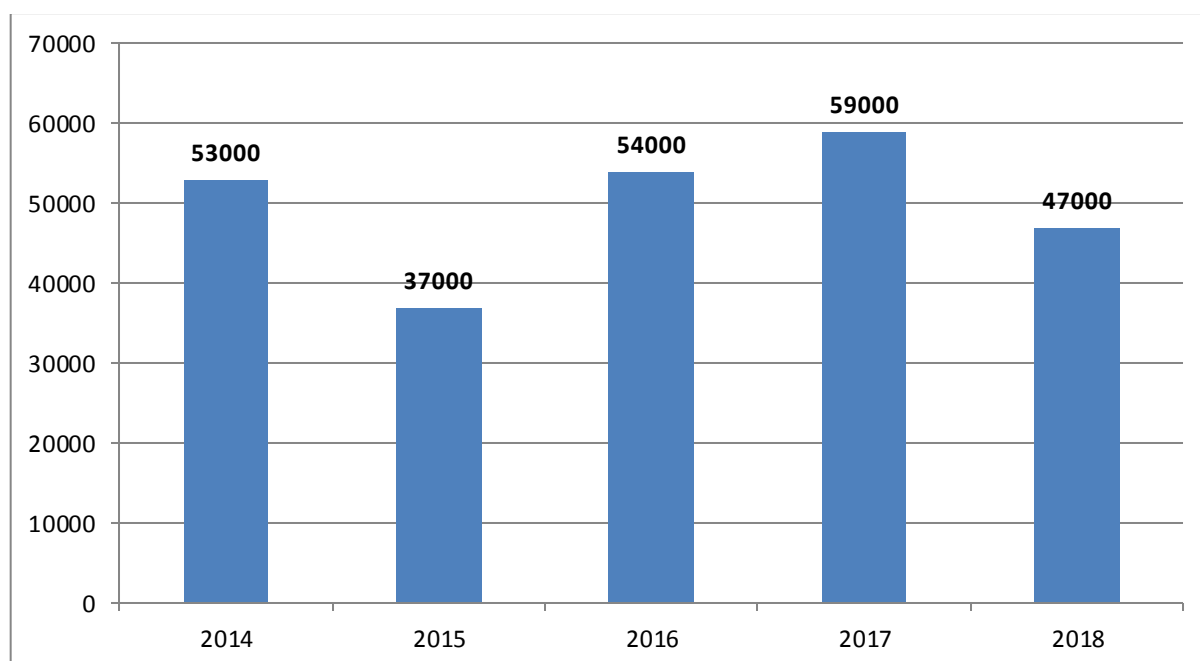
²⁰⁵ Ibidem - art. 195§1.

²⁰⁶ Ibidem - art. 211 ust. 1.

RP uległa zwiększeniu o 47 tys. osób. Wskazuje się iż przyrost ten był mniejszy niż w dwóch latach poprzednich (w stosunku do 2017 roku o 12 tys., a 2016 roku o 7 tys. Zdecydowanie najbardziej zwiększyła się liczba Ukraińców (niepełna 34 tys. Osób). Wskazuje się również iż większość zezwoleń cudzoziemców jest związanych z pracą. Na dzień 1 stycznia 2019 roku łącznie 372 tys. Cudzoziemców posiadało ważne zezwolenie na pobyt w RP (1 styczeń 2018 – 325 tys., 1 styczeń 2017 – 266 tys. osób)²⁰⁷.

Na poniższym wykresie zaprezentowano przyrost liczby cudzoziemców posiadających ważne zezwolenia na pobyt na terytorium RP (ujęcie roczne).

Wykres 2.1. Przyrost liczby cudzoziemców posiadających ważne zezwolenia na pobyt w RP (ujęcie roczne)²⁰⁸

W 2018 roku największy wzrost zezwoleń na pobyt dotyczył obywateli: Ukrainy – o 33,9 tys. do 179 tys. osób, Białorusi – o 4,7 tys. do 20 tys. osób, Indii – o 1,9 tys. do 8,8 tys. osób, Gruzji – o 1,3 tys. do 2,9 tys. osób,– Wietnamu – o 0,7 tys. do 12,4 tys. osób. Najchętniej wybieranymi przez cudzoziemców województwami są: mazowieckie – 114 tys. osób, małopolskie – 36 tys. osób, dolnośląskie – 31 tys. osób oraz wielkopolskie – 28 tys. osób²⁰⁹.

²⁰⁷ <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/raport-roczny-legalizacja-pobytu/2018-2/> (pobrano: 31.05.2019).

²⁰⁸ Ibidem

²⁰⁹ Ibidem.

Poniżej przedstawiono liczbę osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy (najliczniejsze obywatelstwa) – stan na dzień 1.03.2018.

Tabela 2.2. Liczba osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy²¹⁰

państwo/ rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	SUMA
Ukraina	8558	9054	9609	9844	9114	11743	11111	23390	5833	87892	112 903	18 610	370561
Wietnam	2643	2308	2 696	2594	2 413	4 819	2 308	4 180	3 167	3 338	5 655	813	36934
Chiny	898	1391	2352	2542	2987	3398	3062	3430	4 003	4299	5 630	819	34811
Białoruś	2418	2591	2664	2442	2011	2028	1855	2017	2072	2380	3 923	779	27180
Indie	800	1112	1208	1303	1124	1685	1276	1601	2 336	4015	7 875	1 306	25641
pozostałe	14040	16123	17350	18092	16746	22157	17847	20933	2460	29504	34 169	6 608	231921
ogółem:	28357	3167	34671	35514	33271	44145	36183	53950	92935	127413	170155	28935	71796

Najczęściej wnioski o tego typu zezwolenia składali obywatele Ukrainy, Wietnamu, Chin, Białorusi i Indii. Decyzję w tej sprawie podejmują wojewodowie. W kolejnej tabeli zamieszczono liczbę skutecznych wniosków o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy latach 2007-2018.

Tabela 2.3. Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy latach 2007-2018²¹¹

państwo / rok	2007	2008	2009	2010	2011	22012	22013	22014	22015	22016	22017	22018	suma
Ukraina	7381	8307	8490	8477	8165	9906	9795	17103	37833	57257	70 268	11 806	254788
Wietnam	1673	2580	2 389	2243	1 915	3 844	2 120	3 643	2 789	2 689	3 479	606	29970
Chiny	672	1 205	1 963	2 260	2 727	2 813	2 848	2 962	3 447	3 583	3 870	559	28909
Białoruś	1 992	2 380	2 452	2 274	1 832	1 856	1 637	1 727	1 699	1 656	2 257	442	22204
Rosja	1 273	1 468	1 365	1 392	1 323	1 617	1 605	1 895	2 041	2 189	2 150	372	18690
pozostałe	10249	12925	13904	14080	13691	14442	14248	15227	17117	19270	21 195	3 370	166348
ogółem:	23240	28865	30563	30726	29653	34478	32253	42557	64926	86644	103219	17155	524279

Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy latach 2007-2018, przez obywateli poszczególnych państw była zróżnicowana. W przypadku Ukraińców wyniosła 68,75%, Wietnamczyków 81,14%, Białorusinów - 81,69, Chińczyków – 83,04%. Średnia skuteczność wszystkich wniosków wyniosła 73,04%.

²¹⁰ <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/top-5-legalizacja-pobytu/> (pobrano: 31.05.2019).

²¹¹ Ibidem.

Kolejna tabela przedstawia liczbę osób, które w latach 2007-2018 złożyły wnioski o zezwolenie na osiedlenie się lub pobyt stały (najliczniejsze obywatelstwa) - stan na dzień 1.03.2018 roku.

Tabela 2.4 Liczba osób, które w latach 2007-2018 złożyły wnioski o zezwolenie na osiedlenie się lub pobyt stały²¹²

państwo/ rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	suma
Ukraina	2059	1725	1 534	1898	2 008	2 248	1 980	4 645	8 772	7 602	10 871	1 682	47024
Białoruś	728	708	712	670	731	799	758	1425	1691	2326	5 372	1 043	16963
Rosja	277	278	168	189	272	301	259	513	457	396	682	110	3902
Wietnam	142	177	125	109	83	64	55	412	236	197	236	36	1872
Armenia	100	134	119	143	92	86	91	116	77	71	86	20	1135
pozostałe	682	868	867	1 027	1 152	1 248	1 259	1 445	1 362	1 056	1 477	306	12443
ogółem:	3988	3890	3525	4 036	4 338	4 746	4 402	8 556	12 595	11 648	18 724	3 197	83 645

Najliczniejszą grupę stanowią Obywatele Ukrainy, Białorusi, Rosji, Wietnamu i Armenii. W kolejnej tabeli zamieszczono liczbę pozytywnie załatwionych przez wojewodów wniosków w tej sprawie.

Tabela 2.5. Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na osiedlenie się lub pobyt stały w latach 2007-2018²¹³

obywatelstwo	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	SUMA
Ukraina	1609	1685	1 280	1566	1 690	1 642	1 694	3 484	6 714	5 920	7 869	1 216	36369
Białoruś	567	640	638	630	627	692	629	1147	1388	1628	3 835	691	13112
Rosja	224	255	146	151	234	204	204	394	349	327	451	97	3036
Wietnam	125	162	121	103	79	52	54	338	206	196	180	32	1648
Armenia	91	116	88	117	84	79	70	93	65	50	55	12	920
pozostałe	508	767	663	796	1 019	1 030	1 009	1 204	1 134	938	917	199	9985
ogółem:	3124	3625	2936	3 363	3 733	3 699	3 660	6 660	9 856	9 059	13 307	2 247	65 269

Skuteczność składanych wniosków w tym przypadku była mniej zróżnicowana. Przykładowo w przypadku Ukraińców wyniosła 77,34%, Białorusinów - 77,29%, Rosjan - 77,8%, Armeńczyków - 81,06%, Wietnamczyków 88,03%, Średnia skuteczność wszystkich wniosków wyniosła natomiast 78,03%.

Ponizej przedstawiono liczbę osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE(najliczniejsze obywatelstwa) - stan na dzień 1.03.2018 roku.

²¹² Ibidem.

²¹³ Ibidem.

Tabela 2.6. Liczba osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE²¹⁴

obywatelstwo	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	SUMA
Ukraina	435	404	428	402	343	452	577	870	893	940	1 626	273	7643
Wietnam	52	163	509	140	152	335	541	319	317	472	501	131	3632
Chiny	11	12	26	22	59	105	152	198	318	287	316	41	1547
Armenia	65	78	268	128	71	116	177	161	105	80	130	32	1411
Rosja	126	88	67	95	78	82	85	137	95	104	164	44	1165
pozostałe	417	335	309	322	386	503	638	981	893	666	907	172	6357
ogółem:	1 106	1 080	1 607	1 109	1 089	1 593	2 170	2 666	2 621	2 549	3 644	693	21 927

Najliczniej składali wnioski o zezwolenie w tym trybie, obywatele Ukrainy, Wietnamu, Chin, Armenii i Rosji. W poniższej tabeli wskazano na liczbę skutecznych wniosków o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE (najliczniejsze obywatelstwa) - stan na dzień 1.03.2018.

Tabela 2.7. Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE w latach 2007-2018²¹⁵

obywatelstwo	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	SUMA
Ukraina	347	299	331	267	259	262	408	590	629	608	781	125	4906
Wietnam	30	45	468	110	116	134	614	240	300	339	318	33	2747
Chiny	5	9	18	16	29	75	124	159	220	270	215	18	1158
Armenia	44	33	185	116	54	68	136	127	72	68	37	14	954
Rosja	96	71	44	59	48	38	69	56	72	67	89	15	724
Pozostałe	282	258	225	220	259	284	453	712	699	511	483	59	4386
ogółem:	804	715	1 271	788	765	861	1 804	1 884	1 992	1 863	1 923	264	14 875

Skuteczność składanych wniosków była zróżnicowana ze względu na obywatelstwo. Wśród Ukraińców wyniosła 64,19%, Wietnamczyków - 75,63%, Chińczyków – 74,85%, Armeńczyków – 67,61%, a wśród Rosjan 62,14%.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Ibidem.

W poniższej tabeli zawarto zestawienie osób, które posiadały ważne dokumenty potwierdzające prawo pobytu na terytorium RP (stan na 1.01.2016 r.) z podziałem na rodzaj zezwolenia.

Tabela 2.8. Liczba osób, które posiadały ważne dokumenty potwierdzające prawo pobytu na terytorium RP (stan na 1.01.2016 r.) z podziałem na rodzaj zezwolenia²¹⁶

Obywatelstwo	POBYT STAŁY	POBYT REZYDENTA DLUGOTERMINOWEGO UE	POBYT CZASOWY	PRAWO POBYTU OBYWATELA UE	PRAWO STAŁEGO POBYTU OBYWATELA UE	PRAWO POBYTU CZŁONKA RODZINY OB. UE	PRAWO STAŁEGO POBYTU CZŁONKA RODZINY OB. UE	AZYL	STATUS UCHODźCY	OCHRONA UZUPELNIAJĄCA	POBYT HUMANITARNY	POBYT TOLEROWANY	Suma
Afganistan	39	2	43	-	-	-	-	-	66	19	10	-	179
Albania	83	15	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	198
Algieria	302	15	238	-	-	-	-	-	-	-	3	1	559
Angola	20	1	99	-	-	-	-	-	-	-	5	-	125
Arabia saudyjska	1	1	681	-	-	-	-	-	-	-	-	-	683
Argentyna	35	4	86	-	-	12	-	-	-	-	-	-	137
Armenia	1 280	1 671	1 527	-	-	4	1	-	1	9	31 4	10	3 817
Australia	87	6	146	-	-	18	-	-	-	-	-	-	257
Austria	138	-	-	1 167	201	-	-	-	-	-	-	-	1 506
Azerbejdżan	77	22	295	-	-	1	1	-	2	-	6	-	404
Bahrajn	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Bangladesz	52	27	206	-	-	1	-	-	3	1	-	12	302
Belgia	48	-	-	995	153	-	-	-	-	-	-	-	1 196
Belize	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Benin	2	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Bez obywatelstwa	423	9	48	-	-	1	-	-	67	3	13	23	587
Bhutan	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
Białoruś	7 991	2 523	2 439	-	-	25	17	1	135	-	39	2	11 172
Boliwia	19	3	11	-	-	1	-	-	-	-	-	-	34
Bośnia i Hercegowina	70	6	47	-	-	1	-	-	4	-	-	-	128
Botswana	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Brazylia	113	26	289	-	-	14	2	-	-	-	-	-	444
Bułgaria	589	5	-	3 873	415	-	-	-	-	2	-	-	4 884
Burkina faso	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Burundi	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Chile	29	5	45	-	-	1	-	-	-	-	1	-	81
Chiny	533	637	447	-	-	41	-	-	9	1	3	4	5 675
Chorwacja	145	7	-	353	26	1	-	-	-	-	-	-	532
Cypr	9	-	-	59	5	-	-	-	-	-	-	-	73
Czad	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2

²¹⁶ <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/wazne-dokumenty-zestawienie/> (pobrane: 31.05.2019).

Czarnogóra	27	5	42	-	-	1	-	-	-	-	-	-	75
Czechy	387	-	-	1 513	242	-	-	-	-	-	-	-	2 142
Dania	40	-	-	769	170	-	-	-	-	-	-	-	979
Demokratyczna republika Konga	6	-	9	-	-	1	-	-	-	-	1	-	17
Dominikana	14	-	20	-	-	-	-	-	-	-	1	-	35
Egipt	418	25	567	-	-	4	-	-	38	2	5	-	1 059
Ekwador	28	1	14	-	-	2	-	-	-	-	-	-	45
Erytrea	1	-	1	-	-	1	-	-	-	13	-	-	16
Estonia	9	-	-	115	23	-	-	-	-	-	-	-	147
Etiopia	26	1	18	-	-	-	-	-	5	-	-	-	50
Filipiny	71	39	264	-	-	8	-	-	-	-	2	-	384
Finlandia	22	-	-	805	35	-	-	-	-	-	-	-	862
Francja	190	-	-	4 656	451	-	-	-	-	-	-	-	5 297
Gabon	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Gambia	8	-	13	-	-	-	-	-	-	-	1	1	23
Ghana	19	3	37	-	-	-	-	-	-	-	1	-	60
Grecja	157	-	-	713	231	-	-	-	-	-	-	-	1 101
Gruzja	133	42	558	-	-	6	3	-	1	1	14	5	892
Gujana	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Gwatemala	10	1	10	-	-	-	-	-	-	-	1	-	22
Gwinea	9	1	17	-	-	-	-	-	-	-	3	1	31
Gwinea Bissau	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Gwinea równikowa	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Haiti	2	-	11	-	-	-	-	-	-	-	1	-	14
Hiszpania	60	-	-	4 310	155	-	-	-	-	-	-	-	4 525
Honduras	2	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Hongkong	1	2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Indie	437	449	2	-	-	15	-	-	-	-	10	-	3 063
Indonezja	40	8	111	-	-	4	-	-	-	-	1	-	164
Irak	81	11	388	-	-	5	-	-	48	50	4	-	587
Iran	30	7	183	-	-	3	-	-	17	1	1	1	243
Irlandia	20	-	-	705	51	-	-	-	-	-	-	-	776
Islandia	3	-	-	27	3	-	-	-	-	-	-	-	33
Izrael	23	30	215	-	-	11	4	-	-	-	-	-	283
Jamajka	5	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
Japonia	203	28	632	-	-	12	1	-	-	-	1	-	877
Jemen	24	3	63	-	-	-	-	-	-	3	1	-	94
Jordania	83	11	82	-	-	-	-	-	2	-	3	-	181
Kambodża	3	-	7	-	-	1	-	-	-	-	-	-	11
Kamerun	43	13	109	-	-	2	-	-	1	1	3	-	172
Kanada	131	16	257	-	-	13	-	-	-	-	2	-	419
Katar	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kazachstan	596	36	382	-	-	3	1	-	12	21	7	-	1 058
Kenia	17	5	67	-	-	1	-	-	-	1	3	-	94
Kirgistan	14	4	77	-	-	-	-	-	17	7	19	-	138
Kolumbia	33	5	95	-	-	2	-	-	-	-	-	-	135
Komory	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kongo	18	6	48	-	-	-	-	-	8	-	7	-	87
Korea południowa	65	240	1	-	-	6	2	-	-	-	-	-	1 730

Korea północna	-	31	330	-	-	-	-	-	1	-	-	-	362
Kosowo	28	2	34	-	-	-	-	-	-	-	1	-	65
Kostaryka	8	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
Kuba	44	2	69	-	-	5	-	-	11	1	3	-	135
Kuwejt	12	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
Laos	8	-	3	-	-	-	-	-	3	1	-	-	15
Liban	80	5	109	-	-	2	-	-	2	-	-	-	198
Liberia	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	5
Libia	50	2	261	-	-	-	-	-	5	6	2	-	326
Liechtenstein	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Litwa	238	-	-	1 459	373	-	-	-	-	-	-	-	2 070
Luksemburg	2	-	-	24	2	-	-	-	-	-	-	-	28
Łotwa	18	-	-	516	93	-	-	-	-	-	-	-	627
Macedonia	95	9	75	-	-	1	-	-	-	-	1	-	181
Madagaskar	6	1	7	-	-	-	-	-	-	-	1	-	15
Malawi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Malezja	11	4	131	-	-	1	-	-	-	-	-	-	147
Mali	5	2	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
Malta	-	-	-	-	-	26	1	-	-	-	-	-	27
Maroko	143	13	227	-	-	3	-	-	1	-	1	-	388
Mauretania	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Mauritius	10	2	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33
Meksyk	102	10	215	-	-	10	1	-	-	-	-	-	338
Moldawia	196	77	438	-	-	8	3	-	2	-	5	-	729
Mongolia	226	125	289	-	-	4	-	-	1	-	40	-	685
Mozambik	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Myanmar	2	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	6
Namibia	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Nepal	41	148	286	-	-	-	-	-	-	-	6	3	484
Niderlandy	89	-	-	1 978	399	-	-	-	-	-	-	-	2 466
Niemcy	551	-	-	19 670	1 789	-	-	-	-	-	-	-	22 010
Nieokreślone	30	2	3	-	-	-	-	-	-	-	8	8	51
Nigeria	250	31	361	-	-	3	1	-	6	1	18	2	673
Nikaragua	4	-	6	-	-	2	-	-	-	-	-	-	12
Norwegia	23	-	-	944	69	-	-	-	-	-	-	-	1 036
Nowa Zelandia	14	-	27	-	-	1	-	-	-	-	-	-	42
Oman	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Pakistan	68	26	595	-	-	7	-	-	8	2	9	8	723
Palestyna	31	4	62	-	-	-	-	-	1	2	1	-	101
Panama	2	-	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	7
Papua-nowa gwinea	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Paragwaj	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Peru	54	7	58	-	-	1	-	-	-	-	-	1	121
Portugalia	8	-	-	1 435	88	-	-	-	-	-	-	-	1 531
Republika Południowej Afryki	49	8	83	-	-	8	2	-	-	-	-	-	150
Republika środkowoafrykańska	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
Republika zielonego przylądka	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Rosja	3 539	476	2 850	-	-	60	15	-	509	1 785	73	5 3	9 972

Rumunia	91	-	-	2 392	197	-	-	-	-	-	-	-	2 680
Rwanda	1	3	15	-	-	1	-	-	5	-	2	-	27
Saint Christopher i Newis	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Saint Lucia	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Salwador	4	-	12	-	-	2	-	-	-	-	-	-	18
Senegal	19	5	27	-	-	1	-	-	-	6	1	1	60
Serbia	256	30	302	-	-	8	-	-	-	-	1	-	597
Seszele	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Sierra Leone	6	-	6	-	-	-	-	-	1	-	-	2	15
Singapur	9	3	38	-	-	2	-	-	-	-	-	-	52
Słowacja	218	-	-	1 564	217	-	-	-	-	-	-	-	1 999
Słowenia	11	-	-	208	22	-	-	-	-	-	-	-	241
Somalia	6	-	2	-	-	3	-	-	18	21	-	-	50
Sri lanka	35	6	48	-	-	1	-	-	9	9	3	-	111
Stany Zjednoczone Ameryki	789	121	1 222	-	-	72	2	-	2	-	3	-	2 211
Sudan	15	1	16	-	-	-	-	-	2	3	3	-	40
Surinam	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Syria	155	43	302	-	-	-	-	-	287	41	3	1	832
Szwajcaria	36	-	-	322	33	-	-	-	-	-	-	-	391
Szwecja	234	-	-	1 922	239	-	-	-	-	-	-	-	2 395
Tadżykistan	12	7	63	-	-	-	-	-	1	-	-	-	83
Tajlandia	48	20	286	-	-	9	1	-	-	-	-	-	364
Tajwan	15	14	177	-	-	3	-	-	-	-	-	-	209
Tanzania	22	2	20	-	-	-	-	-	-	-	1	-	45
Togo	6	2	6	-	-	2	-	-	-	-	3	-	19
Trynidad i Tobago	2	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Tunezja	337	38	426	-	-	3	1	-	1	-	2	-	808
Turcja	547	465	1 751	-	-	8	-	-	3	5	8	1	2 788
Turkmenistan	25	4	36	-	-	-	-	-	27	-	-	-	92
Uganda	8	-	10	-	-	-	-	-	-	-	2	-	20
Ukraina	20	2	42	-	-	102	23	-	2	35	3	202	65 866
Urugwaj	5	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Uzbekistan	130	37	522	-	-	2	-	-	7	3	14	1	716
Wenezuela	22	4	48	-	-	6	1	-	-	-	1	-	82
Węgry	245	-	-	1 307	116	-	-	-	-	-	-	-	1 668
Wielka Brytania	193	-	-	4 174	562	-	-	-	-	-	-	-	4 929
Wietnam	2 368	1 894	4 517	-	-	6	-	-	4	2	97	242	9 130
Włochy	204	-	-	5 484	738	-	-	-	-	-	-	-	6 426
Wybrzeże kości słoniowej	1	1	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17
Wyspy Świętego Tomasza i Książęca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Zambia	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	5
Zimbabwe	7	2	25	-	-	-	-	-	2	-	-	-	36
Zjednoczone Emiraty Arabskie	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Suma	47 989	9 469	77 623	63 460	7 098	596	84	1	1 359	2 058	1 599	533	211 869

Z powyższego zestawienia, można wnioskować, iż Karty pobytu potwierdzające formę ochrony na terytorium RP posiada 3 417 cudzoziemców, w tym 1 359 – status uchodźcy a 2 058 – ochronę uzupełniającą. Zezwolenie na pobyt czasowy (tylko dla obywateli państw trzecich) – w sumie 77,6 tys. - posiadają przede wszystkim obywatele Ukrainy (42,5 tys.), Wietnamu, Chin, Rosji i Białorusi. Natomiast najwięcej zaświadczeń o zarejestrowaniu pobytu (tylko dla obywateli państw UE) – w sumie 63,5 tys. – jest w posiadaniu Niemców (19,7 tys.), Włochów, Francuzów, Hiszpanów i Brytyjczyków. Zezwolenie na pobyt stały (48 tys.) to domena obywateli Ukrainy (20,3 tys.), Białorusi, Rosji, Wietnamu i Armenii.

Wśród 1 359 uchodźców w 2016 roku najwięcej było Rosjan (0,5 tys.), Syryjczyków, Białorusinów, bez obywatelstwa i Afgańczyków. 2 058 cudzoziemców z ochroną uzupełniającą to przeważnie Rosjanie (1,8 tys.), Irakijczycy, Syryjczycy, obywatele Ukrainy i Somalii.

Mając na uwadze przedstawione dane, należy jednoznacznie stwierdzić, że liczba rodzin emigranckich na terenie Polski będzie się zwiększać. Co będzie niosło za sobą wzrost zdarzeń natury prawnej w stosunku do tych obywateli. Penalizacja, niektórych zdarzeń, będzie z kolei niosła za sobą wzmożenie oddziaływań kuratorskiej służby sądowej w tej grupie społecznej. Mając na uwadze, nieuniknioną perspektywę ewaluacji tego zjawiska, kształcenie kuratorów z szeroko pojętego obszaru międzykulturowości stało się nieodzowne i konieczne.

Sytuacja emigrantów pochodzących z Ukrainy, uległa zmianie w lutym 2022 roku, kiedy to nastąpiło apogeum agresji rosyjskiej na to państwo (wojna konwencjonalna)²¹⁷. Opracowywanie niniejszej dysertacji kończę w czasie, gdy inwazja trwa, a obywatele Ukrainy masowo opuszczają swój kraj, lokując się m.in. w Polsce (około 4 milionów obywateli Ukrainy w RP). Wszelkie próby podsumowania, czy systematyzacji działań i rozwiązań podejmowanych w Polsce na rzecz Ukraińców byłyby przedwczesne. Wskazać należy jedynie, że obywatele Ukrainy zasadniczo otrzymują w Polsce niezbędne wsparcie w zakresie miejsca zamieszkania, wyżywienia czy opieki zdrowotnej, zabezpieczenia socjalnego, jak również podjęcia zatrudnienia. Należy jednak mieć na uwadze fakt, iż zwiększająca się liczba ludności ukraińskiej najprawdopodobniej będzie zwiększała liczbę zdarzeń penalizowanych z ich udziałem, co tym samym będzie zwiększać liczbę dozorowanych Ukraińców objętych

²¹⁷ <https://www.gov.pl/web/polonia/atak-rosji-na-ukraine> (pobrano: 24.6.2022).

dozorem, czy nadzorem kuratorskim. Sytuacja ta potwierdza zatem słuszność podjętych badań naukowych w rzeczonym obszarze oraz konieczność podjęcia pilnych działań w tym zakresie przez organy władzy RP.

2.3. Konsekwencje prawne dla cudzoziemców popełniających przestępstwa w Polsce

Przestępstwo i jego konsekwencje prawne, będą przedmiotem tego podrozdziału. Natomiast przestępczość, w odniesieniu do funkcjonowania w społeczeństwie osób, które dopuszczają się popełniania przestępstw, a pochodzą z rodzin emigranckich, zostanie omówiona w dalszej części dysertacji.

Zgodnie z obowiązującymi zapisami ustawy Kodeksem Karnym „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”²¹⁸. Przestępstwo może być zbrodnią lub występkiem. Przyjęte w prawie karnym kryteria klasyfikacji przestępstw dotyczą ich „wagi, występowanie w opisie ustawowych znamion skutku; szkód lub niebezpieczeństw dla dobra chronionego, rodzaju zachowania (działanie czy zaniechanie), formy winy, trybu ścigania oraz cech sprawcy”²¹⁹. Zgodnie z obowiązującym prawem „zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc”²²⁰. Zbrodnię można popełnić tylko umyślnie; występki można popełnić także nieumyślnie, jeżeli ustawa tak stanowi”²²¹. Rozróżnienie, bazujące na wysokości zagrożenia karą ma podwójne znaczenie. Ułatwia bowiem tworzenie uregulowań karnych, które prawodawca zamierza odnieść wyłącznie do zbrodni lub wyłącznie do występków. Po drugie, samo nazwanie określonego przestępstwa zbrodnią pokazuje, że czyn ten zasługuje na szczególne wysokie potępienie, jest bowiem przestępstwem, którego społeczna szkodliwość jest wysoka²²².

Wskazać należy, iż czyn zabroniony, popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca nie

²¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 1§1.

²¹⁹ L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales Iniversitatis Mariae Curie – Skłodowska” Vol.LX,2. Lublin 2013, s. 34.

²²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553] art. 7.

²²¹ Ibidem - art. 8.

²²² L. Gardocki, op. cit. s. 34.

mając zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć²²³.

Słownik języka polskiego przestępstwem definiuje czyn społecznie potępiany, naruszający obowiązujące prawo, objęty sankcjami kodeksu karnego²²⁴. Istnieją różne sposoby rozumienia tego terminu. Najczęściej używane są trzy z nich, sprowadzające przestępstwo do następujących fenomenów:

- rzeczywistego zdarzenia o bliżej nieokreślonym faktyczno-formalnym charakterze, określanego w języku potocznym jako „przestępstwo” w sposób zasadniczo dowolny (realne ujęcie potoczne),
- rzeczywistego zdarzenia o ściśle określonym charakterze (stwierdzonego przez właściwy uprawniony organ), określanego w języku prawnym i prawniczym (realne ujęcie karno-procesowe),
- teoretyczno-prawnej konstrukcji odnoszącej się do abstrakcyjnie ujmowanego czynu przestępnego (abstrakcyjne ujęcie karno-materialne)²²⁵.

Konsekwencją przestępstwa może być kara. W polskim systemie prawnym tego rodzaju karami są:

- grzywna;
- ograniczenie wolności;
- pozbawienie wolności;
- 25 lat pozbawienia wolności;
- dożywotnie pozbawienie wolności²²⁶.

Poza karami możliwe jest stosowanie również środków karnych, które aktualnie w polskim systemie prawnym są następujące:

- pozbawienie praw publicznych;
- zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;

²²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 9.

²²⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego, t. 2*, red. B. Dunaja, Warszawa 2000, s. 186.

²²⁵ R. Zawłocki. *Przestępstwo i jego struktura*, w: *System prawa karnego. Nauka i przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, t. 3*, red. R. Dębski, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 36.

²²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 32.

- zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- zakaz wstępu na imprezę masową;
- zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;
- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- zakaz prowadzenia pojazdów;
- świadczenie pieniężne;
- podanie wyroku do publicznej wiadomości”.

Nieodwołalnym, wydaje się także przybliżenie terminu pokrewnego – przestępczość. Występuje wiele definicji zjawiska przestępczości. Jeden z najczęściej cytowanych w Polsce kryminologów Brunon Hołyst definiuje przestępczość następująco: zbiór czynów zabronionych przez ustawę pod groźbą kary, które to czyny popełnione zostały na obszarze danej jednostki terytorialnej w danym czasie²²⁷.

Zjawisko przestępczości stanowi elementarny problem społeczny, do walki z którym wyznaczona została między innymi sądowa służba kuratorska. Oddziaływania kuratorów sądowych w swoim głównym założeniu mają spowodować to, że osoby pozostające pod nadzorem lub dozorem kuratorskim, kolejny raz przestępstwa nie popełnią. Przestępczość, wprost ma znaczenie dla gospodarki państwa, jak również dla jakości życia poszczególnych członków społeczeństwa²²⁸.

2.4. Cudzoziemcy w polskich jednostkach penitencjarnych

Nie sposób dokonać analizy zjawiska migracji w kontekście kuratorskiej służby sądowej, nie dokonując interpretacji danych dotyczących osób przebywających w polskich jednostkach penitencjarnych. Dane te, obrazują ewentualne proporcje, mające odzwierciedlenie w ilości osób objętych nadzorem lub dozorem kuratorskim.

²²⁷ B. Hołyst, *Kryminologia. Podstawowe problemy*, Wyd. PWN, Warszawa 1977, s. 65-66.

²²⁸ I. Bąk, *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*, „Ekonomiatria” 2015, nr 4(50). s. 55.

Liczba obcokrajowców w polskich jednostkach penitencjarnych w ostatnim dziesięcioleciu była zróżnicowana. Sukcesywnie zmniejszała się do 2014 roku. Wówczas średnia liczba tych osób wyniosła 518. Od tego czasu z każdym rokiem ich liczba wzrastała. W poniższej tabeli przedstawiono średnią liczbę cudzoziemców (stan na 31 grudnia danego roku) przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych latach 2007–2017. Tabela poniżej zawiera również podział na osadzonych tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych.

Tabela 2.9. Średnia liczba cudzoziemców w zakładach karnych/aresztach śledczych w latach 2011–2021²²⁹

Rok	Wszyscy cudzoziemcy	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Ukarani
2021	1440	706	719	14
2020	1218	604	602	12
2019	1188	618	545	25
2018	968	483	453	32
2017	766	374	349	43
2016	609	255	324	30
2015	543	214	322	7
2014	518	220	293	5
2013	549	232	315	2
2012	564	264	299	2
2011	574	289	282	3

Z powyższego zestawienia wynika, że w latach 2011–2021 średnia liczba wszystkich cudzoziemców przebywających w polskich jednostkach penitencjarnych wzrosła z 574 do 1440. Różnica wyniosła zatem 866 osób.

Wyraźny spadek wszystkich osadzonych cudzoziemców nastąpił w latach 2007–2008. Wówczas liczebność populacji osadzonych cudzoziemców zmniejszyła się w stosunku rocznym o 94 osoby, co stanowi 14%. Był to największy spadek liczby cudzoziemców w omawianym czasie. Należy wskazać, że spadek dotyczy w niemalże 80% obcokrajowców tymczasowo aresztowanych. Średnia ich liczba zmalała z 364 osób w 2007 r. do 289 w roku kolejnym. Różnica wyniosła zatem 75 osób, co oznacza spadek o 21% w skali roku. Warto także zaznaczyć, że spadek liczby osadzonych cudzoziemców w latach przedstawionych na wykresie jest kontynuacją radykalnego zmniejszania się tej populacji osadzonych

²²⁹ MS CZSW — statystyka roczna, lata 2007–2018, <<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>>, 19 grudnia 2018 r.

w jednostkach penitencjarnych począwszy od 2001 r. W kulminacyjnym momencie, tj. w 2000 r. liczebność cudzoziemców wynosiła bowiem 1565 osób²³⁰.

Obecnie w polskich jednostkach penitencjarnych wykonywana jest kara pozbawienia wolności lub stosowany jest areszt tymczasowy wobec cudzoziemców, którzy są obywatelami ponad 60 państw²³¹. W celu przedstawienia zarysu obecnej struktury cudzoziemców w jednostkach penitencjarnych w tabeli 3 umieszczono dane liczbowe za okres od października 2017 r. do października 2018 r. Dokonano podziału na kraje, których obywatelstwem osadzeni się legitymowali. Przy czym uwzględniono wyłącznie mieszkańców tych państw, których liczebność, przynajmniej w jednym z analizowanych miesięcy, wyniosła minimum 10 osadzonych lub więcej.

Tabela 2.10. Kraje pochodzenia cudzoziemców przebywających w zakładach karnych/aresztach śledczych w okresie od października 2017 r. do października 2018 r.²³²

miesiąc	Ukraina	Rosja	Rumunia	Wietnam	Bulgaria	Gruzja	Białoruś	Niemcy	Litwa	Armenia	Moldawia	Łotwa	Włochy	Chiny	Turcja	Nigeria	Tajwan	Czechy	Serbia	Słowacja
10.18	369	68	58	61	44	61	43	37	30	27	27	14	11	4	11	9	1	11	13	10
09.18	341	69	56	62	49	56	41	38	34	27	23	11	15	7	13	10	1	10	11	9
08.18	325	64	57	61	54	53	38	36	32	20	21	10	8	7	13	10	1	11	11	9
07.18	331	65	60	64	49	57	43	34	30	21	22	12	7	7	11	10	1	10	10	9
06.18	316	71	60	64	56	52	45	32	24	23	21	11	7	8	12	10	1	8	10	10
05.18	310	72	62	61	59	51	39	32	26	21	20	13	5	8	11	9	1	8	9	11
04.18	308	75	67	60	67	51	43	32	24	21	22	16	7	9	10	10	1	8	9	11
03.18	269	72	63	60	51	50	43	31	25	21	18	16	8	24	10	12	32	9	6	11
02.18	253	68	57	60	51	50	44	33	22	21	14	13	5	24	9	12	32	9	6	10
01.18	275	67	54	56	58	48	33	31	21	21	11	14	5	26	9	12	32	10	6	8
12.17	278	68	57	45	59	44	31	32	23	21	11	14	3	7	9	13	1	9	6	7
11.17	293	72	54	44	57	36	36	30	26	25	8	14	4	7	10	15	1	10	9	7
10.17	276	72	53	42	62	32	35	29	31	22	7	14	4	4	12	15	1	11	9	8
Średnia	306	69	59	58	54	51	40	33	26	22	18	13	13	11	11	11	9	9	9	9

²³⁰ S. Lelental, A. Nawój-Śleszyński, *Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec cudzoziemców w Polsce*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 39.

²³¹ MS CZSW — statystyka: październik 2018 r.,

<<https://www.sw.gov.pl/assets/18/10/48/57c94f28811d5c32f239b10f21107029be4a3e33.pdf>>, (pobrano: 19 grudnia 2018 r.)

²³² MS CZSW — statystyka miesięczna: październik 2017 — październik 2018 r.,

<<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>>, (pobrano: 19 grudnia 2018 r.)

Informacje zamieszczone w powyższej tabeli można porównać z danymi zaczerpniętymi z literatury przedmiotu²³³, dotyczącymi populacji badanej kategorii osadzonych w latach 1999 –2014. W przywołanym czasookresie średnia liczebność obywateli innych niż Polska państw, była równa bądź większa niż 10 w 13 przypadkach. Byli to cudzoziemcy pochodzący z Ukrainy, Białorusi, Rosji, Armenii, Bułgarii, Rumunii, Litwy, Niemiec, Wietnamu, Mołdawii, Gruzji, Łotwy i Mongolii. Obecnie, kryterium to spełnia 16 państw, albowiem dołączyły przede wszystkim Chiny, ale także Włochy, Turcja i Nigeria, a grono to opuściła Mongolia. Przeważająca liczba osadzonych wywodzących się z krajów ościennych może wynikać z dominującej liczby przestępstw, szczególnie tzw. transgranicznych popełnianych przez cudzoziemców w Polsce²³⁴. W tabeli 4 wskazano na zmiany w strukturze osadzonych cudzoziemców.

Tabela 2.11. Zmiany w strukturze osadzonych pochodzących z państw najliczniej reprezentowanych w zakładach karnych/aresztach śledczych²³⁵

Czas Lp.	1999–2014		2017–2018		
	Państwo	Średnia liczba	Państwo	Średnia liczba	Różnica w stosunku do 1994–2014 w %
1.	Ukraina	289	Ukraina	306	↑ 5,9
2.	Białoruś	97	Rosja	69	↓ 6,75
3.	Rosja	74	Rumunia	59	↑ 31,1
4.	Armenia	50	Wietnam	58	↑ 70,6
5.	Bułgaria	48	Bułgaria	54	↑ 12,5
6.	Rumunia	45	Gruzja	51	↑ 183,3
7.	Litwa	44	Białoruś	40	↓ 58,7
8.	Niemcy	38	Niemcy	33	↓ 13,1
9.	Wietnam	34	Litwa	26	↓ 40,9
10.	Mołdawia	18	Armenia	22	↓ 56
11.	Gruzja	18	Łotwa	13	
12.	Łotwa	10	Mołdawia	18	0
13.	Mongolia	10	Chiny	11	↑ 30
14.			Włochy	13	
15.			Turcja	11	
16.			Nigeria	11	

Państwem, którego obywatele stale dominują w polskich jednostkach penitencjarnych jest Ukraina. Średnia liczba tych osób w latach 1994–2014 była zbliżona do obecnej (306 osób). Warto jednak wskazać na aktualny trend wzrostowy. Tylko na przestrzeni

²³³ S. Leleńtal, A. Nawój-Śleszyński, *Wykonywanie tymczasowego...*, op. cit., s. 45.

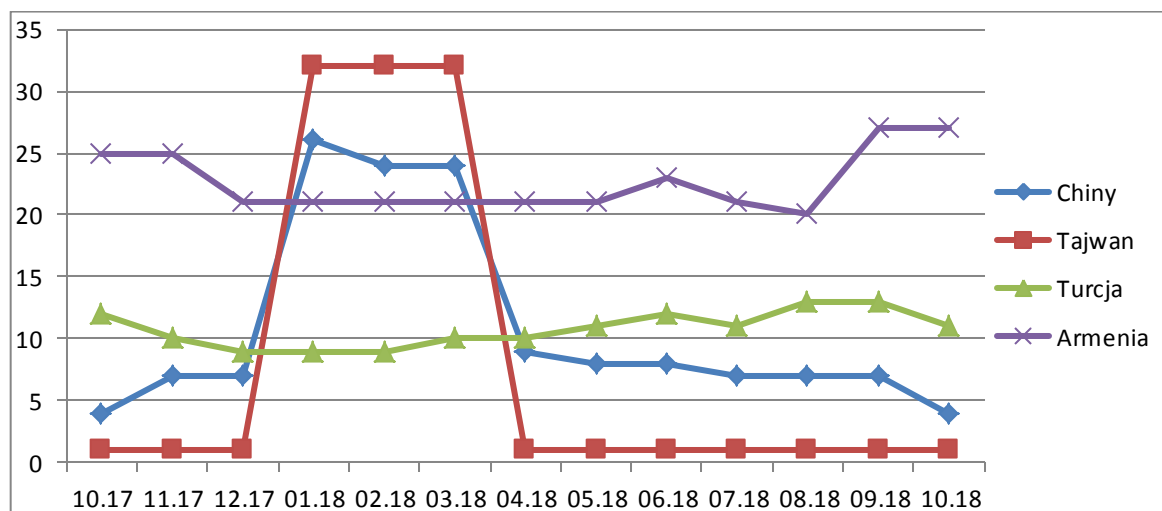
²³⁴ M. Fajst, A. Gutkowska, *Problematyka rozmieszczania skazanych w świetle kulturowych aspektów obecności cudzoziemców w polskich zakładach karnych*, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXVI, s. 298.

²³⁵ MS CZSW — statystyka miesięczna: październik 2017 — październik 2018 r., <<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>>, 19 grudnia 2018 r.; S. Leleńtal, A. Nawój-Śleszyński, *Wykonywanie tymczasowego...*, wyd. cyt., s. 45.

jednego roku, porównując dane z października 2017 r. i 2018 r., ich liczba wzrosła z 276 osób do 369 (33,7%). Przyrost wszystkich cudzoziemców w tym czasie wyniósł 183 osoby, a zatem udział w nim obywateli Ukrainy wynosi 51%. W dalszej kolejności byli to Gruzini (15%), Wietnamczycy (10%) i Mołdawianie (10%). Pozostałe 14% stanowili obywatele innych państw. Warto zauważyć, że Gruzini i Wietnamczycy, porównując średnią z okresu 1999 –2014 ze średnią z okresu 2017–2018 zwiększyli swoją liczebność odpowiednio w 183,3 i 70%. Natomiast średnia populacja Mołdawian w omawianych okresach nie uległa zmianie. W porównaniu z latami 1994–2014, obecnie zwiększyła się także liczba Rumunów (31,1%), niemniej na przestrzeni analizowanego okresu 2017–2018 jest ona stała.

Do grupy krajów, których obywatele (poza Ukrainą) stanowią stałą liczbę pensjonariuszy polskich instytucji penitencjarnych zarówno w odniesieniu do średniej z lat 1999–2014, jaki i okresu 2017–2018 należy zaliczyć przede wszystkim Rosję, Bułgarię, Łotwę oraz Niemcy. Obecnie w porównaniu z latami 1999–2014 znacznie spadła liczba Białorusinów (58,7%), Armeńczyków (56%) oraz Litwinów (40,9%). Niemniej w okresie 2017–2018 ich liczebność jest stała. Odnotowano spadek liczby cudzoziemców pochodzących z Mongolii. Obecnie obywatele tego kraju przebywają w warunkach polskiej izolacji penitencjarnej, niemniej ich liczba nie przekroczyła w żadnym z miesięcy okresu 2017–2018 10 osób. Spośród obywateli zagranicznych, którzy w okresie 2017–2018 przebywają w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych w stałej liczbie, a nie byli licznie reprezentowani w latach 1994–2014 można wymienić Turków, Nigeryjczyków, Czechów, Serbów i Słowaków. Tendencję wzrostową można zaobserwować, również w przypadku Włochów i obywateli Izraela. Ostatnim przypadkiem, wymagającym zarejestrowania to kwestia skokowego udziału w populacji osadzonych obywateli Republiki Chińskiej oraz Tajwanu, co zostało ujęte w wykresie 2.2. W celu porównania wskazano na liczebność Turków i Armeńczyków.

Wykres 2.2. Dynamika zmian w strukturze obywateli wybranych państw przebywających w zakładach karnych/aresztach śledczych w okresie od października 2017 r. do października 2018 r.²³⁶

W powyższych rozważaniach autorzy ograniczyli się wyłącznie do analizy udziału w populacji osadzonych, tych cudzoziemców, która co najmniej w jednym z miesięcy okresu 2017–2018 wynosiła 10 osób lub więcej. W celu ukazania w pełni różnorodności populacji osadzonych pod względem obywatelstwa dokonano analizy liczby państw, z których pochodzili cudzoziemcy przebywający w polskich jednostkach penitencjarnych od stycznia 2009 r. do października 2018 r.

Tabela 2.12. Liczba państw, z których pochodzili cudzoziemcy przebywający w polskich zakładach karnych/aresztach śledczych w latach 2009–2018²³⁷

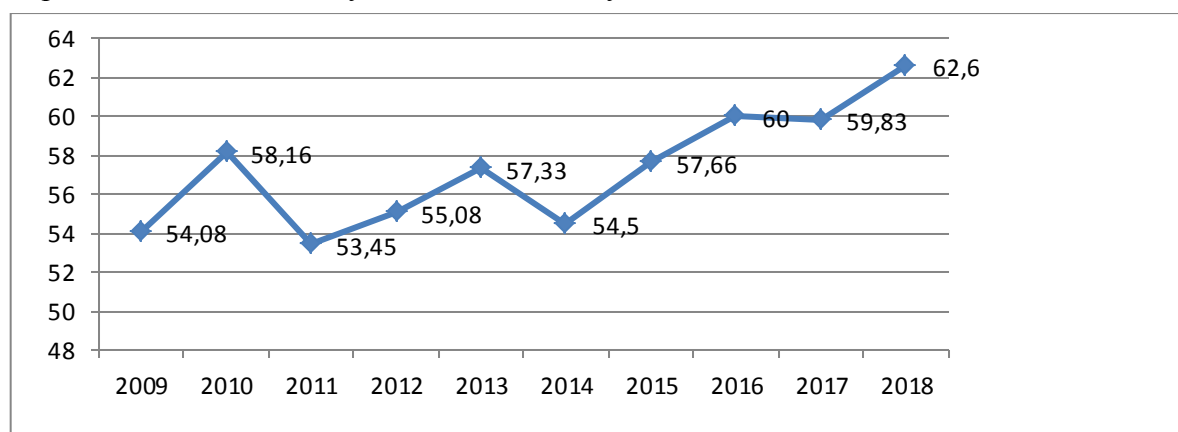
Miesiąc/rok	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Styczeń	60	59	61	58	51	55	51	55	59	53
Luty	61	58	59	59	50	55	55	55	60	55
Marzec	61	59	58	60	51	56	55	56	61	58
Kwiecień	62	62	59	59	51	55	55	52	58	51
Maj	60	59	58	60	51	58	57	b/d	61	51
Czerwiec	64	63	58	56	54	59	55	55	62	53
Lipiec	62	58	59	53	56	60	56	54	56	54
Sierpień	65	56	60	56	56	63	59	53	58	53
Wrzesień	66	58	62	52	59	61	56	54	55	53
Październik	65	63	62	58	59	58	55	51	56	54
Listopad	b/d	62	63	61	59	54	53	52	56	55
Grudzień	b/d	61	61	60	57	54	54	51	56	59
Średnia	62,6	59,83	60	57,66	54,5	57,33	55,08	53,45	58,16	54,08

²³⁶ MS CZSW — statystyka miesięczna: październik 2017 — październik 2018 r., <<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>>, 19 grudnia 2018 r.

²³⁷ Ibidem.

Z powyższego zestawienia wynika, że średnia liczba krajów pochodzenia zwiększa się z biegiem lat. W 2009 r. najniższa liczba państw wynosiła 51 (kwiecień i maj), najwyższa zaś 59 (grudzień), średnia wyniosła natomiast 54,08. W celu porównania w 2018 r. najniższa liczba wyniosła 60 krajów (styczeń i maj), najwyższa zaś została osiągnięta we wrześniu i wynosiła 66. Wzrost średniej liczby państw w latach 2009–2018, z których pochodzą osadzeni został zobrazowany na wykresie 2.3.

Wykres 2.3. Średnia liczba państw, z których pochodzili cudzoziemcy przebywający w polskich zakładach karnych/aresztach śledczych w latach 2009–2018²³⁸

Warto, w tym miejscu, wskazać, że w polskich jednostkach penitencjarnych na przestrzeni omawianych lat przebywali cudzoziemcy pochodzący z m.in. z następujących państw: Algieria, Azerbejdżan, Bangladesz, Benin, Korea Południowa, Egipt, Gwinea, Indie, Iran, Izrael, Jamajka, Jordania, Kongo, Liban, Libia, Maroko, Meksyk, Nepal, Nowa Zelandia, Pakistan, Palestyna, Papua-Nowa Gwinea, Paragwaj, Republika Południowej Afryki, Senegal, Syria, Tunezja, Turkmenistan czy Wenezuela.

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, że liczba cudzoziemców, których czyny zostały penalizowane ma tendencję wzrostową. I taki stan rzeczy będzie się utrzymywał w kolejnych latach. Ten fakt, przemawia także za tym, by sądowa służba kuratorska, była przygotowana na nowe wyzwania, co nieuchronnie będzie wymagało od kuratorów zdobywania kompetencji międzykulturowych oraz permanentnego doszktałania w tym zakresie.

²³⁸ Ibidem

2.5. Przestępczość w rodzinach emigranckich i jej skutki dla sytuacji dziecka

Cudzoziemcy niejednokrotnie funkcjonują na tzw. umownej granicy społeczeństwa. Podlegają zatem marginalizacji społecznej, co wiąże się z prowadzeniem działalności przestępczej o wielorakim charakterze. Najbardziej popularna jest przestępczość pospolita. Ofiarami w tym przypadku niejednokrotnie są inni cudzoziemcy. Skomplikowanym zagadnieniem jest międzypaństwowa przestępczość zorganizowana. Problemem największej wagi w tej kategorii jest handel ludźmi²³⁹. Funkcjonowanie na styku kultur, które jest pochodną migracji prowadzi do różnych patologicznych zjawisk, takich jak honorowe zabójstwa kobiet, zawieranie małżeństw przez małoletnich lub zemsta za zabójstwo krewnych²⁴⁰. Obcokrajowcy niejednokrotnie są źródłem strachu panującego w społeczeństwie, na przykład przed poważną przestępczością z ich strony²⁴¹. Jak podaje Sessar „strach przed imigrantami ma o wiele więcej wspólnego z niepokojem i niestabilnością społeczną, które są wnoszone przez imigrantów do przestrzeni życiowej zasiedlonych mieszkańców, niż z zagrożeniem ze strony przestępczości”²⁴².

Kuriozalnym wydaje się fakt, iż w czasie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Układu Warszawskiego, wtedy, kiedy granice państwa były skutecznie strzeżone. Wówczas ewentualnymi przybyszami byli studenci lub turyści pochodzący najczęściej z krajów należących do bloku socjalistycznego lub biznesmeni²⁴³, problem z przestępczością rodzin emigranckich praktycznie nie istniał.

Przestępczości obcokrajowców stała się problemem rzeczywistym, po otwarciu granic, kiedy to zwiększyła się liczba obcokrajowców, którzy byli podejrzani o dokonanie przestępstw w Polsce²⁴⁴. Połowa przestępstw z tamtego okresu dotyczyła kwestii akcyzy. Na drugim miejscu znajdowały się przestępstwa przeciwko mieniu, a na kolejnym przestępstwa drogowe. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w tym zabójstwa stanowiły około 2-3% ogółu. Około 80 % sprawców przestępstw stanowili Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie i Litwini,

²³⁹ P. Bogdalski, W. Pływaczewski, I. Nowicka, *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi*, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2008, s. 9-13.

²⁴⁰ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna i azylowa. Wyzwania i dylematy*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006, s. 260.

²⁴¹ S. Łodziński, *Opinie i postawy mieszkańców Polski wobec migracji i cudzoziemców w świetle badań opinii publicznej*, „Raport Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu” 2002, nr 200, s. 13-14.

²⁴² K. Sessar, *Podstawowe założenia projektu 'Insecurities in European Cities' z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta, w: Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*, red. K. Krajewski, Kraków 2008, s. 35.

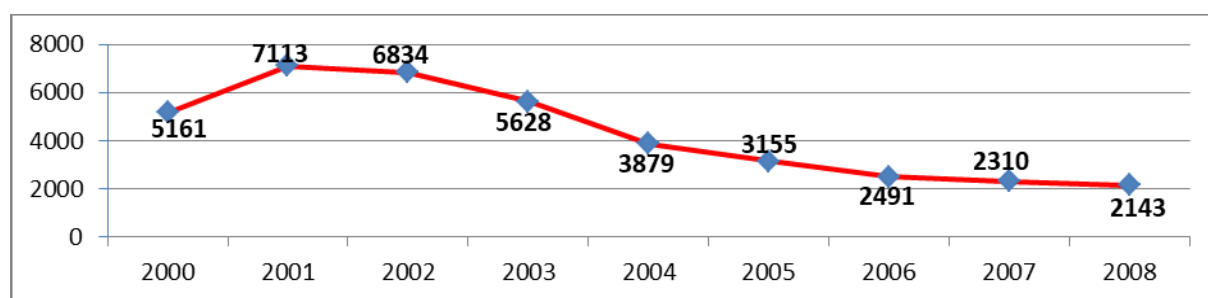
²⁴³ I. Rzeplińska, *Przestępczość wśród cudzoziemców w Polsce*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 7.

²⁴⁴ A. J. Szwarz, J. Piskorski, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce, w: Przestępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce*, red. A. J. Szwarz, Poznań 2000, s. 13.

czyli obywatele państw ościennych²⁴⁵. Przepęstwa akcyzowe dotyczyły przede wszystkim nielegalnego ściągnięcia do kraju w celu sprzedaży alkoholu i papierosów. Przepęstwa te były dokonywane przez drobnych handlarzy. Przepęstwa przeciwko życiu i zdrowiu to przede wszystkim rozboje lub wymuszenia rozbójnicze, które stanowiły co piąte przepęstwo z tej kategorii. Przykładem takich przepęstw mogą być rabunki autokarów²⁴⁶.

W pierwszych latach XXI wieku nastąpiła ewaluacja charakteru przepęstwa cudzoziemców. Liczba osób podejrzanych o dokonanie przepęstwa, pochodzących z innych państw początkowo zmalała. Trend ten był zauważalny od 2001 roku. Jedną z możliwych przyczyn było wzmocnienie ochrony granic. Najwięcej przepęstw popełniali Ukraińcy (niepełna 40%), poza nimi dominowali również Białorusini, Ormianie, Niemcy, Rosjanie i Litwini, a od 2008 roku również Bułgarzy. Na poniższym wykresie zamieszczono dane dotyczące liczby cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przepęstwa na terenie RP w latach 2000-2008²⁴⁷.

Wykres 2.4. Cudzoziemcy podejrzani o dokonywanie przepęstwa na terenie RP w latach 2000-2008²⁴⁸

W okresie 2000-2008, analogicznie, jak w okresie bezpośrednio po transformacji ustrojowej dominującą kategorią przepęstwa, których dopuszczali się obcokrajowcy były przepęstwa drogowe, akcyzowe, celne, podatkowe oraz fałszerstwa²⁴⁹, co zobrazowano na wykresie 2.5.

²⁴⁵ I. Rzeplińska, *op. cit.*, s. 18-21.

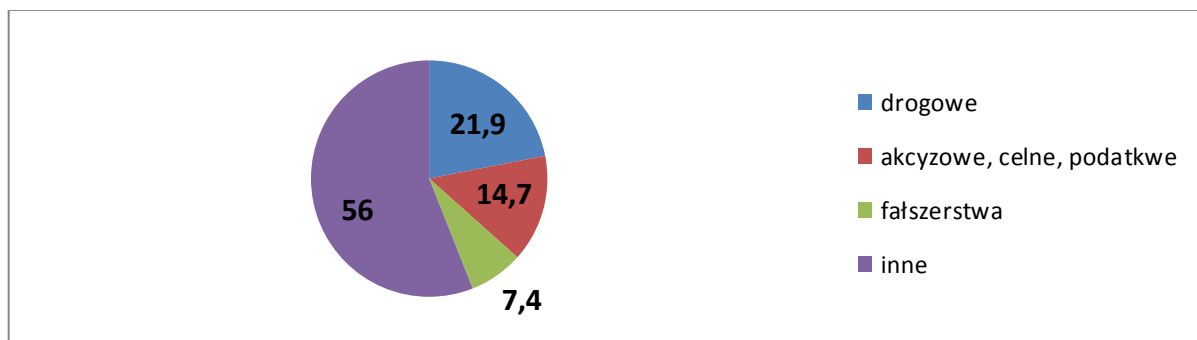
²⁴⁶ *Ibidem*, s. 43-49.

²⁴⁷ W. Klaus, *Integracja – marginalizacja – kryminalizacja, czyli o przepęstwa cudzoziemców w Polsce*, „Raporty, Ekspertyzy” 2011, nr 11, s. 2-6.

²⁴⁸ *Ibidem*.

²⁴⁹ *Ibidem*.

Wykres 2.5. Najpopularniejsze przestępstwa cudzoziemców w latach 200-2008²⁵⁰

Dodać należy, iż wśród innych przestępstw popełnianych przez cudzoziemców w omawianym okresie, średnia żadnego z nich nie była większa niż 5 procent.

Szczegółowe dane dotyczące przestępstw, o które byli podejrzani obywatele poszczególnych państw w latach 2004-2012. zostały zaprezentowane w poniższej tabeli. Zawarto w niej również dane liczbowe dotyczące cudzoziemców pokrzywdzonych. Kwestia państw, z których pochodzą przestępcy zostanie szczegółowo omówiona w podrozdziale dotyczącym odbywania przez nich kary pozbawienia wolności.

W tabeli 2.14 zamieszczono liczbę cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przestępstw oraz pokrzywdzonych przestępstwem na terenie Polski (w rubryce "razem" uwzględniono wszystkich cudzoziemców, także z krajów nie uwzględnionych w tabeli).

²⁵⁰ Ibidem.

Tabela 2.13. Cudzoziemcy podejrzani o popełnienie przestępstw oraz / pokrzywdzeni na terenie Polski²⁵¹

państwo	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Armenia	324/18	287/12	209/17	121/7	118/4	86/15	91/5	91/7	67/9
Austria	2/51	11/59	8/17	10/22	9/18	2/8	4/7	9/14	2/40
Belgia	8/40	22/56	10/46	7/24	10/41	13/22	11/10	8/24	8/13
Białoruś	656/140	419/115	361/76	354/72	206/34	142/47	157/35	243/70	230/97
Bułgaria	74/19	79/18	49/20	57/5	119/20	103/21	154/21	177/26	108/27
Chiny	7/17	10/9	5/7	3/7	0/8	8/16	5/8	10/18	19/24
Chorwacja	8/6	3/6	4/10	4/0	2/1	3/2	1/1	3/2	10/10
Czechy	50/67	53/70	34/52	52/40	46/45	61/47	65/22	67/44	98/44
Dania	4/57	8/59	5/45	7/28	9/25	8/18	6/21	6/13	4/11
Estonia	10/7	14/13	21/4	13/3	15/5	12/18	12/2	20/8	7/3
Finlandia	0/18	3/20	3/18	3/14	0/14	1/6	3/8	0/14	1/10
Francja	21/130	34/168	16/128	22/74	26/59	28/38	20/50	14/55	27/44
Grecja	5/8	3/2	3/7	3/7	2/4	4/1	3/5	2/1	7/5
Gruzja	32/0	31/5	48/4	22/1	17/0	62/1	101/5	53/6	49/4
Hiszpania	bd	Bd	bd	0/4	7/19	12/9	10/5	13/21	23/36
Holandia	27/142	31/140	21/110	19/84	15/54	12/36	14/48	9/46	26/35
Irlandia	0/9	2/15	6/24	3/36	5/12	1/12	7/17	9/13	8/16
Izrael	2/17	6/10	5/10	0/15	2/3	3/6	5/4	5/5	2/7
Kazachstan	8/6	11/4	12/1	12/2	7/2	3/1	3/0	4/1	4/1
Litwa	194/32	182/58	139/20	173/42	176/22	139/33	184/37	205/30	190/33
Łotwa	36/12	20/19	34/15	32/25	30/9	28/8	23/10	31/9	38/16
Moldawia	22/5	9/1	24/15	16/3	12/2	7/2	7/5	12/1	11/2
Mongolia	32/15	28/7	12/9	19/1	11/2	14/4	1/4	7/0	4/3
Niemcy	303/2.301	298/1986	213/1.153	193/690	168/434	164/308	137/297	130/204	112/212
Norwegia	7/60	7/54	3/59	4/49	5/40	2/35	3/34	3/42	2/24
Pakistan	9/5	4/0	6/4	8/4	7/1	9/4	5/5	7/4	9/0
Portugalia	bd	Bd	bd	4/0	9/5	8/1	4/4	10/8	4/0
Rosja	191/56	184/47	166/51	172/79	169/32	180/39	133/42	133/29	119/61
Rumunia	55/7	76/11	61/15	55/14	170/11	134/14	140/15	159/14	156/16
Słowacja	23/50	49/66	33/95	48/78	67/22	49/16	42/31	44/16	31/64
Słowenia	1/4	3/8	1/4	1/3	0/2	2/1	2/2	2/6	5/1
Szwajcaria	8/39	4/31	6/25	1/21	9/11	18/14	8/14	11/8	6/9
Szwecja	10/141	20/114	14/77	13/50	11/35	10/23	7/23	8/30	25/18
Turcja	31/19	19/16	20/8	13/12	21/8	12/16	21/17	21/16	26/16
Ukraina	1.404/214	914/230	658/201	588/160	398/88	459/137	659/111	493/134	479/149
USA	16/69	20/61	15/42	7/64	14/23	14/32	10/25	8/43	6/21
Węgry	9/30	15/43	12/30	14/13	16/6	11/8	19/13	16/12	11/13
Wielka Bryt.	15/102	16/141	21/193	19/171	18/147	21/90	15/67	12/82	25/63
Wietnam	59/38	76/37	61/25	43/10	50/14	33/5	57/13	51/16	44/5
Włochy	36/100	34/104	25/83	25/74	27/46	28/40	35/35	24/55	22/45
RAZEM *	3.870/4.290	3.146/4.056	2.478/2.936	2.293/2.161	2.141/1.463	2034/1296	2319/1219	2242/1282	2152/1403

²⁵¹

<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-cudzozie/50867,Cudzoziemcy-przestepczosc.html>, (pobrano: 03.06.2019).

Na podstawie analizy danych zawartych w powyższej tabeli, jak również informacji dostępnych w literaturze przedmiotu, można uznać, iż przestępczość cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej cechuje znaczna dynamika. Ponowny wzrost przypadków na rok 2001, co jest uwarunkowane penalizacją prowadzenia pojazdów mechanicznych pod wpływem alkoholu, które jest częste wśród cudzoziemców. Wskazać należy, że dołączenie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, a następnie do strefy Schengen w 2007 roku nie zmieniło dynamiki przestępczości obcokrajowców na terenie RP. Spadek przestępczości zakończył się w roku 2006, natomiast w latach kolejny dynamika uległa stabilizacji²⁵².

Popękanie czynów przestępczych, ma niewątpliwie negatywny wpływ na rodziny w tym dzieci wychowujące się w takich rodzinach. W rodzinach dotkniętych tego typu problemem, najwyższą cenę płaca przeważnie dzieci, które, i to uznać należy jako aksjomat dalszych rozważań, winne być objęte szczególną troską i stanowić wartość samą w sobie. Każde dziecko ma prawo do szczęśliwego i bezpiecznego dzieciństwa. Dotyczy to akceptacji jego osoby, jak również poszanowania jego praw. Jak wskazuje Jadwiga Bińczycka prawa dziecka są częstokroć łamane²⁵³. Dziecko wzrastające w rodzinie, w której występują problemy z prawem są bardziej naraz one na to, iż będą powielać przykłady wyniesione z domu rodzinnego. Jedną z fundamentalnych przyczyn przestępczości nieletnich, jest środowisko rodzinne. Jak podaje Anna Fidelus skuteczne zapobieganie różnego rodzaju zaburzeniom, dewiacją czy nieprzystosowaniu społecznemu, które mogą skutkować wejściem na drogę przestępczą jest możliwe w rodzinie, w której:

- dominują emocje pozytywne oraz pozytywne wzmocnienie w każdej z możliwych relacji, czyli: rodzice-rodzice, rodzice-dzieci, dzieci-dzieci;
- spójne oddziaływania wychowawcze rodziców oraz innych osób;
- pozytywne wzorce w rodzinie
- prawidłowa komunikacja pomiędzy członkami rodziny²⁵⁴.

Natomiast dom rodzinny, który jest dysfunkcyjny staje się miejscem powstawania napięć, frustracji czy konfliktów, które prowadzą do przestępczych zachowań. Jak wskazał Hirschi:

²⁵² D. Wojciechowska – Fajst, *Cudzoziemcy jako sprawcy poważnych przestępstw w Polsce – raport z badań*, „Rozprawy społeczne” 2016, tom X, Nr 1., s. 45-46.

²⁵³ J. Bińczycka, *Wstęp do II wydania*, w: *Prawa dziecka. Deklaracje i rzeczywistość*, red. J. Bińczycka, Kraków 1999, s. 8.

²⁵⁴ A. Fidelus, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, „Studia nad Rodziną” 2002, 6/1 (10), 173-80, s. 176.

- matki młodzieży należącej do grup przestępczej często nie mają wiedzy, gdzie przebywają ich dzieci;
- w rodzinach przestępczych nie przeprowadza się rozmów na tematy dotyczące ważnych spraw dzieci;
- rodzice nieczęsto tłumaczą dzieciom normy moralne, które regulują postępowanie wobec siebie członków społeczeństwa, jak również nie wyjaśniają im odczuć, które temu towarzyszą;
- w rodzinach przestępczych często nie został prawidłowo ukształtowany ideał ojca²⁵⁵.

Badania nad nieletnimi przestępcami wskazują na negatywne czynniki, występujące w ich rodzinach:

- „przestępcze wzory zachowań,
- alkoholizm rodziców lub rodzeństwa,
- brak emocjonalnej więzi rodzinnej,
- zachowania agresywne,
- porzucenie rodziny przez jednego z rodziców,
- brak pozytywnych wzorców stosunku do pracy i realizowania ról społecznych (..)
- prostytutka i narkomania,
- stosowanie niewłaściwych metod wychowawczych,
- niepełna struktura,
- złe życie rodziców,
- niski poziom wykształcenia rodziców,
- niski poziom kultury rodziny,
- pozbawienie opieki - sieroctwo naturalne, społeczne i duchowe,
- brak środków materialnych wynikający z wzrastającego bezrobocia,
- brak należytej opieki i kontroli w związku z pracą zawodową obojga rodziców,
- zaburzenia funkcjonalne rodziców²⁵⁶.

²⁵⁵ T. Hirschi, *Cases of delinquency*, Berkeley 1969, s. 48., A. Fidelus, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, „Studia nad Rodziną” 2002, 6/1 (10), 173-180, s. 175.

²⁵⁶ A. Fidelus, op. cit., s. 176.

W polskim systemie prawnym, najważniejszym aktem chroniącym dobro dzieci jest Konstytucja Rzeczypospolitej²⁵⁷. Jest gwarantem, podobnie jak Konwencja o Prawach Dziecka, ochrony praw dzieci (art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej)²⁵⁸. Konstytucja RP upoważnia obywatela do oczekiwania od organów władzy publicznej – ochrony dzieci przed: przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem oraz demoralizacją. Istotne, że Konstytucja RP gwarantuje dzieciom, których rodziców pozbawiono prawa do opieki na nimi, prawo do opieki jak również pomocy ze strony państwa²⁵⁹.

Kolejnym aktem prawnym, które zabezpieczają najmłodszych jest Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy [Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59]. Problematyka, które reguluje ustawa, dotyczy sposobu realizowania przez rodziców władzy rodzicielskiej, która obejmuje „obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowywania dziecka”²⁶⁰. Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak wymaga tego dobro dziecka i interes społeczny²⁶¹. Rodzice powinni dbać „o fizyczny i duchowy rozwój dziecka oraz przygotowywać je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień”²⁶². Wobec powyższego priorytetem w dla władzy rodzicielskiej jest dobro dziecka. Natomiast konsekwencją realizacji tej władzy nie mogą być szkody, czy krzywda najmłodszych.

Narażenie dobra dziecka, skutkuje restrykcjami prawnymi, w przedmiocie których decyzje podejmuje sąd, który może zarządzić:

- poddanie wykonywania władzy rodzicielskiej nadzorowi kuratora sądowego,
- zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania, w szczególności do pracy z asystentem rodziny, realizowania innych form pracy z rodziną, skierować małoletniego do placówki wsparcia dziennego, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej lub skierować rodziców do placówki albo specjalisty zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń;

²⁵⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U., 1997, nr 78, poz.483 [ze zm.]).

²⁵⁸ *Ibidem*, art. 5.

²⁵⁹ *Ibidem*, art. 72.

²⁶⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy [Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59], art. 109.

²⁶¹ *Ibidem* - art. 95.

²⁶² *Ibidem* - art. 96.

- określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun;
- poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego;
- skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi;
- zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej pieczy zastępczej albo powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej małżonkom lub osobie, niespełniającym warunków dotyczących rodzin zastępczych, w zakresie niezbędnych szkoleń, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej albo zarządzić umieszczenie małoletniego w zakładzie opiekuńczo-leczniczym, w zakładzie pielęgnacyjno-opiekuńczym lub w zakładzie rehabilitacji leczniczej.
- (...) powierzyć zarząd majątkiem małoletniego ustanowionemu w tym celu kuratorowi²⁶³.

Ostatnim aktem prawnym, który należy w tym miejscu wymienić jest Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553]. Życie i zdrowie każdej osoby jest chronione przez prawo karne, w tym życie i zdrowie dzieci. W niektórych przypadkach ochrona dzieci jest szczególna²⁶⁴, co wynika z ich niedojrzałości zarówno fizycznej jak i psychicznej. W większości przypadków dziecko nie jest zdolne do obrony przed zagrożeniami dla jego życia i zdrowia. Jest zależne od decyzji podejmowanych przez dorosłych. Szczególna ochrona dzieci wynika również z faktu, iż niektóre sytuacje powodują większe zagrożenie dla dziecka niż dla dorosłego²⁶⁵. Wśród tych czynników można wymienić alkohol, narkotyki oraz nikotyna²⁶⁶.

Rozdział XXVII tejże ustawy dotyczy przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, w tym dzieci. Pierwszym artykułem, który bezpośrednio chroni dobro dzieci jest art. 207 Kodeksu Karnego. Jego treść brzmi następująco:

²⁶³ Ibidem, art. 109.

²⁶⁴ J. Sawicki, *Prawnokarna ochrona małoletnich przed szkodliwym działaniem alkoholu*, w: *Prawo życia i śmierci*, red. J. Sawicki, A. Spychalska, K. Sadowska, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2013, s. 95-97.

²⁶⁵ V. Konarska-Wrzošek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, TNOiK, Toruń 1999, s. 9.

²⁶⁶ Ibidem, s. 95.

„§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

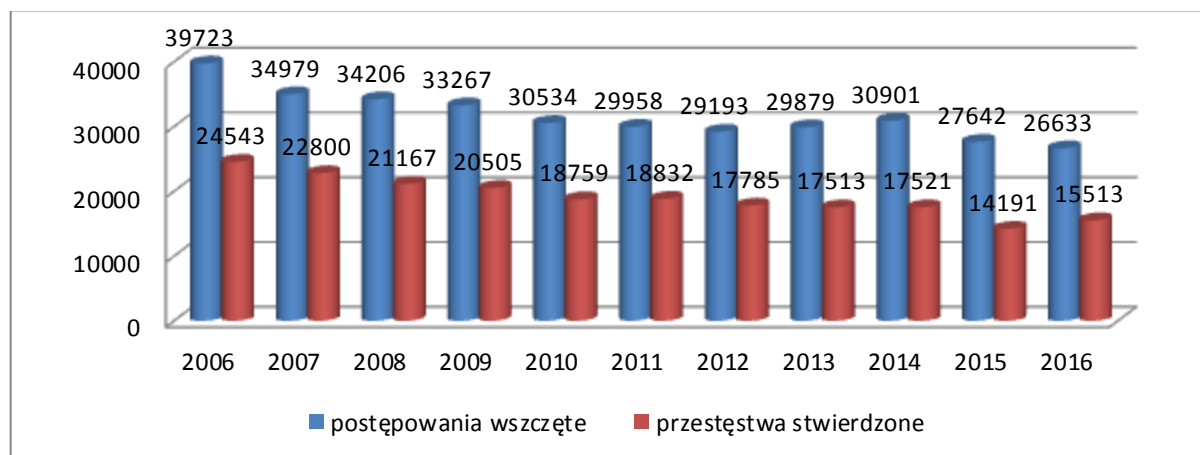
§ 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1–2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12²⁶⁷.

Artykuł ten jest szczególnie istotny ze względu na ochronę dziecka zarówno wewnątrz rodzinnym, jak i poza nią²⁶⁸. Celem zaprezentowania skali problemu (w odniesieniu do art. 207§1-3 k.k.) w całej populacji, na poniższym wykresie wskazano liczbę postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw w latach 2006-2016.

Wykres 2.6. Liczba postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw z art. 207§1-3 latach 2006-2016²⁶⁹

Z powyższych danych wynika, iż liczba wszczętych postępowań oraz stwierdzonych przestępstw na przestrzeni lat 2006 uległa znacznemu obniżeniu.

Kolejnym artykułem odnoszącym się wprost do ochrony dzieci w rodzinie jest art. 208 k.k., którego treść jest następująca: „*Kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju*

²⁶⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 207.

²⁶⁸ V. Konarska-Wrzošek, *Ochrona...*, op. cit., 9, s. 53.

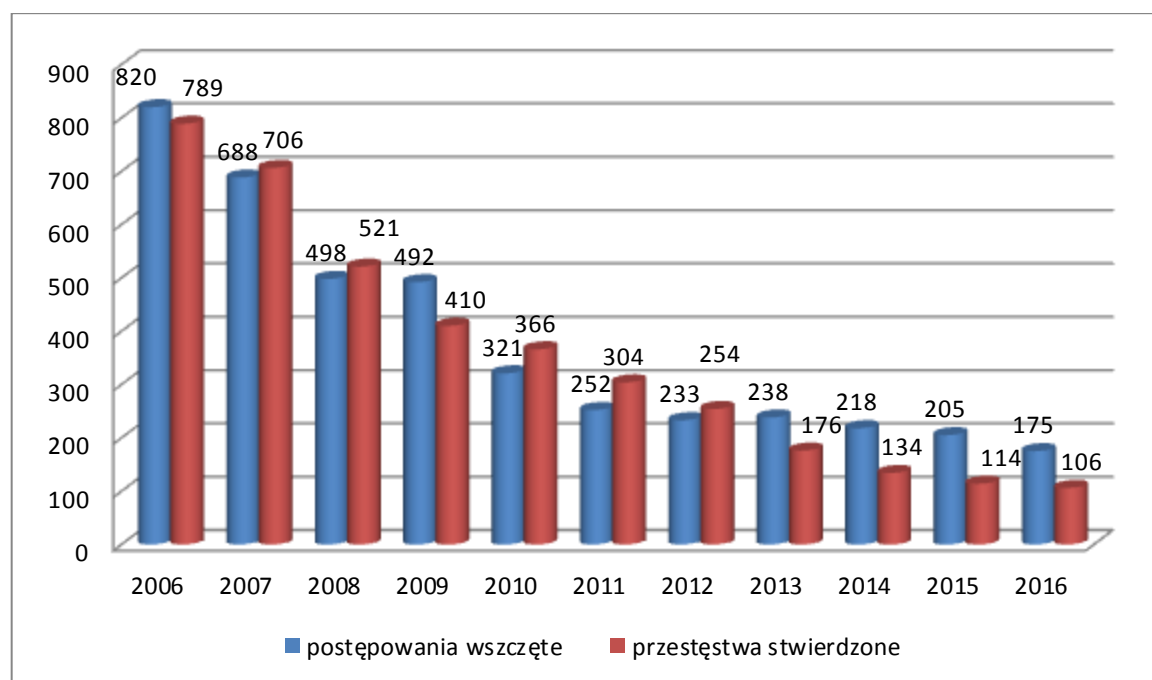
²⁶⁹ <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> (pobrano: 05.06.2019).

alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”²⁷⁰.

Wskazać należy, że przestępstwo to zostało umiejscowione w rozdziale poświęconym przestępstwo przeciwko opiece i rodzinie. Kontekst ten, powoduje iż treść artykułu wyznacza rodzicom i opiekunom standardy postępowania z małoletnimi, czyli chroni prawidłowe funkcjonowanie rodziny. Małoletni mają być zatem wolni od substancji uzależniających²⁷¹.

Skalę problemu w całej populacji, zaprezentowano na poniższym wykresie, wskazując na liczbę postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw w latach 2006-2016.

Wykres 2.7. liczba postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw z art. 208 k.k. w latach 2006-2016²⁷²

Liczba wszczętych postępowań, oraz stwierdzonych przestępstw w związku z rozpijaniem małoletniego, dostarczaniem mu alkoholu oraz nakłanianiem go, do jego spożycia, kilkakrotnie zmalała na przestrzeni lat 2006-2016.

Następnym artykułem dotyczącym przede wszystkim ochrony dzieci w rodzinie jest art. 209 k.k., którego treść brzmi: „§ 1. Kto uchyła się od wykonania obowiązku

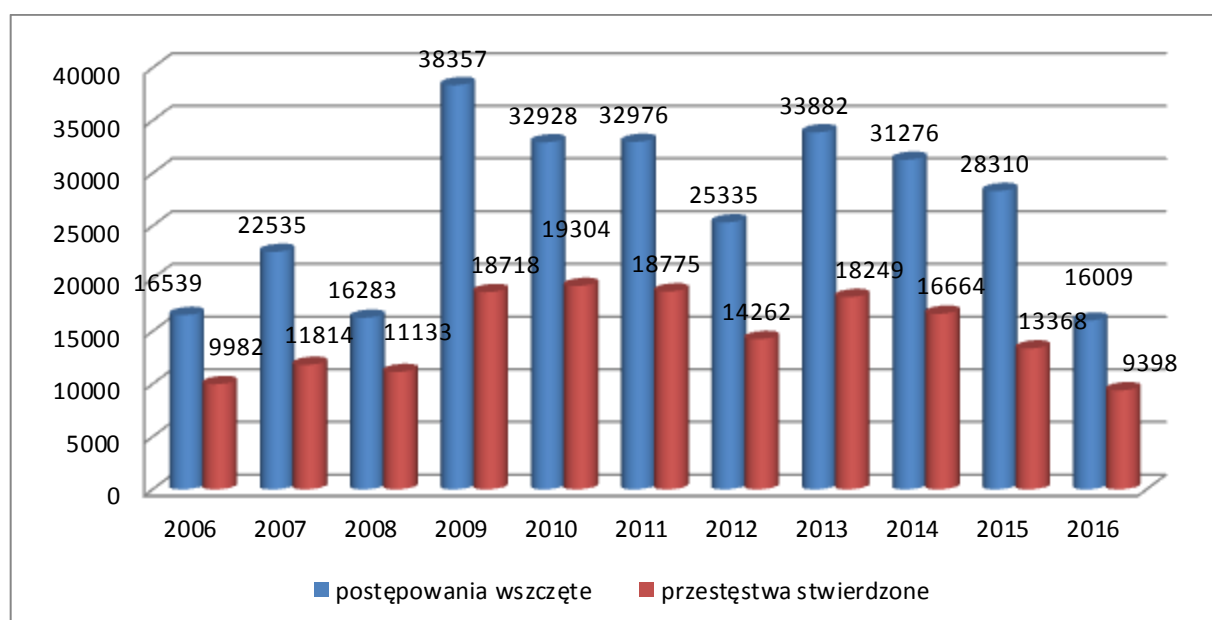
²⁷⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art.208.

²⁷¹ J. Sawicki, op. cit., s. 107.

²⁷² <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> (pobrano: 05.06.2019).

alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 1a. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (...)²⁷³. Skalę problemu w całej populacji, zaprezentowano na poniższym wykresie, wskazując na liczbę postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw w latach 2006-2016.

Wykres 2.8 liczba postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw z art. 209 k.k. w latach 2006-2016²⁷⁴

Liczba wszczętych postępowań, oraz stwierdzonych przestępstw dotyczących alimentacji była zmienna na przestrzeni lat 2006-2016, przy czym w latach 2013-2016 ulegała sukcesywnie zmniejszeniu.

W rozdziale XXVII kodeksu zawarto również kwestię porzucenia małoletniego poniżej lat 15 przez osobę zobowiązaną do troszczenia się o nią. Przestępstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, a w przypadku gdy konsekwencją takiego czynu jest śmierć małoletniego, kara wynosi od lat 2 do 12²⁷⁵.

²⁷³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art.209§1-1a -

²⁷⁴ <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> (pobrano: 05.06.2019).

²⁷⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 210.

Ostatnim przestępstwem wymienionym w rozdziale XXVII kodeksu, które należy wymienić jest uprowadzenie bądź zatrzymanie małoletniego poniżej lat 15, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru. Przestępstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5²⁷⁶.

W tabeli 2.14 przedstawiono liczbę osadzonych, którzy w dniu 31.12.2019 r. przebywali w jednostkach penitencjarnych w związku z popełnieniem lub podejrzeniem popełnienia przestępstw przeciwko rodzinie i opiece.

Tabela 2.14. Liczba osadzonych, którzy w dniu 31.12.2019 r. przebywali w jednostkach penitencjarnych w związku z popełnieniem lub podejrzeniem popełnienia przestępstw przeciwko rodzinie i opiece²⁷⁷

Przestępstwa przeciwko:		ogółem	w tym TA
Rodzinie i opiece (art. 206-211)	Znęcanie się (207)	4236	709
	Alimenty (209)	3078	25
	Pozostałe (206,208, 210,211)	8	2

Szczegółnej ochronie podlegają również dzieci w odniesieniu do przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności określonych w rozdziale XXV kodeksu.

Osoba, która przemocą, groźbą bezprawną albo podstępem doprowadza do obcowania płciowego małoletniego poniżej lat 15, wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry podlega karze pozbawienia wolności na czas od 3 do 8 lat²⁷⁸.

Karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat podlega osoba, która nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, doprowadza małoletniego do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej oraz osoba, która dopuszcza się wobec małoletniego „innej czynności seksualnej albo doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, nadużywając zaufania lub udzielając w zamian korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy”²⁷⁹.

Karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat podlega osoba, która „obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania”²⁸⁰.

Małoletni, którzy nie ukończyli 15 roku życia są chronieni przed prezentowaniem im treści pornograficznych, jak również przed udostępnianiem im przedmiotów mających

²⁷⁶ Ibidem - art. 211.

²⁷⁷ <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna - 2018> (pobrano: 04.06.2019).

²⁷⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 197§2.

²⁷⁹ Ibidem - art. 199.

²⁸⁰ Ibidem - art. 200§1.

„pornograficzny” charakter²⁸¹. Karze pozbawienia wolności podlega również osoba prowadząca „reklamę lub promocję działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15”²⁸², jak również osoba publicznie propagująca lub pochwalająca zachowania o charakterze pedofilskim²⁸³. Nie jest to pełny katalog przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności określonych w rozdziale XXV kodeksu. Niemniej, wymienienie części z nich pozwala na stwierdzenie, iż dzieci są otoczone szczególną ochroną w przypadku tej kategorii przestępstw.

W poniższej tabeli przedstawiono liczbę osadzonych, którzy w dniu 31.12.2019 r. przebywali w jednostkach penitencjarnych w związku z popełnieniem lub podejrzeniem popełnienia przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

Tabela 2.15. Liczba osadzonych, którzy w dniu 31.12.2019 r. przebywali w jednostkach penitencjarnych w związku z popełnieniem lub podejrzeniem popełnienia przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności²⁸⁴

Przestępstwa przeciwko:			ogółem	w tym TA
Wolności seksualne i obyczajowości (art. 197-205)	zgwałcenia	197§1	1528	299
		197§2	122	35
		197§3	557	96
		197§4	57	11
	pozostałe (196-205)			1354

Powyższe rozważania oraz dokonane analizy i przedstawione zestawienia, w założeniu mają na celu ukazanie polskiego systemu prawnego w kontekście ochrony dzieci i rodzin, w tym rodzin emigranckich przez Rzeczpospolitą Polską. W rozdziale, zostały omówione zapisy prawne oraz wskazane instytucje, które odpowiedzialne są w Polsce za sprawowanie pieczy, nadzoru lub dozoru na obywatelami oraz cudzoziemcami. Przedstawiono, w sposób szczegółowy zapisy poszczególnych artykułów, a celem tego zabiegu było zwrócenie uwagi na fakt posiadania zabezpieczeń prawnych, systemowych oraz instytucjonalnych, które funkcjonują, mając na celu szerzej pojęte dobro obywatela w tym cudzoziemca, który posiada prawo do przebywania na terenie Polski.

²⁸¹ Ibidem - art. 200§3.

²⁸² Ibidem - art. 200§5.

²⁸³ Ibidem - art. 200b.

²⁸⁴ <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna-2018> (pobrano: 04.06.2019).

ROZDZIAŁ III
FUNKCJE KURATORA SĄDOWEGO
W KONTEKŚCIE UWARUNKOWAŃ WSPÓŁCZESNYCH PROBLEMÓW
EGZYSTENCJALNYCH W RODZINACH

3.1. Status prawny kuratorów sądowych i ich pozycja w wymiarze sprawiedliwości

W podrozdziale zaprezentowano w jaki sposób kształtował się status prawny kuratorów sądowych. Wskazano również na ewaluację obowiązków kuratorów na przestrzeni lat, co wpływało na ich pozycję w wymiarze sprawiedliwości.

Możliwość powoływania przez sędziów sądów dla nieletnich opiekunów dla nieletnich, którzy sprawowali role obecnych kuratorów sądowych powstała na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 roku w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich. W Instrukcji kierowanej dla opiekunów, uwzględniającej wytyczne dla ich postępowania, potraktowano ich jako pomocników sędziego²⁸⁵. Opiekunowie mieli za zadanie m.in.:

- pozyskiwać dane odnośnie osób nieletnich na polecenie sędziego sądu dla nieletnich,
- sprawować opiekę nad nieletnimi, wobec których zastosowano dozór rodzicielski,
- sprawować opiekę nad nieletnimi, w przypadku konieczności kontrolowania dozoru rodzicielskiego,
- nadzorowanie nieletnich, wobec których zastosowano warunkowe zawieszenie kary²⁸⁶.

Dalsze istotne zmiany w statusie kuratorów nastąpiły w 1951 roku. Wówczas kuratorzy dla nieletnich zostali uznani za organ pomocniczy sądu, co zostało skodyfikowane w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dn. 30 marca 1951 roku o kuratorach sądowych dla nieletnich²⁸⁷.

²⁸⁵ M. Pawlicka, *Kuratela sądowa...*, op. cit., s. 15-16.

²⁸⁶ K. Stasiak, *Ewolucja kurateli sądowej...*, op. cit., s. 18.

²⁸⁷ *Ibidem*, s. 19.

Pięć lat później, za organ pomocniczy władzy opiekuńczej zostali uznani „inspektorzy społeczni” W § 1. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 3 lipca 1956 roku o inspektorach społecznych przy sądach powiatowych wskazano: „Inspektorzy społeczni stanowią organ pomocniczy władzy opiekuńczej. Pełnienie obowiązków inspektora społecznego jest funkcją społeczną”. W § 4. Rozporządzenia wymieniono obowiązki inspektorów społecznych, którymi były „ustalanie warunków życia małoletnich, nad którymi ustanowiono opiekę, lub małoletnich pozostających u rodziców, którym ograniczono władzę rodzicielską, udzielanie pomocy rodzicom i opiekunom w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej i sprawowania opieki, wskazywanie kandydatów na opiekunów oraz wykonywanie innych czynności zleconych przez władzę opiekuńczą”²⁸⁸.

Kolejna zmiana statusu prawnego kuratorów sądowych nastąpiła w 1959 roku, który został określony w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dn. 13 lutego 1959 r. o kuratorach sądowych dla nieletnich i w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dn. 2 kwietnia 1959 r. w sprawie wynagradzania kuratorów sądowych dla nieletnich oraz Zarządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 1959 roku: Instrukcji w sprawie kuratorów sądowych dla nieletnich²⁸⁹. W myśl § 1.1. rozporządzenia kuratorów sądów dla nieletnich powoływano przy każdym sądzie dla nieletnich. W § 1.2. określono, iż „pełnienie obowiązków kuratora sądowego dla nieletnich jest w zasadzie funkcją społeczną. W miarę potrzeby jednak mogą być powoływani kuratorzy sądowi dla nieletnich pełniący swe czynności zawodowo”. Zgodnie z treścią §2 kurator sądowy wykonywał „czynności zlecone w toku śledztwa przez sędziego dla nieletnich”, jak również „sprawował nadzór nad nieletnimi powierzonymi mu na mocy orzeczeń sądów karnych”. Kurator w celu „zapobieżenia dalszej demoralizacji nieletniego” zobowiązany był do „nakłaniania go do nauki w zakresie wykształcenia ogólnego lub zawodowego bądź skierowanie do pracy”. W myśl §3 rozporządzenia kuratorzy sądowi byli powoływani oraz odwoływani przez „prezesa sądu wojewódzkiego na wniosek przewodniczącego wydziału dla nieletnich”²⁹⁰.

Istotna zmiana w statusie prawnym kuratorów nastąpiła wskutek wprowadzenia w życie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dn. 3 maja 1973 roku w sprawie kuratorów sądowych nieletnich. W myśl §1 rozporządzenia kuratorzy nieletnich byli już nie tylko organem pomocniczym sądów w sprawach nieletnich, ale także w sprawach opiekuńczych

²⁸⁸ Dziennik Ustaw, 1956, nr 29, poz. 134.

²⁸⁹ K. Stasiak, *op. cit.*, s. 19. Zob. także: Dziennik Ustaw, 1959, nr 18, poz. 113.

²⁹⁰ Dziennik Ustaw, 1959, nr 18, poz. 113

małoletnich²⁹¹. Dodatkowo należy wskazać, iż kuratorzy dla nieletnich zostali na mocy tego rozporządzenia przydzieleni do sądów powiatowych. Kuratorzy zawodowi byli pracownikami sądów powszechnych, którzy „działają przy sądach dla nieletnich i podlegają prezesom sądów powiatowych, przy których utworzono sądy dla nieletnich”. Kuratorzy zawodowi zostali zobowiązani w zakresie spraw opiekuńczych dla małoletnich, do współpracy z sądami opiekuńczymi. Ustalono następujące obowiązki kuratora w sprawach nieletnich: „wykonywanie czynności zleconych przez sędziego dla nieletnich do czasu wydania orzeczenia, sprawowanie dozoru nad nieletnimi oraz wykonywanie innych czynności zleconych przez sąd lub sędziego dla nieletnich. Natomiast na kuratorów w sprawach opiekuńczych rozporządzenie nakładało następujące obowiązki: „(1) wykonywanie czynności zleconych przez sąd przed wydaniem orzeczenia, (2) sprawowanie nadzoru nad wykonywaniem obowiązków rodzicielskich przez rodziców, którym władze rodzicielską w ten sposób ograniczono, oraz udzielanie tym rodzicom pomocy w wychowywaniu dziecka, (3) wskazywanie kandydatów na opiekunów, kontrolowanie sytuacji dzieci, nad którymi ustanowiono opiekę i udzielanie pomocy w zakresie sprawowania tej opieki, (4) wykonywania innych czynności zleconych przez sąd opiekuńczy”. W rozporządzeniu określono również dodatkowe obowiązki kuratora zawodowego i społecznego. W przypadku kuratora zawodowego było to: „(1) organizowanie i kontrola pracy kuratorów społecznych, jak również udzielanie kuratorom społecznym pomocy i wskazówek oraz organizowanie szkoleń tych kuratorów, (2) współdziałanie z instytucjami realizującymi zadania w zakresie opieki nad dziećmi, (3) podejmowanie inicjatyw zapobiegania demoralizacji dzieci i młodzieży”. Natomiast kuratorzy społeczni zostali zobligowani do: „(1) brania udziału w organizowanym przez sąd szkoleniu i naradach kuratorów, (2) stawiania się na każde wezwanie sądu i udzielania wyjaśnień związanych z pełnioną funkcją, (3) współdziałania z terenowymi organami władzy i administracji państwowej, organizacjami młodzieżowymi oraz innymi instytucjami państwowymi i społecznymi”²⁹².

Ustawa z 20 czerwca 1985 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych [Dz. U., 1985, nr 31, poz. 137] zawierała liczne wytyczne w zakresie funkcjonowania kuratorów sądowych. Art. 120 §1 Ustawy stanowił, iż w sądach działają kuratorzy sądowi (kuratorzy rodzinni i kuratorzy dla dorosłych, którzy wykonują czynności o charakterze wychowawczo

²⁹¹ K. Stasiak, *op. cit.*, s. 19-20. Zob. także: Dziennik Ustaw, 1973, nr 18, poz. 107 ze zm. oraz zob.: K. Gromek, *Kuratela sądowa...*, s. 19.

²⁹² Dziennik Ustaw, 1973, nr 18, poz. 107 ze zm.

– resocjalizacyjnym i profilaktycznym oraz inne czynności określone w przepisach szczególnych²⁹³.

Ustawa przewidywała również wprowadzony uprzednio podział kuratorów na pełniących czynności zawodowo oraz społecznie²⁹⁴. Określono w niej również, iż „warunkiem mianowania na stanowisko kuratora zawodowego jest odbycie stażu pracy w sądzie i złożenie egzaminu”, przy czym przewidziano możliwość zwolnienia kuratora od spełnienia powyższych warunków. Decydem w tym zakresie był prezes sądu okręgowego, który był również właściwy do mianowania i zwalniania kuratorów zawodowych²⁹⁵.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 24 listopada 1986 roku w sprawie kuratorów sądowych stanowiło, iż „kuratorzy sądowi i społeczni pełnią funkcje związane ze szczególną odpowiedzialnością za ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego w celu wychowania i resocjalizacji podopiecznych, wykonując w sądach powszechnych czynności o charakterze wychowawczo – resocjalizacyjnym i profilaktycznym oraz inne czynności określone w rozporządzeniu, a także w przepisach odrębnych”. W § 2 rozporządzenia zawarto podział kuratorów sądowych na kuratorów dla dorosłych, którzy pełnili obowiązki w wydziałach karnych sądów rejonowych i w wydziałach penitencjarnych oraz kuratorów rodzinnych, którzy obowiązki realizowali w wydziałach rodzinnych i nieletnich²⁹⁶.

Omawiane rozporządzenie zawierało również uszczegółowienie warunków, które musiał spełnić kandydat na kuratora zawodowego. Poza określonym w ustawie rocznym stażem oraz złożeniem egzaminu, kurator musiał m.in. „dawać rękojmię należytego wykonywania powierzonych mu obowiązków, ukończyć 24 lata, ukończyć wyższe studia pedagogiczne lub socjologiczne, a w wyjątkowym wypadku – inne wyższe studia, albo mieć wykształcenie średnie i wykonywać zawodowo lub społecznie obowiązki z zakresu profilaktyki, resocjalizacji lub wychowania²⁹⁷. Istotne, że w Rozporządzeniu ustalono następujące stanowiska kuratorów zawodowych: 1) kurator, 2) starszy kurator 3) kurator specjalista. Właściwym do mianowania kuratora na stanowisko starszego kuratora, a następnie na stanowisko kuratora specjalisty był prezes sądu wojewódzkiego.

²⁹³ Ustawy z 20 czerwca 1985 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych [Dz. U., 1985, nr 31, poz. 137], art. 120 §1.

²⁹⁴ Ibidem - art.120§2.

²⁹⁵ Ibidem - art. 120 §3, 4.

²⁹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 24 listopada 1986 roku w sprawie kuratorów sądowych, §2.

²⁹⁷ Ibidem - §4.

Rozporządzenie przewidywało również powołanie spośród tychże osób kuratora wojewódzkiego dla dorosłych oraz kuratora wojewódzkiego rodzinnego²⁹⁸.

W Rozporządzeniu, szczegółowo zostały określone obowiązki kuratorów zawodowych, do których należało m.in.: „ 1) organizowanie i kontrolowanie pracy kuratorów społecznych, a także sprawujących dozory lub nadzory instytucji, organizacji społecznych oraz osób wyznaczonych do sprawowania dozorów i nadzorów, 2) współuczestniczenie w organizowaniu szkoleń kuratorów społecznych oraz innych osób sprawujących dozory lub nadzory (3) analizowanie sprawozdań składanych przez kuratorów społecznych i inne osoby wyznaczone do sprawowania dozorów i nadzorów oraz kontrola terminowości ich składania, (3) udzielanie pomocy kuratorom społecznym i innym osobom uprawnionym do sprawowania dozorów i nadzorów co do metod i form oddziaływania wychowawczego, (4) przedstawianie wniosków co do wysokości ryczałtów należnych kuratorom społecznym, (5) sprawowanie co najmniej 5 dozorów lub nadzorów, zwłaszcza w sprawach trudnych albo w wypadkach wymagających bezzwłocznego podjęcia czynności, (7) współdziałanie ze szkołami, organizacjami i instytucjami zajmującymi się wychowaniem, leczeniem, terapią, sprawującymi opiekę lub udzielającymi pomocy podopiecznym, (8) współpraca ze służbą penitencjarną zakładów karnych oraz pracownikami pedagogicznymi zakładów poprawczych i placówek opiekuńczo – wychowawczych, (9) przeprowadzanie na zlecenie sądów wywiadów środowiskowych, (10) informowanie prezesa sądu o sposobie wykonywania przez kuratora społecznego powierzonych mu obowiązków, (11) sygnalizowanie o przyczynach przewlekłości postępowania wykonawczego lub o innych uchybieniach w działalności pozasądowych organów wykonawczych, (12) stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych²⁹⁹.

Poza wymienionymi obowiązkami kuratorzy zawodowi dla dorosłych zostali zobowiązani do: (1) „podejmowania czynności zmierzających do należytego wykonania dozorów, nadzorów i kar ograniczenia wolności, (2) współpracy z zakładami pracy, w których wykonywana jest nieodpłatnie dozorowana praca w ramach kary ograniczenia wolności, (3) kontrola wykonywania innych obowiązków nałożonych na skazanego przez sąd, (4) współdziałanie w organizowaniu i świadczeniu pomocy postpenitencjarnej³⁰⁰. Natomiast kuratorzy zawodowi rodzinny zostali również zobligowani do: (1) „ udzielania podopiecznym pomocy w organizowaniu nauki, pracy i czasu wolnego w środowisku rodzinnym, (2) sprawowanie kontroli nad wykonywaniem obowiązków przez rodziców, których władza

²⁹⁸ Ibidem -§ 15,18.

²⁹⁹ Ibidem - §22.

³⁰⁰ Ibidem - §23.

rodzicielska została ograniczona w inny sposób niż przez ustanowienie nadzoru kuratora, (3) ocenianie sytuacji środowiskowej małoletnich i nieletnich, nad którymi ustanowiono nadzór, oraz udzielanie pomocy osobom bądź instytucjom, które wykonują ten środek wychowawczy, (4) udzielenie pomocy nieletnim zwalnianym z wszelkiego rodzaju zakładów o charakterze wychowawczym i poprawczym oraz opuszczającym rodziny zastępcze, (5) bezpośrednie kierowanie lub nadzorowanie pracy kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą, (6) dokonywanie systematycznego przeglądu spraw znajdujących się w postępowaniu wykonawczym³⁰¹”.

Powyższy stan prawny obowiązywał do dnia 01.10.2001 roku, kiedy to został uchylony wskutek wprowadzenia w życie Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych³⁰².

Organizacja kurateli sądowej, której początek jak sięga 1919 roku, była od samego początku ściśle związana z wymiarem sprawiedliwości. Tym samym zadania kuratorów sądowych były wykonywane na zlecenie i potrzeby sądu. Jak wskazano, w fazie wstępnej, za którą można uznać Dwudziestolecie międzywojenne oraz okres po II wojnie światowej, kuratorzy przede wszystkim trudnili się sprawowaniem dozoru nad nieletnimi. Dopiero od 1973 roku realizowali również opiekę nad małoletnimi oraz sprawowali nadzór konieczny w przypadku ograniczenia władzy rodzicielskiej. Funkcjonariuszami państwowymi kuratorzy stali się dopiero w roku 1986, gdy jak wykazano powyżej zostali zobligowani do między innymi ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego, dążąc tym samym do wychowania i resocjalizacji osób powierzonych im przez sąd.

Po przedstawieniu procesu kształtowania się statusu prawnego kuratorów sądowych w XX wieku, zostanie zaprezentowany obecny stan rzeczy.

Aktualnie, podstawowym aktem prawnym, w którym status prawny kuratorów oraz ich pozycja w wymiarze sprawiedliwości zostały przez prawodawcę wyrażone jest Ustawa z 27 lipca 2001 roku o kuratorach sądowych³⁰³. Jest ona zgodna z dyrektywami zawartymi w Ustawie z 27 lipca 2001 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Natomiast szczegółowe unormowania zostały zawarte w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dn. 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych³⁰⁴.

³⁰¹ Ibidem - §24.

³⁰² Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. *Prawo o ustroju sądów powszechnych* [Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1070]

³⁰³ Dziennik Ustaw, 2001, nr 98, poz. 1071 ze zm.

³⁰⁴ Dziennik Ustaw, 2003, nr 112, poz. 1064.

Należy podkreślić, iż aktualny status prawny kuratorów sądowych, jak również ich pozycja w wymiarze sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej są określone w aktach normatywnych pochodzących sprzed niespełna dwudziestu lat.

Tadeusz Jedynak uznaje, że rola kuratorów sądowych sprowadza się do czynności usługowych. Kuratorzy są realizatorami „licznych i zróżnicowanych zadań zarówno wspierających wydawanie orzeczeń, jak i zmierzających do ich skutecznego wykonania” na poczet sądów karnych i rodzinnych³⁰⁵.

Obowiązki kuratorów sądowych, które zostały podkreślone powyżej są bezpośrednio związane z:

- „misją,
- posłannictwem,
- świadomym podejmowaniem działań
- wybieraniem czynności prowadzących do realizacji celu”³⁰⁶.

W art. 147. § 2 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych wskazano, iż „w sądach działają kuratorzy sądowi (kuratorzy rodzinni i kuratorzy dla dorosłych), którzy stanowią służbę kuratorską i wykonują czynności o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym i profilaktycznym oraz inne czynności określone w przepisach szczególnych”³⁰⁷. Natomiast w art. 1. Ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku o kuratorach sądowych ustalono, iż „kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu”³⁰⁸.

Można zatem uznać, iż prawodawca zarówno w Ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, jak i Ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych wskazał na charakter obowiązków kuratorów sądowych, które mają wymiar:

- wychowawczo – resocjalizacyjny,
- diagnostyczny,
- profilaktyczny

³⁰⁵ T. Jedynak, *Zadania kuratorów sądowych*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak i K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 65.

³⁰⁶ A. Martuszewicz, A. Rzepniewski, *Ustawa o kuratorach sądowych. Fakty i komentarz do wybranych zasad ustrojowych kurateli sądowej*, „Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu”, Warszawa 2003, s. 153.

³⁰⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. *Prawo o ustroju sądów powszechnych* [Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1070]

³⁰⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071]

- kontrolny.

Wskazać należy, iż ustawodawca ustalając charakterystyczne rysy zadań kuratorskich wskazał jednocześnie na miejsce kuratorów w wymiarze sprawiedliwości. Można uznać iż kuratorska służba sądowa ma za zadanie przekazać sądowi informacje o danej jednostce. Dane te dotyczą zarówno cech indywidualnych, jak i funkcjonowania osoby w społeczeństwie, w szczególności dotyczących destabilizacji w tym zakresie. Wiedza ta jest niezbędna do podjęcia przez sąd poszczególnych rozstrzygnięć. Jest to jednak pierwszy element charakteryzujący rolę kuratorów sądowych. Drugim elementem jest pomoc jednostce, która pozostaje w zależności od sądu (na podstawie orzeczenia). W tym kontekście kuratorska służba sądowa ma za zadanie spowodowanie, aby ta jednostka funkcjonowała w społeczeństwie prawidłowo. Można zaryzykować stwierdzenie, iż komponent ten niejako nadaje sądownictwu ludzkie cechy.

Z wyżej treści wyżej wymienionych ustaw wynika, iż kuratorzy sądowi zostali umiejscowieni w wymiarze sprawiedliwości, wykonują swoje działania w sądzie i na rzecz sądów. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych oraz Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych ustalają, iż obowiązki kuratorskiej służby sądowej są zawarte w przepisach szczególnych (art. 154 § 2 u. s. p.) lub też zostały określone przez prawo (zob.: art. 1 u. o k. s.). Tym samym treść ustaw ukierunkowuje na poszukiwanie dalszych uregulowań i innych regulacjach prawnych.

Obowiązki realizowane przez kuratorską służbę sądową skupiają się wokół sfery wolności i praw obywatelskich. W głównej mierze dotyczy to takich obszarów (ujętych w Konstytucji RP) jak:

- naruszanie życia prywatnego („Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. 2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu”³⁰⁹).
- naruszania tzw. miru domowego, nienaruszalności mieszkania („Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub

³⁰⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 48.

pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony³¹⁰).

- obowiązku udzielania informacji dotyczących własnej osoby (Por. art. 51 ust. 1 Konstytucji RP)³¹¹.

Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”. Wobec powyższego uregulowania legislacyjne, w których określone są zadania kuratorów sądowych powinny być umiejscowione w ustawach, a jedynie uszczegółowiane w poszczególnych aktach niższego rzędu wydanych na podstawie ustaw³¹².

Idąc dalej, należy wskazać, iż Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych określa zadania kuratorów sądowych. Jednym z nich jest: „przeprowadzanie na zlecenie sądu lub sędziego wywiadów środowiskowych³¹³”. Niemniej, podstawy prawne uzasadniające realizację przez kuratora tego zadania znajdują się w przepisach szczególnych.

Kuratorzy zostali zobligowani również do „współpracy z właściwym samorządem i organizacjami społecznymi, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym³¹⁴”. Działalność ta jest zdecydowanie istotna, ponieważ zakres pomocy jaką niosą poszczególne komórki organizacyjne jest, w niektórych regionach kraju niewielki. Wobec powyższego fundamentalne jest angażowanie się kuratorów w organizowanie inicjatyw lokalnych, jak również w działalność instytucji pomocowych i profilaktycznych, których podmiotem są ich podopieczni.

Kategoria działań kuratora sądowego jest związana ze specjalizacją. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych określa, iż „kuratorzy sądowi wykonujący orzeczenia w sprawach karnych są kuratorami dla dorosłych, a wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich są kuratorami rodzinnymi³¹⁵”. Obowiązki wykonywane przez kuratorów sądowych w ramach tych dwóch specjalności oparte są na różnych filarach.

³¹⁰ Ibidem - art. 50.

³¹¹ Ibidem - art. 51.

³¹² Ibidem - art. 31 ust. 2. .

³¹³ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071], art. 11. pkt 2 .

³¹⁴ Ibidem - art. 11. pkt 3.

³¹⁵ Ibidem - art. 2 ust. 2.

W przypadku kuratorów dla dorosłych właściwe jest prawo karne, a podstawą działalności kuratorów rodzinnych jest prawo cywilne, rodzinne i nieletnich³¹⁶.

Na zakończenie warto wskazać na stwierdzenie Pawła Moczydłowskiego, które stanowić może pomost pomiędzy podrozdziałem dotyczącym miejsca kuratora sądowego w wymiarze sprawiedliwości, a zakresem zadań osób należących do tej grupy zawodowej. Jego zdaniem kurator jest przede wszystkim „pomocnikiem sędziego”, co należy jasno wyartykułować, albowiem „bez zrozumienia tego fenomenu nie do pojęcia jest olbrzymia ilość biurokratycznej pracy, jaką dla obsługi sądów wykonują kuratorzy – bez żadnych widocznych efektów, z wyjątkiem pełnej realizacji potrzeby dokumentacyjnej sądu”³¹⁷. Powyższe powoduje, iż resocjalizacja skazanego, będąca przecież podstawowym celem działalności kuratorów sądowych „możliwa jest tylko na zasadzie biurokratycznego załatwienia sprawy i nie trzeba pogłębionych badań, by zdać sobie sprawę z niemożności ich rzetelnego wykonania”³¹⁸.

Mając na uwadze powyższą refleksję, poniżej zamieszczono zakres zadań kuratorów rodzinnych, a w dalszej kolejności kuratorów dla dorosłych.

Jak podkreślają Agnieszka Barczykowska, Sonia Dzierżyńska – Bres oraz Maciej Muskała kurator sądowy, zarówno zawodowy, jak i społeczny jest funkcjonariuszem publicznym. Tym samym zadania, które realizuje są w sposób adekwatny chroniony³¹⁹.

Kuratorzy są organami postępowania wykonawczego, co implikuje konieczność realizacji zadań właściwych dla tejże problematyki. Jednocześnie specyfika pracy kuratorów jest związana z koniecznością podejmowania działań między innymi z zakresu:

- prawa rodzinnego i opiekuńczego,
- ustawy o ustroju sądów powszechnych,
- ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich,
- ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³²⁰.

³¹⁶ T. Jedynak, *Zadania kuratorów sądowych...*, s. 67.

³¹⁷ P. Moczydłowski, *Przestępca na uwieżi. Elektroniczny monitoring sprawców przestępstw*, „Zeszyty Naukowe Ius et Lex” 2006, nr 2, s. 103.

³¹⁸ P. Moczydłowski, op. cit., s. 134

³¹⁹ A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, M. Muskała, *Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych*, UAM, Poznań 2015, s. 175.

³²⁰ M. Niewiadomska-Krawczyk, *Kurator sądowy jako funkcjonariusz publiczny – rozważania na tle art. 115 par. 13 pkt 3 kk*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 26.

3.2. Zakres zadań rodzinnych kuratorów sądowych

W podrozdziale zaprezentowano aktualny zakres obowiązków kuratorów rodzinnych. W wybranych przypadkach wskazano na podstawę prawną, która została przytoczona wprost. Głównym celem podrozdziału jest przedstawienie wieloaspektowego wymiaru pracy rodzinnych kuratorów sądowych, jak również mnogości źródeł prawa, które określają zadania tych osób. Teodor Szymanowski wskazał na istotne braki w uregulowaniach prawnych dotyczących zadań i obowiązków kuratorów. Jednocześnie wyraził opinię, iż wiele procedur postępowania wzbudzało zastrzeżenia³²¹.

Biuro Analiz Sejmowych zleciło sporządzenie opinii w zakresie projektu *Ustawy o zmianie Ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw* (1166). Opinię sporządził Henryk Haak (20 marca 2007 roku), który odniósł się między innymi do problematyki zadań kuratorów sądowych. Autor opinii zasugerował uregulowanie tego obszaru przez „wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego części czwartej o nazwie »Postępowanie wykonawcze«”³²². Haak był zdania, iż powinna ona zawierać unormowania z zakresu postępowania wykonawczego, które odnosiłyby się również do postępowania wykonawczego w kontekście orzeczeń nakazujących, wobec jednostki, która podlega władzy rodzicielskiej lub osoby pozostającej pod opieką. Jak wskazywał Haak część ta powinna być miejscem dla określenia zadań kuratorów sądowych realizowanych wskutek rozstrzygnięć sądu opiekuńczego³²³. Powyższe spotkało się z poparciem Krajowej Rady Kuratorów, która w dn. 27 marca 2007 roku zwróciła się do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o unormowanie postępowania wykonawczego w zakresie spraw opiekuńczych w Kodeksie postępowania cywilnego³²⁴.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych, które zostało wydane na podstawie art. 12 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z 2014 r. poz. 795) określa szczegółowy sposób wykonywania przez kuratorów sądowych uprawnień i obowiązków w sprawach rodzinnych i nieletnich.

³²¹ T. Szymanowski, *Podstawy prawne i problemy funkcjonowania kurateli w Polsce*, w: *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy*, Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu, Warszawa 2001, s. 74.

³²² T. Jedynek, op. cit., s. 70.

³²³ [orka.sejm.gov.pl/rexdomk5.nsf/.../\\$FILE/487haak_07A.rtf](http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk5.nsf/.../$FILE/487haak_07A.rtf).

³²⁴ T. Jedynek, op. cit., s. 70.

Zgodnie z rozporządzeniem „kurator rodzinny, któremu powierzono sprawowanie nadzoru:

- zaznajamia się z aktami sprawy i innymi niezbędnymi źródłami informacji o podopiecznym, a w szczególności z przebiegiem dotychczasowych nadzorów;
- nawiązuje pierwszy kontakt z podopiecznym, nie później niż w ciągu 7 dni od daty wpływu prawomocnego orzeczenia do zespołu kuratorskiej służby sądowej;
- poucza podopiecznego o prawach i obowiązkach wynikających z orzeczenia sądu oraz omawia sposób i terminy ich realizacji;
- planuje wobec podopiecznego oddziaływania profilaktyczno-resocjalizacyjne i opiekuńczo-wychowawcze;
- współpracuje z rodziną podopiecznego w zakresie oddziaływań (..)
- udziela podopiecznemu pomocy w organizowaniu nauki, pracy i czasu wolnego oraz w rozwiązaniu trudności życiowych;
- kontroluje zachowanie podopiecznego w miejscu zamieszkania, pobytu, nauki i pracy;
- współdziała z organizacjami, instytucjami, stowarzyszeniami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc podopiecznym³²⁵.

W przypadku zawodowego kuratora rodzinnego rozporządzenie nakłada kolejne zobowiązania, a mianowicie:

- „sprawuje nadzory w sprawach trudnych lub wymagających bezzwłocznego podjęcia czynności;
- kontroluje prawidłowość i efektywność sprawowania nadzorów oraz innych czynności zleconych sądowym kuratorom społecznym, przedstawicielom stowarzyszeń, organizacji i instytucji oraz osobom godnym zaufania, a ponadto, w uzasadnionych przypadkach, zgłasza sądowi potrzebę wystąpienia do organu statutowego stowarzyszenia, organizacji lub instytucji z wnioskiem o zmianę przedstawiciela wyznaczonego do wykonywania czynności związanych z nadzorem;

³²⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych [Dz. U. z 2014 r. poz. 795], §3.

- udziela pomocy kuratorom społecznym i innym osobom sprawującym nadzory zwłaszcza poprzez udzielanie instruktażu w zakresie metod i form pracy oraz organizowanie szkoleń dla tych osób;
- pozyskuje osoby do sprawowania funkcji sądowego kuratora społecznego;
- informuje kierownika zespołu kuratorskiej służby sądowej o nieprawidłowym sprawowaniu funkcji przez sądowego kuratora społecznego, a organy nadrzędne stowarzyszeń i organizacji – o sposobie sprawowania nadzoru przez ich przedstawicieli;
- sygnalizuje jednostkom nadrzędnym organów i instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego oraz organom statutowym stowarzyszeń i organizacji przypadki bezzasadnej odmowy udzielenia kuratorowi sądowemu żądanej pomocy;
- przygotowuje i występuje do sądu z odpowiednio uzasadnionymi wnioskami w sprawie zmiany orzeczenia sądu i dołącza do nich akta nadzoru i inne stosowne dokumenty;
- uczestniczy w posiedzeniach wykonawczych sądu, dotyczących podopiecznych³²⁶.

Kuratorzy rodzinni zobowiązani są do przeprowadzania wywiadów środowiskowych (przypadki zostaną wymienione w dalszej części pracy). W myśl omawianego rozporządzenia kurator rodzinny, który przeprowadza wywiad środowiskowy, „ustala okoliczności określone przez sąd lub sędziego albo kontroluje sposób wykonywania orzeczenia przez uprawnione podmioty”. Natomiast po przeprowadzeniu wywiadu sporządza stosowny sprawozdanie³²⁷.

Po przedstawieniu obowiązków kuratorów rodzinnych wynikających z Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych, zostaną wskazane niektóre obowiązki kuratorów rodzinnych, które wynikają z odrębnych przepisów. Wśród nich należy wymienić:

- przeprowadzanie wywiadów środowiskowych:

³²⁶ Ibidem - §5.

³²⁷ Ibidem -§6 i 7.

Tabela 3.1. Przeprowadzanie wywiadów środowiskowych, jako zadanie kuratora - opracowanie własne

Rodzaj sprawy	Podstawa prawna	opis
w sprawach małżeńskich	Art. 434 - KPC	„Sąd może zarządzić przeprowadzenie przez wyznaczoną osobę wywiadu środowiskowego w celu ustalenia warunków, w których żyją i wychowują się dzieci stron” ³²⁸ .
w postępowaniu o zezwolenie na zawarcie małżeństwa	art. 561, 561 ¹ - Kodeks postępowania cywilnego	„Zezwolenia na zawarcie małżeństwa kobiecie niemającej ukończonych lat osiemnastu udziela sąd opiekuńczy na jej wniosek (..) Zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym oraz osobom powinowatym w linii prostej udziela sąd na wniosek tych osób (..) W postanowieniu o udzieleniu zezwolenia wymienia się osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte. Przed wydaniem postanowienia rozstrzygającego taki wniosek sąd wysłucha wnioskodawcę, osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte, oraz w razie potrzeby osoby bliskie przyszłych małżonków. Gdy chodzi o udzielenie zezwolenia osobie dotkniętej chorobą psychiczną lub niedorozwojem umysłowym, sąd zasięgnie opinii biegłego lekarza, w miarę możliwości psychiatry. (..) sąd może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w celu ustalenia warunków, w jakich żyją osoby ubiegające się o udzielenie zezwolenia.
w sprawach o rozstrzygnięcie w istotnych sprawach rodziny	Art. 565 - Kodeks postępowania cywilnego	Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach rodziny w braku porozumienia małżonków, jak również udzielenie zezwolenia na dokonanie czynności, do której jest potrzebna zgoda drugiego małżonka lub której drugi małżonek sprzeciwił się, może nastąpić dopiero po umożliwieniu złożenia wyjaśnień małżonkowi wnioskodawcy, chyba że jego wysłuchanie nie jest możliwe lub celowe (..) to samo dotyczy nakazu sądu, aby wynagrodzenie za pracę albo inne należności przypadające jednemu małżonkowi były w całości lub w części wypłacane do rąk drugiego małżonka (..) stosuje się także do rozstrzygnięcia o wyłączeniu odpowiedzialności małżonka za zobowiązania zaciągnięte przez drugiego z małżonków w sprawach wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb rodziny, jak również do uchylecia postanowienia w tym przedmiocie (..) sąd może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w celu ustalenia warunków, w jakich żyją małżonkowie.
w sprawach opiekuńczych małoletnich	Art. 570 - Kodeks postępowania cywilnego	„Sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w celu zebrania informacji dotyczących małoletniego i jego środowiska, a w szczególności jego zachowania się, warunków wychowawczych i życiowych, w tym sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki małoletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień małoletniego”.

³²⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego [Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296], art. 434.

W sprawach dotyczących ustanowienia	Art. 570 ^{1a} - Kodeks postępowania cywilnego	„Sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w toku postępowania prowadzonego w sprawach dotyczących ustanowienia opieki lub kurateli i prowadzonego w tych sprawach postępowania wykonawczego w celu ustalenia możliwości lub sposobu sprawowania opieki lub kurateli oraz warunków życiowych osoby, której postępowanie dotyczy” ³²⁹ .
w sprawach o przysposobienie dziecko	Art. 9 - Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci	„Właściwy organ nie może orzec o przysposobieniu bez przeprowadzenia stosownego wywiadu dotyczącego przysposabiającego, dziecka i jego rodziny (...) Przeprowadzenie wywiadu powierza się osobie lub instytucji wskazanym przez prawo albo upoważnionym do tego przez organ sądowy lub administracyjny. W miarę możliwości wywiady powinny być przeprowadzone przez pracowników socjalnych, którzy z racji wykształcenia lub doświadczenia posiadają szczególne kwalifikacje w tej dziedzinie. Postanowienia niniejszego artykułu nie naruszają uprawnień lub obowiązków właściwych organów do uzyskiwania informacji lub dowodów, które mogłyby być im przydatne, niezależnie od tego, czy wchodzą w zakres takiego wywiadu” ³³⁰ .
w postępowaniu wyjaśniającym oraz rozpoznawczym w	Art. 24 - Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich	„W celu ustalenia danych dotyczących nieletniego i jego środowiska, a w szczególności dotyczących zachowania się i warunków wychowawczych nieletniego, sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki nieletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców albo opiekuna, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień nieletniego, sąd rodzinny zleca kuratorowi sądowemu przeprowadzenie wywiadu środowiskowego” ³³¹ .
na polecenie sądu	Art. 11 ust. 2 Ustawa o kuratorach sądowych	Kurator zobowiązany jest do „przeprowadzania na zlecenie sądu lub sędziego wywiadów środowiskowych” ³³² .

³²⁹ Ibidem - Art. 5701a.

³³⁰ Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 r. [Dz. U. z dnia 14 grudnia 1999 r.], art. 9.

³³¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich [Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228], art. 24.

³³² Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071], art. 11. pkt 2.

- sprawowane nadzorów:

Tabela 3.2. Sprawowanie nadzorów, jako zadanie kuratora - opracowanie własne

Rodzaj sprawy	Podstawa prawna	opis
jako środka zabezpieczającego	art. 109 § 1,2 Kodeks rodzinny	„Jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy może poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego” ³³³ .
jako środka ograniczenia władzy rodzicielskiej	art. 109 § 2 Kodeks rodzinny	„Jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy może (...) określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun” ³³⁴ .
w przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczej	art. 109 § 4 Kodeks rodzinny opiekuńczy	„W przypadku (...) zarządzenia umieszczenia małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej pieczy zastępczej albo powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej małżonkom lub osobie, niespełniającym warunków dotyczących rodzin zastępczych, w zakresie niezbędnych szkoleń, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (...), a także w razie zastosowania innych środków określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, sąd opiekuńczy (...) współpracuje z kuratorem sądowym” ³³⁵ .

³³³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r Kodeks rodzinny i opiekuńczy [Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59], art. 109§1,2.

³³⁴ Ibidem - art. 109§2.

³³⁵ Ibidem - art. 109§4.

- sprawowanie nadzorów nad nieletnimi:

Tabela 3.3. Sprawowanie nadzorów nad nieletnimi, jako zadanie kuratora - opracowanie własne

Rodzaj sprawy	Podstawa prawna	opis
jako środek tymczasowego	Art. 26 - Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich	„Wobec nieletniego można tymczasowo zastosować nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej albo zakładu pracy, a także nadzór kuratora lub innej osoby godnej zaufania (...)” ³³⁶ .
jako środek samoistnego	Art. 6 pkt 5 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich	„Wobec nieletnich sąd rodzinny może: (...) zastosować nadzór kuratora (...)” ³³⁷ .
jako środek „probacyjnego” w przypadku zawieszenia umieszczenia w zakładzie	Art. 11 § 1 i 2 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich	„Umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym można warunkowo zawiesić, jeżeli właściwości i warunki osobiste oraz środowiskowe sprawcy, jak również okoliczności i charakter jego czynu uzasadniają przypuszczenie, że pomimo niewykonania środka poprawczego cele wychowawcze zostaną osiągnięte (...) Warunkowe zawieszenie następuje na okres próby, który wynosi od roku do lat 3; w okresie próby sąd stosuje do nieletniego środki wychowawcze” ³³⁸ .
jako środek „probacyjnego” w przypadku	Art. 87 § 1 i 2 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich	„ Orzekając warunkowe zwolnienie z zakładu poprawczego, sąd rodzinny ustala okres próby od roku do lat 3; okres próby nie może jednak trwać dłużej niż do ukończenia przez sprawcę lat 21. (...) Do warunkowo zwolnionego sąd stosuje środki wychowawcze” ³³⁹ .
jako środek „probacyjnego” w przypadku warunkowego odstąpienia od umieszczenia osoby nieletniej w zakładzie poprawczym	Art. 88 § 1 i 2 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich	„Jeżeli po wydaniu orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym, a przed umieszczeniem go w takim zakładzie albo po upływie okresu odroczenia lub przerwy wykonania umieszczenia w zakładzie poprawczym w zachowaniu nieletniego nastąpiła istotna poprawa, sąd rodzinny może warunkowo odstąpić od wykonania orzeczenia (...) Odstępując warunkowo od wykonania orzeczenia, sąd stosuje wobec nieletniego środki wychowawcze” ³⁴⁰ .

³³⁶ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich [Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228], art. 26.

³³⁷ Ibidem - art. 6 pkt 5.

³³⁸ Ibidem - art. 11 § 1 i 2.

³³⁹ Ibidem - art. 87 § 1 i 2.

³⁴⁰ Ibidem - art. 88 § 1 i 2.

- Sprawowanie nadzoru nad osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego oraz wnioskowanie o modyfikację orzeczeń sądu wobec tych osób.

Tabela 3.4. Sprawowanie nadzoru nad osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego oraz wnioskowanie o modyfikację orzeczeń sądu wobec tych osób - opracowanie własne

Rodzaj sprawy	Podstawa prawna	opis
Nadzór nad osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego	Art. 31 - Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi	„Orzekając o obowiązku poddania się leczeniu sąd może ustanowić na czas trwania tego obowiązku nadzór kuratora sądowego (..) Osoba, wobec której ustanowiony został nadzór, ma obowiązek stawiania się na wezwanie sądu lub kuratora sądowego i wykonywania ich poleceń, dotyczących takiego postępowania w okresie nadzoru, które może się przyczynić do skrócenia czasu trwania obowiązku poddania się leczeniu (..) Nadzór sprawuje kurator sądowy wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich (..) Kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej powierza sprawowanie nadzoru kuratorowi sądowemu mającemu odpowiednie przygotowanie w zakresie postępowania z osobami uzależnionymi od alkoholu. Powierzenie następuje niezwłocznie po otrzymaniu orzeczenia do wykonania (..) Sprawując nadzór nad osobą, w stosunku do której został orzeczony obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, kurator sądowy w szczególności: podejmuje działania niezbędne do tego, aby osoba zobowiązana do poddania się leczeniu odwykowemu zastosowała się do orzeczenia sądu; utrzymuje systematyczny kontakt z osobą zobowiązaną do poddania się leczeniu odwykowemu oraz udziela jej niezbędnej pomocy w rozwiązywaniu trudności życiowych, a zwłaszcza w rozpoczęciu i kontynuowaniu leczenia odwykowego; zaznajamia się z wynikami leczenia odwykowego oraz współdziała z zakładem leczenia odwykowego w celu osiągnięcia celów leczenia odwykowego; motywuje osobę poddaną leczeniu odwykowemu do nawiązania kontaktów z odpowiednimi zakładami leczniczymi oraz organizacjami lub grupami samopomocy osób uzależnionych od alkoholu; utrzymuje kontakt z członkami rodziny osoby zobowiązanej do poddania się leczeniu odwykowemu, pozostającymi z nią we wspólnym gospodarstwie domowym; oddziałuje na środowisko, w którym osoba zobowiązana do poddania się leczeniu odwykowemu przebywa lub do którego ma powrócić, zwłaszcza kształtuje właściwy stosunek do tej osoby; składa sądowi pisemne sprawozdania z przebiegu leczenia odwykowego w terminach określonych przez sąd, nie rzadziej jednak niż co 2 miesiące; w razie potrzeby współdziała z organami samorządu terytorialnego oraz organizacjami społecznymi w celu zapewnienia osobie zobowiązanej do poddania się leczeniu odwykowemu lub jej rodzinie odpowiedniej pomocy, polegającej w szczególności na ułatwieniu zatrudnienia, zapewnieniu czasowego zakwaterowania oraz na świadczeniach materialnych; w razie potrzeby współdziała z pracodawcą w celu realizacji obowiązków nałożonych na osobę zobowiązaną do poddania się leczeniu odwykowemu ³⁴¹ ”.
Modyfikacja orzeczeń	Art. 31 - Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi	(..) Do obowiązków zawodowego kuratora sądowego należy ponadto składanie wniosków do sądu w sprawie zmiany postanowienia co do rodzaju zakładu leczenia odwykowego oraz w sprawie orzeczenia ustania obowiązku poddania się leczeniu odwykowemu (..)» ³⁴² .
Modyfikacja orzeczeń	Art. 34 – Ustawy	„ W czasie trwania obowiązku poddania się leczeniu odwykowemu sąd może na wniosek osoby, w stosunku do której został orzeczony prawomocnie obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu lub kuratora sądowego, po zasięgnięciu opinii kierownika podmiotu leczniczego albo na jego wniosek, zmieniać postanowienia w zakresie rodzaju zakładu leczenia odwykowego (..)» ³⁴³ ”.

³⁴¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi [Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 230], art. 31.

³⁴² Ibidem.

³⁴³ Ibidem - art. 34.

- udział w ustanowionych przez sąd kontaktach rodziców z małoletnimi dziećmi (art. 97 § 2 oraz art. 109 § 1 k. r. o.);
- Realizacja przymusowego odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej, jak również umieszczenie jej w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej

Tabela 3.5. Wybrane obowiązki kuratorów - opracowanie własne

Rodzaj sprawy	Podstawa prawna	opis
Przymusowe odebranie osoby	Art. 598 ⁶ – Kodeks postępowania cywilnego	„Jeżeli zobowiązany nie zastosuje się do postanowienia (..) o odebraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (..) sąd, na wniosek uprawnionego, zleca kuratorowi sądowemu przymusowe odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką ³⁴⁴ .
Przymusowe umieszczenie osoby w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo - wychowawczej	Art. 598 ¹³ – Kodeks postępowania cywilnego	„Przepisy art. 598 ⁶ –598 ¹² stosuje się odpowiednio do wykonania orzeczeń (..) o umieszczeniu małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w rodzinie zastępczej ³⁴⁵ .

W powyższych tabelach przedstawiono wyłącznie wybrane zadania sądowych kuratorów rodzinnych. Dokonano tego w celu zobrazowania szerokiego spektrum działań, do których realizacji zobowiązani są kuratorzy rodzinni na mocy różnych przepisów prawa.

Przegląd zadań kuratorów rodzinnych pozwala stwierdzić, iż zakres zadań jest szeroki. Niemniej, zawodowi kuratorzy rodzinni mogą korzystać z pomocy kuratorów społecznych. Przede wszystkim rodzinny kurator społeczny może przeprowadzać wywiady środowiskowe oraz prowadzić nadzór w każdym rodzaju sprawy.

Działalność kuratorów społecznych jest organizowana przez kierownika zespołu kuratorskiej służby sądowej, który jest odpowiedzialny również za przedstawianie prezesowi sądu rejonowego wniosków o ich powołanie i odwołanie. Kierownik kuratorskiej służby sądowej prowadzi również szkolenia dla kuratorów społecznych, zatwierdza wnioski dotyczące ryczałtów za wykonywane zlecenia oraz nadzoruje terminowość wykonywanych przez nich obowiązków³⁴⁶.

Niemniej, to rodzinny kurator zawodowym zgodnie z ustawą jest zobowiązany do „organizacji i kontroli pracy podległych kuratorów społecznych oraz innych osób,

³⁴⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego [Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296] Art. 598^{5,6}.

³⁴⁵ Ibidem - art. 598¹³.

³⁴⁶ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071], art. 41.1. pkt 6-10.

uprawnionych do wykonywania dozorów lub nadzorów”³⁴⁷. Natomiast zakres zadań kuratora społecznego jest określany przez kierownika zespołu. Dokonuje się to jednak w porozumieniu z kuratorem zawodowym, który nadzoruje jego pracę. Istnieje również istotne ograniczenie w pracy społecznego kuratora społecznego, a mianowicie: liczba dozorów lub nadzorów, które są przez niego sprawowane nie powinna być większa niż dziesięć³⁴⁸.

Według Henryka Haaka sądowi kuratorzy rodzinni to profesjonalści ukierunkowani na wykonanie obowiązku zawartego w konstytucji polegającego na niesieniu pomocy dziecku, ale również jego rodzinie w tym małżeństwu. Uczestniczą w obejmowaniu ochroną prawną, której udziela sąd rodzinnym³⁴⁹.

Sądowy kurator rodzinny zajmuje się zdobywaniem i przekazywaniem sądowi dokumentacji koniecznej do prowadzenia postępowania sądowego. Dodatkowo sam może proces sądowy rozpocząć. Należy jednak wskazać, iż zgodnie z obowiązującymi unormowaniami prawnymi sądowy kurator rodzinny jest podmiotem postępowania, jednocześnie jest zobligowany do realizacji zadań zleconych przez sąd opiekuńczy i sąd rodzinny. W określonych przypadkach, które zostały szczegółowo zaprezentowane w niniejszym podrozdziale (odebranie osoby) stano organ wykonawczy³⁵⁰.

Sądowy kurator rodzinny w szczególności zawodowy kurator rodzinny, spełnia m. in. wybrane rolę kontrolną, natomiast zawodowy kurator rodzinny – również znajdujące się w prawie role organizacyjno-kontrolne³⁵¹. Powyższa myśl, stanowiąca proste ale i jednocześnie adekwatne podsumowanie podziału pracy pomiędzy kuratorem społecznym i zawodowym została zaprezentowana na poniższym rysunku.

³⁴⁷ Ibidem - art. 11. pkt 4.

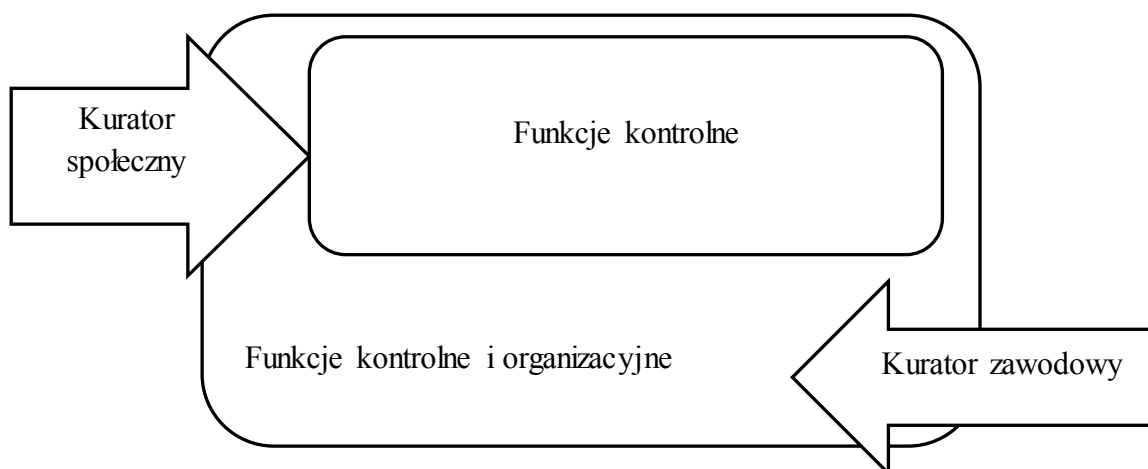
³⁴⁸ Ibidem - art. 87.

³⁴⁹ H. Haak, *Sądowy kurator rodzinny jako podmiot uczestniczący w udzielaniu ochrony prawnej przez sąd rodzinny*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak i K. Stasiak, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 383.

³⁵⁰ Ibidem.

³⁵¹ Ibidem.

Rysunek 3.1. Podział głównych funkcji kuratorów rodzinnych³⁵²

Konkludując rozważania, zawarte w niniejszym podrozdziale wskazać należy, iż sądowi kuratorzy rodzinni mają za zadanie przede wszystkim podejmować działania mające podłoże wychowawczo-resocjalizacyjne. Nie bez przyczyny bowiem prawodawca uznał te zadania jako pierwszoplanowe. Nie należy jednak zapominać, że istnieje głęboki związek pomiędzy wyliczonymi powyżej działaniami wychowawczo resocjalizacyjnymi, a działaniami, które mają znaczenie profilaktyczne, co również jak wskazano w niniejszym podrozdziale zostało unormowane w prawie³⁵³.

Uznać należy, że zgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym kurator rodzinny jest osobą wyspecjalizowaną w szczególności realizowaniu ochrony prawnej zleconej przez sąd rodzinny. W zależności od szczególnych przypadków:

- uczestniczy w prowadzonym przez sąd postępowaniu rozpoznawczym
- jest organem wykonawczym w prowadzonym przez sąd postępowaniu wykonawczym³⁵⁴.

³⁵² Opracowanie własne na podstawie: H. Haak, op. cit., s. 383.

³⁵³ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku – *Prawo o ustroju sądów powszechnych* (Dziennik Ustaw, 2001, nr 98, poz. 1070 ze zm., art. 147 § 2 punkt 1).

³⁵⁴ H. Haak, *Sądowy kurator rodzinny...*, op. cit., s. 383-384.

3.3. Zakres zadań karnych kuratorów sądowych

W podrozdziale zamieszczono charakterystykę obowiązków kuratorów sądowych do spraw karnych. Zadania te są częściowo podobne do zadań rodzinnych kuratorów sądowych. Niemniej są uregulowane w znacznym stopniu w innych aktach prawnych. Niniejszy podrozdział to przede wszystkim próba przedstawienia w jasny sposób przepisów prawnych regulujących prace kuratorów do spraw karnych.

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071], nie wprowadza rozróżnienia w rozwiązaniach pragmatycznych pomiędzy kuratorami sądowymi. Natomiast wskazuje, iż „kuratorzy sądowi wykonujący orzeczenia w sprawach karnych są kuratorami dla dorosłych”. Również w tym przypadku istnieje podział kuratorów sądowych na zawodowych i społecznych³⁵⁵.

Podobnie jak w przypadku kuratorów rodzinnych, zadania zawodowych kuratorów sądowych określone w Ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych są następujące:

Tabela 3.6. Obowiązki zawodowego kuratora sądowego³⁵⁶

1	występowanie w uzasadnionych wypadkach z wnioskiem o zmianę lub uchylenie orzeczonego środka
2	przeprowadzanie na zlecenie sądu lub sędziego wywiadów środowiskowych
3	współpracy z właściwym samorządem i organizacjami społecznymi, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym
4	organizacji i kontroli pracy podległych kuratorów społecznych oraz innych osób, uprawnionych do wykonywania dozorów lub nadzorów
5	sygnalizowania sądowi przyczyn przewlekłości postępowania wykonawczego lub innych uchybień w działalności pozasądowych podmiotów wykonujących orzeczone środki

Omawiając zadania kuratorów zawodowych do spraw karnych warto wskazać również na określone w Ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych prawa kuratora (dotyczy zarówno kuratorów zawodowych, jak również kuratorów społecznych):

³⁵⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071], art. 2.

³⁵⁶ Ibidem - art. 11.

Tabela 3.7. Prawa kuratora sądowego³⁵⁷

1	odwiedzania w godzinach od 7 ⁰⁰ do 22 ⁰⁰ osób objętych postępowaniem w miejscu ich zamieszkania lub pobytu, a także w zakładach zamkniętych;
2	żądania okazania przez osobę objętą postępowaniem dokumentu pozwalającego na stwierdzenie jej tożsamości
3	żądania niezbędnych wyjaśnień i informacji od podopiecznych objętych dozorem, nadzorem lub inną formą kontroli zleconej przez sąd
4	przeglądania akt sądowych i sporządzania z nich odpisów w związku z wykonywaniem czynności służbowych oraz dostępu do dokumentacji dotyczącej podopiecznego i innych osób objętych postępowaniem
5	żądania od Policji oraz innych organów lub instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, stowarzyszeń i organizacji społecznych w zakresie ich działania, a także od osób fizycznych pomocy w wykonywaniu czynności służbowych

W kontekście obowiązków kuratora dla dorosłych istotne jest przedstawienie określonych w Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557] obowiązków skazanego, który został oddany pod dozór. Poza obowiązkami, które zostały ustanowione przez sąd na czas próby, skazany jest zobowiązany również do wykonywania obowiązków wynikających z dozoru. Należy wymienić następujące obowiązki:

- „Skazany oddany pod dozór obowiązany jest bezzwłocznie, a najpóźniej w ciągu 7 dni od powzięcia wiadomości o oddaniu go pod dozór, zgłosić się do kuratora sądowego tego sądu rejonowego, w okręgu którego dozór ma być wykonywany.

- Skazany jest obowiązany stawić się na wezwanie sądu lub kuratora sądowego i udzielać wyjaśnień co do przebiegu dozoru i wykonywania nałożonych na niego obowiązków, bez zgody sądu nie zmieniać miejsca stałego pobytu, umożliwić kuratorowi wejście do mieszkania oraz informować go o zmianie miejsca zatrudnienia³⁵⁸.

Skazany na karę ograniczenia wolności jest zobowiązany między innymi do:

- „wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne”
- niezmienniania miejsca swojego stałego pobytu bez zgody sądu
- udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary³⁵⁹.

Sąd może zobowiązać skazanego do realizacji środka karnego w postaci świadczenia pieniężnego³⁶⁰ oraz zobowiązać do:

- „wykonywania ciężącego na nim obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby,

³⁵⁷ Ibidem - art. 9.

³⁵⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557], art. 169.

³⁵⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art.. 34

³⁶⁰ Ibidem - art. 34§3 w zw. z art. 39.

- wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu,
- powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających,
- poddania się terapii uzależnień,
- poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji,
- uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych,
- powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach,
- powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób³⁶¹.

Obowiązku skazanego na karę ograniczenia wolności zostały przedstawione jako przykład świadczący o ilości i różnorodności oddziaływań stosowanych przez sąd wobec podopiecznych sądowych kuratorów dla dorosłych. Zadaniem tychże, jest zaś egzekwowanie między innymi realizacji tych obowiązków przez podopiecznych. Natomiast nadzór nad pracą kuratora w tym zakresie prowadzi sąd, który wydał orzeczenie³⁶². Kuratorzy sądowi zobowiązani są również do wykonywania wobec skazanych, (bez względu na grupę ryzyka, o której mowa w dalszej części) pomocy readaptacji społecznej skazanego, natomiast kontrola realizacji nałożonych na osobę skazaną obowiązków jest związana z oddziaływaniem wychowawczym oraz dążeniem do przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa³⁶³.

Zadania kuratorów sądowych do spraw karnych wobec skazanych są zróżnicowane w zależności od grupy ryzyka, do której tenże skazany został zakwalifikowany. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557] przewiduje trzy grupy ryzyka, a mianowicie:

- grupa obniżonego ryzyka
- grupa podstawowa
- grupa podwyższonego ryzyka

Kryteria kwalifikowania skazanych do poszczególnych grup ryzyka są określone w art. 169b Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557]. Z punktu widzenia omawianej problematyki istotne jest natomiast przedstawienie zadań, do których wykonywania jest zobowiązany kurator sądowych dla dorosłych, wobec

³⁶¹ Ibidem - art. 34§3 w zw. z art. 72§2.

³⁶² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557], art.169a§1.

³⁶³ Ibidem - art. 171§2.

poszczególnych grup ryzyka. W poniższej tabeli przedstawiono te obowiązki w formie uproszczonej. Warto mieć jednak na uwadze, iż w przypadkach szczególnie uzasadnionych istnieje możliwość określenia w inny sposób, niż przedstawiony w tabeli obowiązków kuratorom dla dorosłych przez sędziego bądź kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej³⁶⁴.

Tabela 3.8. Wybrane obowiązki kuratorów dla dorosłych wobec skazanych uwzględniający podział na grupy ryzyka³⁶⁵

Obowiązki kuratora	grupa obniżonego ryzyka	grupa podstawowa	grupa podwyższonego ryzyka
Częstotliwość przeprowadzania wywiadu środowiskowego przez kuratora zawodowego sprawującego dozór osobiście	co najmniej raz na 3 miesiące	-	systematycznie
Częstotliwość przeprowadzania wywiadu środowiskowego przez kuratora społecznego w tym rozmowa ze skazanym	co najmniej raz w miesiącu	co najmniej raz w miesiącu	systematycznie
Skuteczne wezwanie do stawienia się w siedzibie zespołu kuratorskiej służby sądowej	co najmniej raz na 2 miesiące	-	systematycznie
Żądanie kontaktu telefonicznego	Co najmniej raz w miesiącu	co najmniej raz w miesiącu	Co najmniej dwa razy w miesiącu
Badanie na obecność organizmu alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych (w określonych w prawie przypadkach)	-	-	obowiązkowo
Ścisła współpraca z Policją	-	-	obowiązkowo
Kontakt z instytucjami, stowarzyszeniami, organizacjami, których działalność jest pomocna w rozwiązywaniu problemów, leczenia uzależnień	-	-	obowiązkowo

Kuratorzy sądowi, realizujący dozór nad osobą skazaną są zobowiązani do:

- bezwzględnego nawiązaniu kontaktu ze skazanym po powierzeniu dozoru (nie później niż w terminie 7 dni od terminu powierzenia dozoru³⁶⁶),
- przekazaniu skazanemu informacji o przysługujących mu prawach oraz obowiązkach
- („W czasie pierwszego kontaktu ze skazanym kurator sądowy przeprowadza z nim rozmowę, podczas której poucza go o jego obowiązkach i uprawnieniach

³⁶⁴ Ibidem - art. 169b§11.

³⁶⁵ Ibidem - art. art. 169b§1.

³⁶⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych [Dz.U. 2016 poz. 969], §4.

wynikających z okresu próby, dozoru, nałożonych obowiązków i zakwalifikowania do określonej grupy ryzyka powrotu do przestępstwa oraz omawia sposoby i terminy realizacji tych obowiązków i uprawnień; kurator sądowy wręcza skazanemu pouczenie na piśmie³⁶⁷),

- sporządzania i przedkładania kierownikowi kuratorskiej służby sądowej, a w dalszej kolejności sądowi sprawozdań okresowych z przebiegu dozoru,
- informowania (bezzwłocznego) sądu o fakcie popełnienia przez dozorowanego przestępstwa
- informowania (bezzwłocznego) sądu o naruszeniu w inny sposób przez osobę, wobec której powierzono mu dozór o innych rażących naruszeniach porządku prawnego przez tą osobę.
- przesyłania właściwej jednostce Policji informacji dotyczących rozpoczęcia okresu próby wobec skazanego oraz jego zakończeniu tego dozoru w przypadkach, gdy został zakończony w inny sposób niż wskutek upływu okresu próby (dotyczy skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy lub bezprawnej groźby)³⁶⁸.

W związku ze zróżnicowaniem ilości obowiązków kuratora społecznego do spraw karnych względem kuratora zawodowego do spraw karnych, warto zwrócić uwagę przede wszystkim na te, które są zostały przez ustawodawcę przewidziane do realizacji przez kuratorów zawodowych. W poniższej tabeli zamieszczono obowiązki kuratorów zawodowych do spraw karnych:

³⁶⁷ Ibidem - §5 ust. 1.

³⁶⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557], art.172.

Tabela 3.9. Obowiązki kuratorów zawodowych do spraw karnych³⁶⁹

Lp	Rodzaj obowiązku
1.	sprawowanie dozorów w stosunku do skazanego lub sprawcy
2.	kontrolowanie w okresie próby wykonania przez skazanego lub sprawcę nałożonych na niego obowiązków
3.	składanie wniosków o zmianę okresu próby w sprawach dotyczących wykonywania postanowienia o warunkowym zwolnieniu
4.	składanie wniosków o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego
5.	składanie wniosków o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązków w okresie próby, o zwolnienie od wykonania tych obowiązków albo o oddanie pod dozór lub zwolnienie od dozoru;
6.	składanie wniosków o odroczenie lub o przerwę w wykonaniu kary lub o odwołanie odroczenia lub przerwy w wykonaniu kary
7.	składanie wniosków o warunkowe zwolnienie i o odwołanie warunkowego zwolnienia
8.	składanie wniosków o zarządzenie wykonania kary, której wykonanie warunkowo zawieszono, oraz o wykonanie kary zastępczej;
9.	składanie wniosków dotyczących wykonania kary
10.	składanie wniosków o zawieszenie, podjęcie oraz o umorzenie postępowania wykonawczego;
11.	udzielanie pomocy postpenitencjarnej;
12.	udział w posiedzeniach sądu, w wypadkach wskazanych w ustawie
13.	podejmowanie czynności mających na celu przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego
14.	przeprowadzanie na żądanie uprawnionych organów postępowania wykonawczego wywiadów środowiskowych
15.	wykonywanie czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności
16.	wykonywanie innych czynności wynikających z niniejszej ustawy oraz przepisów odrębnych
17.	Zobowiązanie (w przypadku stwierdzenia takiej potrzeby) skazanego lub sprawcę oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych do poddania się badaniom na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych, przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego, oraz przeprowadzenia takich badań

Powyżej wymieniono przewidziane przez Ustawodawcę zadania sądowego kuratora zawodowego do spraw karnych. W celu przedstawienia pełnego obrazu poniżej zamieszczono również wykaz podstawowych obowiązków sądowego kuratora społecznego do spraw karnych.

³⁶⁹ Ibidem - art.173, 173a.

Tabela 3.10. Obowiązki kuratorów społecznych do spraw karnych³⁷⁰

L.p	Rodzaj obowiązku
1.	odwiedzanie osób, których dotyczy postępowanie, w miejscu ich zamieszkania lub pobytu, w tym również w zakładach karnych, oraz kontaktowanie się z ich rodziną
2.	żądanie niezbędnych informacji i wyjaśnień od osób znajdujących się w okresie próby, objętych dozorem lub tych, na które nałożono obowiązki
3.	współdziałanie z właściwymi stowarzyszeniami, organizacjami i instytucjami w zakresie poprawy warunków bytowych i zdrowotnych, zatrudnienia i szkolenia osób, których dotyczy postępowanie wykonawcze
4.	współdziałanie z administracją zakładów karnych w zakresie odpowiedniego przygotowania skazanych do zwolnienia;
5.	przeglądanie akt sądowych i sporządzanie z nich odpisów w związku z wykonywaniem czynności zleconych przez sąd
6.	przeprowadzanie wywiadów środowiskowych i zbieranie niezbędnych informacji od organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, zakładów pracy, stowarzyszeń, organizacji i instytucji
7.	podejmowanie innych czynności niezbędnych do prawidłowego wykonywania kar, środków karnych, środków zabezpieczających i kompensacyjnych oraz przepadku, jak też kontrola wykonywania środków kompensacyjnych
8.	udzielanie skazanym innej stosownej pomocy

Po wymienieniu obowiązków kuratora zawodowego do spraw karnych oraz kuratora społecznego do spraw karnych wskazać należy na obowiązki wspólne dla oby tych grup podczas sprawowania dozoru nad skazanym:

³⁷⁰ Ibidem - art. 174.

Tabela 3.11. obowiązki kuratorów do spraw karnych³⁷¹

Lp.	Rodzaj obowiązku	Kiedy?
1.	zaznajamia się z aktami sprawy karnej i innymi niezbędnymi źródłami informacji o skazanym; kopie znajdujących się w aktach danych osobopoznawczych skazanego, w tym wywiadów środowiskowych, opinii biegłych lekarzy psychiatrów, psychologów, seksuologów oraz specjalistów do spraw uzależnień, załącza do teczki dozoru	zawsze
2.	zaznajamianie się z przebiegiem dotychczasowych dozorów wykonywanych przez kuratorów dla dorosłych i nadzorów wykonywanych przez kuratorów rodzinnych; kopie sprawozdań z dotychczas prowadzonych wobec skazanego dozorów w razie potrzeby załącza do teczki dozoru;	
3.	zapoznaje się z opiniami i pozostałą dostępną dokumentacją dotyczącą skazanego opuszczającego zakład karny w przypadku zastosowania warunkowego zwolnienia; kopie opinii, orzeczeń i wniosków dotyczących zachowania się skazanego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym załącza do teczki dozoru	
4.	rozpoznaje i diagnozuje sytuację osobistą, rodzinną i środowiskową skazanego	
5.	ocenia i diagnozuje problemy, czynniki i warunki, które sprzyjają bądź nie sprzyjają resocjalizacji i kontroli okresu próby;	
6.	rozpoznaje optymalne metody kontroli skazanego i oddziaływania na skazanego i dokonuje ich wyboru	
7.	nawiązuje kontakt z rodziną i środowiskiem skazanego	
8.	w przypadku pobierania nauki przez skazanego młodocianego zasięga informacji o skazanym w placówkach oświatowych i oświatowo-wychowawczych	
9.	w sprawie związanej z popełnieniem przestępstwa polegającego na użyciu przemocy lub groźby bezprawnej nawiązuje kontakt z dzielnicowym z właściwej jednostki organizacyjnej Policji w celu wymiany informacji o skazanym, a także w celu ustalenia sposobów dalszej współpracy oraz form kontaktu	w razie stwierdzenia takiej potrzeby
10.	nawiązuje kontakt ze stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem, oddziaływaniem terapeutycznym wobec skazanego bądź innymi formami działania, które mogą być przydatne w rozwiązywaniu problemów, które nie sprzyjają resocjalizacji i kontroli okresu próby;	
11.	zasięga informacji o skazanym i jego środowisku u funkcjonariusza właściwej jednostki organizacyjnej Policji, a także w instytucjach i organach administracji rządowej i samorządu terytorialnego;	
12.	nawiązuje kontakt z pracodawcą skazanego i zasięga u niego informacji o skazanym	

³⁷¹ Ibidem - art. 174.

3.4. Rodziny emigranckie jako specyficzna grupa dozorowanych

Istnieje wiele definicji rodziny. W encyklopedii pedagogicznej wskazano, iż „rodzina jest naturalnym środowiskiem życia dzieci i młodzieży, i jako tako oddziałuje na nie socjalizująco (uspołeczniająco), stwarzając warunki sprzyjające rozwojowi lub hamujące go. Niezależnie od tego, jak funkcjonuje czy jest środowiskiem zdrowym i wartościowym moralnie, czy też przejawia wyraźne cechy patologii – w każdym przypadku kształtuje ich osobowość, postawę społeczną, wyznacza koleje losu (..) Do jej uniwersalnych wszędzie spotykanych zadań należy: zaspakajanie popędu seksualnego, zaspokojenie elementarnych potrzeb życiowych oraz rodzenie i wychowanie dzieci”³⁷².

Wielość definicji rodziny pojmowanej jako instytucja jest związana z różnymi funkcjami, jakie ona pełni. „Nie ma bowiem takiej centralnej funkcji, względnie takiego zespołu funkcji, który by w każdym społeczeństwie cechował zasadniczo rodzinę – nawet przyjmowana za podstawą: funkcja prokreacyjna, tj. rodzenie i wychowanie dzieci. Mimo to, socjologowie usiłują objąć pojęciem rodziny, jako instytucji społecznej, kilka przynajmniej funkcji, które wyczerpują dość powszechnie. Wskazują tutaj na dwie takie funkcje: rozrodczą (utrzymywanie ciągłości biologicznej) oraz wychowawczą (przekazywanie dziedzictwa kulturowego szerszych zbiorowości)”³⁷³. Jak wskazuje Sowa - Behtane, socjologowie są zgodni, iż „spośród wszystkich organizacji – dużych i małych, jakie wytwarza społeczeństwo, żadna nie przewyższa rodziny pod względem znaczenia socjologicznego. Rodzina uważana jest zgodnie przez wszystkich socjologów za podstawową grupę społeczną”³⁷⁴.

Zygmunt Bauman definiuje rodzinę jako „grupę osób połączonych więzami małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji, na ogół wspólnie zamieszkująca, i współdziałająca wewnątrz odpowiednio do społecznie określonego i uznanego podziału ról i również społecznie określonego zestawu jej zadań”³⁷⁵.

Jak wskazuje Ewa Ewertowska z Urzędu Marszałkowskiego w Gdańsku wykluczeniem społecznym są zagrożone najbardziej takie grupy jak:

³⁷² W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Wyd. Fundacji Innowacja, Warszawa 1997, s. 695.

³⁷³ E. Sowa – Behtane, *Rodziny ... op. cit.*, s. 16.

³⁷⁴ R. M. Mac Iver, *Society: Its structure and changes*, R. Long & R. R. Smith, Glencoe 1951, s. 154, por. E. Sowa – Behtane, *Rodziny ... op. cit.*, s. 16.

³⁷⁵ Z. Bauman, *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*, PWN, Warszawa 1962, s. 250, za: E. Sowa – Behtane, *Rodziny ... op. cit.*, s. 16.

- osoby niepełnosprawne,
- długotrwale bezrobotne,
- osoby opuszczający placówki opieki zastępczej,
- skazani opuszczające zakłady karne,
- imigranci.

Wobec powyższego konieczne jest stosowanie wobec imigrantów „instrumentów aktywnej integracji”, których zadaniem jest ponowne zaistnienie tych osób (również imigrantów) na otwartym rynku pracy oraz konsolidacja ze społeczeństwem. Do imigrantów są kierowane zatem propozycje mające na celu zatrudnienie, otrzymanie wsparcia dochodowego, jak również likwidacja barier utrudniających dostęp do praw i usług społecznych³⁷⁶.

Marek Okólski zauważa, iż „kompleksowość obrazu europejskich migracji i związanych z nimi procesów integracyjnych uległa dramatycznemu zwiększeniu w latach 90. wobec restrykcji wprowadzonych przez inne kraje europejskie. Otwarcie granic państw Europy Środkowej i Wschodniej dla przepływu ludności wytworzyło ogromne ciśnienie migracyjne w tym rejonie”³⁷⁷. Golka wskazuje, że „rzeczywiste relacje pomiędzy przybyszami i krajem przyjmującym, które decydują o tym, jak przebiega proces integracji imigrantów w Polsce, realizują się na poziomie mezo- i mikrostruktur społecznych, jakimi są społeczności lokalne i rodziny. To w różnych sferach przestrzeni społecznej konkretnych społeczności lokalnych przybysze próbują odnaleźć swoje miejsce. Badanie konsekwencji tych globalnych procesów migracyjnych musi być zatem ujmowane także w wymiarze lokalnym – małych społeczności, rodzin, grup rówieśniczych czy sąsiedzkich”³⁷⁸.

³⁷⁶ E. Eweretowska, *Program Operacyjny Kapitał Ludzki a kuratorzy sądowi*, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynek, Kraków 2010, s. 403.

³⁷⁷ M. Okólski, *Współczesne europejskie migracje międzynarodowe*, „Studia Socjologiczne” 2001, nr 1, s. 44.

³⁷⁸ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości ... op. cit.* s. 54.

ROZDZIAŁ IV

KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE KURATORÓW SĄDOWYCH W ZAKRESIE OPIEKI NAD RODZINAMI EMIGRANCKIMI

Zmiany współczesnego świata powodują, iż przebieg procesu szkolenia poszczególnych grup zawodowych wymaga ewaluacji. Zawodem zmuszonym do podążania za zmianami, w tym zmianami kulturowymi są niewątpliwie kuratorzy sądowi. Świadczy o tym chociażby treść podręcznika dla funkcjonariuszy publicznych dotyczącego funkcjonowania cudzoziemców w Polsce. Już na wstępie czytamy, iż jest on dedykowany między innymi kuratorom sądowym: „Dzisiaj z cudzoziemcami w Polsce stykamy się codziennie. I to dla nas i dla wszystkich tych, którzy pracują w administracji, rządowej i samorządowej, są policjantami, funkcjonariuszami służby więziennej, kuratorami sądowymi, pracownikami wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania, pracodawcami, jest ten podręcznik”³⁷⁹.

4.1. Rola kultury w kształtowaniu jednostki oraz relacji międzyludzkich

Jak podaje Bożena Muchacka „Ani kultura, ani społeczeństwo nie narzucają jednostkom interpretacji świata samoczynnie; usensownienie świata odbywa się za pośrednictwem wewnętrznych regulatorów – osobowości, postaw, sposobów myślenia. Relacja odwrotna jest widoczna we wpływie środowiska na tworzenie się naszego sposobu uczestnictwa w rzeczywistości”³⁸⁰. Muchacka wymienia kompetencje, cechy oraz zachowania, które mogą wspierać refleksyjny rozwój zawodowy. „Za podmiotowe predyspozycje stanu samorefleksji uznać należy: niezależność – autonomię – nonkonformizm, samodzielność w myśleniu, otwartość, rezygnację ze standardów, stereotypów i rytuałów; „zaczepność” wobec świata odwagę w podejmowaniu ryzyka i gotowość do ponoszenia odpowiedzialności; predyktywność – zdolność do przewidywania; poczucie indywidualnej tożsamości i dążność do osiągnięcia wolności. Kolejnymi cechami wspomagającym refleksyjny rozwój są intelektualna odwaga, uczciwość i sprawiedliwość, a w konkretnych sytuacjach

³⁷⁹ M. Łysienka, *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2015, s. 9.

³⁸⁰ B. Muchacka, I. Czaja – Chudyba, *Bariery i ograniczenia w refleksyjnym rozwoju nauczycieli wczesnej edukacji*, Forum Pedagogiczne 2018/2, s. 26.

edukacyjnych posługiwanie się dialogiem, jako formą wspólnego uczenia się i lepszego rozumienia społeczności. Następne wymiary osobowości, sprzyjające rozwojowi refleksyjności, stanowią może dążenie do rozwoju – wytrwałość i otwartość na zmiany”³⁸¹.

Lepsze rozumienie społeczności, jako jeden z elementów samorefleksji, wydaje się być możliwy przy posiadaniu odpowiednich kompetencji koniecznych do zgodnego z pełnioną funkcją społeczną funkcjonowania w relacjach międzyludzkich. Celem zrozumienia społeczności, w tym przypadku – społeczności zawodowej kuratora sądowego mającego do czynienia z cudzoziemcami, należy poszukać odpowiedzi na pytanie: Jak jest zatem rola kultury w kształtowaniu jednostki oraz relacji międzyludzkich?

Ze względu na swą precyzyjność, termin „cudzoziemiec” pozwala na wyodrębnienie osób nieposiadających obywatelstwa polskiego³⁸². Należy jednak podkreślić, że wyznacznikiem różnic kulturowych nie jest narodowość, lecz raczej religia i specyficzna akulturacja³⁸³.

Aby móc zastanawiać się nad rolą kultury w kształtowaniu jednostki oraz jej wpływie na relacje międzyludzkie, w pierwszej kolejności należy zdefiniować i wyjaśnić, co najmniej takie pojęcia jak kultura, cywilizacja, czy tożsamość kulturowa i narodowa.

W nauce niekwestionowane istnieje przekonanie, że nie ma jednej definicji kultury. Już w połowie XX wieku doliczono się 164 definicji tego pojęcia, obecnie liczba ta jest co najmniej podwojona³⁸⁴.

Etymologicznie pojęcie „kultura” wywodzi się od łacińskiego słowa „cultus”, które oznacza *cześć* (nabożeństwo, kultywowanie, pielęgnowanie) i początkowo dotyczyło hołdu składanego bóstwom roli i urodzaju. Następnie nazywano *uprawę roli*, dopiero później rozpoczęto przypisywanie mu znaczenia metaforycznego i dotyczyło „*pielęgnowania*” wyższych idei, dusz już nie poprzez narzędzia, a intelekt, wolę i zdolności. Ilustruje to Immanuel Kant, wyróżniając człowieka, jako istotę zdolną do przekształcania kultury: „Wyrobienie zdolności istoty rozumnej jest kulturą. A więc tylko kultura może być końcowym celem, jaki mamy podstawę przypisywać przyrodzie w odniesieniu do rodu ludzkiego”³⁸⁵.

³⁸¹ Ibidem, s. 26-27.

³⁸² A. Urbanek, *Tożsamość cudzoziemców w Polsce*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 88, s. 80.

³⁸³ Ibidem, s. 81.

³⁸⁴ J. Czaja, *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013, s. 61.

³⁸⁵ Ibidem.

Z czcią religijną termin kultura był związany w średniowieczu. W tym czasie powstały określenia: *cultura Christi* czy *cultura dolorum*. Natomiast w okresie renesansu ponownie pojmowano kulturę w kontekście umysłowej, bądź duchowej doskonałości człowieka *animi cultura* czy *georgica animi* – „*uprawianie ducha*”³⁸⁶. W kolejnych wiekach rozumienie tego terminu ewaluowało.

Prof. dr hab. Piotr Jaroszyński, filozof, publicysta, nauczyciel akademicki, polityk zwraca uwagę na najbardziej znaczące XX wieczne poglądy na temat kultury, co przedstawiono w tabeli 4.1.

Tabela 4.1. Wybrane XX – wieczne poglądy na temat kultury³⁸⁷

E. Mounier	Kultura jest: globalną funkcją życia osobowego
J. Lacroix	Kultura jest kreacją przez nas samych naszej ludzkości, czyli kultura jest autokreacją
Słownik Micro Roberta	kultura to całość poznań nabytych, które pozwalają umysłowi rozwijanie swego zmysłu krytycznego, smaku, osądu
Słownik Akademii Francuskiej	kultura to całość wiedzy z zakresu literatury, historii, filozofii, nauki, sztuki i wszystkiego, co formuje elitę społeczną narodu
J. P. Sartre	ewoluująca świadomość, jak a człowiek ma o sobie i o świecie, w którym pracuje i walczy
H. Massis	kultura to sposób wzbogacania i uszlachetniania człowieka
Słownik Akademii Francuskiej	kultura jest tym, co geniusz ludzki dodaje do natury, aby ją zmodyfikować, wzbogacić i pomnożyć owoce
Grand Larousse	kultura to całość wartości duchowych, wytworów ducha, które patronują społeczności ludzkiej
J. Didier	pojęcie kultury zawiera sens normatywny i jest synonimem humanizmu; nie mówi się o kulturze barbarzyńskiej, np. antropofagów
F. Fanon	kultura to wyraz narodu, jego preferencji, zakazów, modeli
P. Bourdieu	kultura jako system wspólnego kodu umożliwia przypisywanie i wyrażanie tego samego znaczenia tym samym słowem, zachowaniem, dziełom
E. Tylor	kultura jest całością obejmującą poznanie, wiarę, sztukę, moralność, prawo, zwyczaje i wszystkie zdolności człowieka jako członka społeczności
C. Levi-Strauss	system symboliczny, w którym należy wymienić język, reguły matrymonialne, stosunki ekonomiczne, sztuka, nauka, religia; język jest warunkiem kultury
M. A. Krąpiec	kultura jest intelektualizacją natury

Można wyróżnić siedem typów definicji *kultury*, z których każdy podkreśla inne aspekty, a mianowicie:

- opisowo-wyliczający,
- historyczny,
- normatywny,

³⁸⁶ M. A. Krąpiec, *Człowiek i kultura*, PTTA, Lublin 2008, s. 10.

³⁸⁷ P. Jaroszyński, *Kultura i cywilizacja: od Cyserona do Koniecznego*, „Człowiek w Kulturze” 1998, s. 20-21.

- psychologiczny,
- strukturalny,
- genetyczny
- ogólnoopisowy³⁸⁸.

Przykładem definicji opisowo – wyciszającej jest ujęcie twórcy Poznańskiej szkoły ekonomicznej Edwarda Taylora: „*kultura czyli cywilizacja jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa obyczajowe oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa*”³⁸⁹. Definicje opisowo wyciszające przyjmują formę klasyczną początkowych definicji etnologicznych i właściwie sprowadzają się do wyszczególnienia składników kultury³⁹⁰.

Definicje historyczne, koncentrują się na historycznych uregulowaniach zjawisk, umiejscowieniu ich w czasie i przestrzeni, zwracają uwagę na zmienność czasową zjawisk, przemiany kulturowe czy przekazywanie kultury³⁹¹. Występują w nich takie określenia jak dziedzictwo kulturowe, zasoby kulturalne itp.³⁹². Przykładem ujęcia historycznego jest przedstawiona przez Kazimierza Dobrowolskiego definicja kultury tradycyjnej: „*Przez tradycję rozumiemy w zasadzie wszelką spuściznę, którą ustępujące generacje przekazują pokoleniom wchodzącym w życie. Istnieją dwa podstawowe środki transmisji społecznej. Pierwszy z nich polega na przekazywaniu spuścizny kulturowej za pośrednictwem mowy i innych dźwięków (np. muzycznych) odbieranych przez zmysł słuchu oraz za pośrednictwem pokazów czynności i przedmiotów dostrzeganych wzrokiem. W toku przekazywania dorobku kulturowego tymi środkami zachodzą zawsze bezpośrednie styczności międzyludzkie. Druga kategoria środków ma charakter mechaniczny. W grę tu wchodzi takie narzędzia utrwalania myśli i twórczości artystycznej społeczeństw (np. muzyki i tańca), jak pismo, druk, nuty, wszelkiego rodzaju techniki ikonograficzne i aparaty fonograficzne. Środki te zwalniają twórców względnie nosicieli określonych wartości kulturowych od bezpośrednich kontaktów z odbiorcami. Stwarzają styczności pośrednie, bezosobowe*”³⁹³.

Definicje normatywne odnoszą się do zachowań człowieka w kontekście kategorii moralno-kulturowych. Wyróżnikiem kultury jest więc podobieństwo, jedność zachowań ludzi,

³⁸⁸ J. Czaja, *Kulturowy wymiar...*, op. cit., s. 61.

³⁸⁹ Ibidem.

³⁹⁰ E. Włodarczyk, *Kultura*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, tom II*, red. J. Pilch, PWN, Warszawa 2003, s. 952.

³⁹¹ Ibidem.

³⁹² J. Czaja, *Kulturowy wymiar...*, op. cit., s. 62.

³⁹³ K. Dobrowolski, *Chłopska kultura tradycyjna*, w: *Studia nad życiem społecznym i kulturą*, red. K. Dobrowolski, Wyd. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 414.

ich styl funkcjonowania³⁹⁴. Przykładem może być definicja A.Z. Kroebera: „*kultura to przyjęty zwyczajowo sposób działania, odczuwania i myślenia wybrany przez społeczeństwo spośród nieskończonej liczby i różnorodności możliwych potencjalnych sposobów bycia*”³⁹⁵.

E. Włodarczyk analizując ujęcie kultury przez A.Z. Kroebera wskazuje na jej właściwości:

- „przekazywana i utrzymuje ciągłość nie tyle za pośrednictwem genetycznych mechanizmów dziedziczenia, ile raczej dzięki wzajemnemu oddziaływaniu na siebie całych organizmów,
- niezależnie od swych indywidualnych źródeł i pośrednictwa jednostek w jej przekazywaniu szybko przejawia tendencję do nabywania cech ponadindywidualnych i anonimowych,
- rozpada się na odrębne wzory albo inaczej prawidłowości formy, stylu i znaczenia,
- obejmuje wartości, które mogą być formułowane jawnie lub tylko odczuwane przez społeczeństwo, będące nosicielem kultury. Elementy kulturowe mogą być neutralne pod względem wartościującym, ale wzory pociągają za sobą zazwyczaj określone wartości”³⁹⁶.

Kolejnym sposobem rozumienia pojęcia kultura, jest ujęcie psychologiczne. Przykładowo kultura określana jest w psychologii jako, „zbiór reguł podzielanych przez społeczeństwa (np. kultura polska), wyodrębnioną wspólnotę (np. kultura chłopska) lub grupę (np. subkultura młodzieżowa), wpływający na wartości, przekonania, postawy i zachowania swych członków”³⁹⁷. Omawiane ujęcie bierze pod uwagę psychiczne mechanizmy przyswajania kultury³⁹⁸.

Ujęcie strukturalne sprowadza się do całościowego ujęcia poszczególnych kultur oraz ukazania ich wewnętrznych powiązań³⁹⁹. Przykładem jest rozumienie tego terminu przez Bronisława Malinowskiego: „*Kultura jest całością złożoną z częściowo autonomicznych, częściowo współzależnych instytucji. Tworzy ona całość z serii zasad takich, jak wspólność krwi przez prokreację; sąsiedztwo związane z współdziałaniem; specjalizacja czynności*

³⁹⁴ J. Czaja, *Kulturowy wymiar...*, op. cit., s. 62.

³⁹⁵ A. L. Kroeber, *Istota kultury*, PWN, Warszawa 1989, za: E. Włodarczyk, *Kultura*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna...*, op. cit., s. 953.

³⁹⁶ E. Włodarczyk, *Kultura*, op. cit., s. 953.

³⁹⁷ J. Strelau, *Psychologia. Podręcznik akademicki cz. 1*, GWP, Gdańsk 2003, s. 554.

³⁹⁸ E. Włodarczyk, *Kultura*, op. cit., s. 952.

³⁹⁹ J. Czaja, *Kulturowy wymiar...*, op. cit., s. 62.

*i ostatnie, choć nie najmniej istotne, stosowanie siły w organizacji politycznej. Każda kultura swoją kompletność i samowystarczalność zawdzięcza temu, że zaspokaja cały szereg podstawowych potrzeb, instrumentalnych i integratywnych*⁴⁰⁰.

Definicje genetyczne, koncentrują się na wyjaśnieniu pochodzenia kultury, jej przeciwstawieniu naturze, oraz ujmują ją jako „produkt społecznego współżycia ludzi”⁴⁰¹. Przeciwstawienie kultury naturze, Kłoskowska ujmuje następująco: „*Kultura przeciwstawna jest naturze w sensie ontogenetycznym, wynika zaś z natury w sensie filogenetycznym. Gatunek ludzki, jedyny spośród wszystkich gatunków istot żywych, dojrzał do tworzenia kultury o szerokim zakresie i działalność kulturalną można uznać za jego naturalną funkcję. W tym sensie kultura nie jest przeciwstawieniem natury, ale stanowi jej konieczny rezultat*”⁴⁰².

Ostatnia grupa definicji, tj. *ogólnoopisowe* sporządzane są dla celów praktycznych. J. Czaja przedstawia przykładową definicję słownikową terminu kultura: „*całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, gromadzony, utrwalony i wzbogacony w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie. W skład tak pojętej kultury wchodzi nie tylko wytwory materialne i instytucje społeczne, ale także zasady współżycia społecznego, sposoby postępowania, wzory, kryteria ocen estetycznych i moralnych przyjęte w danej zbiorowości i wyznaczające obowiązujące zachowanie*”⁴⁰³.

Autorka przyjmuje jednak za Piotrem Sztompką socjologiczną definicję kultury, rozumianej jako: „*całościowy sposób życia charakterystyczny dla danej zbiorowości, na który składa się wszystko to, co ludzie robią, myślą i posiadają jako członkowie społeczeństwa (wzory działania, myślenia i wyposażenia materialnego)*”⁴⁰⁴. Za treść kultury uznaje się natomiast, jak wskazuje Barbara Szacka „*wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrastające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające do ich przestrzegania*”⁴⁰⁵.

Jak wskazuje Włodarczyk istnieje zgodność wśród antropologów i socjologów, iż „*kultura jest wytworem człowieka, związanym z filogenezą – rozwojem gatunku ludzkiego; kultura wywodzi się z natury właśnie w wymiarze filogenetycznym*”⁴⁰⁶. Wobec powyższego

⁴⁰⁰ B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, w: *Szkice z teorii kultury*, red. B. Malinowski, KiW, Warszawa 1958, s. 33.

⁴⁰¹ M. Gruchola, *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki kulturoznawcze” 2010, Tom I, KUL, s. 98.

⁴⁰² A. Kłoskowska, *Kultura masowa*, PWN, Warszawa 1983, s.27-28.

⁴⁰³ *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1974, s. 388, za: J. Czaja, *Kulturowy wymiar .. op. cit.*, s. 63.

⁴⁰⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2012, s. 313.

⁴⁰⁵ B. Szacka., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 78.

⁴⁰⁶ E. Włodarczyk, *Kultura*, op. cit., s. 953.

nie jest możliwe dokonanie jej jednolitej charakterystyki. Świadczą o tym również różnego rodzaju wykładnie tego terminy. Marian Filipak, socjolog, religioznawca i biblista, profesor nauk humanistycznych, profesor zwyczajny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie wyodrębnił cztery podstawowe aspekty odnoszące się do wszelkich zjawisk kulturowych, co zostało przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 4.2. Podstawowe aspekty zjawisk kulturowych⁴⁰⁷

aspekt	Opis
<i>materialny</i>	każde zjawisko kulturowe powstało dzięki istnieniu przedmiotów materialnych i dzięki materialnej formie są „uchwytnie”
<i>behawioralny</i>	zjawiska kultury związane są z zachowaniami motorycznymi – zewnętrznymi czyli czynnościami związanymi z tworzeniem i odbiorem dzieł kultury oraz z zachowaniami werbalnymi czyli wypowiedziami
<i>psychologiczny</i>	związany z wartościowaniem, ocenami, postawami, motywami, znaczeniami nadawanymi przez człowieka przedmiotom i zachowaniom;
<i>akcjonormatywny</i>	związany z normami i wartościami.

Melville John Herskovits, antropolog i afrykanista, założyciel pionierskich studiów afrykanistycznych na gruncie amerykańskim w Northwestern University w Evanston, badający problem zmiany kulturowej i akulturacji wyróżnił szereg cech kultury. Wskazał iż jest zorganizowana, wieloaspektowa, dynamiczna, zmienna. Poza tym jak podaje „kultury się uczymy”, kultura wywodzi się z biologicznych, środowiskowych, psychicznych i historycznych elementów ludzkiej egzystencji, występują w niej prawidłowości, umożliwiające poddawanie jej analizie naukowej, jest „instrumentem przystosowania jednostki do całokształtu otoczenia oraz zdobycia środków do twórczej ekspresji”⁴⁰⁸.

Nie sposób mówić o kulturze, relacjach międzykulturowych bez odniesienia do pojęcia „cywilizacja”. Rdzeń tego słowa pochodzi z łacińskiego (*civis, civilis*), niemniej słowo takie nie funkcjonowało w tym języku. *Civis* — oznacza obywatela rzymskiego, *civilis* — obywatelski, państwowy, natomiast cywilizowaną jest osoba będąca odpowiedzialnym obywatelem państwa. Idąc dalej, jak wskazuje Jaroszyński, sens terminowi *cywilizacja* nadał Erazm z Rotterdamu w 1530 r. w swoim dziele „*De civilitate morum puerilium*”, traktującym przygotowywanie człowieka do dorosłego życia jako sztukę. Cechy osoby cywilizowanej to m.in.: „ogłada, uprzejmość, słodycz, delikatność”. Na początku XIX wieku dostrzeżono pluralizm cywilizacyjny (np. cywilizacja europejska, niemiecka, francuska). Wówczas cywilizacja znaczyła tyle co „ulepszanie”. Poza tym łączono to pojęcie z terminem

⁴⁰⁷ M. Filipiak, *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin 1996, za: E. Włodarczyk, op.cit., s. 953.

⁴⁰⁸ E. Włodarczyk, *Kultura*, op. cit., s. 953.

rewolucja, które można przeciwstawić pojęciu kolonializm⁴⁰⁹ (co zaprezentowano w poniższej tabeli).

Tabela 4.3. Cywilizacja, a kolonializm⁴¹⁰

Ideologia cywilizacji	Ideologia kolonializmu
a) marsz cywilizacyjny; b) ideał: szczęśliwa ludzkość, doskonały człowiek, c) narzędzie: Rozum i Nauka (postęp nauki).	Jedną cywilizacja, w której lud będący na wyższym etapie ulepsza lud niższy.
Walki między ówczesnymi potęgami imperialnymi takimi jak Francja, Niemcy czy Anglia posiadała podtekst sporu o prymat w cywilizowaniu podbijanych ludów.	

W kontekście przedmiotu niniejszej rozprawy omówienia wymagają zarówno termin kultura, jak i cywilizacja. Zabieg ten nie jest przypadkowy. Kontynuując bowiem krótką prezentację aspektów historycznych zaznaczyć należy, iż w XIX wieku termin kultura został przejęty od Francuzów (gdzie oznaczał: „*umysł oświecony, dobrze ułożony, w uporządkowanym społeczeństwie*”) przez Niemców. Dla nich „Kultur” znaczy „*postęp materialny, moralny i intelektualny*”, co jednak ciekawe dla Francuzów słowo: „*civilisation*” dotyczy tego samego. Przy czym w Niemczech używa się wówczas pojęcia „*Bildung*” określającego „*wewnętrzne wychowanie i ułożenie człowieka*”⁴¹¹.

Jak konkluduje swoje rozważania Piotr Jaroszyński, w związku z łąčeniem postępu cywilizacyjnego z postępem technologicznym, cywilizacja ma wymiar materialny, a kultura duchowy⁴¹².

Feliks Koneczny, historyk i historiozof, twórca „koncepcji cywilizacji”, ujmując cywilizację biorąc za podstawę sposób, w jaki organizują się ludzie funkcjonujący w ramach określonych społeczności. Koneczny w „Prawach dziejowych” stwierdza jednoznacznie: „Nie ma zreszenia bez cywilizacji, lecz może ta cywilizacja być pozbawiona znaczenia historycznego i obejmować zreszenia nieliczne. Ilość cywilizacji jest nieograniczona. Wiele z nich ginie, nie doławszy się nie rozrosnąć, ni wykształcić. Do wiadomości uczonych dochodzi zaledwie część cywilizacji. Ileż ich zginęło, nie pozostawiwszy po sobie śladów!”⁴¹³,

Dla Feliksa Konecznego „najmniejszą społecznością cywilizacyjną jest ród, następnie plemię, lud, naród aż do cywilizacji. Z punktu widzenia istoty cywilizacji trwałość,

⁴⁰⁹ P. Jaroszyński, *Kultura i cywilizacja...*, op. cit., s. 21-22.

⁴¹⁰ Ibidem, 23.

⁴¹¹ Ibidem.

⁴¹² Ibidem.

⁴¹³ F. Koneczny, *Prawa dziejowe*, Londyn 1982, t. 1, s. 34-36.

zasięg, doniosłość dziejowa jakiejś społeczności nie ma znaczenia. A ponieważ w różnoraki sposób mogą się układać stosunki między ludźmi, stąd też płynie wielość cywilizacji”⁴¹⁴.

Koncepcja Konecznego, jest niezwykle użyteczna w kontekście niniejszej rozprawy, gdyż rozumie *cywilizację* szeroko. Dla niego cywilizacja dotyczy różnych relacji społecznych, nie tylko na poziomie obywatelskim. Istotą jest ich zorganizowanie według jakiejś określonej metody. Pojęcie cywilizacji w rozumieniu Feliksa Konecznego jest na tyle szerokie, że umożliwia objęcie nim również wielkich zrzeszeń społecznych, mających zasięg ponadnarodowy oraz ponadreligijny, pod warunkiem że posiadają „istotne cechy wspólne”⁴¹⁵. Koneczny wyodrębnił 18 takich wielkich cywilizacji (15 z nich bierze swój początek w czasach antycznych: chińska, egipska, bramińska, żydowska, irańska, babilońska, syryjska, tybetańska, turańska, fenińska (punicka), numidyjska, spartańska, attycka, hellenistyczna, rzymska, a 3 w średniowieczu: bizantyńska, łacińska, arabska). Dla porównania Arnold Joseph Toynbee, historyk, jeden z najważniejszych „teoretyków cywilizacji” wyodrębnił ich 19, z których do dziś przetrwały: chrześcijaństwo zachodnie, prawosławne, islam, hinduizm, chińska. Wracając jednak do Feliksa Konecznego wskazać należy, iż w jego ocenie „*tym, na co dzielą się cywilizacje, są kultury*”. W ramach jednej cywilizacji istnieć może wiele kultur, np. w ramach cywilizacji łacińskiej jest kultura polska, francuska, włoska⁴¹⁶.

Należy wskazać, iż pojęcia cywilizacji i kultury są różnie rozumiane w zależności od poszczególnych podejść. Tym samym różnie można postrzegać ich zależności. Przy czym, jak wskazano na potrzeby opracowania przyjmuje się ujęcie Feliksa Konecznego. Uznaje się zatem, iż cywilizacja jest względem poszczególnych kultur nad systemem.

Zdefiniowaniu pojęcia kultura i cywilizacja należy rozważyć jeszcze termin tożsamość. Samuel Huntington w 1993 r. zauważył „W świecie, jaki nastął po zakończeniu zimnej wojny, flagi bardzo się liczą, to samo dotyczy innych symboli kulturowej tożsamości, takich jak krzyże, półksiężyc, a nawet nakrycia głowy. Liczy się bowiem kultura, a kulturowa tożsamość jest tym, co dla większości ludzi ma najważniejsze znaczenie. Ludzie odkrywają nowe tożsamości będące często starymi, maszerują pod nowymi (nieraz starymi) sztandarami, wywołując wojny z nowymi – też niejednokrotnie starymi – wrogami”⁴¹⁷.

Można wskazać za Jerzym Zubrzyckim, iż „tożsamość kulturowa jest poczuciem przynależności i przywiązania do pewnego sposobu życia, który łączy się z doświadczeniem

⁴¹⁴ P. Jaroszyński, op. cit., s. 24.

⁴¹⁵ Ibidem, s. 24-25.

⁴¹⁶ Ibidem, s. 25-26.

⁴¹⁷ S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Zysk i S-ka, Warszawa 2006, s. 14, za: J. Czaja, *Kulturowy wymiar*, op. cit., s. 14-15.

historycznym danej grupy ludzi. Wielokulturowość istnieje tam, gdzie jedno społeczeństwo obejmuje grupy o różnorodnej tożsamości kulturowej⁴¹⁸.

Jak wskazuje J. Czaja, powyższe słowa niezwykle celnie ilustrują rzeczywistość świata po zimnej wojnie. Świata, w którym znaczenia mają symbole, gdyż z dużą trafnością oddaje realia świata po zimnej wojnie, w którym liczą się symbole, a „kulturowa tożsamość jest tym, co da większości ludzi ma najważniejsze znaczenie”⁴¹⁹.

W przywołanym czasie historycznym w świecie zachodzą dwa, niejako przeciwstawne sobie procesy:

- wszechogarniająca globalizacja,
- radość z odzyskanej suwerenności i odbudowy systemu tradycyjnych wartości (obszary postkomunistyczne)⁴²⁰.

Sprzeczności tych procesów nie ich konsekwencje w kontekście grup i jednostek niewiele się od siebie różnią, bądź wręcz są bliźniacze. Wzory kultury masowej charakterystyczne dla globalizacji, implikują „erozję” obowiązujących dotychczas wzorców i symboli kulturowych, których cechowała homogeniczność.

Zaistniała sytuacja utrudnia określenie tożsamości w drodze odwołania się do danego obywatelstwa bądź profesji. Wzrasta zatem możliwość uzyskania tego przez odwołanie się do przynależności do *wspólnoty kulturowej*, których przykładami są grupy religijne, etniczne, płeć albo sposób zachowania się. Jednocześnie rośnie ranga symboli:

- krzyże
- flagi
- półksiężyc
- nakrycie głowy
- ubiór, które są demonstracyjnie manifestowane⁴²¹.

W państwach postsowieckich ostentacyjne gesty, pojawiające się w ramach procesu globalizacji są silniejsze o odruchy stanowiące odreagowanie uprzedniego braku możliwości („nie było to mile widziane”) okazywania odrębności religijnej, etnicznej i kulturowej.

⁴¹⁸ J. Zubrzycki, *Wielokulturowość w teorii i praktyce*, w: *Polskie więzi kulturowe na obczyźnie*, red. M. Paszkiewicz, Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Londyn 1986, s. 76.

⁴¹⁹ J. Czaja, *Kulturowy wymiar...*, *op.cit.*, s. 70.

⁴²⁰ *Ibidem*, s. 69-70.

⁴²¹ *Ibidem*, s. 70.

Poza tym podkreśla się wagę takich procesów, jak:

- inicjowanie i rozwój instytucji międzynarodowych,
- uniwersalizacja niektórych instytucji czy procesów kulturalnych oraz
- integracja gospodarcza i polityczna.

Wobec powyższego, na różnych poziomach (lokalnym, regionalnym, państwowym, czy międzypaństwowym), znaczenia nabiera problem potwierdzenia tożsamości przez poszczególne grupy. Aspekt ten dotyczy również organizacji transnarodowych, z którymi związane są procesy budowania i przypisywania tożsamości takim wspólnotom (np. UE)⁴²². Niemniej, jak wskazuje Czaja: „*nie ma narodu bez kultury narodowej*”, której znaczenie przytacza za Janem Pruszyńskim: „*Kultura narodowa to całokształt dorobku duchowego, intelektualnego i materialnego stworzonego wysiłkiem jednostek i zbiorowości ludzkich, zachowanego i utrwalonego*”⁴²³.

Narodowa tożsamość formuje się przez wieki, przybierając kształt „narodowego kapitału”, bazującego na przekazywanych kolejnym pokoleniom:

- zasobach materialnych
- zasobach duchowych,
- systemie wartości religijnych i moralnych,
- narodowej symbolice⁴²⁴.

Kultura bierze swoje źródło z twórczości własnej określonej grupy, którą urozmaicają wytwory innych kultur. Jednocześnie kultura przyjmuje te elementy zewnętrznych kultur, które są niesporne i przystawalne, jednak wypiera te, które wpływają negatywnie na ducha narodu⁴²⁵.

Zbliżyliśmy się zatem do istotnego aspektu – obawy o utratę tożsamości. W odniesieniu do narodu, lęk przed utratą narodowej tożsamości przyjmował potwierdzenie w formie materialnej, czy tragicznie namacalnej, np. *Kulturkampf*. Obawa o utratę narodowej tożsamości jest, jak wskazuje Czaja aktualna nadal, co jest związane z takimi zagrożeniami jak:

⁴²² Ibidem, s. 71.

⁴²³ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury polskiej*, Zakamycze, Kraków 2001, s. 62, za: J. Czaja, *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013, s. 71.

⁴²⁴ J. Czaja, *Kulturowy wymiar...*, op. cit., s. 71.

⁴²⁵ Ibidem, s. 71.

- niekontrolowany napływ kultury masowej,
- afirmacji tzw. kultury śmierci,
- masowej migracji,
- kryzysu wartości,
- dezintegracji tradycyjnych struktur społecznych⁴²⁶.

4.2. Społeczny kontekst międzykulturowości

Wielokulturowość jest najczęściej określana jako „współwystępowanie na tej samej przestrzeni (albo w bezpośrednim sąsiedztwie bez wyraźnego rozgraniczenia, albo w sytuacji aspiracji do zajęcia tej samej przestrzeni) dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych kulturowych cechach dystynktywnych: wyglądzie zewnętrznym, języku, wyznaniu religijnym, układzie wartości, które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi tego skutkami. Istotne jest też to, że postrzeganie odmienności odbywa się w optyce jednostek, niewielkich grup lokalnych, rówieśniczych czy sąsiedzkich⁴²⁷”

Tadeusz Paleczny wskazuje, że wielokulturowość – uporządkowanie ich według pewnego, charakteryzującego już więcej jednostek wzorca, pluralizm zaś – rodzaj strukturalnie usystematyzowanego typu rodzaju postaw i osobowości, charakteryzującego społeczeństwa ponadnarodowe⁴²⁸. Paleczny definiuje również pojęcie *różnokulturowość*, która oznacza „łączenie we własnej tożsamości, według indywidualnego, niepowtarzalnego wzoru, wpływów różnych grup kulturowych”⁴²⁹.

Wielokulturowość zdaniem Tadeusza Palecznego jest „zjawiskiem polegającym na współwystępowaniu na ograniczonej przestrzeni dwu lub większej liczby grup o odrębnych językach, wyznaniach, obyczajach, tradycjach i systemach organizacji społecznej. Współwystępowanie kultur jest następstwem kontaktu kulturowego, powstającego na skutek podboju, kolonizacji, aneksji i migracji”⁴³⁰. Jednocześnie jego zdaniem wielokulturowość „stanowi złożony rezultat procesu asymilacji i oznacza istnienie jakiejś płaszczyzny integracji i wspólnego obszaru kulturowego, jak i utrzymywanie się w niektórych

⁴²⁶ Ibidem, s. 72.

⁴²⁷ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości*, op. cit., s. 69.

⁴²⁸ T. Paleczny, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wyd. UJ, Kraków 2007, s. 211, por. E. Sowa – Behtane, *Rodziny...*, op. cit., s. 12.

⁴²⁹ Ibidem.

⁴³⁰ Ibidem, s. 265.

wymiarach struktury społecznej odrębności oraz kulturowej autonomii grup etnicznych, religijnych, rasowych i ich członków⁴³¹.

Zjawisko, jakim jest wielokulturowość posiada sens dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, jego sens obiektywny „tkwi w wielości i różnorodności grup kulturowych, współwystępujących i zależnych od siebie w jakiejś przestrzeni terytorialnej, politycznej, społecznej, wyznaczonej najczęściej przez prawa funkcjonowania społeczeństw polimorficznych⁴³². Natomiast sens subiektywny tego fenomenu „wiąże się z istnieniem całego zespołu cech psychokulturowych, poczynając od wyznaczonych przez dominujące wzorce kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej i orientacje na dominujące wzory kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej, postawy i orientacje na dominujące zespoły wartości, po ideologicznie ukształtowany stosunek do faktu różnorodności i wielości kultur wynikających z niego następstw społecznych, politycznych i ekonomicznych⁴³³.

Jak podaje Sowa – Behtane, pojmowanie wielokulturowości, jako „prostego skupienia kultur w przestrzeni” nie przystaje do rzeczywistości społecznej⁴³⁴. W tym kontekście znaczenie ma pogląd Hanny Mamzer, która wskazuje, iż wielokulturowość to nade wszystko „zbiór zasad i procesów realizacji współżycia społecznego w warunkach realizacji pluralizmu etycznego i kulturowego, nastawionych przy tym na optymalizację stosunków społecznych przez wyrównywanie praw i szans uczestnictwa, co pozwala na niwelację napięć i konfliktów⁴³⁵. Na poniższej ilustracji zaprezentowano filary fenomenu wielokulturowości:

⁴³¹ Ibidem, s. 266.

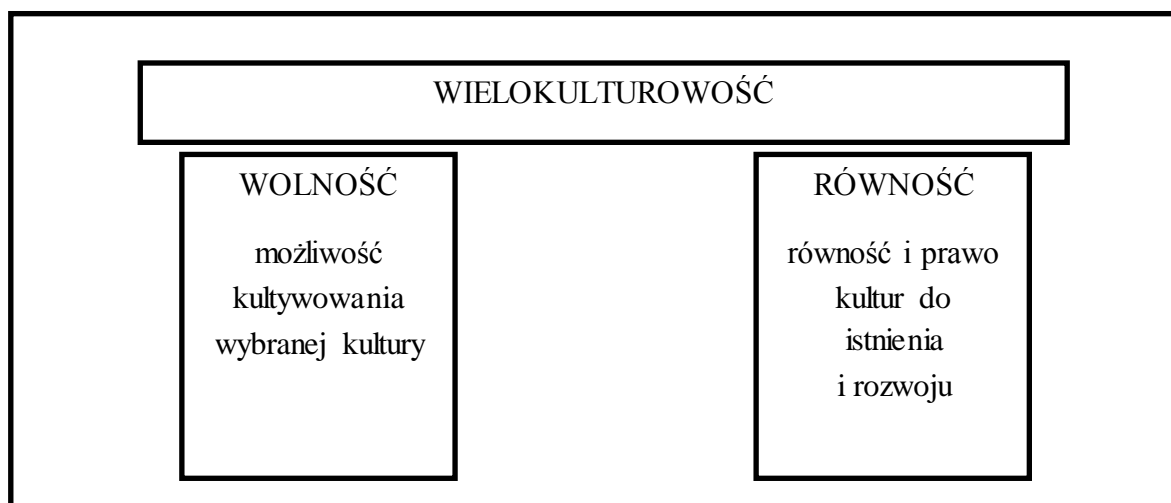
⁴³² Ibidem, s. 13.

⁴³³ Ibidem, s. 13-14.

⁴³⁴ E. Sowa – Behtane, *Rodziny...*, op. cit., s. 14.

⁴³⁵ H. Mamzer, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, UAM, Poznań 2003, s. 33, za: E. Sowa – Behtane, *Rodziny...*, op. cit., s. 14.

Rysunek 4.1. Filary wielokulturowości⁴³⁶

Jak przyznaje Andrzej Sadowski, społeczeństwo wielokulturowe kształtuje się wskutek rozprzestrzeniania się sfery wolności i równości⁴³⁷.

W socjologii termin *kontakt kulturowy* oznacza: „nawiązanie interakcji i stosunków społecznych przez zbiorowości żyjące w obrębie odmiennych kultur”⁴³⁸.

Kontakt kulturowy jest jak wskazuje Paleczny „rezultatem zetknięcia się i spotkania co najmniej dwóch ludzi lub grup o odmiennych charakterystykach kulturowych. Jednostki i grupy biorące udział w kontakcie są zwykle bardziej dynamiczne od innych bądź podlegają presji i działaniu sił zewnętrznych zmuszających je albo do otwarcia swych granic kulturowych, bądź przemieszczenia się i zajęcia miejsca w innym społeczeństwie”.

Kontakt kulturowy według Tadeusza Palecznego opiera się na:

- „negocjacji, dialogu, integracji i współpracy”,

lub odwrotnie, na:

- „rywalizacji, wrogości, konflikcie i dominacji jednej osoby lub grupy nad innymi”⁴³⁹.

Wskazuje się na następujące typy modeli konkretno-historycznych kontaktów kulturowych, wyróżnione przez Charles Frederick Mardnena:

⁴³⁶ A. Sadowski, *Zróżnicowanie kulturowe a społeczeństwo obywatelskie*, „Sprawy Narodowościowe” 1999, nr 14-15, s. 34-45, por. E. Sowa – Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 14.

⁴³⁷ Ibidem, s. 14.

⁴³⁸ P. Sztompka, *op. cit.*, s. 313.

⁴³⁹ T. Paleczny, *Meandry wielokulturowości; oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych - USA i Brazylia*, „Państwo i Społeczeństwo II” 2002, nr 2, s. 265.

- migracyjne,
- kolonizacyjne,
- aneksacyjne,
- niewolnicze⁴⁴⁰.

Wymienione wyżej typy mogą występować i spełniać się w różnych postaciach, których ilość jest zależna od liczby grup kulturowych biorących udział w konkretnym kontakcie kulturowym.

Louis Wirth wskazuje, na uniwersalne cechy kontaktu kulturowego:

- „interpersonalny udział jego uczestników (..)
- przemieszczenie przestrzenne z jednego obszaru kulturowego do drugiego (..),
- odczuwane (w mniejszym bądź większym stopniu) i artykułowane poczucie obcości, odmienności oraz odrębności grupowej”⁴⁴¹.

Jak wskazuje Tadeusz Paleczny można wskazać na kraje i porządki społeczne, który swoje powstanie, jak również rozwój zawdzięczają przede wszystkim emigracji. Tadeusz Paleczny jako przykład podaje USA, Australię, Brazylię oraz Kanadę. Państwa te w chwili obecnej określają kierunki integracji społecznej. Autor wskazuje na wysokie prawdopodobieństwo pozostawania krajów europejskich „dalece bardziej autonomicznymi i separatystycznymi” niż aktualnie, gdyby nie zaistniały zjawiska emigracji i przemieszczanie się ludności (a tym samym kultur i ideologii). Społeczeństwa postimigracyjne (wielo – wyznaniowe, - kulturowe i różnorodne), dzięki emigracji dostarczają współczesnego modelu integracji społecznej⁴⁴².

Jak podaje Tadeusz Paleczny na złożoność i pluralizm społeczeństw postimigracyjnych ma wpływ tożsamość kulturowa. „Zmieniająca się natura współczesnych społeczeństw obywatelskich polega zarazem na wzroście różnorodności, wielości oraz wielopoziomowości ich struktur”⁴⁴³. Samuel Huntington, wskazuje że „wzajemne dostosowania się uczestników kontaktu kulturowego” następuje m.in. w drodze asymilacji, która może prowadzić do ujednoczenia i homogenizacji nowego ładu kulturowego bądź jego

⁴⁴⁰ Ch. Marden, *Minorities in American Society*, New York 1952, za: T. Paleczny, *Meandry...*, op. cit., s. 265.

⁴⁴¹ L. Wirth, 1945, *The Problems of Minority Groups*, w: *The Science of Man in the World Crisis*, red. R. Linton, New York 1945, za: T. Paleczny, *Meandry...*, op. cit., s. 265.

⁴⁴² T. Paleczny, *Meandry...*, op. cit., s. 266.

⁴⁴³ *Ibidem*, s. 266.

pluralizacji⁴⁴⁴. W tym miejscu Tadeusz Pałeczny podkreśla, że wielokulturowość jest złożonym wynikiem procesu asymilacji i świadczy o „istnieniu jakiejś płaszczyzny integracji i wspólnego obszaru kulturowego jak i utrzymywaniu się w niektórych wymiarach struktury społecznej odrębności oraz kulturowej autonomii grup etnicznych, religijnych, rasowych i ich członków”⁴⁴⁵.

Można wyróżnić fazy rozwojowe i warianty spełnienia *procesu asymilacji*. Robert Ezra Park wskazuje na następujące etapy tego procesu: kontakt wstępny; współzawodnictwo; rywalizacja (formy: konflikt, akomodacja); akulturacja; asymilacja⁴⁴⁶.

Jak wskazuje w sensie najbardziej ogólnym „asymilacja jest procesem „wzajemnego zrozumienia a także łączenia” kultur dwu co najmniej zbiorowości, prowadzącym do nakładania się i przenikania ich tradycji, w wyniku czego postawy i systemy wartości jednych ludzi oraz grup stają się znane i dostępne innym jednostkom i zbiorowościom. Ostatecznym rezultatem procesu „zlewania” się kultur jest nowy, wspólny obszar życia kulturowego. Ta wspólna przestrzeń kulturowa, postemigracyjna i postasymilacyjna „nowa jakość”, staje się co najmniej dwukulturowym, a przeważnie wielokulturowym, społeczeństwem, w którym poszczególne grupy etniczne zajmują proporcjonalne do ich wielkości i znaczenia miejsce strukturalno-funkcjonalne”⁴⁴⁷.

„Dominujące wzory wzajemnych relacji i pozycji jednostek oraz zbiorowości uczestniczących w emigracji i kontakcie kulturowym” są formowane przez mechanizmy właściwe etapom współzawodnictwa, rywalizacji i (ewentualnie) konfliktu. W początkowej fazie procesu asymilacji następuje selekcja i „utrwalenia pozycji” uczestników grup biorących udział w kontakcie kulturowym na:

- „młodsze/ starsze,
- silniejsze/słabsze,
- wyżej lub niżej położone na skali władzy, bogactwa, prestiżu czy atrakcyjności kulturowej”.

W fazie konfliktu i rywalizacji, następuję najczęściej ustalenie:

- statusu grupy – większościowy/mniejszościowy status grupy,

⁴⁴⁴ S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Zysk i S-ka, Warszawa 1998, za: T. Pałeczny, *Meandry...*, op. cit., s. 266.

⁴⁴⁵ T. Pałeczny, *Meandry...*, op. cit., s. 266.

⁴⁴⁶ R. E. Park, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago 1921, w: *Meandry...*, op. cit., s. 266.

⁴⁴⁷ T. Pałeczny, *Meandry...*, op. cit., s. 266.

- modelu stosunków (może bazować na „akceptacji i aprobacie cudzej odmienności oraz woli integracji i współpracy bądź na asymetrii położenia, wrogości, odrębności i separacji”).

Powyższe stanowi o zaistniałych modelu asymilacji bazującym na:

- „*ugodzie i współpracy w dążeniu do integracji*”, lub
- „*przemocy, podboju, przymusie i konflikcie*”.

Konsekwencje zaistnienia drugiego modelu prowadzą do „trwałej odrębności etnicznej, kulturowej i językowej przy polaryzacji bądź wyraźnej co najmniej gradacji położenia członków różnych zbiorowości na skalach prestiżu, władzy i bogactwa”⁴⁴⁸. Jak wskazuje Paleczny asymilacja nie jest równoznaczna z zaprzeczeniem pluralizmowi i wielokulturowości. Jest rozumiana natomiast jako „sposób kształtowania nowego, wieloetnicznego porządku społecznego i ładu kulturowego”. Scalanie i integracja społeczeństw nie uniemożliwia pozostania przy własnych tradycjach (np. językowych, plemiennych czy religijnych)⁴⁴⁹.

Etnocentryzm, według Barbary Szackiej jest „skłonnością do wynoszenia własnej grupy ponad inne i traktowanie jej kultury jako przewyższającej inne oraz ocenianie praktyk innych kultur wedle normy kultury własnej”⁴⁵⁰. Wielość kultur i związana z nimi zdecydowana odmienność aksjologiczna generująca niemożliwe do rozwiązania konflikty nabudowane na zróżnicowanych normach moralnych charakterystycznych dla danej grupy kulturowej, mają wpływ na to, iż ludzie traktują jako naturalne i słuszne wyłącznie te wzory zachowań, które obowiązują w ich kulturze⁴⁵¹.

Kontrkultura to „sposób życia świadomie i celowo przeciwstawiany dominującej w danym społeczeństwie kulturze”, natomiast subkultura to „odrębności sposobu życia mniejszych zbiorowości mieszczących się w zasięgu uznanej przez ich członków kultury szersze, nadrzędnej. Inaczej „wariacje” wokół wspólnego trzonu kultury”⁴⁵².

Jak wskazuje Ewa Sowa – Behtane, termin wielokulturowość jest stosowany zamiennie z pojęciami:

⁴⁴⁸ Ibidem, s. 267.

⁴⁴⁹ Ibidem, s. 267.

⁴⁵⁰ B. Szacka, *op. cit.*, s. 84.

⁴⁵¹ Ibidem, s. 83-84.

⁴⁵² P. Sztompka, *op. cit.*, s. 313-314.

- „międzukulturowość,
- różnokulturowość,
- pluralizm kulturowy,
- globalna wioska,
- transkulturowość, czy
- multikulturalizm”.

Wielokulturowość to „współwystępowanie na tej samej przestrzeni (albo w bezpośrednim sąsiedztwie bez wyraźnego rozgraniczenia, albo w sytuacji aspiracji do zajęcia tej samej przestrzeni) dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych kulturowych cechach dystynktywnych: wyglądzie zewnętrznym, języku, wyznaniu religijnym, układzie wartości, które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi tego skutkami. Istotne jest też to, że postrzeganie odmienności odbywa się w optyce jednostek, niewielkich grup lokalnych, rówieśniczych czy sąsiedzkich”⁴⁵³. Przed tymi wyzwaniem stoi dzisiaj każda sfera życia publicznego w Polsce, w tym także instytucje i służby państwowe a w szczególności sądowa służba kuratorska. Kuratorzy są w sposób naturalny uczestnikami zachodzących procesów globalizacyjnych, których jednym z elementów są rodziny emigranckie, z którymi pracują na co dzień. Polska, jako kraj Unii Europejskiej, ze względu na postępujący proces globalizacji, musi uwzględniać pojawiające się nowe wyzwania. W dniu 18 grudnia 2006 roku Parlament i Rada Europejska sformułowały zalecenia w sprawie kompetencji kluczowych, w procesie uczenia się przez całe życie, które zostały opublikowane w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej. Parlament i Rada zaleciły wówczas państwom członkowskim rozwijanie oferty kompetencji kluczowych dla wszystkich w ramach ich strategii uczenia się przez całe życie⁴⁵⁴. Stałe podnoszenie kwalifikacji oraz kompetencji kluczowych, stanowi jeden z elementów warunkujących pracę, służbę kuratora sądowego. Sądowa służba kuratorska, kuratorzy są w sposób naturalny zmuszeni do przystosowania się i stawienia czoła nowym wyzwaniom. I jednym z nich stała się praca z rodzinami.

Należy rozróżnić termin wielokulturowości od międzykulturowości. Jak podaje Sowa – Behtane pojęcia te są bliskoznaczne, jednak stanowią opis różnych relacji

⁴⁵³ M. Gołka, *Oblicza wielokulturowości*, w: *U progu wielokulturowości*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997, s. 54-55.

⁴⁵⁴ ZALECENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

zachodzących pomiędzy poszczególnymi kulturami, funkcjonującymi w „konkretnej społecznej rzeczywistości”⁴⁵⁵.

Szczepański i Anna Śliz twierdzą, iż „*wielokulturowość*, jak i transkulturowość to współistnienie wielu różnych kultur w określonej przestrzeni społecznej. Ale wielokulturowość to różne kultury wchodzące ze sobą w wielopłaszczyznową interakcję. *Międzykulturowość* to wzajemne „uczenie się kultur”, transkulturowość to przenikanie elementów różnych kultur, czego rezultatem jest nowa jakość kulturowa”⁴⁵⁶.

Kinga Orzeł – Dereń twierdzi: „Skoro wielokulturowość definiowana jest jako występowanie w określonej przestrzeni dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych cechach kulturowych, w tym np. języku czy religii, należy zwrócić uwagę, że tożsamość tych grup kształtować się będzie zarówno w nawiązaniu do własnego rodowodu, jak i w kontekście grup koegzystujących, w przypadku migrantów — w odniesieniu do społeczeństwa większościowego. W społeczeństwie wielokulturowym jednostki są zmuszone do wchodzenia w nowe relacje i to na podstawie tych relacji kształtują się różne typy tożsamości. Wielokulturowość kształtuje tożsamość, ale tożsamość grup i jednostek wpływa na kształt społeczeństw wielokulturowych. W kontekście brazylijskim zauważyć możemy ciągle wzrost różnorodności oraz fragmentaryzację struktur”⁴⁵⁷.

Różnice pomiędzy terminami wielokulturowość i międzykulturowość można zobrazować odnosząc je do procesu edukacji.

Zróznicowanie wielokulturowe odnajduje swoje odzwierciedlenie w edukacji. Jak przyznaje Tadeusz Lewowicki są one obecne w edukacji od wieków, sięgają wręcz starożytności. Aktywność edukacyjna w tym zakresie dotyczyła po pierwsze utrzymania własnej kultury oraz oświaty przez społeczności funkcjonujące w ramach państw wspólnych, po drugie wykorzystywania twórczości obcych kultur w celu wcielenia do kultury własnej. W XX wprowadzono wielokulturowy model oświaty w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz w Europie Zachodniej. Model bazował na paradygmacie wielokulturowości oraz edukacji wielokulturowej. Paradygmat popularyzował różnorodność w społecznościach pluralistycznych. Poza tym uznawał włączanie społeczeństw stanowiących mniejszość

⁴⁵⁵ E. Sowa – Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 11.

⁴⁵⁶ A. Śliz, M. S. Szczepański, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival czy wielokulturowe Street Party?*, „*Studia Socjologiczne*” 2011, nr 4, s. 13, por. E. Sowa – Behtane, *Rodziny ... op. cit.*, s. 11.

⁴⁵⁷ K. Orzeł – Dereń, *Meandry wielokulturowości : tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado*, *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna* nr 2 (4), 41-54, 2014, s. 46.

do społeczności dominującej⁴⁵⁸. Edukacja wielokulturowa, pojmowana jako model bazujący na kontroli państwa kulturowej dynamiki społeczeństwa oraz przysposobieniu organizacji nauczania do potrzeb poszczególnym mniejszości była krytykowana. Oskarżano ją o zbytne skupianie się na aspekcie utrzymania tożsamości kulturowej, przy jednoczesnym ignorowaniu relacji zachodzących pomiędzy grupami mniejszościowymi, a kulturą dominującą. Poza tym wskazywano na dążenie do asymilacji środowisk mniejszościowych wykorzystując do tego uwidacznianie oraz niejednokrotnie potępienie dysproporcji, i rozmywanie ich na dalszym etapie⁴⁵⁹. Pomimo znacznych sukcesów edukacja wielokulturowej, nie przyniosła zamierzonych efektów. W pewnych sytuacjach służyła rozdziałom. Wobec czego konieczne stało się opracowanie modelu nauczania, uwzględniającego aspekt koegzystencji kultur w społeczeństwach urozmaiconych kulturowo, bazujących na standardzie „bycia ze sobą”, zamiast „obok siebie”. Poszukiwano modelu, dzięki któremu możliwe stałoby się przejście od wielokulturowości do międzykulturowości, jak również od „Re-akcji” na inność w sytuacji zróżnicowania kulturowego do „Inter-akcji” zachodzącej w gronie tych grup zbiorowości kulturowych⁴⁶⁰. Przejście z modelu wielokulturowego do międzykulturowego przypadło na koniec XX i początek XXI wieku. W Polsce edukacja międzykulturowa wystąpiła wraz ze zmianą ustrojową w latach dziewięćdziesiątych XX wieku⁴⁶¹.

Jerzy Nikitorowicz twierdzi, że „edukacja międzykulturowa jest swoistą odpowiedzią wobec faktu zaistnienia społeczeństw wielokulturowych, ustawicznych migracji, konieczności wymiany informacji, zmian i przeobrażeń w systemie wartości jednostek i grup, rozpadu wzorów, dylematów identyfikacji, nadawania rangi tożsamości kulturowej grupy i ambiwalencji tożsamościowej”⁴⁶².

Jak zauważa Anna Młynarczuk - Sokołowska w rozważaniach Nikitorowicza widoczne jest podkreślenie ewolucji paradygmatów nauczania w kontekście współwystępowania kultur odmiennych⁴⁶³: „Edukacja międzykulturowa właśnie przechodzi

⁴⁵⁸ T. Lewowicki, *Wielokulturowość i edukacja – zagadnienia ogólne, ujęcia porównawcze*, w: *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*, red. T. Lewowicki, F. Szloska, Wyd. Akademia Podlaska Instytut i Technologii Eksploatacji, Warszawa-Radom 2009, s. 18.

⁴⁵⁹ P.P. Grzybowski, *Edukacja europejska – od wielokulturowości do międzykulturowości: koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankońskiego*, Kraków 2009, s. 51-59.

⁴⁶⁰ L. Korporowicz, *Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji*, w *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 2009, s. 62-72.

⁴⁶¹ P.P. Grzybowski, *Edukacja europejska op. cit., s. 59.*

⁴⁶² J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 934.

⁴⁶³ A. Młynarczuk -Sokołowska, *Całozyciowa edukacja międzykulturowa jako wyzwanie dla społeczeństw kulturowo zróżnicowanych*, *Pogranicze. Studia Społeczne*. Tom XX (2012), s. 235.

od zauważonej już wielości do interakcji kultur, czyli od pasywnych działań dostosowawczych do Inter-AKCJI i przygotowuje do współpracy oraz wzajemnego korzystania z dorobku ludzi różnych ras, narodowości, wyznań, kultur⁴⁶⁴.

4.3 Kompetencja międzykulturowa jako jedna z istotnych kompetencji kluczowych

Rozważania nad terminem „kompetencja” należy rozpocząć od zrozumienia jego dychotomii. Kompetencja jest adaptacyjnym potencjałem podmiotu, dzięki któremu może on przystosować swoje działania do warunków otoczenia. Jednocześnie kompetencje przedstawiają się jako „transgresyjny potencjał podmiotu, generujący typy działań, są podatne na twórczą modyfikację, która następuje w rezultacie interpretacji kontekstu działania”⁴⁶⁵. Powyższe spojrzenia na kompetencje należy w pewien sposób łączyć. Pożądane jest aby człowiek dysponował wiedzą, umiejętnościami, postawą, cenił wartości, jakie dadzą mu możliwość realizacji działań w nowym środowisku w sposób odpowiedzialnym. Z drugiej strony konieczne jest dysponowanie właściwym potencjałem, który pozwala na sprawne „dokonywanie transferu umiejętności i wiedzy w nowe sytuacje”⁴⁶⁶.

Jak podaje Maria Dudzikowa „kompetencja jest zdolnością do czegoś, zależna zarówno od znajomości wchodzących w nią umiejętności, sprawności, jak i od przekonania o możliwości posługiwania się tą zdolnością. Zawsze jest czyjąś kompetencją, określonej osoby czy też grupy osób i posiada własny zakres treściowy. Jej nabywanie to proces, który przebiega w konkretnym układzie sytuacji socjalizacyjnych”⁴⁶⁷.

Maria Czerepaniak – Walczak kompetencję podmiotu definiuje jako „szczególną właściwość, wyrażającą się w demonstrowaniu na wyznaczonym przez społeczne standardy poziomie, umiejętności adekwatnego zachowania się, w świadomości potrzeby i konsekwencji takiego właśnie zachowania oraz w przyjmowaniu na siebie

⁴⁶⁴ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna ... op. cit.*, s. 292.

⁴⁶⁵ B. Grabowska, K. Kania, *Kompetencje międzykulturowe w świecie zróżnicowanego „my”*, w: *Od wielokulturowości miejsca do międzykulturowości relacji społecznych. Współczesne strategie kreowania przestrzeni życia jednostki*, red. J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, B. Boćwińska-Kiluk, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2014, s. 166.

⁴⁶⁶ Ibidem.

⁴⁶⁷ M. Dudzikowa, *Pomyśl siebie... Minieseje dla wychowawcy klasy*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 304.

odpowiedzialności za nie⁴⁶⁸. Powyższe ujęcie zakłada istnienie trzech fundamentalnych komponentów kompetencji:

- umiejętność właściwego zachowania się,
- przekonanie o potrzebie właściwego zachowania się oraz świadomość jego następstw,
- poczucie odpowiedzialności za podjęte decyzje, działania i skutki.

Wymienione powyżej komponenty cechuje spójny i komplementarny charakter⁴⁶⁹.

Rada Unii Europejskiej kompetencje definiuje jako: „połączenie wiedzy, umiejętności i postaw, przy czym:

- na wiedzę składają się fakty i liczby, pojęcia, idee i teorie, które są już ugruntowane i pomagają zrozumieć określoną dziedzinę lub zagadnienie;
- umiejętności definiuje się jako zdolność i możliwość realizacji procesów i korzystania z istniejącej wiedzy do osiągnięcia wyników;
- postawy opisują gotowość i skłonność do działania lub reagowania na idee, osoby lub sytuacje⁴⁷⁰.

Rada Unii Europejskiej wskazuje także na pewne „Kompetencje kluczowe”. Rozumie przez nie te z nich, „których wszyscy potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, zatrudnienia, włączenia społecznego, zrównoważonego stylu życia, udanego życia w pokojowych społeczeństwach, kierowania życiem w sposób prozdrowotny i aktywnego obywatelstwa. Rozwija się je w perspektywie uczenia się przez całe życie, począwszy od wczesnego dzieciństwa przez całe dorosłe życie, za pomocą uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego, we wszystkich kontekstach, w tym w rodzinie, szkole, miejscu pracy, sąsiedztwie i innych społecznościach. Wszystkie kompetencje kluczowe uważa się za jednakowo ważne; każda z nich przyczynia się do udanego życia w społeczeństwie. Kompetencje mogą być stosowane w wielu różnych kontekstach i rozmaitych kombinacjach. Ich zakresy się pokrywają i są ze sobą powiązane: aspekty niezbędne w jednej dziedzinie wspierają kompetencje w innej. Takie umiejętności jak krytyczne myślenie, rozwiązywanie problemów, praca zespołowa, umiejętności

⁴⁶⁸ M. Czerepaniak – Walczak, *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Wyd. Edytor, Toruń 1997, s. 89.

⁴⁶⁹ Ibidem, s. 89.

⁴⁷⁰ Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG) (2018/C 189/01).

komunikacyjne i negocjacyjne, umiejętności analityczne, kreatywność i umiejętności międzykulturowe są elementem wszystkich kompetencji kluczowych⁴⁷¹.

Jak podkreślono powyżej umiejętności międzykulturowe stanowią element wszystkich kompetencji kluczowych. Należy zauważyć, iż powyższe zalecenie Rady Unii Europejskiej z 2018 r. jest w tym zakresie nowatorskie. Poprzednie ujęcie kompetencji kluczowych (zalecenie z 2006 r.) podkreślało znaczenie kompetencji międzykulturowych, jednak ich zakres był pojmowany w sposób ograniczony, gdyż były elementem jedynie kompetencji społecznych i obywatelskich definiowanych jako: „kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym, szczególnie w społeczeństwach charakteryzujących się coraz większą różnorodnością, a także rozwiązywania konfliktów w razie potrzeby. Kompetencje obywatelskie przygotowują osoby do pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczuwanie się do aktywnego i demokratycznego uczestnictwa”⁴⁷².

Obowiązujące aktualnie kompetencje kluczowe, których umiejętności międzykulturowe są elementem to:

- „kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje obywatelskie,
- kompetencje w zakresie przedsiębiorczości,
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej”⁴⁷³.

Wyróżnić należy znaczenie międzykulturowości w kontekście kompetencji w zakresie wielojęzyczności:

„Kompetencje te określają zdolność do prawidłowego i skutecznego korzystania z różnych języków w celu porozumiewania się. Jeśli chodzi o zakres umiejętności, pokrywa

⁴⁷¹ Ibidem.

⁴⁷² Ibidem – załącznik.

⁴⁷³ Ibidem – załącznik.

się on zasadniczo z umiejętnością rozumienia i tworzenia informacji: opiera się na zdolności rozumienia, wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) w odpowiednim zakresie kontekstów społecznych i kulturowych, w zależności od potrzeb lub pragnień danej osoby. Kompetencje językowe zawierają w sobie wymiar historyczny oraz kompetencje międzykulturowe. Opierają się na zdolności do, jak to określono w europejskim systemie opisu kształcenia językowego, pośredniczenia między różnymi językami i mediami. W razie potrzeby, mogą one obejmować utrzymywanie i dalsze rozwijanie kompetencji w zakresie języka ojczystego, jak również opanowanie języka(-ków) urzędowego(-ych) danego kraju. Niezbędna wiedza, umiejętności i postawy powiązane z tymi kompetencjami Kompetencje te, wymagają znajomości słownictwa i gramatyki funkcjonalnej różnych języków oraz świadomości głównych rodzajów interakcji słownej i rejestrów języka. Istotna jest również znajomość konwencji społecznych oraz aspektu kulturowego i zmienności języków. Zasadniczymi umiejętnościami w zakresie tej kompetencji są zdolność rozumienia komunikatów mówionych, podejmowania, podtrzymywania i kończenia rozmowy oraz czytania, rozumienia i tworzenia tekstów, z różnym poziomem biegłości w poszczególnych językach, odpowiednio do potrzeb danej osoby. Niezbędna jest zdolność do właściwego wykorzystywania narzędzi oraz do uczenia się języków w sposób formalny, poza formalny i nieformalny przez całe życie. Pozytywna postawa obejmuje docenianie różnorodności kulturowej, a także zainteresowanie różnymi językami i komunikacją międzykulturową oraz ciekawość ich. Mieści się w tym również poszanowanie indywidualnego profilu językowego każdej osoby, w tym szacunek zarówno dla języka ojczystego osób należących do mniejszości lub pochodzących ze środowisk migracyjnych, jak i docenianie języków urzędowych danego kraju jako wspólnych ram interakcji⁴⁷⁴.

Poza tym kompetencje międzykulturowe wydają się mieć znaczenie w odniesieniu do kompetencji obywatelskich. W myśl omawianego uregulowania są one „zdolnością działania jako odpowiedzialni obywatele oraz pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim i społecznym, w oparciu o rozumienie pojęć i struktur społecznych, gospodarczych, prawnych i politycznych, a także wydarzeń globalnych i zrównoważonego rozwoju. Niezbędna wiedza, umiejętności i postawy powiązane z tymi kompetencjami Kompetencje obywatelskie opierają się na znajomości podstawowych pojęć i zjawisk dotyczących osób, grup, organizacji zawodowych, społeczeństwa, gospodarki i kultury. Obejmuje to rozumienie wspólnych

⁴⁷⁴ Ibidem – załącznik.

europejskich wartości, wyrażonych w art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej oraz w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej. Kompetencje te obejmują również znajomość spraw współczesnych, jak i krytyczne rozumienie głównych wydarzeń w historii narodowej, europejskiej i światowej. Ponadto mieszczą w sobie świadomość celów, wartości i polityk, jakimi kierują się ruchy społeczne i polityczne, a także zrównoważonych systemów, w szczególności świadomość zmian klimatu i zmian demograficznych w wymiarze globalnym i ich przyczyn. Niezbędna jest znajomość integracji europejskiej, jak również świadomość różnorodności i tożsamości kulturowych w Europie i na świecie. Obejmuje to rozumienie wielokulturowych i społeczno-ekonomicznych wymiarów społeczeństw europejskich, a także wkładu narodowej tożsamości kulturowej w tożsamość europejską. Umiejętności składające się na kompetencje obywatelskie odnoszą się do zdolności skutecznego angażowania się, wraz z innymi ludźmi, na rzecz wspólnego lub publicznego interesu, w tym na rzecz zrównoważonego rozwoju społeczeństwa. Obejmuje to krytyczne myślenie i całościowe rozwiązywanie problemów, a także umiejętność formułowania argumentów oraz konstruktywnego uczestnictwa w działaniach społeczności i w procesach podejmowania decyzji na wszystkich szczeblach, od lokalnego i krajowego, po europejski i międzynarodowy. Obejmuje to również zdolność do dostępu do tradycyjnych i nowych form mediów, do ich krytycznego rozumienia i interakcji z nimi, a także znajomość roli i funkcji mediów w demokratycznych społeczeństwach. Fundamentem odpowiedzialnej i konstruktywnej postawy jest poszanowanie praw człowieka jako podstawy demokracji. Konstruktywne uczestnictwo obejmuje gotowość do udziału w demokratycznym procesie decyzyjnym na wszystkich szczeblach oraz w działalności obywatelskiej. Obejmuje ono popieranie różnorodności społecznej i kulturowej, równouprawnienia płci oraz spójności społecznej, zrównoważonego stylu życia, promowanie kultury pokoju i braku przemocy, gotowość do poszanowania prywatności innych osób oraz przyjmowania odpowiedzialności za środowisko. Zainteresowanie wydarzeniami politycznymi i społeczno-gospodarczymi, naukami humanistycznymi i komunikacją międzykulturową są niezbędne w celu przygotowania się do tego, by przewyciężyć uprzedzenia i osiągać kompromisy tam, gdzie to potrzebne, oraz zapewnić sprawiedliwość społeczną i uczciwość⁴⁷⁵.

Aspekt kompetencji międzykulturowych jest przywoływany w rozważaniach nad międzykulturowym zarządzaniem, komunikacją oraz edukacją⁴⁷⁶.

⁴⁷⁵ Ibidem – załącznik.

⁴⁷⁶ M. Korczyński, *Kompetencje międzykulturowe polskich emigrantów zarobkowych w Anglii*, „Lubelski rocznik pedagogiczny” 2017, T. XXXVI, z. 3,7, s. 152.

Przed przedstawieniem definicji kompetencji międzykulturowych warto jeszcze przedstawić termin kompetencji kulturowych, bez których osoba nie będzie w stanie osiągnąć poziomu, którym jest dysponowanie międzykulturową perspektywą pojmowania świata. Kompetencje kulturowe są pierwotne wobec kompetencji międzykulturowych. Kompetencje kulturowe to „zdolność swobodnego i satysfakcjonującego funkcjonowania w kulturze zgodnie przyjętymi normami i wzorami. Umożliwiają one pełnowymiarowe uczestnictwo w kulturze. Osoba kompetentna kulturowo swobodnie „porusza się” we własnej kulturze, ma świadomość różnic pomiędzy kulturami i w związku z tym uświadamia sobie własne przekonania odnoszące się do nich oraz reakcje na odmienność w sytuacji kontaktu kulturowego. Bycie kompetentnym kulturowo to także zdolność do efektywnego działania w innych środowiskach kulturowych”⁴⁷⁷.

Jerzy Nikitorowicz podaje, iż kompetencja międzykulturowa to „zdolność do przyjęcia postawy relatywizmu kulturowego w kontaktach z przedstawicielami innych kultur. Towarzyszy jej umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej”⁴⁷⁸.

Jurgen Bolten (2006), określając kompetencje międzykulturowe jako „zdolność dostrzegania różnic kulturowych oraz umiejętność wykorzystania posiadanych przez jednostkę kompetencji personalnych, społecznych, zawodowych i strategicznych”⁴⁷⁹.

Kompetencja międzykulturowa, jak określono w Europejskim Systemem Opisu Kształcenia Językowego, dotyczy kompetencji podmiotu i zawiera takie czynniki jak:

- *Savoir-être* — pozbycie się postaw etnocentrycznych, zainteresowanie nowymi doświadczeniami i kulturami, umiejętność relatywizacji własnego kulturowego punktu widzenia.
- *Savoir-apprendre* - umiejętność analizowania nieznanych wcześniej zjawisk kulturowych oraz umiejętność efektywnego uczenia się na podstawie bezpośredniej obserwacji i uczestnictwa w zdarzeniach komunikacyjnych, a także wyraźnie zaznaczona umiejętność korzystania z nowych technologii.
- *Savoir* - wiedzę socjokulturową, czyli znajomość warunków życia codziennego, stosunków międzyludzkich, systemów wartości, konwencji społecznych,

⁴⁷⁷ A. Suchocka, *Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2016, nr 4, s. 124.

⁴⁷⁸ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna ... op. cit.*, s. 508.

⁴⁷⁹ M. Korczyński, *Kompetencje międzykulturowe...*, op. cit., s. 152.

zachowań religijnych, uroczystości publicznych itp. Wrażliwość interkulturowa to także świadomość sposobu postrzegania jednej kultury z perspektywy drugiej.

- *Savoir-faire* - umiejętność zachowania się w sytuacji pośrednika kulturowego, dokonywania i użycia właściwych strategii komunikacyjnych w kontakcie z osobami innych kultur, radzenie sobie z interkulturowymi nieporozumieniami i sytuacjami konfliktowymi, a także przezwyciężanie stereotypów⁴⁸⁰.

Piotr Sztompka wskazuje podaje natomiast, iż kompetencje międzykulturowe to „znajomość i umiejętność stosowania różnych wzorów życia i reguł kulturowych”⁴⁸¹.

Sławomir Magała definiuje je jako plecak lub zestaw „narzędzi, który samodzielnie kompletują wszyscy uczący się ludzie, jeśli w jednym miejscu muszą radzić sobie z różnymi oprogramowaniami kulturowymi (na przykład w wielokulturowym miejscu pracy). Uczą się, ponieważ muszą poruszać się pośród różnych kultur i subkultur”⁴⁸².

W poniższej tabeli zamieszczono wyróżnione przez Mariusza Korczyńskiego węzłowe kompetencje międzykulturowe i ich składniki:

⁴⁸⁰ E. Gajek, *Komunikacja językowa i międzykulturowa uczniów w projektach eTwinning*, [online], <http://jows.pl/content/komunikacja-j%C4%99zykowa-i-mi%C4%99dzykulturowa-uczni%C3%B3w-w-projektach-etwinning> [dostęp 22.10.2016].

⁴⁸¹ M. Korczyński, *Kompetencje międzykulturowe...*, op. cit., s. 152.

⁴⁸² S. Magała, *Kompetencje międzykulturowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 40.

Tabela 4.4. Wzłowe kompetencje międzykulturowe i ich składniki według Mariusza Korczyńskiego⁴⁸³

Wzłowe kompetencje międzykulturowe	wskaźniki
Kompetencje komunikowania się	Znajomość języków obcych Kompetencje komunikacyjne Dowcip Efektywność komunikacji Uśmiechanie Uważne słuchanie
Inteligencja emocjonalna	Elastyczność interpersonalna Radzenie sobie z uczuciami Adaptacja i elastyczność zachowań Empatia
Rozumienie zachowań innych kulturowo partnerów	Zdolność do zrozumienia innych Interakcja kulturowa Współpraca, uczestnictwo w kulturze Otwartość na nowe informacje
Otwartość na odmiennosc	Pozytywne nastawienie Otwartość na innych Tolerancja Uprzejmość/towarzystwość
Umiejętność rozwiązywania konfliktów	Zarządzania interakcją Możliwość dostosowania do różnych kultur Umiejętność radzenia sobie ze stresem Zasady grzeczności
Umiejętność radzenia sobie w niepewnych sytuacjach	Umiejętność nawiązywania relacji interpersonalnych Świadomość siebie i innych kultur Zaangażowanie

Jak podkreśla Anna Chańko kompetencjami międzykulturowymi są: umiejętność porozumiewania się w obcych językach, zrozumienie dla zachowania osób odmiennych kulturowo, szczególnie w zakresie rozumienia kodów językowych i kulturowych. Istotnym elementem jest także wgląd we własną kulturę, historię i tradycję oraz jego oddziaływanie na komunikację społeczną⁴⁸⁴.

W kontekście pracy profilaktyczno-resocjalizacyjnej można wyróżnić trzy podstawowe poziomy kompetencji międzykulturowych, tj.:

- *etnocentryczny*, cechujący się skupieniem na kulturze, z której dany człowiek pochodzi, niską tolerancją odmienności kulturowych oraz niewielką kompetencją pracy profilaktyczno-resocjalizacyjnej;
- *etnorelatyny*; występuje w przypadku „wyjścia poza własną kulturę pochodzenia, uwzględnienia różnicy kulturowej oraz możliwości konstruowania i realizowania działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych”;

⁴⁸³ M. Korczyński, *Kompetencje międzykulturowe...*, op. cit., s. 154.

⁴⁸⁴ A. Chańko, *Kształcenie kompetencji ..* op. cit., s. 175.

- *harmoniczny*, dzięki poszukiwaniu tego co znajduje się pomiędzy kulturami osoba potrafi rozwiązać konflikty międzykulturowe tworząc nowy byt transkulturowy⁴⁸⁵.

Geerte Hofstede nadaje szczególnego znaczenie wymiarom kultur narodowych, wśród których można wyróżnić:

- wysoki i niski dystans do władzy,
- kolektywizm i indywidualizm,
- kobiecość i męskość,
- unikanie niepewności oraz
- orientację długoterminową i krótkoterminową⁴⁸⁶.

W poniższej tabeli zaprezentowano charakterystykę poszczególnych wymiarów kultur narodowych w koncepcji holenderskiego badacza.

Tabela 4.5. Wymiary kultur narodowych w koncepcji Geerta Hofstede⁴⁸⁷

wymiar kultury	opis
dystans do władzy	Skupia się na oczekiwaniach oraz poziomie społecznej akceptacji nierówności w rozkładzie władzy. W sytuacji, gdy dystans do władzy określany jest jako „mały”, gdy mają miejsce niewielkie nierówności społeczne lub dążenie do ich zmniejszenia, dążenie do decentralizacji, gdy dystans do władzy uznawany za „duży”, w społeczeństwie występują nierówności społeczne, centralizacja, hierarchizacja.
Kolektywizm i indywidualizm	Kolektywizm odnosi się do akcentowania znaczenia relacji międzyludzkich, postrzeganie jednostki przez pryzmat przynależności pokoleniowej lub funkcjonalnej do określonej grupy, pojmowanie „ja” w kontekście „my”; indywidualizm na pierwszym miejscu stawia cel, a nie relacje międzyludzkie, źródłem identyfikacji jest „ja”, a nie odniesienie do szerszej grupy.
Kobiecość i męskość	Spółeczeństwa kobiece akcentują altruizm odnoszący się do troski o innych oraz zapewnienie im ochrony; koncentrują się na przyjaznych relacjach międzyludzkich; rozwiązywanie konfliktów w drodze negocjacji, dążenie do porozumienia, odrzucenie agresji; społeczeństwa męskie koncentrują się na sukcesach materialnych; znaczący podział na role społeczne (mężczyzna – siła, kobieta – delikatność); konflikty rozwiązywane siłą, akcentowana rola dóbr materialnych.
unikanie niepewności	W społeczeństwach o „niskim” poziomie unikania niepewności nie istnieją prawa i zasady, lub są nieprzestrzegane i konieczna jest ich zmiana; pozytywny stosunek obywateli do władzy i urzędników do polityki; społeczeństwa tolerancyjne, przekonania zdroworozsądkowe; w społeczeństwach o „wysokim” poziomie unikania niepewności występuje szczegółowe prawo i zasady, tłumienie protestów obywatelskich, stosunek obywateli do władz negatywny, konserwatyzm, ekstremizm, nierzadko występuje fundamentalizm, nietolerancja.
orientacja krótko i długo - terminowa	Orientacja krótkoterminowa – w społeczeństwach dominuje szacunek dla tradycji oraz społecznych zobowiązań; chęć dorównania innym. Orientacja długoterminowa – w społeczeństwach pojawia się adaptacja tradycji do zmiennych uwarunkowań; podporządkowanie celom, dążenie do respektowania praw i określonych wymogów, cierpliwość w oczekiwaniu na efekty.

⁴⁸⁵ J. Bylica, *Kompetencje międzykulturowe w pracy profilaktyczno-resocjalizacyjnej*, w: *Diagnostyka i metodyka psychopedagogiczna w warunkach wielokulturowości*, red. T. Bajkowski, K. Sawicki, U. Namiotko, Wyd. Znak, Białystok 2014, s. 132-142.

⁴⁸⁶ G. Hofstede, G. J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 63-241.

⁴⁸⁷ Ibidem, s. 63-240.

Podkreślenia wyrażenie „wymiar kultury”. O ile poszczególnym elementom składającym się na kulturę niezwykle trudne wydaje się nadanie wartości, tzn. określenie ich poziomu istotności, o tyle atrybutywne wskazanie zakresu rozciągającego się między skrajnymi wartościami, jak w przypadku badań prowadzonych z zastosowaniem koncepcji G. Hofstede, z wykorzystaniem parametrów liczbowych umożliwia zdobycia przydatnej wiedzy z zakresu kształtowania międzykulturowych relacji w środowisku pracy, biznesu, a także potencjalnego przystosowania do życia w nowej, kulturowo odmiennej, społeczności. Wymiary kultur narodowych są użyteczne w badaniach międzykulturowych dając możliwość scharakteryzowania i skategoryzowania różnic występujących pomiędzy kulturami, a paradoksalnie, uświadomienie sobie tego faktu przyczynić się może do minimalizacji ryzyka powstania napięć społecznych oraz generowania stereotypów i uprzedzeń. Kultura postrzegana jest jako swoiste „oprogramowanie” człowieka, w którym najważniejszą rolę odgrywa przekaz informacji skorelowany z poznaniem i rozumieniem kodów kulturowych wykorzystywanych w danym społeczeństwie, co odnosi się wprost do omówionej wyżej koncepcji G. Hofstede.

Badania Geerta Hofstedeego stały się niezwykle istotne dla rozwoju wiedzy w temacie różnic międzykulturowych. Hofstede objął badaniami pracowników korporacji IBM, posiadającej oddziały i filie na całym świecie. Pierwotne badanie zrealizowano na próbie wywodzącej się z czterdziestu krajów. W kolejnym badaniu wzięli udział pracownicy z dziesięciu państw. W sumie badaniami objęto ponad 116000 osób. Kwestionariusz zawierał około 160 pozycji, z których 63 dotyczyły wartości związanych z pracą. Wśród pytań w kwestionariuszu można wyróżnić pięć obszarów, do których należą: zadowolenie, spostrzeganie, osobiste cele i przekonania, oraz dane demograficzne.

Dzięki przeprowadzonym badaniom Hofstede mógł wskazać wartości wskaźników czterech wymiarów kultur narodowych dla krajów, w których realizowano badanie. Ostatni, wymiar – orientacja długoterminowa i krótkoterminowa, określono w kolejnych badaniach.)⁴⁸⁸.

W tabeli 4.6. zamieszczono po 10 krajów, których pracownicy uzyskali najwyższe i najniższe wartości w badaniach Hofstedeego.

⁴⁸⁸ D. Subocz, *Geert Hofstede – praktyczne zastosowanie wymiarów kultur narodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2012, vol. XXV, 1–2 sectio J, Pracownia Psychologiczna w Szczecinie, s. 44.

Tabela 4.6. Wymiary kultur narodowych wyniki badań Geerta Hofstede⁴⁸⁹

wymiar kultury	państwa o największych wartościach wskaźnika	państwa o najmniejszych wartościach wskaźnika
dystans do władzy (wskaźnik PDI)	Malezja (104), Gwatemala (95), Panama (95), Filipiny (94), Meksyk (81), Wenezuela (81), kraje arabskie – region (80), Ekwador (78), Indonezja (78), Indie (77).	Austria (11), Izrael (PDI: 13), Dania (18), Nowa Zelandia (22), Irlandia (28), Szwecja (31), Norwegia (31), Finlandia (33), Szwajcaria (34) i Wielka Brytania (35).
Kolektywizm i indywidualizm (wskaźnik IDV)	Stany Zjednoczone (91), Australia (90), Wielka Brytania (89), Kanada (80), Holandia (80), Nowa Zelandia (79), Włochy (76), Belgia (75), Dania (74), Szwecja (71).	Kraje kolektywistyczne: Gwatemala (6), Ekwador (8), Panama (11), Wenezuela (12), Kolumbia (13), Indonezja (14), Pakistan (14), Kostaryka (15), Peru (16), Tajwan (17).
Kobiecość i męskość (wskaźnik MAS)	Kultury męskie: Japonia (95), Austria (79), Wenezuela (73), Włochy (70), Szwajcaria (70), Meksyk (69), Irlandia (68), Jamajka (68), Wielka Brytania (66), RFN (66).	Kultury kobiece: Szwecja (5), Norwegia (8), Holandia (14), Dania (16), Kostaryka (21), Jugosławia (21), Finlandia (26), Chile (28), Portugalia (31), i Tajlandia (34)
unikanie niepewności (wskaźnik UAI)	Grecja (112), Portugalia (104), Gwatemala (101), Urugwaj (100), Belgia (94), Salwador (94), Japonia (92), Jugosławia (88), Peru (87), Francja (86)	Singapur (8), Jamajka (13), Dania (23), Szwecja (29), Hongkong (29), Irlandia (35), Wielka Brytania (35), Malezja (36), Indie (40), Filipiny (44)
orientacja krótkoterminowa i długoterminowa (wskaźnik LTO)	Chiny (118), Hongkong (96), Tajwan (87), Japonia (80), Korea Południowa (75), Brazylia (65), Indie (61), Tajlandia (56), Singapur (48), Holandia (44)	Pakistan (0), Nigeria (16), Filipiny (19), Kanada (23), Zimbabwe (25), Wielka Brytania (L25), Stany Zjednoczone (29), Nowa Zelandia (30), Australia (31) i RFN (31)

Z punktu widzenia polskich kuratorów sądowych istotne są wymiary kultury w Europie, co zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 4.7. Charakterystyka kulturowa Europy⁴⁹⁰

cecha	Unia Europejska	Europa postkomunistyczna
Zróżnicowanie językowe	Bardzo duże (12 oficjalnych języków, przy braku znajomości języka uniwersalnego)	Średnie (języki słowiańskie z wyjątkiem Węgier i Rumunii)
Indywidualizm/Kolektywizm	Indywidualizm	Kolektywizm
Dystans władzy	Słaby: północna część Silny: część południowa	silny
Męskość / Żeńskość	Dominująca żeńskość	-
Unikanie niepewności	Silne: germańskie kraje katolickie Słabe: W. Brytania i kraje nordyckie	silne
Dominujący typ organizacji	Piramida	Ruiny systemu centralnego planowania

W kolejnej tabeli przedstawiono szczegółowo poszczególne kraje Europy.

⁴⁸⁹ D. Subocz, *Geert Hofstede...*, op. cit., s. 44.

⁴⁹⁰ J. Mikułowski – Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Wyd. Universitas, Kraków 2012, s. 78, por. K. Sitaram i R. T. Codgell, *Foundations of Intercultural Communication*, Ch.E. Merrill Publ. Co., Columbus 1976, s. 426.

Tabela 4.8. Wymiary kultury narodów europejskich⁴⁹¹

ranga				
1.	Ukraina	Wielka Brytania	Albania	Grecja
2.	Rosja	Holandia	Austria	Portugalia
3.	Rumunia	Włochy	Węgry	Serbia
4.	Albania	Belgia	Polska	Belgia
5.	Serbia	Dania	Włochy	Słowenia
6.	Bułgaria	Szwecja	Szwajcaria	Francja
7.	Chorwacja	Francja	Irlandia	Hiszpania
8.	Słowenia	Łotwa	Wielka Brytania	Turcja
9.	Francja	Irlandia	Niemcy	Węgry
10.	Turcja	Norwegia	Grecja	Bułgaria
11.	Belgia	Szwajcaria	Łotwa	Chorwacja
12.	Portugalia	Niemcy	Belgia	Rosja
13.	Grecja	Finlandia	Bułgaria	Ukraina
14.	Hiszpania	Polska	Turcja	Rumunia
15.	Polska	Czechy	Chorwacja	Włochy
16.	Włochy	Węgry	Rosja	Albania
17.	Czechy	Austria	Ukraina	Austria
18.	Łotwa	Hiszpania	Rumunia	Niemcy
19.	Holandia	Rosja	Czechy	Czechy
20.	Wielka Brytania	Ukraina	Serbia	Finlandia
21.	Niemcy	Turcja	Francja	Szwajcaria
22.	Szwajcaria	Chorwacja	Hiszpania	Łotwa
23.	Finlandia	Grecja	Portugalia	Holandia
24.	Norwegia	Portugalia	Finlandia	Polska
25.	Szwecja	Słowenia	Słowenia	Norwegia
26.	Irlandia	Serbia	Dania	Wielka Brytania
27.	Węgry	Bułgaria	Holandia	Irlandia
28.	Dania	Albania	Norwegia	Szwecja
29.	Austria	Rumunia	Szwecja	Dania
	Mały dystans władzy	Kolektywizm	żeńskość	Słabe unikanie niepewności

W Europie istnieją dwa najmocniejsze podziały. Pierwszy, geograficzny: Północ – Południe, oraz drugi – religijny: prawosławie, protestantyzm i katolicyzm. Z pierwszego z nich wynika, iż mieszkańcy europejskiej Północy są: „raczej indywidualistyczni, odczuwają mały dystans władzy, reprezentują społeczeństwo żeńskie, łatwo dają sobie radę z niepewnością”, zaś mieszkańcy europejskiego Południa: „liczą się z władzą, są kolektywistyczni, nie ma wśród nich jednolitego wzorca męskości ani żeńskości, unikają niepewności”. Ponadto społeczeństwa zamieszkujące kraje o przewadze terenów górskich są często kolektywistyczni,

⁴⁹¹ J. Mikułowski – Pomorski, *Jak narody...*, op. cit., s. 78, por. K. Sitaram i R. T. Codgell, *Foundations...*, op. cit., s. 435-436.

tworzą społeczeństwa męskie, unikają niepewności. Natomiast społeczność państw posiadających rozwiniętą linię brzegową morza „odczuwają mały dystans władzy”⁴⁹².

Z drugiego podziału – religijnego wysunięto następujące wnioski:

- prawosławni silniej odczuwają dystans władzy niż Europa katolicka;
- katolicy są ogólnie rzecz biorąc bardziej posłuszni władzy niż protestanci;
- indywidualizm jest silny u protestancką, niemniej prawosławni są bardziej indywidualistyczni niż katolicy,
- kolektywizm jest najmocniejszy w państwach prawosławnych,
- w katolickich państwach dominuje męskość,
- żeńskość cechuje państwa protestanckie,
- w państwach katolickich jest najsilniejsza obawa przed niepewnością,
- najlepiej radzą sobie z niepewnością protestanci⁴⁹³.

Wiedza na temat wartości poszczególnych wymiarów kultur narodowych może być użyteczna w działaniach praktycznych, m.in. w takich sytuacjach jak negocjacje międzynarodowe, planowanie podjęcia pracy w obcej kulturze, przygotowanie się do pracy w odmiennym kulturowo kraju (normy kulturowe i standardy pracy), zarządzania ludźmi, przygotowania przyszłych emigrantów do osiedlenia się na terenie obcego państwa, funkcjonowania małżeństw międzykulturowych, przygotowania studentów do stylu nauczania w wybranym kraju.

W zakresie *negocjacji międzynarodowych*:

- społeczeństwa indywidualistyczne – brak zainteresowania rezultatem drugiej strony, kolektywistyczne: dążenie do trwałych kontaktów i powolny przebieg negocjacji;
- duży dystans do władzy – częstsze poszukiwanie aprobaty przełożonych, co powoduje spowolnienie negocjacji;
- negocjacje pomiędzy kulturami męskimi – duża rywalizacja;
- negocjacje pomiędzy kulturami kobiecymi – zdradzanie empatii, poszukiwanie kompromisu;

⁴⁹² Ibidem, s. 438.

⁴⁹³ Ibidem, s. 437.

- społeczeństwa silnie unikające niepewności – dążą do stworzenia reguł i procedur,
w sytuacjach nieprecyzyjnych przyjmą charakter o niskim poziomie swobody;
- społeczeństwa słabo unikające niepewności osiągają lepsze wyniki w przypadkach
o niejasnych i zmiennych regułach;

W zakresie *planowania zatrudnienia w państwie odmiennym kulturowo* - rozmowa kwalifikacyjna:

- kobiecość i męskość – przykładowo (jak tłumaczy Hofstede⁴⁹⁴), Amerykanie (MAS – 15 pozycja) i Holendrzy (MAS – 51 pozycja) w różny sposób będą przedstawiać swój zawodowy dorobek. Pierwsi zaprezentują się w szczegółach i superlatywach, w sposób asertywny z deklaracją rzeczy niemożliwych do wywiązania się. Drudzy, w trosce o swą wiarygodność, niczego nie obiecują jeżeli nie mają pewności że mogą to zrealizować oraz nie przechwalają się. Prowadzący rekrutację pochodzenia amerykańskiego oceni Holendra jako mało kompetentnego. Amerykanin na rozmowie z Holenderskim pracodawcą może być odebrany jako zarozumiały. Przyczyny należy doszukiwać się w znacznych różnicach w wymiarze kobiecość – męskość.

W zakresie *przygotowanie się do pracy w odmiennym kulturowo kraju* (normy kulturowe i standardy pracy):

- w społeczeństwach mało zdystansowanych do władzy: różnice pomiędzy płacami na stanowiskach wysokich i niskich są mniejsze niż w społeczeństwa o dużym dystansie do władzy, mały dystans do władzy implikuje żądanie pracowników konsultowania się z przełożonymi w procesie podejmowania decyzji, natomiast duży dystans sprzyja potrzebie otrzymywania instrukcji od przełożonych.

- w społeczeństwach kolektywnych relacje zachodzące pomiędzy przełożonym a podwładnym pojmowane są w kategoriach moralnych i przyjmują więzy rodzinne. Podjęcie pracy o awans uwarunkowane są przynależnością grupową pracowników. Odwrotnie jest w społeczeństwach indywidualnych, gdzie relacja pracodawca – pracownik jest źródłem korzyści dla obu stron. Natomiast otrzymanie pracy i awans zawodowy uzależnione są od norm prawnych oraz umiejętności i wyników.

- w krajach o wysokim wskaźniku kobiecości praca zapewnia przeżycie, natomiast najistotniejsze są równość, solidarność jak również jakość procesu wykonywania pracy.

⁴⁹⁴ G. Hofstede, G. J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje...*, op. cit., s. 63-241.

W państwach o nachyleniu męskim żyje się po to, aby pracować, zaś najważniejsze są: sprawiedliwość, rywalizacja na przestrzeni zawodowej oraz osiągnięcia⁴⁹⁵. Dążenie do samorealizacji, niezależności i przywództwa jest domeną kierowniczych stanowisk w krajach o wysokim wskaźniku męskości, w przeciwieństwie do krajów o niskim wskaźniku męskości, w których aspekt ten nie budzi takiego zainteresowania⁴⁹⁶.

W zakresie zarządzania ludźmi:

- państwa mocno zorientowane indywidualistycznej w mniejszym stopniu sprzyjają działaniom grupowym niż kraje należące do kultury kolektywistycznej. Jak potwierdzają badania Price i Crabo. Poddanie ich badaniu chińscy studenci przejawiali tzw. „gorliwość społeczną”. Chińscy studenci wkładali więcej starań w grupowe wykonanie zadania niż Amerykanie. Przyczyną jest dominująca rola wartości dotyczących dobra grupy w społeczeństwach o nastawieniu kolektywistycznym. Kultury indywidualistyczne sprzyjają w mniejszym stopniu aktywnością grupowym oraz współzależności interpersonalnej.

- wysoki indywidualizm sprzyja organizacji pracy w której wykonywana będzie ona przez pracowników samodzielnie. Wobec powyższego potencjalny chiński menedżer osiągnie sukces w przypadku indywidualnej organizacji amerykańskich pracowników. Kierując się rezultatami, powinni uzależniać od nich wynagrodzenie, co będzie stanowiło czynnik motywujący. Taki system motywacyjny nie sprawdzi się w odniesieniu do społeczeństw kolektywistycznych.

W zakresie przygotowania przyszłych emigrantów do osiedlenia się na terenie obcego państwa (*standardy nowego społeczeństwa*).

W zakresie adopcji dziecka:

- mały dystans do władzy powoduje iż komunikacja pomiędzy dzieckiem i rodzicami opiera się na partnerstwie, w przeciwieństwie do społeczeństw o dużym dystansie do władzy, gdzie oczekuje się od dzieci posłuszeństwa i szacunku⁴⁹⁷.

- dzieci pochodzące z krajów bardziej kolektywnych były uczone rozumowania w kategoriach „my”, zaś w społeczeństwach indywidualnych – w kategoriach „ja”⁴⁹⁸.

- dzieci, funkcjonujące w rodzinach zastępczych, uprzednio wychowywane w społeczeństwach kobiecych, mogą być przyzwyczajone, że sprawy bytowe i duchowe były

⁴⁹⁵ Ibidem, s. 63-241.

⁴⁹⁶ D. L. Best, J. E. Williams, *Perspektywa międzykulturowa*, w: *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice*, red. B. Wojciszke, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 118–145.

⁴⁹⁷ D. Subocz, *Geert Hofstede...*, op. cit., s. 46-51.

⁴⁹⁸ G. Hofstede, G. J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje...*, op. cit., s. 63-241.

realizowane zarówno przez ojca, jak i matkę. Natomiast dzieci w społeczeństwach męskich znają podział na role. Standardowa matka jest czuła i troszczy się o relacje interpersonalne. Ojciec przyjmuje postawę walczącą, zarabia pieniądze i dba o dobra materialne⁴⁹⁹.

W zakresie *funkcjonowania małżeństw międzykulturowych*:

- „Międzynarodowe małżeństwa mieszane” to jak wskazuje Małgorzata Jodłowska takie małżeństwa, w których partnerzy charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem kulturowym lub religijnym⁵⁰⁰. Jednocześnie autorka podkreśla, iż edukacja z zakresu kultury partnera może pozytywnie wpływać na:

- komunikację,
- zrozumienie wartości,
- zrozumienie obyczajów i
- zrozumienie interesów przyszłego męża bądź żony.

W takim małżeństwie dochodzi do „zderzenia kultur”. W istocie dochodzi do zderzenia owych *wartości, obyczajów i interesów* dwojga ludzi będących wywodzących się z dwóch odmiennych kultur. Akta spraw rozwodowych wskazują, jedną z głównych przyczyn rozpadu małżeństw międzykulturowych jest nieznanostwo kultury współmałżonka⁵⁰¹.

W zakresie *przygotowania studentów do stylu nauczania w wybranym kraju*:

- w państwach o małym dystansie do władzy wykładowcy oczekują od studentów inicjatywy, sami są zaś są profesjonalistami przekazującymi studentom prawdy uniwersalne. W tym przypadku uczniowie pozostają z nauczycielem w relacji partnerskiej. W społecznościach o dużym dystansie do władzy, inicjatywa podczas zajęć akademickich leży po stronie wykładowcy, którzy są traktowani przez uczniów z odpowiednim szacunkiem.

- w społecznościach kolektywistycznych zadaniem edukacji jest nauczanie podopiecznym wykonywania czynności. W społecznościach indywidualistycznych zadaniem jest zdobycie umiejętności pozyskiwania wiedzy.

- w społeczeństwach kobiecych osoby słabsze są obdarzane sympatią, norma jest przeciętność (u studentów). Przyjazne traktowanie studentów przez kadrę uczelni jest

⁴⁹⁹ Ibidem.

⁵⁰⁰ M. Jodłowska, *Konflikty w międzykulturowych małżeństwach mieszanych*, w.: *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 215–228.

⁵⁰¹ Ibidem.

oceniane pozytywnie. W męskich społeczeństwach sympatią obdarowywani są silniejsi. Normą będzie zaś student perfekcyjny. Wykładowców ceni się natomiast za kompetencję.

- w społeczeństwach o słabym unikaniu niepewności poglądy naukowe nie stoją na przeszkodzie pozytywnej relacji – przyjaźni, co nie jest możliwe w społeczeństwach o silnym unikaniu niepewności – już nie⁵⁰².

W tym miejscu należy podkreślić, iż korzyści płynące z wiedzy na temat poszczególnych wymiarów kultur narodowych może być również użyteczna przez kuratorów sądowych sprawujących dozory nad osobami z obcych kultur. Wymienione przykłady mogą stać się bodźcem oraz równocześnie stanowić punkt wyjścia do analizy indywidualnego przypadku.

Użyteczna, *per analogiam* może być zarówno wiedza na temat kultury podopiecznego, jak i z zakresu wymiarów kultur narodowych. Edukacja z zakresu jego kultury może pozytywnie wpływać na: - komunikację, - zrozumienie wartości, zrozumienie obyczajów i - zrozumienie jego interesów (potrzeb). Tym samym edukacja na temat kultury państw z których pochodzą dozorowani winna służyć pozytywnemu przebiegowi procesu resocjalizacji.

Wspomnieć należy również o zależnościach dotyczących relacji nauczyciel – uczeń, pokrewnej do relacji dozorowany – kurator.

W takim przypadku w społecznościach o małym dystansie do władzy kuratorzy oczekiwaliby od dozorowanych inicjatywy własnej, sami są zaś pozostaliby odpowiedzialni za przekazywanie wiedzy na temat obowiązującego prawa, zasad życia społecznego. Taka relacja miałaby mieć wymiar bardziej partnerski, zapewne na tyle na ile jest to dopuszczalne. Istotne, iż w społecznościach o dużym dystansie do władzy, inicjatywa należała by do kuratora i to on wyznaczałby zadania do wykonania i oczekiwał traktowania swojej osoby z należnym szacunkiem.

Jürgen Bolten zakłada, iż tam, brak komunikacji uniemożliwia powstanie kultury⁵⁰³. Komunikacja, także międzykulturowa, dotyczy kompetencji językowych. Należy podkreślić, że język należy do kanonu najważniejszy oraz cechujących się największą trwałością elementów decydujących o kulturze oraz tożsamości kulturowej i narodowej⁵⁰⁴.

⁵⁰² G. Hofstede, G. J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje...*, op. cit., s. 63-241.

⁵⁰³ J. Bolten, *Intekulturowa kompetencja*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2006, s. 73.

⁵⁰⁴ R. Szul, *Język, naród, państwo. Języki jako zjawisko polityczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 99.

Komunikacja językowa jest zaczynem do powstawania sytuacji społecznych, więzi oraz scalania społeczności. Podstawową funkcję pełnią w niej kody językowe, czyli elementy wypowiedzi (zarówno pod względem semantycznym, jak i reguł łączenia), które w taki sam sposób pojmowane będą przez nadawcę i odbiorcę. „Znaczenie kodów językowych przypisywane jest szczególnie narodom lub grupom etnicznym”⁵⁰⁵. Mowa tutaj o wspólnocie komunikatywnej, która kody językowe zna i potrafi je rozszyfrować. Z punktu widzenia relacji pomiędzy kuratorem a podwładnym z obcej kultury znaczenia w odniesieniu do kompetencji językowych i społecznego wymiaru języka nabierają jego funkcje. Wobec powyższego pożądane jest podkreślenie wyodrębnionych przez Karla Bühlera funkcji języka⁵⁰⁶:

- *znaku* – dotycząca opisu stanu rzeczy i przedstawiania przedmiotów takimi, jakie są (z uwzględnieniem kodów językowych),
- *wyrażania siebie* – polega na ekspresji stanów psychicznych, emocjonalnych jednostek w społeczności, co wzmacnia poczucie zrozumienia w grupie,
- *apelacyjna* – ma na celu oddziaływanie na odbiorcę uwarunkowane werbalnymi komunikatami, warto podkreślić, że jest to komunikowanie bezpośrednie.

Poprzez język możliwe jest wyrażenie kultury. A. Kłoskowska zaznacza, że „refleksja werbalna towarzyszy działaniom kulturalnym wchodzącym w zakres kultury bytu i kultury społecznej (...)”⁵⁰⁷. Takie pojmowanie relacji języka i kultury powoduje, że może być on rozumiany jako uniwersalne narzędzie komunikowania. Warto jednak uwypuklić, o istocie języka jako takiego nie stanowią wyłącznie zachowania językowe, ale również: normy, zasady czy wzory wypracowane w określonych ramach społecznych. Stanowią one często cały kompleks komunikatów będących przejawem określonej kultury⁵⁰⁸.

Wobec powyższego to właśnie *kultura* uznawana jest za platformę kontaktu społecznego, która pomieszcza w sobie immanentny dialog konieczny do kształtowania więzi, co odnosi się nie tylko do konkretnej kultury, ale również do kształtowania relacji międzykulturowych⁵⁰⁹. Trudno zliczyć sytuacje, w których przejawia się współczesne komunikowanie międzykulturowe. Można wśród nich wymienić:

⁵⁰⁵ S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Wyd. UMCS, Lublin 2001, s. 115.

⁵⁰⁶ K. Bühler, *Teoria języka*, Wyd. Universitas, Kraków 2004.

⁵⁰⁷ A. Kłoskowska, *Socjologia...*, op. cit., s. 164.

⁵⁰⁸ M. Bugajski, *Język w komunikowaniu*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 417.

⁵⁰⁹ E. T. Hall, *Poza kulturą*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1984, s. 7.

- badania antropologiczne,
- gospodarkę globalną,
- organizacje ponadnarodowe,
- turystykę,
- migrację,
- uchodźstwo,
- wyjazdy do innych państw w poszukiwaniu pracy,
- dyplomacja,
- misje ewangelizacyjne,
- misje pokojowe,
- pomoc międzynarodowa,
- - inwazje wojskowe,
- wymiany studentów,
- muzea i działalność wystawiennicza,
- przekłady literatury,
- kultura masowa,
- oraz wszystkie przejawy wielokulturowości⁵¹⁰.

Niektóre cechy natury ludzkiej nie wymagają komunikowania. Ludzkie reakcje emocjonalne są czytelne. Mowa tutaj o spontanicznie wyrażanych wewnętrznych uczuciach. Jak podkreśla Marian Golka, że kultura mimo że nie wywiera istotnego wpływu na sposób przejawiania emocji (są więc czytelne dla każdego, jednak nie zawsze można odróżnić dwa z nich: strach i zdziwienie), może wpływać na to w których sytuacjach określoną emocje można ujawniać. Poszczególne aspekty życia społecznego zawierają zarówno podobieństwa, jak i różnice do innych kultur. Komunikowani ma wymiar międzykulturowy nie tylko w odniesieniu do osób pochodzących z innych państw. Ma również swoje odzwierciedlenie w porozumiewaniu się w ramach poszczególnych odmienności klas społecznych, zawodowych, generacyjnych oraz implikowanych płcią i osobowością⁵¹¹.

Szczególą rolę w komunikowaniu międzykulturowym stanowi *początek kontaktu*. Wówczas istotnym elementem są formy grzecznościowe (nie tylko powitanie i pożegnanie,

⁵¹⁰ M. Golka, *Imiona wielokulturowości*, Wyd. Muza, Warszawa 2010, s. 192.

⁵¹¹ Ibidem, s. 192-193.

ale również sposoby uznawania hierarchii i prestiżu, sposoby okazywania ról społecznych i wyrażanie ustosunkowania do nich). Te skomplikowane konstrukcje nierzadko nie są znane na początkowym etapie relacji międzykulturowej. Te początkowe formy kontaktu są mogą przesądzić o dalszej relacji. „Komunikowanie międzykulturowe może zaczynać się, ale też i kończyć – wtedy gdy przebiega niefortunnie lub pojawiają się zgrzyty wynikające z nieznamośći odmiennych form grzecznościowych – właśnie na tych wstępnych aktach”⁵¹².

Rezultatem komunikacji międzykulturowej może być m.in. poznanie innej kultury. Komunikowanie jest możliwe w przypadku wspólnej kompetencji kulturowej i jednocześnie ją kształtuje. Część kompetencji, które są nabywane dotyczy rozumienia przekazów symbolicznych, a w istocie znajomości ich kodów. Tak pojmowana kompetencja kulturowa tworzona jest przez kompetencje cząstkowe:

- „umiejętność tworzenia znaków (wypowiadania słów);
- umiejętność łączenia znaków w szersze struktury (zdania i większe wypowiedzi);
- umiejętności rozumienia, interpretowania znaków nadawanych przez innych,
- umiejętność używania i rozumienia odpowiednich znaków w odpowiednim kontekście komunikacyjnym,
- umiejętność porozumiewania się z innymi”⁵¹³.

Nie istnieje jednak uniwersalna kompetencja kulturowa/językowa. W każdym przypadku jest ograniczona do jednej lub niewielu kultur, a wręcz jednego ich okresu⁵¹⁴.

Należy odróżnić to pojęcie od kompetencji międzykulturowej. Na istnienie kompetencji do komunikowania międzykulturowego wskazywał Krzysztof Wielecki polegającej na posiadaniu określonych dyspozycji do takiego komunikowania (np. akceptacja ładu demokratyczno – liberalnego, otwarcie na świat itp.)⁵¹⁵.

Kompetencja międzykulturowa polega, „poza znajomością języków obcych – na umiejętnościach komunikacyjnych i gotowości do międzykulturowego uczenia się. Kompetencja międzykulturowa składa się z kilku kompetencji, w tym między innymi z kompetencji społecznej (empatii, tolerancji, dystansu wobec pełnionej roli, zdolności

⁵¹² Ibidem, s. 193.

⁵¹³ Ibidem, s. 194.

⁵¹⁴ Ibidem.

⁵¹⁵ K. Wielecki, *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej: problemy polityczne i edukacyjne*, w: *Komunikacja międzykulturowa – zbliżenia i impresje*, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka, Instytut Kultury, Warszawa, s. 115-116.

do przystosowania się i współpracy) oraz kompetencji indywidualnej (optymizmu, zdolności do samokrytyki, motywacji, a przede wszystkim otwartości, chęci poznawania innych kultur i zdolności do uczenia się”⁵¹⁶.

Marian Golka podkreśla, iż w obliczu rozwijającego się międzynarodowego rynku pracy, konieczne są międzykulturowe kompetencje zawodowe⁵¹⁷. Marian Golka przyjmuje również, iż komunikowanie międzykulturowe to swoisty przekład, ponieważ w akcie komunikowania dochodzi do jakiegoś „tłumaczenia” odrębnych kultur (a właściwie pewnych ich elementów) na własną, przy czym dokonuje się to u obu partnerów komunikowania, choć zapewne nie w pełni symetrycznie. Przekład ten jest po prostu swego rodzaju przyswojeniem, które dokonuje się przez adaptację obcych wytworów kulturowych i znaczeń własnych”⁵¹⁸.

Nieco inaczej przedstawia to pojęcie K. Sitaram i R. T. Codgell: „treścią komunikacji międzykulturowej jest porozumiewanie się ludzi różnych kultur, a sama jest aktem rozumienia i bycia rozumianym przez audytorium o innej kulturze”⁵¹⁹.

Krzysztof Hejwowski podkreśla, iż „znaczenie nie jest właściwością ludzkiego umysłu, a ten może swoiście wyobrazić sobie tłumaczoną treść. Przekład nie jest prostą operacją dekodowania, jest bowiem sposobem dostrzeżenia innej kultury”⁵²⁰.

Jedną z niezbędnych kompetencji koniecznych do komunikowania międzykulturowego jest kompetencja tłumaczeniowa, obejmująca:

- „sprawność komunikacyjną,
- wiedzę,
- umiejętność dopasowania do siebie różnych struktur kulturowych, różnych zachowań, różnych wytworów,
- wnikliwość w dążeniu do znalezienia sensu (czy w tym przypadku raczej konsensu),
- zdolność do dostrzeżenia i rozumienia niuansów znaczeń i zachowań oraz
- pewne predyspozycje i cechy charakteru, a w tym chęć działania w dobrej wierze oraz podejmowania wysiłku w celu zrozumienia innej kultury”⁵²¹.

⁵¹⁶ M. Golka, *Imiona wielokulturowości...*, op. cit., s. 195., por. A. Chutnik, *Szok...*, op. cit., s. 18.

⁵¹⁷ M. Golka, *Imiona wielokulturowości...*, op. cit., s. 195.

⁵¹⁸ Ibidem.

⁵¹⁹ J. Mikułowski – Pomorski, *op. cit.*, s. 26.

⁵²⁰ Ibidem, s. 196, por. K. Hejwowski, *Kognitywno – komunikacyjna teoria przekładu*, PWN, Warszawa 2006, s. 15.

⁵²¹ Ibidem, s. 196-197, por. K. Hejwowski, *Kognitywno...*, op. cit., s. 154.

Kompetencja tłumaczeniowa jest wynikiem uczenia się i treningu w kontakcie z innymi kulturami, jak również wytworami tych kultur, popartego predyspozycjami osobowościowymi, „efekt ciągłego wzajemnego reagowania na siebie i na partnera poprzez pryzmat interferujących kultur”⁵²².

Podkreślić należy, iż komunikowanie międzykulturowe wymaga pokonania licznych różnic wzajemnych różnorodnych cech kulturowych, co przysparza trudności. Różny może być poziom nasilenia w pokonywaniu tych różnic. Komunikowanie międzykulturowe może odbywać się na poziomie:

- fasady – spostrzegane są tylko zewnętrzne cechy odmiennej kultury – np. język;
- przedsiönka – rozumienie znaczeń niektórych przekazów, przy jednoczesnym dostrzeżeniu różnic religijnych, estetycznych i moralnych;
- korytarza – wszelkie lub najważniejsze różnice są czytelne oraz umiejętnie odnoszone do kultury własnej i odwrotnie;
- salonu – poznanie wszystkich niuansów obcej kultury i odnoszenie się do nich z „delikatnością”, uzyskując podobną reakcję ze strony partnera interakcji.

Nie jest możliwa jednak „absolutna przekładalność” oraz pełne zrozumienie międzykulturowe. „Zawsze pozostaje jakaś reszta, z jakiegoś powodu niezrozumiała. I co ważniejsze, owa „reszta” jest nieokreślona – zazwyczaj nie znamy bowiem jej rozmiarów ani treści”⁵²³.

Komunikowanie międzykulturowe jest utrudniane przez następujące czynniki:

- „odmienne ogólne pojęcia istnienia;
- odmienne logiki rozumowania;
- obiektywne różnice językowe;
- unikanie kontaktów z innymi (..);
- nieumiejętność wychodzenia ze swoistych mniejszych czy większych kolizji towarzyszących komunikowaniu (..);
- myślenie poprzez kalki, a w tym stereotypizacja (..);
- błędne interpretowanie wzorów, zachowań i wytworów obecnych w innej kulturze oraz znaczeń im przypisywanych;

⁵²² Ibidem, s. 197.

⁵²³ Ibidem, s. 207-208.

- błędne pozyskiwanie ekwiwalentów międzykulturowych (czyli zbyt jednoznacznych albo zbyt prostych analogii);
- cechy osobowości (arogancja, niezdolność do empatii, niechęć do podejmowania wysiłku potrzebnego do zrozumienia innego, ale też obecność lęków – tak przed obcymi, jak i tych wynikających z własnej niepoprawności oraz niezajomości kodów kulturowych);
- nieodpowiedni kontekst (animozje, poczucie zagrożenia, wrogość, nadmierny etnocentryzm, poczucie lęku);
- brak pragmatyki komunikacyjnej;
- niezajomość niuansów komunikacyjnych, które w nieprzewidywalny sposób mogą urosnąć do demonicznych rozmiarów i niekiedy zupełnie zniszczyć przebieg aktualnego komunikowania i uniemożliwić przyszłe;
- nieprzewidywalna zmiana cech partnerów komunikowania w wyniku samego tego procesu⁵²⁴.

Mając na uwadze powyższe rozważania, nie sposób pominąć koncepcję kultury dominującej Edwarda Shilsa. Badacz wprowadził termin „centrum kulturowego”, które kształtuje i wprowadza (nierzadko narzuca) określony system aksjologiczny. Ważne, że to „centrum kulturowe” wcale nie musi być odbierane przez jednostki i grupy społeczne pozytywnie, a kwestia społecznej legitymizacji jest drugorzędna⁵²⁵. Kultura dominująca, według E. Shilsa, jest centralnym systemem wartości determinujący nie tylko porządek symboliczny, ale również normy i wartości rządzące społeczeństwem. Ponadto, pełne uczestnictwo w społeczeństwie determinowane jest przestrzeganiem ustalonego kanonu wartości i zachowań, a wypracowany porządek aksjologiczny realizuje się w ogólnospołecznych działaniach⁵²⁶.

⁵²⁴ Ibidem, s. 208-209, por. D. Matsumoto, L. Juang, *Psychologia międzykulturowa*, GP, Gdańsk 2007, s. 359.

⁵²⁵ J. Mucha, *Dominacja kulturowa i opór wobec niej*, w: *Władza i struktura społeczna*, red. A. Jasińska-Kania, K. Słomczyński, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 1999, s. 175.

⁵²⁶ Ibidem.

4.4. Kluczowe kompetencje kuratorów sądowych

W podrozdziale przedstawiono istotne kompetencje kuratorów sądowych. Nie ograniczono się jednak do ich prostego wyliczenia. Dokonano analizy problematyki form i treści udzielania pomocy, jak również zagadnienia autorytetu kuratorów.

Wyodrębnienie kluczowych kompetencji kuratorów sądowych jest możliwe poprzez dokonanie przeglądu wybranych teorii kompetencji profesjonalnych.

Przytoczone poniżej kompetencje profesjonalne, były przez poszczególnych autorów formułowane z myślą o nauczycielach i pedagogach. Ze względu jednak na specyficzne zadania, jakie wykonuje kurator sądowy, związane z wpływem osoby kuratora na wychowanka, należy uznać iż kompetencje te odnoszą się również do tej grupy zawodowej. Aby móc skutecznie realizować obowiązki konieczne jest dysponowanie określonymi kompetencjami zawodowymi⁵²⁷.

Według Anny Przeclawskiej „dynamika życia społecznego jest tak wielka, że aktualna struktura systemu instytucji oświatowo - wychowawczych będzie z całą pewnością ulegać szybkim przemianom (...). Konieczne jest więc przygotowanie pedagogów, którzy zapewnią fachową realizację zadań różnorodnych instytucji wychowawczych funkcjonujących we współczesnym społeczeństwie, pamiętając jednocześnie, że specjalistyczna wiedza zawodowa (...) nie może ograniczać szerokości horyzontów pedagogicznych”⁵²⁸.

Maria Grzegorzewska zwracała w swojej twórczości szczególną uwagę na „człowieczeństwo” nauczyciela. W tym kontekście, następująco określiła dzieła Janusza Korczaka: „czytając, czuje się jego obecność, jest się z nim razem na jakiejś dziwnej rozmowie, w której nieśmiało nieraz ukrywane przez nas myśli, które chciałoby się zataić, ujawniają się prosto i tak naturalnie, że rodzi się podziw i zaufanie do autora. Staje się nam od razu bliski, i jemu można by właśnie wszystko bez skrępowania powiedzieć, o wszystko zapytać, o wszystko w dziedzinie wychowania się poradzić”⁵²⁹. Człowiek godny takiego

⁵²⁷ K. Nanowska, *Kompetencje profesjonalne kuratorów sądowych dla dorosłych wobec zmieniającej się rzeczywistości prawnej w perspektywie specjalizacji zawodowej*, „Edukacja Humanistyczna” 2016, nr 2 (35), 2, s. 136.

⁵²⁸ A. Przeclawska, *Rola praktyki w uniwersyteckim systemie kształcenia pedagogicznego*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1972, nr 4, s. 41–50, za: A. Wilkomirska, *Jak kształcić pedagogów? – refleksje Profesor Anny Przeclawskiej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2014, nr. 4 (234), s. 173.

⁵²⁹ M. Grzegorzewska, *Listy do Młodego Nauczyciela*, Warszawa 2002, s. 103, za: H. Fiołka, *Człowieczeństwo podstawą budowania autorytetu moralnego w ujęciu Marii Grzegorzewskiej*, w: *Myśl pedagogiczna Marii Grzegorzewskiej*, red. K. Plutecka, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Kraków 2017, s. 30.

opisu jest niewątpliwie zbudowanym na człowieczeństwie autorytetem moralnym, a „mówić o nim można nieśmiało bardzo, bo przytłacza wielkością swoją w prostocie i w prawdzie życia”⁵³⁰. Człowiek dysponujący takim moralnym autorytetem jest zdolny ukazać swoim podopiecznym możliwość przejścia z pozycji podporządkowania do umiejętnego czynienia pożytku z wolności⁵³¹.

Maria Grzegorzewska, wskazywała na niejako uniwersalne cechy nauczyciela, wychowawcy, pedagoga specjalnego (zatem również i kuratora sądowego – przyp. M.Z.M.), a mianowicie:

- dobroć;
- miłość,
- życzliwość,
- troskę,
- poczucie odpowiedzialności,
- potrzeba niesienia pomocy,
- skuteczność⁵³².

Profesor Halina Borzyszkowska z Uniwersytetu Gdańskiego wyszczególniła kompetencje pedagoga specjalnego, które uznawała jako niezbędne w jego pracy, a mianowicie:

- duża wnikliwość,
- dociekliwość poznania,
- optymizm pedagogiczny,
- umiejętność nawiązywania kontaktu z drugim,
- człowiekiem,
- zrozumienie istoty indywidualności podmiotu wychowania⁵³³.

Profesor Mirosława Nowak-Dziemianowicz, podaje, iż nauczyciel winien dysponować wiedzą na temat:

- otaczającego go świata,

⁵³⁰ Ibidem, s. 30.

⁵³¹ H. Fiołka, *Człowieczeństwo...*, op. cit., s. 30.

⁵³² K. Nanowska, *Kompetencje profesjonalne...*, op. cit., s. 135.

⁵³³ H. Borzyszkowska, *O powinnościach pedagoga specjalnego*, „Kultura i edukacja” 1993, nr 1., za: K. Nanowska, *Kompetencje profesjonalne...*, op. cit., s. 136.

- siebie samego
- własnych relacjach ze światem⁵³⁴.

Profesor Anna Przeclawska, z Uniwersytetu Warszawskiego wskazała, już w 1972 roku, iż „dla dostrzegania problemów pedagogicznych niezbędna jest spostrzegawczość połączona z umiejętnością kwalifikowania zjawisk zaobserwowanych w rzeczywistości społecznej z punktu ich pedagogicznego charakteru i zainteresowanie zagadnieniami pedagogicznymi wyzwalające chęć spostrzegania. Ocena problemu wymaga umiejętności uchwycenia jego wewnętrznej struktury logicznej, umieszczenia na tle innych warunkujących ten problem zjawisk, przewartościowania z punktu widzenia celów pedagogicznego działania. Umiejętność rozwiązywania problemów pedagogicznych opiera się na wyobraźni przewidującej wyraziście możliwe skutki proponowanego rozwiązania”⁵³⁵.

Anna Przeclawska pogrupowała poszczególne umiejętności niezbędne dla pedagogów specjalnych uzyskując w ten sposób sześć następujących kategorii umiejętności:

- „myślenia kategoriami pedagogicznymi i dostrzegania problemów pedagogicznych,
- rozpoznawania sytuacji wychowawczych z przewidywaniem potencjalnych możliwości ich rozwoju i skutków,
- nawiązywania kontaktów z drugim człowiekiem,
- organizowania zespołów ludzkich,
- przekazywania posiadanej wiedzy
- umiejętności praktyczne ułatwiające organizowanie działalności wychowawczej”⁵³⁶.

Profesor Anna Przeclawska wskazuje, iż powyższe kategorie nie stanowią zestawu zamkniętego, niemniej postrzegą ja jako swoisty niezbędnik⁵³⁷. W odniesieniu do kompetencji pedagoga Anna Przeclawska wskazuje na wymogi etyczne jak również podaje, iż musi on nie tylko „dużo wiedzieć, nie tylko musi dużo umieć, powinien także być kimś, powinien odznaczać się pewnym zespołem cech osobowościowych”. Dodatkowo Anna

⁵³⁴ M. Nowak-Dziemianowicz, *Wiedza i kompetencje nauczyciela w świetle teorii pedagogicznych*, w: *Kompetencje zawodowe nauczycieli i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych*, red. R. Gmoch, A. Krasnodębska, Opole 2005, s. 61, za: K. Nanowska, *Kompetencje profesjonalne...*, op. cit., s. 136.

⁵³⁵ A. Przeclawska, *Rola praktyki...*, op. cit., s. 175-176.

⁵³⁶ A. Przeclawska, *Pedagog – kim ma być, jak go kształcić? Propozycja do dyskusji*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1985, nr 1, s. 37–44. za: A. Wilkomirska, *Jak kształcić pedagogów? – refleksje Profesor Anny Przeclawskiej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2014, nr. 4(234), s. 180-181.

⁵³⁷ Ibidem, s. 181.

Przeclawska wymienia cechy i dyspozycje niezwykle jej zdaniem ważne w pracy z wychowankiem. A zatem pedagog powinien:

- „posiadać wyobraźnię pedagogiczną;
- odznaczać się życzliwym stosunkiem do ludzi, powinien ich lubić;
- posiadać żywe zainteresowania i pracować nad ich rozwojem, ważne jest, aby miał jakąś
- pasję, hobby, którą umiałby zarazić innych;
- być aktywnym, starać się reagować na sytuacje, które są niezgodne z uznawanym przez niego systemem wartości;
- być autentycznym w swoich działaniach, a równocześnie panować nad swoimi odruchami;
- nigdy nie być całkowicie zadowolonym z siebie, a równocześnie umieć realnie oceniać
- swoje sukcesy i porażki oraz ich przyczyny;
- stale pracować nad swoim rozwojem i doskonaleniem swojego warsztatu wychowawczego;
- szukać w pracy wychowawczej rzeczy interesujących i ważnych dla siebie, tak aby dawały one osobistą satysfakcję;
- traktować pracę wychowawczą jako służbę innym, mimo iż jest to zawód”⁵³⁸.

Niezwykle ciekawe ujęcie kompetencji nauczyciela, które odniesiono również do kuratorów sądowych przedstawia Robert Kwaśnica. Punktem wyjścia do określenia tych kompetencji w ujęciu tego autora jest zrozumienie przedstawionego przez Niego sposobu rozumienia kwestii pomagania.

Robert Kwaśnica tłumaczy, iż pomaganie rozumiane ogólnie dotyczy umożliwiania zmian w otoczeniu człowieka lub w nim samym, które będą dla niego znaczące. Dzieli pomoc, w zależności od jej treści na instrumentalną (materialna/ fizyczna zmiana położenia innej osoby) oraz komunikacyjną (jej treścią są zmiany symboliczne, które odnoszą się do wzbogacaniu, modyfikowaniu bądź przewartościowywaniu wiedzy, poglądów, przekonań czy nastawień innych osób), wymagającą w przeciwieństwie do pierwszej właśnie komunikacji z drugą osobą. Pomoc komunikacyjną autor dzieli na reaktywną i prospektywną.

⁵³⁸ Ibidem.

Kryterium jest tutaj zamiar osoby niosącej pomoc przez komunikację. Zamiarem w przypadku reaktywnej pomocy komunikacyjnej jest reakcja na potrzebę drugiej osoby np. doradzenie dziecku, jaki prezent ma podarować matce. Zamiarem w przypadku prospektywnej pomocy komunikacyjnej nie jest kierowanie się „sformułowanymi już przez drugiego człowieka celami, jego aktualną sytuacją i potrzebami, lecz wyprzedza mające nastąpić okoliczności, zakłada pewien bieg zdarzeń, przewiduje przyszłą sytuację drugiego człowieka, jego cele i potrzeby, które w tej sytuacji się ujawnią i udziela informacji, co do których zakłada że okażą się użyteczne właśnie z punktu widzenia tych przewidywanych okoliczności i potrzeb drugiego człowieka. Celem pomocy tego rodzaju jest więc wspomaganie rozwoju, czyli przygotowywanie innych ludzi do rozumienia mających nastąpić sytuacji i do działania w tych sytuacjach”⁵³⁹. Kwaśnica postrzega działalność edukacyjną właśnie przez pryzmat prospektywnej pomocy komunikacyjnej. Autor formułuje dwa pytania, odnoszące się do procesu pomagania w kontekście edukacyjnym.

- „co, jakie informacje należy przekazywać drugiej osobie, aby okazały się one korzystne dla jej przyszłości, a więc dla jej rozwoju? (..)
- w jaki sposób, należy komunikować się z drugą osobą, chcąc umożliwić jej rozwój”?

Powyższe pytania, są związane z dylematem:

„Kto ma decydować o tym, że informacje, których udzielamy, są korzystne dla osoby doświadczającej pomocy w znaczeniu, że są sprzyjające jej rozwojowi?”

Dylemat umożliwia dokonanie kolejnego podziału pomagania na sterowane i oferowane. W przypadku, gdy osoba podejmująca się udzielania pomocy uzurpuje sobie prawo do tej decyzji „co i w jaki sposób z komunikowanych przez nią treści powinna spożytkować osoba doświadczająca pomocy, to mamy do czynienia z dyrektywną formą pomagania”, czyli pomaganiem przez sterowanie. W przypadku, gdy taką decyzję w zakresie wykorzystania otrzymanych informacji podejmuje druga strona, wówczas proces pomagania nie ma formy dyrektywnej, stano zaś pomaganie poprzez oferowanie.

Co decyduje o tym, iż są one postrzegane jako uzasadnione? Oba sposoby pomagania, są praktykowane, służą jednak innym celom i powodują odmienne skutki. Drogą do zrozumienia istoty zagadnienia jest zrozumienie faktu, że forma udzielanej pomocy (przez sterowanie, bądź oferowanie) jest informacją samą w sobie. Człowiek obserwujący w jaki

⁵³⁹ R. Kwaśnica, *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywa komunikacyjna*, Wyd. Uniwersyteckie, Wrocław 1994, s. 5-6.

sposób jest mu pomoc udzielana otrzymuje wzór na to w jaki sposób powinno się traktować drugą osobę, jakie prawa można przyznać samemu sobie niosąc pomoc, a jakie odbiorcy tej pomocy. Jednocześnie obserwator będący adresatem pomocy dowiadyuje się jakimi wartościami, czy jakim światopoglądem kieruje się osoba udzielająca mu tej pomocy, co oczywiście nie jest proste do rozkodowania i nie zawsze musi być uświadomione, bowiem odbiorca koncentruje się na treści, a nie formie pomocy. Tym samym osoba niosąca pomoc posiada „prywatną filozofię pomocnika”, która odnosi się do natury człowieka, jak również jego roli w świecie. Co według pomagającego jest wartościowe, jak należy traktować innych, a co jest niepożądane. Wiedza otrzymywana niejako „przy okazji” związana z formą pomocy może ważniejsza od treści pomocy⁵⁴⁰.

Sterowanie można uzasadnić tym, że chroni podopiecznego przez popełnieniem błędów. Niemniej odpowiedzialność za ewentualne błędy poniesie osoba sterująca. Aby móc podjąć się takiej roli należy mieć ku temu właściwe kompetencje oraz pewną i zweryfikowaną wiedzę. Swoistej pewności pomagającemu, która upoważnia go do sterowania, a w dodatku zwiększa jego efektywność może dostarczać wiedza naukowa, którą można postrzegać jako godną zaufania i wartą upowszechniania. Zatem w przypadku spostrzeżenia, że drugi człowiek nie kieruje się obiektywnymi prawami nauki, lecz opiera się na zawodnej wiedzy nienaukowej, która zmusza go do działania na zasadzie prób i błędów, osoba pomagająca może nie mieć wątpliwości, iż chociażby w imię interesu społecznego należy dążyć do modyfikacji sposobu postępowania odbiorcy pomocy. Społeczeństwo, aby przetrwać i prawidłowo funkcjonować, musi dbać o to, aby jej członkowie przestrzegali ustalonych zasad postępowania.

Uzasadniając podejście oferujące, można wyjść z założenia że błędzenie jest naturalnym elementem życia człowieka. Pomoc drugiemu człowiekowi jest w tym przypadku dzieleniem się własnym doświadczeniem, ale nie po to aby przyjął pogląd pomagającego i uchronił się przed błędami, jest to bowiem niemożliwe. Oferta podzielenia się doświadczeniem, ma raczej zwiększyć szanse zauważenia co może doprowadzić do krytycznej analizy własnego postępowania. Powyższe pozwoli na „bycie w drodze”, poszukiwanie, dzięki którym egzystencja człowieka nabiera sensu. Nauka jest ulegającym stałym modyfikacją zbiorem pytań i możliwych odpowiedzi. Tym samym jej udostępnianie powinno odbywać się wyłącznie w kategorii oferującej. Powinna stanowić swojego rodzaju myślowe oferty czy propozycje interpretacyjne, które pozwolą człowiekowi na autonomiczne

⁵⁴⁰ Ibidem, s. 8-9.

uporządkowanie oraz powiększenie własnych doświadczeń. W końcu należy wskazać, iż jednostka funkcjonująca w ramach zbiorowości w celu utrzymania przyjętego porządku przestrzega zasad, niemniej nie ze względu na przymus, ale akceptację tego porządku jako własny. „Ze społecznego punktu widzenia korzystna jest taka forma pomocy, która stwarza ludziom okazje do tego, by sami odnajdywali społecznie ważne normy i kryteria działania, indywidualnie je uznawali i odszukali w nich jednostkowy sens. Tędy, a nie poprzez sterowanie, wiedzie droga do akceptacji porządku społecznego”⁵⁴¹.

Kwaśnica podaje, iż pracę w zawodzie pedagogicznym należy rozumieć holistycznie i procesualnie. Nauczyciel, w tym kurator wpływa na wychowanka nie tylko poprzez świadomie stosowane środki, ale również poprzez sposób podejmowania poszczególnych działań wobec wychowanka, sposób bycia oraz po prostu to jakim jest człowiekiem⁵⁴².

Mając na uwadze powyższe można również wnioskować, iż istotną kompetencją kuratorów sądowych jest posiadanie wglądu w sposób w jaki niosą w poszczególnych przypadkach pomoc swoim wychowankom. Dodatkowo niezwykle cenne wydaje się umiejętne stosowanie poszczególnych sposobów udzielanie pomocy o różnej – stosując terminologię Kwaśnicy – „treści”. To właśnie zadaniem oraz zarazem kompetencją kuratora jest odpowiednie i świadome dobieranie „form” niesienia pomocy.

Warto powrócić jeszcze do kwestii autorytetu kuratorów sądowych, zasygnalizowanej przy okazji przedstawienia poglądów Marii Grzegorzewskiej.

Termin autorytet jest odnoszony przede wszystkim do trzech wymiarów:

- „powszechnie uznawane poważanie, wpływ, szacunek, siła, podziw;
- ogólnie uznawany specjalista, wpływowy czynnik;
- autorytet w sensie urzędowym (państwo, nauka, symbole państwowe, prawo, policja)”⁵⁴³.

W poniższej tabeli przedstawiono przykładowe rodzaje autorytetu, ze względu na określone kryteria.

⁵⁴¹ Ibidem, s. 24-28.

⁵⁴² Ibidem, s. 25-26.

⁵⁴³ A. Valisowa, *Czy mamy do czynienia z upadkiem autorytetu w wychowaniu*, w: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, red. B. Śliwerski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001, s. 194, za: A. Karłyk-Ćwik, *Autorytet w wychowaniu i resocjalizacji w refleksji przyszłych pedagogów*, „Lubelski rocznik pedagogiczny” 2014, t. XXXIII, s. 46.

Tabela 4.9. Podział autorytetów⁵⁴⁴

Kryterium	typy autorytetu
Geneza	naturalny nabyty
aspekt społeczny	osobisty pozycji społecznej roli
następstwa działań społecznych	rzeczywisty doraźny
prestiz społeczny	formalny nieformalny
wkład w rozwój dziejów	m.in.: rodzicielski, osób silniejszych, starszych, władców, religijny, urzędowy naukowy

Ze względu na fakt, iż zadania realizowane przez kuratorów związane są z aspektem wychowawczym wskazać należy na takie jego rodzaje jak:

- autorytetu prawa (pozycji),
- charyzmatycznego (osobowego),
- zawodowego
- moralny⁵⁴⁵.

Pierwszy z wymienianych typów jest postrzegany również jako autorytet formalny czy statusu. Autorytet wynikający ze statusu, jest skutkiem wykonywania wszelkiego rodzaju zadań wchodzących w rolę społeczną. Tym samym jednostka wykonuje zadania zgodnie z wymaganiami wobec tej roli, jak również względem władzy oraz znaczenia i umiejscowienia w hierarchii danej organizacji, instytucji czy grupy. Autorytet charyzmatyczny wynika z wyjątkowych cech moralnych czy intelektualnych i osobowych człowieka. Wskazać należy, iż kryterium siły tego autorytetu jest stopień i rodzaj ponoszonych przez innych ludzi wysiłku wobec charyzmatycznego przywódcy, przejawianych wobec niego postaw, jak również poziom jego świadomości własnej osoby czy kompetencji komunikacyjnych i interpersonalnych. Autorytet zawodowy ma swoje źródło w wiedzy dotyczącej danej profesji oraz umiejętnością z nią związanych. Moralny autorytet jest rozumiany jako siła charakteru i humanizmu jednostki⁵⁴⁶.

⁵⁴⁴ Ibidem.

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ A. Valisowa, *Czy mamy...*, op. cit., s. 195, za: A. Karłyk-Ćwik, *Autorytet...*, op. cit., s. 46.

Jak wskazuje Cz. Sikorski rodzaj autorytetu jest uzależniony od źródła władzy, które może być emocjonalne lub racjonalne. Emocjonalne źródła sprawowania władzy są powiązane z właściwościami osobowości przywódcy bądź jego charyzmą. Tym samym posiadanie i utrzymanie władzy jest społecznym procesem, dotyczącym wpływania na innych ludzi, co jest zarazem podstawowym rodzajem satysfakcji, którą ten typ władzy przynosi⁵⁴⁷.

Podobny podział przedstawia J. Adair wskazując na następujące rodzaje autorytetów:

- pozycji i stanowiska,
- wiedzy,
- osobowości,
- moralny.

Podział ten jest o tyle użyteczny, iż pokazuje zmianę posługiwania się autorytetem. J. Adair wskazuje bowiem, że w przeszłości dominował pierwszy typ autorytetu (pozycji i stanowiska), natomiast aktualnie niezbędne wydaje się wykorzystywanie również autorytetu wiedzy i osobowości⁵⁴⁸.

W pedagogice resocjalizacyjnej można wyodrębnić autorytet:

- niższego rzędu
- wyższego rzędu.

Pierwszy z nich implikuje podporządkowanie się podopiecznego przełożonemu, które wynika z lęku przed negatywnymi skutkami niepodporządkowania się. Tym samym ma wymiar wyłącznie formalny i w żaden sposób nie zapewnia skutecznej korekty postaw wychowanka. Autorytet wyższego rzędu, którego przyczyną jest spostrzeżenie u przełożonego cech mających wymiar dodatni, co daje wymierne korzyści⁵⁴⁹.

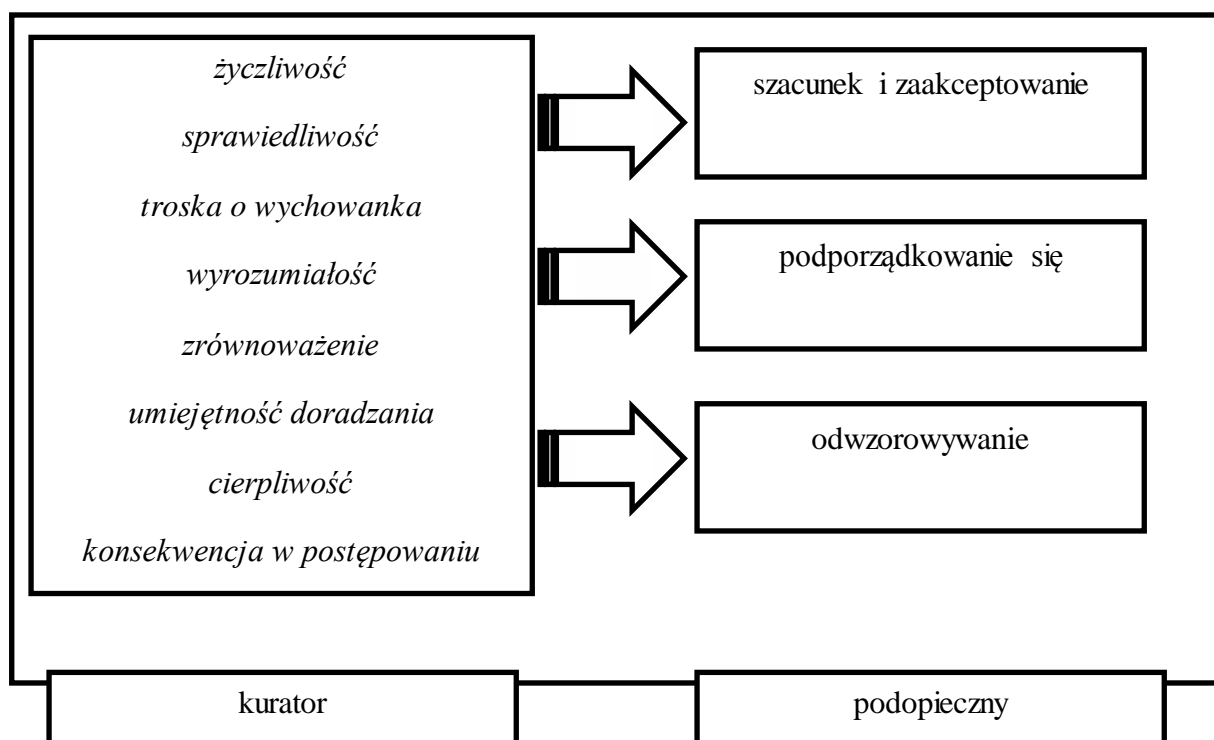
Ze względu na duże znaczenie umiejętności zdobycia autorytetu wyższego rzędu kuratorów sądowych, która można pojmować jako swoistą kompetencję profesjonalną rodzaj tych cech oraz ich użytek został zaprezentowano na poniższym rysunku.

⁵⁴⁷ Cz. Sikorski, *Zachowania ludzi w organizacji*, PWN, Warszawa 1999, s. 27, za: M. Czajkowska, *Autorytet nauczyciela akademickiego w realiach współczesności*, „Acta Universitas Lodzensis Folia Oeconomica” 2013, 283, s. 101.

⁵⁴⁸ M. Czajkowska, *Autorytet nauczyciela...*, op. cit., s. 100, za: J. Adair, *Przywództwo i motywacja* [w:] D. M. Stewart (red.), *Praktyka kierowania. Jak kierować sobą, innymi i firmą*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997, s. 164.

⁵⁴⁹ A. Karłyk-Ćwik, *Autorytet...*, op. cit., s. 46-47.

Rysunek 4.2. Warunki i skutki nieformalnego autorytetu kuratora sądowego⁵⁵⁰

Powyższy rysunek ilustruje istotne postawy pedagoga, kuratora, wychowawcy które mogą przynieść rezultaty w postawach podopiecznych w postaci szacunku, akceptacji, podporządkowania się i odwzorowywania. Zbudowanie autorytetu wyższego rzędu uzasadnia dalsze oczekiwania w zakresie skuteczności prowadzonych oddziaływań wobec wychowanka. Niemniej, należy dodać, iż występują dwie **formy autorytetu wyższego rzędu**:

- krępujący
- wyzwalający⁵⁵¹.

Autorytet wyższego rzędu krępujący, przyczynia się do zachowywania swoistej ostrożności podopiecznego wobec przełożonego, któremu nie wyjawi realnych problemów, bowiem może się go wstydzić, czy obawiać się przed skompromitowaniem. Dzieje się tak, pomimo tego, że przełożony cieszy się zaufaniem i szacunkiem wychowanka. Autorytet wyższego rzędu, wyzwalający powoduje całkowity brak samokontroli u podopiecznego ze względu na całkowite zaufanie do wychowawcy, i można go postrzegać jako nieformalny. Jednakże taka postawa może powodować „spoufalanie się”, które może przyczynić się do braku możliwości prowadzenia skutecznych oddziaływań. Autorytet niższego rzędu,

⁵⁵⁰ Ibidem.

⁵⁵¹ Ibidem.

formalny bazuje na miejscu kuratora, wychowawcy, przełożonego w hierarchii, tym samym podporządkowanie jest uzyskiwane w drodze obawy przed konsekwencjami jego braku⁵⁵².

Powyższe rozważania wiodą do uznania, iż pomimo różnorodnego podejścia, wielości form i typów, istnieje wspólny mianownik autorytet – interpersonalny charakter.

W szczególności interpersonalny charakter autorytetu odnosi się do interesującego badacza obszaru, czyli resocjalizacji. Nadawcą autorytetu, wpływającym jest kurator sądowy, odbiorcą jest podopieczny. Pojmując autorytet w kontekście relacji, należy podkreślić, iż posiada on dwa niezwykle ważne aspekty, tj. względności i asymetrii. Aspekt względności wskazuje, iż „jednostka zdobywa autorytet w określonym czasie, w swoistym otoczeniu społecznym, wobec określonych osób czy konkretnych grup (...). Nie musi mieć tego samego poziomu autorytetu w różnych obszarach swoich działań czy różnych grupach społecznych, gdyż ma go jedynie w określonym czasie i w relacji do konkretnych członków grupy. Aspekt asymetrii – nadawca autorytetu oddziałuje na pozostałe osoby w swoim otoczeniu w sposób istotny, wytwarzając relacje nadrzędności i podwładności oraz stosunki kierowania i naśladowania. Asymetria relacji może promieniować z formalnej pozycji nadawcy autorytetu, ale także z jego nieformalnej postawy czy np. z kombinacji obu tych czynników. Odbiorca wpływu warunkuje istnienie autorytetu tym, że uznaje wpływ nadawcy autorytetu, szanuje go i przyjmuje”⁵⁵³.

Wychowawca, dążący do zdobycia autorytetu musi go ugruntować poprzez m.in.:

- „spójność – rozumianą jako zgodność własnego postępowania z głoszonymi ideami,
- sprawiedliwość – wyrażającą się w równorzędnym traktowaniu wszystkich wychowanków,
- surowość – rozumianą jako stawianie wysokich wymagań połączone z ocenianiem według obiektywnych kryteriów oceny, zgodnych z akceptowanymi, jednolitymi normami, a więc odpowiadających przyjętemu systemowi wartości”⁵⁵⁴.

Podsumowując należy uznać, iż w przypadku kuratorów sądowych, istnieje analogia do nauczycieli, których autorytet „opiera się na pozytywnej jego ocenie jako reprezentanta dorosłego pokolenia – człowieka o głębokiej wiedzy i rozległych umiejętnościach,

⁵⁵² Ibidem.

⁵⁵³ Ibidem, s. 47.

⁵⁵⁴ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, t. 1. PWN, Warszawa 1994, s. 304-305, za: A. Karłyk-Ćwik, *Autorytet...*, op. cit., s. 48.

rozumiejącego młodzież, respektującego jej potrzeby, gotowego do życzliwej pomocy, ingerującego wówczas, gdy zachodzi potrzeba”⁵⁵⁵. Aby więc budować i umacniać swój autorytet: „Wychowawca w pracy z nieletnimi musi być wiarygodny i przewidywalny dla podopiecznych, a stanie się takim wtedy, gdy za jego zachowaniami będą stać określone wartości etyczno-moralne, gdy swoją rolę będzie traktował w kategoriach ważnej służby społecznej. I dlatego nie bez przyczyny z pełnieniem roli wychowawcy łączą się: odwaga, niezłomność, dzielność. Praca z młodym człowiekiem, który jest niespokojny, niepokorny, zbuntowany, wojowniczo nastawiony do konieczności przestrzegania zasad i norm społecznych – wymaga hartu, charyzmy, zdecydowania i serca – gorącego serca”⁵⁵⁶.

Można założyć, iż samoocena kompetencji profesjonalnych jest regulatorem aktywności pracownika. Toteż warto wskazać, iż badania pozwalają na stwierdzenie występowania wysokiej oceny poziomu kompetencji zawodowych pedagogów specjalnych. Wysoka ocena dotyczy zwłaszcza kompetencji w „tworzeniu atmosfery akceptacji i życzliwości, kontrolowania zachowań podopiecznych oraz ich empatycznego rozumienia”⁵⁵⁷.

Natomiast jak wskazuje Marek Heine kuratorzy sądowi dokonali najwyższej oceny własnych kompetencji w kontekście:

- przyjmowania i dawania informacji zwrotnych,
- rozumienia siebie, podopiecznego i wzajemnych relacji.

Na poziomie średnim kuratorzy sądowi ocenili własne kompetencje dotyczące:

- rozumienia własnych działań
- nadawania im sensu.

Na niskim poziomie natomiast:

- umiejętność tworzenia atmosfery akceptacji i życzliwości oraz refleksji nad moralno-prawną zasadnością własnych działań⁵⁵⁸.

W rozdziale wskazano na szereg istotnych kompetencji kuratorów sądowych, których opis można odnaleźć w literaturze przedmiotu. Autorka uznaje, iż poza omówionymi

⁵⁵⁵ Ibidem.

⁵⁵⁶ A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich*, Wyd. UMCS, Lublin 2000, s. 230, za: A. Karłyk-Ćwik, *Autorytet...*, op. cit., s. 50.

⁵⁵⁷ A. Karłyk-Ćwik, *Kompetencje zawodowe pedagogów w pracy z nieletnimi agresorami*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2009, za: K. Nanowska, *Kompetencje...*, op. cit., s. 137.

⁵⁵⁸ M. Heine, *Funkcjonowanie kurateli sądowej w nowych realiach normatywnych*, w: *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B. M. Nowak, Pedagogium, Warszawa 2008, s. 125–126, za: K. Nanowska, *Kompetencje...*, op. cit., s. 137.

powyżej kompetencjami istotną rolę odgrywają również kompetencje międzykulturowe. Zanim autorka przedstawi zamierzenia badań własnych w tym zakresie, w kolejnym podrozdziale zostaną przedstawione niektóre rozwiązania formalno – prawne na poziomie europejskim, które odnoszą się zarówno do sektora probacji, jak i pokrewnego więziennictwa. Krótkie rozważania zarówno na temat przepisów Unii Europejskich, jak również przykłady wybranych państw mają na celu potwierdzenie potrzeby poszukiwania rozwiązań systemowych mających na celu wyjście naprzeciw wyzwaniu jakim są rodziny emigranckie stanowiące podmiot działań kuratorów sądowych, skupiających się także na konieczności zdobywania kompetencji międzykulturowych przez kuratorów sądowych.

4.5. Przestępcy cudzoziemcy w Europie – wybrane aspekty

Confederation of European Probation (CEP) to Europejska Organizacja do spraw Probacji, która dokonuje analiz systemów probacyjnych w państwach europejskich. CEP nie tylko publikuje dokonane analizy, ale również popularyzuje dobre praktyki. Jednocześnie jednym z celów organizacji jest propagowanie integracji społecznej osób skazanych, której służą: probacja, pomoc społeczna, mediacja i postępowanie pojednawcze⁵⁵⁹.

W ramach *Confederation of European Probation* funkcjonuje „Grupa ekspertów CEP do spraw więźniów i dozorowanych cudzoziemców”. Stanowią oni niezależną sieć wspierającą obywateli europejskich skazanych poza krajem zamieszkania i ich rodzin. Celem grupy ekspertów CEP do spraw więźniów i dozorowanych cudzoziemców jest promowanie dobrobytu i interesów obywateli europejskich skazanych poza krajem zamieszkania, aby ułatwić ich reintegrację społeczną. Grupa ekspertów stanowi tzw. „umbrella organization”, a zatem nie świadczy bezpośrednich usług dla obywateli. Dokonują tego zrzeszone wokół niej organizacje członkowskie.

„Grupa ekspertów CEP do spraw więźniów i dozorowanych cudzoziemców” m.in.:

- promuje współpracę i wymianę informacji między krajowymi i międzynarodowymi agencjami i grupami wspierającymi więźniów przebywających poza granicami własnych krajów i ich rodzinami;
- współpracuje z osobami fizycznymi oraz organami państwowymi i pozarządowymi, które zapewniają wsparcie więźniom za granicą;

⁵⁵⁹ <https://www.cep-probation.org/about-confederation-of-european-probation/> (pobrano: 10.10.2019).

- stara się zachęcać do zakładania i rozwoju agencji krajowych we wszystkich krajach europejskich na rzecz dobrostanu więźniów za granicą, np. poprzez konsultacje z rządowymi i innymi organizacjami w krajach europejskich;
- zachęca do częstszego korzystania z przeniesień do więzień, aby w stosownych przypadkach kary były odbywane w kraju pochodzenia sprawcy;
- dąży do podniesienia kompetencji organizacji członkowskich i innych organizacji zainteresowanych dobrobytem więźniów za granicą poprzez edukację, porady oraz wymianę informacji i doświadczeń;
- zbiera informacje na temat systemów sądowych i zasad więzienia w zagranicznych więzieniach i zwraca na to uwagę czołowych europejskich instytucji politycznych i społecznych;
- lobbuje za szerokim stosowaniem sankcji niepolegających na pozbawieniu wolności zamiast pozbawienia wolności
- lobbuje za krótszymi karami więzienia, w stosownych przypadkach, dla zagranicznych przestępców.
- popiera wdrożenie międzynarodowych standardów dotyczących właściwego przetrzymywania osób oraz wszelkie wysiłki mające na celu zapewnienie humanitarności polityki wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, systemów sądowych i więziennych⁵⁶⁰.

Postępowanie z cudzoziemcami w zakresie dozoru kuratorskiego, można interpretować jako kontynuację postępowania z nimi w warunkach izolacji penitencjarnej. Dlatego poniżej przedstawiono wybrane ustalenia i rekomendacje dotyczące postępowania z więźniami pochodzącymi z innych krajów, niż te w których zostali tymczasowo aresztowani, bądź skazani. Przedstawione poniżej zalecenia dotyczą personelu więziennego, który wykonuje swoje obowiązki wobec cudzoziemców. W celu oddania głębi problemu, w szczególności w zakresie humanitarnego traktowania obcokrajowców, w niektórych przypadkach odwołano się do aspektów dotyczących postępowania wobec wszystkich.

Komitet Ministrów Rady Europy w 2012 roku zarekomendował zalecenia w odniesieniu do osób pracujących z zagranicznymi więźniami⁵⁶¹.

⁵⁶⁰ <https://www.cep-probation.org/expert-group-on-foreign-national-prisoners-and-probationers/> (pobrano: 10.10.2019).

⁵⁶¹ Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners – 38-40.

Zalecenia dotyczą:

- wyboru (selekcji)
- szkolenia tych osób,
- powołania grup specjalistów.

Wybór. Osoby pracujące z więźniami zagranicznymi powinny być wybierane na podstawie kryteriów obejmujących:

- wrażliwość kulturową,
- umiejętności interakcji,
- zdolności językowe⁵⁶².

Jak zauważono w preambule zalecenia, zagraniczni więźniowie mogą napotykać określone problemy i być podatni na poczucie izolacji. Aby złagodzić te trudności, osoby powinny posiadać dobrze rozwinięte umiejętności komunikacji interpersonalnej, znać różne kultury i przynajmniej niektóre osoby powinny posiadać umiejętności językowe wymagane do komunikowania się z tymi więźniami, przez język więźniów lub wspólny język międzynarodowy. W miarę możliwości należy zatem poszukiwać osób reprezentujących różne środowiska kulturowe i językowe więźniów, z którymi pracują. Ponadto osoby takie powinny posiadać cechy niezbędne do nawiązania dobrych relacji międzyludzkich i chęć uczenia się⁵⁶³.

Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT) podkreśla wagę szkoleń z zakresu prawa dla personelu wychowawczego. CPT wskazuje, iż nie ma lepszej gwarancji przeciwko złemu traktowaniu osoby pozbawionej wolności niż funkcjonariusz organów ścigania lub funkcjonariusz więzienny. Wykwalifikowani oficerowie mogą skutecznie wykonywać swoje obowiązki bez uciekania się do złego traktowania tymczasowo aresztowanych i skazanych. W związku z tym CPT uważa, że predyspozycje do komunikacji interpersonalnej powinny stanowić podstawowy parametr brany pod uwagę w procesie rekrutacji pracowników organów ścigania. Jednocześnie podczas szkoleń należy położyć znaczny nacisk na rozwój umiejętności komunikacji interpersonalnej w oparciu o szacunek dla ludzkiej godności. Posiadanie takich umiejętności często umożliwia

⁵⁶² Ibidem, s. 38.

⁵⁶³ 10.2 European Committee on Crime Problems (CDPC) – b. Draft Recommendation CM/Rec(2012) of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners – Draft commentary Item to be prepared by the GR-J on 6 September 2012 – Rule 38.

funkcjonariuszowi policji lub jednostki penitencjarnej „rozbroić sytuację”, która w przeciwnym razie mogłaby przekształcić się w sytuację przemocową. Takie podejście pozwala na obniżenie napięć i jednocześnie podniesienie jakości życia obu społeczności w więzieniu⁵⁶⁴.

Zdaniem CPT, w przypadkach, w których zgodnie z ustawodawstwem dotyczącym cudzoziemców uznaje się za konieczne pozbawienie ich wolności na dłuższy okres, osoby te powinny być zakwaterowane w specjalnie zaprojektowanych do tego celu ośrodkach, oferujących warunki materialne i odpowiedni dla nich system sytuacja prawna i personel odpowiednio wykwalifikowanego personelu. Takie podejście jest coraz częściej stosowane przez strony konwencji. Oczywiście takie ośrodki powinny zapewniać zakwaterowanie, które jest odpowiednio wyposażone, czyste i w dobrym stanie technicznym, i które zapewnia pensjonariuszom wystarczającą przestrzeń życiową. Ponadto należy zachować ostrożność przy projektowaniu i rozmieszczeniu pomieszczeń, aby w jak największym stopniu uniknąć wrażenia środowiska karceralnego. Jeśli chodzi o działania związane z reżimem, powinny one obejmować ćwiczenia na świeżym powietrzu, dostęp do pokoju dziennego oraz do radia / telewizji i gazet / czasopism, a także innych odpowiednich środków rekreacji (np. gry planszowe, tenis stołowy). Im dłuższy jest okres przetrzymywania osób, tym bardziej rozwinięte powinny być działania, które są im oferowane. Personel ośrodków dla więźniów imigracyjnych ma szczególnie trudne zadanie. Nieuchronnie pojawią się trudności komunikacyjne spowodowane barierami językowymi. Istnieje ryzyko napięcia między więźniami różnych narodowości lub grup etnicznych. W związku z tym CPT wskazuje na konieczność starannego wybierania pracowników oraz przechodzenia przez nich odpowiednich szkoleń. Oprócz posiadania dobrze rozwiniętych cech w dziedzinie komunikacji interpersonalnej, zainteresowany personel powinien być zaznajomiony z różnymi kulturami zatrzymanych, a przynajmniej niektórzy z nich powinni posiadać odpowiednie umiejętności językowe. Ponadto należy ich nauczyć rozpoznawania możliwych objawów reakcji stresowych wykazywanych przez osoby zatrzymane (pourazowe lub wywołane zmianami społeczno-kulturowymi) i podejmowania odpowiednich działań⁵⁶⁵.

⁵⁶⁴ CPT/Inf (92) 3 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 2nd General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991 Strasbourg, 13 April 1992, 59-60.

⁵⁶⁵ CPT/Inf (97) 10 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996 Strasbourg, 22 August 1997, 29.

Podstawą humanitarnego systemu więziennictwa jest odpowiednio rekrutowany i szkolony personel więzienny, który posiada umiejętności z zakresu doboru odpowiednich podejść w kształtowaniu relacji z więźniami, jak również pojmuje swoją zawodową aktywność bardziej jako powołanie niż zwykła praca. Budowanie pozytywnych stosunków z więźniami uznaje się za cechę kluczową tego powołania. CPT wskazuje, iż relacje pomiędzy personelem są niestety często bardzo formalne i odległe od naturalnych. Natomiast kwestia komunikacji werbalnej z więźniami jest traktowana jako marginalny aspekt pracy z nimi. Symptomatyczne jest zaś stosowanie takich praktyk jak: nakaz stania twarzą do ściany podczas oczekiwania, trzymanie rąk z tyłu oraz pochylonej głowy podczas przemieszczania się, noszenie pałek służbowych w widoczny sposób. Te praktyki, w ocenie CPT nie są konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa, jednocześnie nie promują pozytywnych relacji pomiędzy personelem, a więźniami. Prawdziwy profesjonalizm wymaga od personelu więziennego, aby był w stanie radzić sobie z więźniami w sposób przyzwoity i humanitarny. Wobec czego kierownictwo jednostki penitencjarnej powinno zachęcać podwładnych do obdarzania więźniów zaufaniem w sposób rozsądny, w kontekście ich właściwego zachowania. CPT wskazuje również, iż rozwój konstruktywnych i pozytywnych relacji pomiędzy personelem więziennym a więźniami nie tylko zmniejsza ryzyko złego traktowania tych drugich, ale także zwiększa poziom kontroli i bezpieczeństwo. Tym samym praca realizowana przez personel więzienny jest bardziej satysfakcjonująca. Wpływ na pozytywne relacje z więźniami ma dostateczna liczba personelu delegowana do wykonania zadań w kontakcie z osadzonymi. Jak wynika z kontroli dokonywanych przez CPT, liczba ta jest niewystarczająca. Realizacja obowiązków służbowych w warunkach niedoboru kadrowego w warunkach izolacji penitencjarnej szybko doprowadza do wysokiego poziomu stresu, wypalenia zawodowego oraz zaostrza napięcie pomiędzy więźniami, a personelem⁵⁶⁶.

Szkolenie. Zgodnie z rekomendacją Komitetu Ministrów Rady Europy z 2012 roku personel biorący udział w przyjmowaniu zagranicznych więźniów powinien zostać odpowiednio przeszkolony, aby sobie z nimi radzić. Zakres szkolenia dotyczy poszanowania różnorodności kulturowej i zrozumienia szczególnych problemów, z jakimi mają do czynienia. Dodatkowo takie szkolenia może również obejmować naukę języków, którymi najczęściej posługują się zagraniczni więźniowie.

⁵⁶⁶ CPT/Inf (2001) 16 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 11th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2000 Strasbourg, 3 September 2001, 26.

Programy szkoleniowe powinny być regularnie oceniane i weryfikowane. Jest to konieczne w celu uzyskania pewności, iż odzwierciedlają one zmieniającą się strukturę populację osadzonych cudzoziemców i ich sytuację społeczną.

Personel zajmujący się tymczasowo aresztowanymi oraz skazanymi cudzoziemcami powinien być na bieżąco informowany o zmianach w prawie i praktykach krajowych oraz międzynarodowym i regionalnym prawie dotyczącym praw człowieka oraz standardach dotyczących ich traktowania⁵⁶⁷.

Specjalizacja. Powołać należy zespoły odpowiednio przeszkolonych specjalistów, którzy będą angażować się w pracę z więźniami zagranicznymi i współpracować z odpowiednimi agencjami, specjalistami i stowarzyszeniami w sprawach związanych z takimi więźniami⁵⁶⁸.

Przedstawione powyżej ustalenie wskazują na dysponowanie sektora więziennictwa rozwiązaniami dotyczącymi szkolenia personelu z zakresu kompetencji międzykulturowych, w związku z ewidentną potrzebą pomocy skazanym czy tymczasowo aresztowanym cudzoziemcom.

Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy wydana w 2010 roku zawiera zalecenia dotyczące pracy służby kuratorskiej z przestępcami cudzoziemcami oraz obywatelami, którzy zostali skazani poza granicami własnego kraju. Zgodnie z art. 63 Rekomendacji organy kuratorskie zapewniają obsługę sprawców przestępstw będących cudzoziemcami, w szczególności w zakresie nadzoru tej społeczności oraz przesiedleń⁵⁶⁹.

Na kontynencie europejskim nastąpił wzrost migracji ludności z przyczyn społecznych, ekonomicznych i politycznych. Osoby przybywające do innych krajów mogą znajdować się w „kryzysie”, albowiem nie mają zbyt wielu zasobów. Osoby te nie mają również kontaktów w kraju do którego wyemigrowali lub mają tych kontaktów niewiele.

Organy kuratorskie zobowiązane są do dopilnowania, aby osoby narażone na zagrożenia wynikające z tych okoliczności były traktowane uczciwie i dobrze. Wskazuje się jednak, że w niektórych krajach cudzoziemcom nie przysługują wystarczające prawa, jednocześnie są wykluczeni z usług, których potrzebują. Jest to znaczące wyzwanie dla wielu krajów.

⁵⁶⁷ Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners – 39.

⁵⁶⁸ Ibidem – 40.

⁵⁶⁹ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules – 63.

Zasada 63 zachęca agencje kuratorskie do świadczenia dostępnych usług przestępcom będącym cudzoziemcami zgodnie z ich prawem krajowym. Rodzaj i zakres świadczenia takich usług zależy od krajowych systemów prawnych, jak również indywidualnej sytuacji przestępców cudzoziemców. Jednak organy kuratorskie powinny przestrzegać zasady równego traktowania podopiecznych oraz wystrzegać się dyskryminacji podopiecznych będących cudzoziemcami. Obcokrajowcy zazwyczaj mają zupełnie inne potrzeby, a agencje kuratorskie muszą je dokładnie rozważyć i starać się je odpowiednio zaspokoić. Główne cele okresu próby - na przykład integracja społeczności, integracja społeczna, przesiedlenia - mają zupełnie inne znaczenie dla osób, które mają niewiele powiązań w kraju lub nie mają go wcale, i mogą być zmuszone do opuszczenia go z powodu popełnionych przestępstw. Mogą również wystąpić trudności językowe i kuratorska służba sądowa musi upewnić się, że dysponuje dostępem do odpowiednich usług tłumaczeniowych. Kuratorzy muszą zadbać o to, aby realizowane przez nich zdania były dostępne i odpowiednie dla tej specyficznej grupy dozorowanych⁵⁷⁰.

Zgodnie z art. 64 Rekomendacji w przypadku gdy prawo umożliwia przekazywanie interwencji kuratorskich wobec cudzoziemców, należy informować skazanych o takim prawie. W miarę możliwości ustanawia się i utrzymuje dalszą ścisłą współpracę z odpowiednimi organami nadzoru kuratorskiego w ich kraju pochodzenia w celu ułatwienia niezbędnych ustaleń nadzorczych w zakresie powrotu sprawców do ich kraju pochodzenia⁵⁷¹.

W przypadku państw członkowskich UE przyjęto decyzję ramową⁵⁷², która pozwala na przeniesienie, w pewnych okolicznościach, sprawy nadzoru sądowego z jednej jurysdykcji do drugiej. Aby decyzja ramowa działała zgodnie z przeznaczeniem, musi istnieć jasna i skuteczna komunikacja między krajami, zarówno w celu ustanowienia systemów współpracy, jak i zastosowania ich w poszczególnych przypadkach. „Państwo wydające” (kraj, w którym orzeczono sankcję lub środek) i „państwo wykonujące” (kraj, w którym sankcja lub środek zostaną wprowadzone w życie - zwykle kraj, którego obywatelem jest sprawca) muszą współpracować, zgodnie z ich prawem krajowym oraz w zakresie dozwolonym przez ich zasoby, aby upewnić się, że sankcja lub środek są wykonywane

⁵⁷⁰ *Ministers' Deputies* CM Documents CM(2009)187 add3 1075 Meeting, 20 January 2010 10 Legal questions 10.3 European Committee on Crime Problems (CDPC) – d. Commentary to Recommendation CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe probation rules – 63.

⁵⁷¹ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules – 64.

⁵⁷² Decyzja ramowa Rady 2009/829/WSiSW z dnia 23 października 2009 r. w sprawie stosowania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady wzajemnego uznawania do decyzji w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania.

zgodnie z zamierzeniami organu sądowego i że sprawca otrzymuje wymagany nadzór. Zgodnie z wytycznymi wynikającymi z art. 65 Rekomendacji organy kuratorskie powinny dążyć, przy uzyskaniu zgody władzy krajowej, do ułatwienia stałego kontaktu i wsparcia obywatelom, którzy zostali ukarani za granicą. Jednocześnie organy kuratorskie powinny zachęcać do korzystania przez tych skazanych z pomocy odpowiednich instytucji wsparcia po powrocie do własnego kraju⁵⁷³.

Warto również podkreślić wagę sektora probacji w wybranych państwach Unii Europejskich, takich jak Niemcy, Anglia czy Norwegia. Poniżej dokonano krótkich charakterystyk sektorów probacji w tych krajach.

Republika Federalna Niemiec

Jak przyznaje ks. dr. hab. Janusz Surzykiewicz probacja w Niemczech jest istotną koncepcją i metodą pracy zarówno z nieletnimi jak i dorosłymi, którzy weszli w konflikt z prawem. Dzięki objęciu osoby systemem probacyjnym nie musi ona odbywać kary więzienia, bądź przynajmniej jej pozostałej części. W okresie próbnym wymaga się od skazanego wykazania gotowości do przestrzegania prawa, jak również realizacji obowiązków probacyjnych. W przypadku powodzenia przedsięwzięcia możliwe jest uchylenie wyroku.

Niemiecki system probacyjny przeżywa obecnie szereg przemian. Dotychczas panował tam model oparty na psychopedagogicznych koncepcjach, gdzie fundamentem była relacja pomiędzy podopiecznym a opiekunem. Podłożem przestępstw miały być czynniki społeczne. Wychodzono więc z założenia, że polepszenie sytuacji życiowej osoby spowoduje zmniejszenie, bądź zupełne zaprzestanie popełniania przestępstw. Przyjęta perspektywa spowodowała, iż rolą kuratora było kontrolowanie i egzekwowanie przestrzegania dyscypliny przez podopiecznego. Była ona jednak sprzeczna z przekonaniem kuratorów, iż najważniejszymi wyznacznikami ich pracy są solidarność i asysta. Obecnie naczelną rolę odgrywa kompleksowy system wsparcia, który jest pojmowany jako „proces zarządzania trudnymi sytuacjami życiowymi podopiecznego”. Wydaje się istotne, iż w Republice Federalnej Niemiec poszukuje się rozwiązań bazujących na umotywowanych empirycznie oraz wystandaryzowanych programach probacyjnych. Zmiany wyrażone zostały w zaleceniach sądowych kierowanych do indywidualnych skazanych. Wśród nich należy zwrócić uwagę na np. przejście procedury przepracowania procesu wykroczeń w ramach

⁵⁷³ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules – 65.

treningu bądź terapii behawioralnej. Przedsięwzięcia te mają na celu zapobiegnięcie procesowi recydywy. Nie oznacza to jednak, iż nie istnieją sytuacje, w których priorytetowe jest zapewnienie potrzeb podstawowych np. materialnych. Na etapie wprowadzania jest więc strukturalna ocena ryzyka i zasobów. Czyli kuratorskie działania pojmowane są szerzej niż dotychczas. Nie są więc wyłącznie minimalizowaniem prawdopodobieństwa recydywy⁵⁷⁴.

Opieka kuratorska jest odmianą państwowej, ambulatoryjnej pomocy społeczno - pedagogicznej dla osób, które zostały skazane przez sądy karne. Kuratela stanowi w Niemczech element wymiaru sprawiedliwości. Zamierzeniem aktywności kuratorskiej jest spowodowanie integracji społecznej podopiecznych, jak również asystowanie im w codziennej egzystencji. Przedsięwzięcia te mają na celu podwyższenie poziomu bezpieczeństwa publicznego. Zadania i obowiązki kuratorów uregulowane są w ustawie o sądach dla nieletnich i w Kodeksie karnym⁵⁷⁵, jednocześnie są doprecyzowane w uregulowaniach formułowanych przez poszczególne landy.

Wskazać należy, iż w Republice Federalnej Niemiec, kuratorzy są traktowani jak urzędnicy wyższej rangi. Jednocześnie obowiązują wobec nich wysokie wymagania w zakresie wykształcenia (wyższe z zakresu pedagogiki społecznej albo dyplom pracownika socjalnego), jak również profesjonalnych kompetencji, wiedzy i doświadczenia. Cenna jest wiedza (np. psychologiczna, prawna) i umiejętności z zakresu nauk społecznych (kontaktowość, umiejętność doradzania) oraz zdolności diagnostyczne, które pozwolą na precyzyjne oraz obiektywne zilustrowanie sądowi sytuacji oraz osoby podopiecznego⁵⁷⁶.

Naczelnym zadaniem kuratorów jest zatem udzielanie porad, wsparcia i motywacji podopiecznym w odniesieniu do różnych i zarazem wszystkich kwestii egzystencjalnych. Jeżeli istnieje taka konieczność kurator udziela pomocy za pośrednictwem innych specjalistów (co jest finansowane przez państwo). Charakter i różnorodność problemów podopiecznych powoduje iż konieczna jest, w niektórych sytuacjach kooperacja z innymi urzędami i instytucjami w tym urzędami do spraw cudzoziemców⁵⁷⁷.

⁵⁷⁴ K. Mayer, *Diagnostik und Interventionsplanung in der Bewährungshilfe. Grundlagen und Aufgaben eines Risikoorientierten Assessments*, "Bewährungshilfe – Soziales. Strafrecht. Kriminalpolitik" 2007, T. 54, nr 2, s. 147–171, za: J. Surzykiewicz, *Probacja, pomoc, opieka kuratorska dla nieletnich w Niemczech*, w: *Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich*, Ł. Kwadrans, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Prawo karne i kryminologia, Warszawa 2019, s. 109 – 110.

⁵⁷⁵ <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf> (pobrano: 09.10.2019).

⁵⁷⁶ J. Surzykiewicz, *Probacja, pomoc, opieka kuratorska dla nieletnich w Niemczech*, w: *Metody pracy...*, op. cit., s. 112.

⁵⁷⁷ *Ibidem*, s. 113.

Norwegia

Welfare state – państwo dobrobytu społecznego – takim mianem teoretycy ekonomiści określają państwa skandynawskie w tym Norwęgę. W krajach tych systemy karne i penitencyjne cechują się wysokim standardem realizacji kary pozbawienia wolności, niewielką liczną osadzonych w jednostkach penitencyjnych. Również tam – wolność została określona jako wartość istotna⁵⁷⁸. Wartość ta wyznacza kierunek społecznej readaptacji, gdzie skazani w sposób czynny biorą udział w życiu społeczeństwa. Norwegia jawi się jako kraj wzorcowy w kontekście środków probacyjnych. Odpowiedzialność karna w Norwegii obowiązuje od 15 roku życia. Nie istnieje podział na przestępców młodocianych i dorosłych. Analogicznie jak w Polsce osoby poniżej 18 roku życia nie trafiają do jednostek penitencyjnych, pozostają pod opieką Urzędu Ochrony Praw Dziecka (*Barnevernet*). Ustawowo uregulowano również aspekty dotyczące nieletnich, m.in. w zakresie zagrożeń dla dobra dziecka. Ustawa wskazuje na przykład jakie procedury opiekuńczo – wychowawcze, również profilaktyczne i interwencyjne w zależności od powinny zostać wdrożone w zależności od okoliczności. W Norwegii służby probacyjne nie wykorzystują wolontariuszy, poza sytuacjami wyjątkowymi, jak na przykład nadzór nad wykonaniem prac społecznych. Kuratorzy często kooperują z organizacjami edukacyjnymi lub zawodowymi oraz z gminami w związku z środkami probacyjnymi⁵⁷⁹.

Kuratorzy w Norwegii zajmują się między innymi nadzorem nad: pracami społecznymi, warunkowym zwolnieniem z reszty kary lub aresztu prewencyjnego, programami dla kierowców prowadzących pojazdy pod wpływem alkoholu, dozorem elektronicznym, aresztem domowym. Dodatkowo sporządzają raporty przez okresem próby.

System karny w Norwegii koncentruje się na krótkich wyrokach i poszukuje „możliwości jak najszybciej reintegracji lub takim doborze środków probacyjnych, aby skazany działał w swoim środowisku i na rzecz niego, co stanowi system probacyjny”⁵⁸⁰.

⁵⁷⁸ D. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*. New Providence; K. Mayer, (2014): *Risikoorientierung – der nächste Schritt: Herausforderungen und Bedingungen der Förderungen von Responsivität*, w: *Bewährungshilfe – Soziales. Strafrecht. Kriminalpolitik.*, Jg. 61, Heft 2, s. 171–188, za: I. Fajter – Kruczek, *Ogólny zarys systemu probacyjnego w Norwegii*, w: Ł. Kwadrans, *Metody pracy ...* op. cit., s. 126.

⁵⁷⁹ <https://www.cep-probation.org/knowledgebases/norway/> (pobrano: 10.09.2019).

⁵⁸⁰ M. Bhuller, G. B. Dahl, K.V. Loken, M. Mogstad, *Incarceration, Recidivism, and Employment*, NHH Dept. Of Economics Discussion Paper No. 14, za: I. Fajter – Kruczek, *Ogólny zarys systemu probacyjnego w Norwegii*, w: *Metody pracy...*, op. cit., s. 126.

Państwo Norweskie daje gwarancję reintegracji „wszystkim osobom, które przeszły wyrok wprowadzony w drodze korekty/probacji i świadczenia usług socjalnych, zostaną zapewnione warunki życia, takie jak: mieszkanie, praca, edukacja, opieka zdrowotna, leczenie uzależnień, doradztwo w zakresie zadłużenia itp. po zakończeniu kary”. Wprowadzana jest tzw. „zasada normalności”, zgodnie z którą kary nie są wykonywane w sposób bardziej rygorystyczny niż jest to niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego⁵⁸¹.

Wielka Brytania.

Kuratela Wielkiej Brytanii, odwołuje się koncepcji: *what works*, jak również nowego paradygmatu, który sprowadza się głównie do definiowania czynników kryminogennych, określania ryzyka jakie generuje przestępca i zarządzaniu nim⁵⁸².

Zasadnicze cele angielskiej służby probacyjnej to: ochrona społeczeństwa, zmniejszenie

recydywy, właściwe karanie przestępców w społeczności lokalnej, zapewnienie świadomości przestępców co do wpływu przestępstwa na ofiary i społeczeństwo oraz resocjalizację przestępców. Realizowanie tych celów nie polega wyłącznie na poddaniu skazanego okresowi próby. Podopieczny „zostaje on poddany dozorowi, czy to w społeczności lokalnej, czy w specjalnie do tego stworzonych placówkach, a jego istotą jest udzielenie podsądnemu wsparcia i motywowanie go do podejmowania działań zmierzających do udanej readaptacji społecznej”⁵⁸³.

W angielskim systemie probacyjnych występuje tzw. całościowego zarządzania przestępcą, nazywane *end – to – end managment*. Celem tego podejścia jest kompleksowe ujęcie aktywności realizowanych wobec przestępcy, a mianowicie: stałego wspieranie w procesie readaptacji społecznej bez względu na od charakteru kary i jej stadium jak również koordynacji tych przedsięwzięć⁵⁸⁴.

Poniżej zaprezentowano cztery fundamentalne zasady dotyczące udzielania wsparcia przestępcą w Anglii:

⁵⁸¹ <https://www.cep-probation.org/knowledgebases/norway/> (pobrano: 10.09.2019)

⁵⁸² M. Muskała, *Służba Kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, , s. 51.

⁵⁸³ Ibidem, s. 52-53.

⁵⁸⁴ Ibidem, s. 53-54.

Tabela 4.10. Zasady udzielania wsparcia przestępcą - Anglia⁵⁸⁵

ciągłość	„pozwala pracownikowi na wspieranie i wzmocnienie efektywnego uczenia się poprzez zapewnienie możliwości zastosowania teorii w praktyce. Ciągłość stanowi istotny element pozytywnych stosunków pracy, które są kluczowe dla wspierania i zwiększenia motywacji do zmiany.
kontynuacja	jest konieczna we wszystkich aspektach interwencji, jeśli ma być ona znacząca i owocna dla przestępcy. Menedżer przypadku (<i>case manager</i>) musi zapewnić, żeby przestępca odbierał dozór jako zintegrowany proces holistyczny. Kluczowym elementem osiągnięcia tej integracji może być utworzenie stabilnej i wspierającej relacji w czasie trwania dozoru
konsolidacja	jest uzyskana, kiedy menedżer przypadku pozwala przestępcy na zastanowienie się nad tym czego się nauczył w odniesieniu do różnych aspektów dozoru. Jednak konsolidacja nauki wymaga również dostępu do możliwości reintegracji w społeczności, gdzie mocne strony przestępcy mogą być wykorzystane i potwierdzone
zaangażowanie	zaangażowanie menedżera przypadku w proces dozoru i pracę z przestępcą ma zasadnicze znaczenie we wspieraniu odstąpienia od przestępczości. To zaangażowanie tworzy stabilność w realizacji interwencji”

⁵⁸⁵ M. Muskała, *Służba Kuratorska ... op. cit.* s. 53.

ROZDZIAŁ V

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE REALIZOWANYCH BADAŃ

W rozdziale piątym przedstawiono metodologię badań własnych. W rozdziale ujęte zostały założenia metodologiczne realizowanych badań, w związku z czym zawarto w nim między innymi założenia badawcze oraz metody i techniki badawcze, zmienne i ich wskaźniki. Dokonano wyboru badanych grup oraz opisano organizację i przebieg badań.

Badania zostały zrealizowane w krakowskim okręgu sądowym. Dobór grupy badawczej był uzasadniony, a zarazem możliwy wskutek pozytywnego rozpatrzenia prośby o przeprowadzenie badań przez Prezesa Sądu Okręgowego w Krakowie. Ponadto moja motywacja do realizacji badań w krakowskim okręgu sądowym wynikała z dostępności badanej populacji oraz możliwości organizacyjnych i logistycznych, związanych z długoletnim stażem pracy w tymże okręgu sądowym.

5.1. Cel i przedmiot badań

Badania społeczne mogą służyć wielu celom. Trzy najczęstsze i najbardziej użyteczne to opis, eksploracja, i wyjaśnianie.

Opis – polega na zaobserwowaniu, a potem deskrypcji tego co zostało zaobserwowane. W tym przypadku badani odpowiada będą na pytania: *co?*, *kiedy?*, *gdzie?* oraz *jak?*. Badania eksploracyjne ukierunkowane są na trzy cele: 1) *zaspokojenie ciekawości badacza i jego pragnienia lepszego zrozumienia przedmiotu badań*, 2) *zbadanie możliwości podjęcia szerszych i pogłębionych badań*, 3) *wypracowanie metod, które zostaną użyte w dalszych badaniach*. Z kolei badania wyjaśniające odpowiadają na pytanie: *dlaczego?* i odkrywają związku przyczynowe pomiędzy zdarzeniami⁵⁸⁶.

W trakcie planowania procesu badawczego istotną czynnością jest określenie przedmiotu badań, który nakreśla główne problemy badawcze, a także ukazuje intencje badacza. Przeprowadzanie badań naukowych wiąże się z wieloetapowym postępowaniem pośród „różnicowanych działań mających na celu zapewnienie obiektywnego, dokładnego i wyczerpującego poznania obranego wycinka rzeczywistości przyrodniczej, społecznej

⁵⁸⁶ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 107-109.

lub kulturowej, a wynikiem badania naukowego jest określony obraz badanej rzeczywistości⁵⁸⁷.

Celem głównym badań było poznanie kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych w pracy z dziećmi i dorosłymi w rodzinach emigranckich.

Na podstawie dotychczasowej analizy literatury, aktów prawnych oraz istniejącymi już badaniami można wyprowadzić następujące cele szczegółowe badań:

1) poznanie statystyk dotyczących udziału rodzin emigranckich w populacji skazanych objętych nadzorem i dozorem zawodowych i społecznych kuratorów sądowych w krakowskim okręgu sądowym;

2) poznanie statystyk dotyczących udziału rodzin emigranckich w populacji skazanych objętych nadzorem i dozorem kuratorów sądowych w krakowskim okręgu sądowym w latach 2008-2018;

3) ustalenie stopnia przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia nadzoru i dozoru nad dziećmi, rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych;

4) ustalenie poziomu kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych;

5) określenie potrzeb w zakresie rozwoju kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych nadzorujących i dozoruujących dzieci i rodziny emigranckie;

6) ustalenie potrzeb w zakresie zmian legislacyjnych mających na celu optymalizację prowadzenia nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi.

7) poznanie modeli, form, metod i efektów pracy kuratorów sądowych oraz typologii osób objętych nadzorem i dozorem kuratorskim

Albert Wojciech Maszke za przedmiot badań uważa „wszelkie obiekty, rzeczy oraz zjawiska i procesy którym one podlegają i w odniesieniu do których formułuje problemy

⁵⁸⁷ E. Sobol, *Mały słownik języka polskiego*, Wyd. PWN, Warszawa 1995, s. 854.

badawcze”⁵⁸⁸. Zgodnie z poglądem Stefana Nowaka przedmiot badań „stanowią objawy badań czy zjawiska, o jakich w odpowiedzi na sformułowane przez nas pytania chcemy formułować twierdzenie”⁵⁸⁹. Współcześnie w naukach społecznych przedmiot badań jest też określany jako jednostka analizy. Jednostka analizy pozwala „określić, jakie są podstawowe elementy badanego zjawiska. Jednostka analizy warunkuje wybór planu badawczego, metody zbierania danych oraz metody analizy danych”⁵⁹⁰.

Abraham Kaplan problem wyboru jednostek analizy nazwał „problemem umiejscowienia”, tj. „wybór podstawowego przedmiotu badań w naukach behawioralnych, przestrzeni cech do jego opisu i struktur pojęciowych, w ramach których będą formułowane hipotezy dotyczące jego przedmiotu”⁵⁹¹.

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji są kompetencje międzykulturowe kuratorów sądowych w pracy z dziećmi i dorosłymi w rodzinach emigranckich.

5.2. Problematyka badawcza

Pierwszym etapem procesu badawczego jest sformułowanie problemu badawczego, który w najprostszej definicji tyczy się relacji pomiędzy zmiennymi⁵⁹². Stefan Nowak definiuje problem badawczy jako „pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie”⁵⁹³. Z podobną definicją spotykamy się w publikacjach Tadeusza Pilcha i Teresy Bauman, którzy twierdzą, iż „problemy muszą wyczerpywać zakres naszej niewiedzy, zawarty w temacie naszych badań. Tak więc problemy w sposób znacznie bardziej precyzyjny określają zakres naszych wątpliwości, tym samym określają teren badawczych poszukiwań”⁵⁹⁴.

Od sposobu sformułowania problemu badawczego zależy istota jego dojrzałości ponieważ już na początku zakładamy jakieś ramowe rozwiązania, w postaci stawianych hipotez. Działania te mające na celu stawianie problemów i wysuwanie hipotez są ze sobą

⁵⁸⁸ A.W. Maszke, *Metodologiczne podstawy badań empirycznych*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 44.

⁵⁸⁹ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 22.

⁵⁹⁰ C. Frankfort - Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 68.

⁵⁹¹ Ibidem, s. 68.

⁵⁹² J. Brzeziński, *Metodologia badań socjologicznych. Zagadnienia ogólne*, Wyd. PWN, Warszawa 1999, s. 216.

⁵⁹³ S. Nowak, *Metodologia badań psychologicznych*, Wyd. PWN, Warszawa 1970, s. 214.

⁵⁹⁴ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie jakościowe i ilościowe*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 13.

wzajemnie skorelowane co powoduje zwiększenie zakresu wiedzy w danym obszarze badawczym⁵⁹⁵.

W badaniach naukowych zwraca się uwagę głównie na trzy najważniejsze źródła generujące problemy badawcze. Należą do nich: „osobiste preferencje badacza, potrzeby społeczne i znajomość aspektów naukowo-metodologicznych”⁵⁹⁶.

Problem badawczy to „bodziec intelektualny wywołujący reakcję w postaci badań naukowych”⁵⁹⁷ czy też „problem intelektualny wymagający rozwiązania w postaci badań naukowych”⁵⁹⁸.

Główny problem badawczy niniejszych badań brzmi: Jaki poziom kompetencji międzykulturowych reprezentują badani kuratorzy sądowi z krakowskiego okręgu sądowego?

Na podstawie tak określonego problemu badawczego sformułowano następujące problemy szczegółowe:

1. Jaka jest skala udziału rodzin emigranckich populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym?
2. Jak na przestrzeni lat 2008-2018 zmieniał się udział rodzin emigranckich objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym?
3. Jaki jest poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych?
4. Jaki jest poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie kompetencji międzykulturowych?
5. Jakie są potrzeby w zakresie rozwoju kompetencji międzykulturowych w tym językowych kuratorów sądowych sprawujących nadzór i prowadzących dozory w rodzinach emigranckich?

⁵⁹⁵ J. Brzeziński, *Metodologia...*, op. cit., s. 217.

⁵⁹⁶ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999, s.110.

⁵⁹⁷ C. Frankfort - Nachmias, D. Nachmias, op. cit., s. 67.

⁵⁹⁸ Ibidem, s. 606.

6. Jakie są oczekiwania kuratorów sądowych względem zmian legislacyjnych optymalizujących sprawowanie nadzoru i prowadzenie dozoru nad rodzinami emigranckimi?

7. Jak w aktach prawnych i literaturze przedmiotu opisywane są modele, formy, metody i efekty pracy kuratorów sądowych oraz typologia osób objętych nadzorem i dozorem kuratorskim?

5.3. Zmienne i ich wskaźniki

Zmienna niezależna to „zmienna, której wartości w analizie traktuje się jako dane i nie próbuje się tłumaczyć. Zakłada się, że zmienne niezależne determinują wartości zmiennych zależnych lub wpływają na nie”⁵⁹⁹.

Następnym etapem organizowania procesu badawczego jest wyłonienie zmiennych wraz ze wskaźnikami.

Mając na uwadze ustalenia Mieczysława Łobockiego, przyjęto, że zmienne niezależne w prowadzonych badaniach mogą obejmować:

- 1) charakterystyki społeczno-demograficzne badanych,
- 2) charakterystyki jednostki organizacyjnej badanych, oraz
- 3) charakterystykę grupy dozorowanych⁶⁰⁰.

„Wskaźnikiem jest pewna cecha, na podstawie której zaistnienia możemy stwierdzić, że występuje jakieś zjawisko, czy zdarzenie, które nas interesuje”⁶⁰¹. Wobec powyższego ustalono następujące wskaźniki:

1. Wskaźniki zmiennej - charakterystyki społeczno-demograficzne badanych:
 - *pleć*
 - *wykształcenie*
 - *staż pracy/służby*
 - *stanowisko służbowe*

⁵⁹⁹ E. Babbie, op. cit., s. s. 554.

⁶⁰⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s.74.

⁶⁰¹ A. W. Maszke, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 121.

2. Wskaźniki zmiennej - charakterystyka miejsca badań
 - *miejsce prowadzenie dozoru i nadzoru kuratorskiego*
3. Wskaźniki zmiennej - charakterystyki grup rodzin emigranckich podlegających nadzorowi lub dozorowi kuratorów sądowych:
 - *Sprawowanie nadzoru i prowadzenie dozoru wobec członkami rodzin emigranckich z krajów Europy Wschodniej*
 - *Sprawowanie nadzoru i prowadzenie dozoru wobec członków rodzin emigranckich z Unii Europejskiej*
 - *Sprawowanie nadzoru i prowadzenie dozoru wobec cudzoziemców spoza Unii Europejskiej*

Zmienna zależna to „zmienna, co do której zakłada się, że jest powodowana przyczynowo lub uzależniona od innej zmiennej (zmiennej niezależnej)⁶⁰². Zmiennymi zależnymi w prowadzonych badaniach (w odniesieniu do kuratorów sądowych do spraw karnych) są kompetencje międzykulturowe rozumiane jako:

- ocena własna znajomości języków obcych,
- ocena własna poziomu zrozumienia zachowania osób odmiennych kulturowo, wglądu we własną kulturę, historię i tradycję,
- ocena własnej wrażliwości międzykulturowej.

„Wskaźnikiem jest pewna cecha, na podstawie której zaistnienia możemy stwierdzić, że występuje jakieś zjawisko, czy zdarzenie, które nas interesuje”⁶⁰³.

Wskaźnikami do zmiennych badawczych w niniejszej pracy są dane uzyskane za pomocą kwestionariusza ankiety.

5.4. Metody i techniki zastosowane w badaniach

Metody badawcze to zalecane lub faktycznie stosowane w danej nauce schematy czynności służących do udzielania odpowiedzi na formułowane w niej pytania. W naukach

⁶⁰² Ibidem, s. 554

⁶⁰³ Ibidem, s. 121.

empirycznych metody badawcze to przede wszystkim typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służących do uzyskiwania maksymalnie (lub optymalnie) uzasadnionych odpowiedzi na stawiane w nich pytania⁶⁰⁴.

W trakcie realizacji procesu zastosowano odpowiednio dobrane metody badawcze, w tym empiryczne metody badawcze: ilościowe - sondaż diagnostyczny oraz jakościowe - analiza treści.

Tadeusz Pilch wskazuje, iż „metoda sondażu diagnostycznego, jest sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach, i poglądach wybranych zbiorowości, nasileniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawisk instytucjonalnie nie zlokalizowanych- posiadających grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje⁶⁰⁵.”

Wywiad to jak pisze A. Kamiński " czynność dwustronna, oparta na bezpośrednim kontakcie informatora z przeprowadzającym wywiad⁶⁰⁶."

Mając na uwadze powyższe definicje, w celu uzyskania wiedzy dotyczącej, przede wszystkim, specyfiki pracy kuratora sądowego z rodzinami emigranckimi cudzoziemcami wykorzystano ilościową metodę empiryczną tj. sondażu diagnostycznego, przy pomocy odpowiednio skonstruowanego kwestionariusza ankiety.

W nawiązaniu do poszczególnych metod badawczych stosuje się odpowiednią technikę badań, według Mieczysława Łobockiego związaną z uszczegółowieniem i konkretyzacją zasad postępowania badacza⁶⁰⁷. W celu zgromadzenia danych przynoszących rozwiązania dla postawionego w dysertacji problemu badawczego posłużę się techniką ankiety, którą Krzysztof Rubacha definiuje jako „sposób gromadzenia informacji ilościowych, opierający się na uporządkowanym pytaniu respondentów o poszczególne zagadnienia znajdujące się w kwestionariuszu⁶⁰⁸. Inną techniką, którą mam zamiar wykorzystać w rozprawie jest wywiad, polegający na gromadzeniu interesujących badacza danych za pomocą bezpośredniego kontaktu z respondentem⁶⁰⁹.

⁶⁰⁴ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych.*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 22.

⁶⁰⁵ T. Pilch, T. Baruman, *Zasady badań ...*, op. cit., s. 80.

⁶⁰⁶ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, w: *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wyd. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 56.

⁶⁰⁷ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, op. cit., s. 51.

⁶⁰⁸ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 173.

⁶⁰⁹ M. Łobocki, *Metody i techniki*, op. cit., s. 28-29.

Kwestionariusz ankiety zawiera pytania skierowane do respondentów w zakresie umożliwiającym uzyskanie odpowiedzi na postawione problemy badawcze.

Analizie poddano również dostępną literaturę dotyczącą badanego przedmiotu, a w tym: ustawy, rozporządzenia, zarządzenia, publikacje i wydawnictwa polsko- i obcojęzyczne, artykuły naukowe drukowane oraz internetowe, a także specjalistyczne podręczniki.

5.5. Organizacja i przebieg badań

Skuteczność badań nieodzownie łączy się z przestrzeganiem kilku warunków. Niezmiernie istotna jest atmosfera w trakcie przeprowadzania badań, związana z właściwościami osobowymi badacza, osób badanych oraz czynników zewnętrznych. Darzenie badacza zaufaniem przez respondentów koresponduje z obniżeniem poziomu lęku u badanych w związku z ewentualnymi konsekwencjami wynikającymi z wzięcia udziału w badaniach. Posiadanie wewnętrznej motywacji u badanych, związanej z nieprzymuszoną wolą uczestnictwa w badaniach stanowi również skuteczność przebiegu badań. Osoba badacza powinna również zachować dystans wobec respondentów, m.in. przedstawiając jednolitą instrukcję do wszystkich badanych, bez wywierania presji na uzyskanie pogłębionych odpowiedzi. Badacz musi również być zorientowany na rejestrowanie ewentualnych okoliczności mających wpływ na przebieg procesu badawczego⁶¹⁰.

Opracowane na potrzeby badań kwestionariusze ankiety były wypełniane dobrowolnie i anonimowo przez kuratorów w okręgu krakowskim. Badania zostały zrealizowane w marcu 2021 roku.

Stan personelu kuratorów na dzień 31 grudnia 2020 roku to 190 osób, z czego 100 to kuratorzy wykonujący orzeczenia w sprawach karnych, natomiast 79 osób kuratorzy wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych (kuratorzy dla dorosłych) i nieletnich (kuratorzy rodzinni).

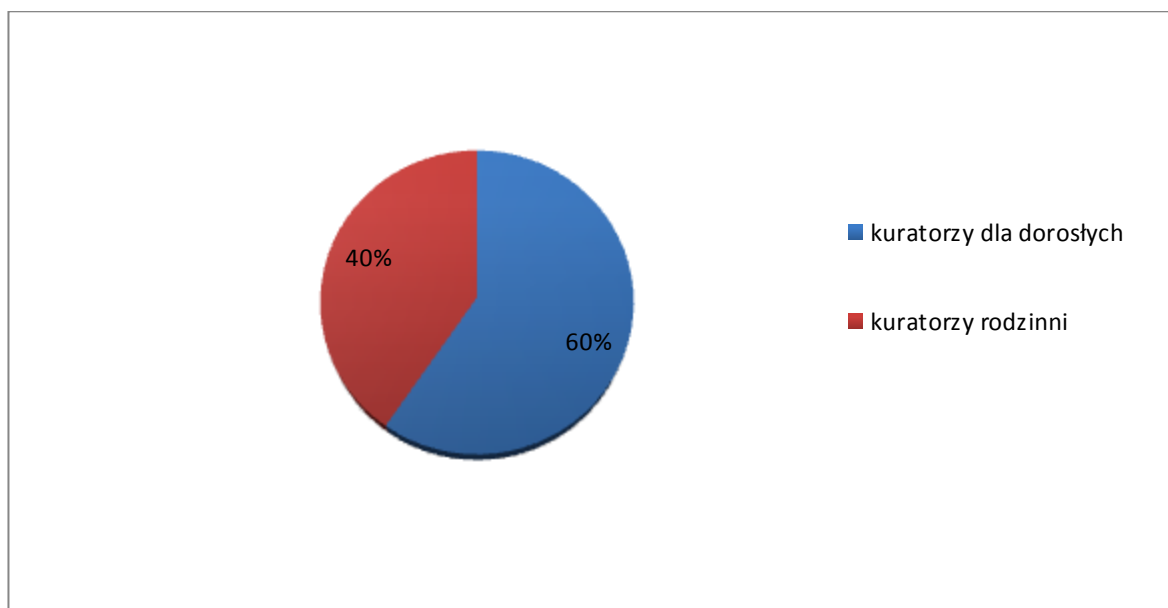
Możliwości organizacyjne pozwoliły zbadać 124 kuratorów sądowym w tym 74 kuratorów (59,67%) dla dorosłych oraz 50 (40,43%) kuratorów rodzinnych, przy czym liczba rozdysponowanych ankiet wyniosła 180. Przebadanych zostało zatem 65,26% kuratorów okręgu krakowskiego.

⁶¹⁰ M. Łobocki, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 189-191.

5.6. Charakterystyka społeczno-demograficzna badanej populacji

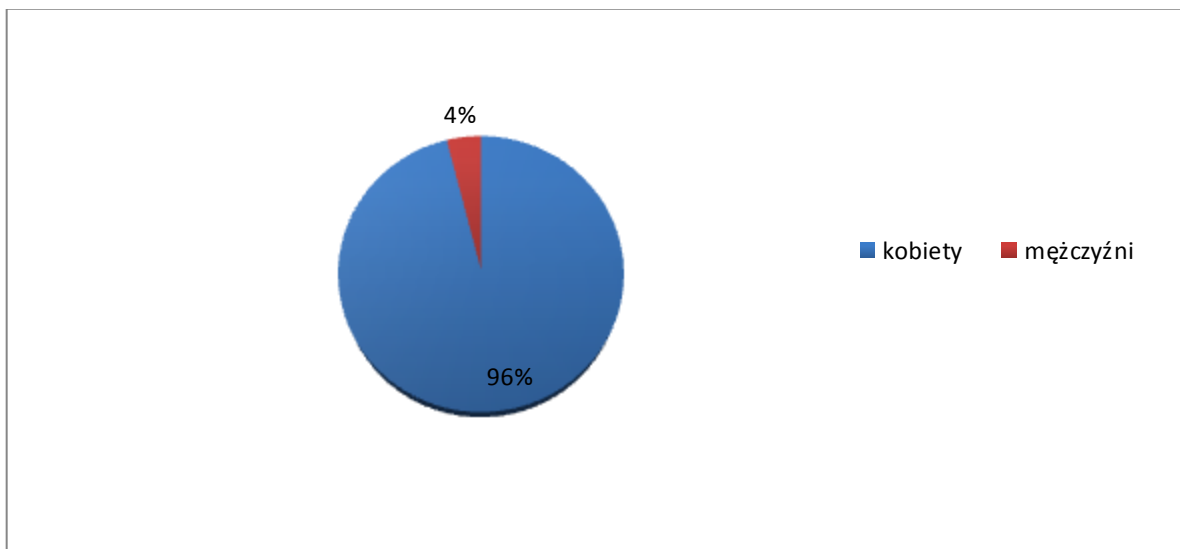
Badaniu techniką ankiety poddani zostali kuratorzy sądowi z krakowskiego okręgu sądowego. Poniżej przedstawiono charakterystyki socjodemograficzne badanej populacji, takie jak: rodzaj wykonywanych orzeczeń, płeć, wiek, wykształcenie, staż pracy.

Wykres 5.1. Odsetek badanych w podziale na rodzaj wykonywanych orzeczeń

Wśród osób biorących udział w badaniu mężczyźni stanowiły zdecydowaną mniejszość. Ich liczba wynosiła bowiem zaledwie 5 osób co stanowiło 4,03% ogółu badanych. W badaniu przeważały kobiety - 119 osób, czyli 95,96% ogółu badanych. Wynika to z rzeczywistych proporcji liczby kobiet oraz mężczyzn, będących kuratorami sądowymi. Powyższe dane przedstawione zostały na poniższym wykresie.

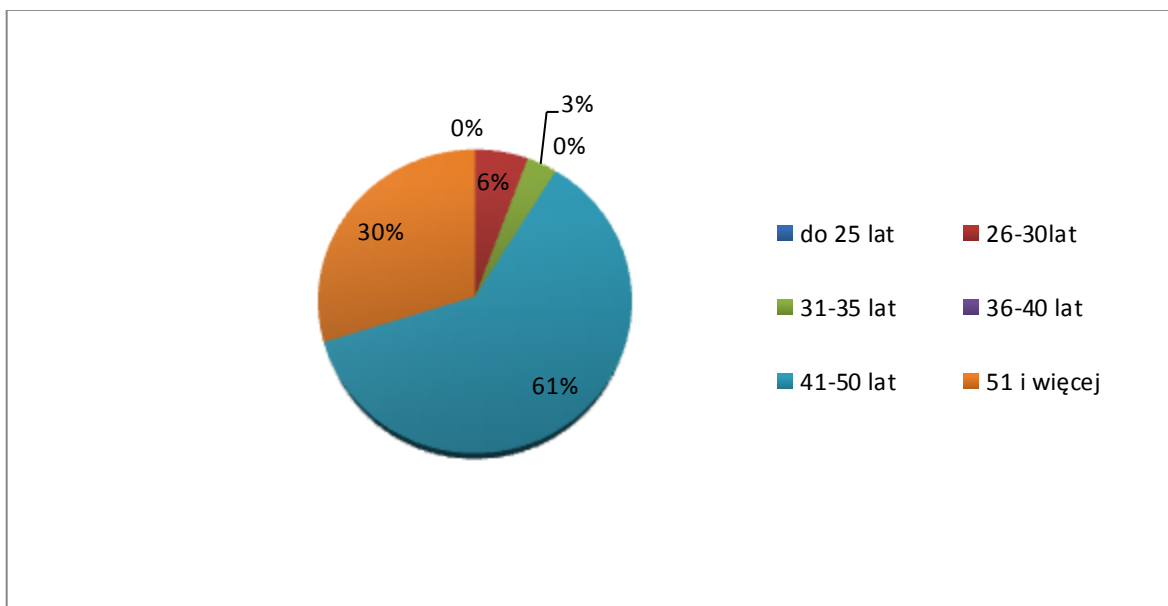
Wykres 5.2. Odsetek badanych w podziale na ich płeć

Respondenci mieli możliwość określenia swojego wieku poprzez wybranie jednego z sześciu przedziałów. Na tej podstawie można określić, iż najliczniejszą grupę – 76 osób, a tym samym 61,29% badanych stanowią osoby w wieku od 41 do 50 lat. Niespełna o połowę mniejsza grupa badanych, bowiem 37 osób (29,83%) deklaruje przynależność do kategorii wiekowej mieszczącej się w przedziale: 51 lat i więcej. Kolejną grupę respondentów, stanowią osoby w wieku od 26 do 30 roku życia, których jest 7 osób (5,64%). Ponadto, 4 osoby (3,22% badanych) są w wieku 31-35 lat. Nie odnotowano respondentów w przedziale do 25 lat oraz od 36-40 lat.

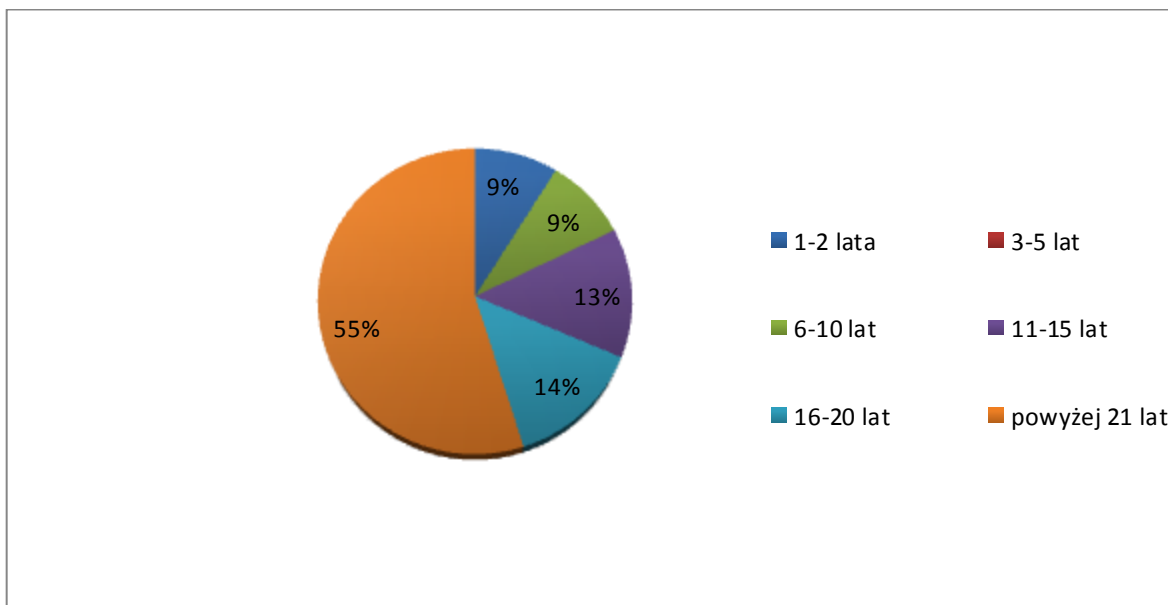
Reasumując, w grupie badanych wyraźnie dominują osoby od 41 do 50 roku życia. Szczegółowe dane zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 5.3. Odsetek badanych w podziale na kategorie wiekowe

Ankietowani wybierali spośród sześciu dostępnych przedziałów, określających staż służby. Zdecydowanie najwięcej, bo 68 osób (54,83%) posiada staż pracy powyżej 21 lat. Po 17 osób (13,7%) zadeklarowało staż pracy od 16-20 lat ora od 11-15 lat. Natomiast 11 osób (8,87%) wskazało na staż pracy mieszczący się w ramach 6-10 lat. Również 11 osób (8,87%) określiło swój staż w przedziale 1-2 lat. Żaden z respondentów nie wskazał na staż 3-5 lat. Pozyskane dane przedstawiono na poniżej zamieszczonym wykresie.

Wykres 5.4. Odsetek badanych w podziale na staż pracy

ROZDZIAŁ VI

ANALIZA I INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

W rozdziale szóstym niniejszej dysertacji przedstawiłam analizę wyników badań własnych mających na celu poznanie poziomu kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych w pracy z dziećmi i dorosłymi w rodzinach emigranckich.

6.1. Skala udziału rodzin emigranckich w populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym

Problem badawczy pierwszy pozostaje rozstrzygnięty negatywnie. Sąd Okręgowy w Krakowie nie prowadzi specjalnych statystyk umożliwiających ustalenie skali udziału rodzin emigranckich w populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym. Możliwe jest jedynie poprzez wgląd w liczbę wszystkich spraw prowadzonych w danym zespole kuratorskim uzyskanie liczby dozorów i nadzorów wobec cudzoziemców. Liczba ta nie jest obecnie duża natomiast należy zaznaczyć iż stale ulega wzrostowi.

6.2. Zmiany udziału rodzin emigranckich objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym na przestrzeni lat 2008-2018

Problem badawczy drugi został rozstrzygnięty negatywnie. Sąd Okręgowy w Krakowie nie prowadzi szczególnych statystyk umożliwiających ustalenie zmian i udziału rodzin emigranckich w populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym na przestrzeni lat 2008-2018.

6.3. Poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych

Trzeci problem badawczy sformułowany został w pytaniu: Jak oceni P. poziom własnej znajomości języków obcych? Respondenci określali poziom własnej znajomości języka angielskiego, niemieckiego, rosyjskiego, francuskiego oraz włoskiego. Wskazać należy, że żaden z ankietowanych kuratorów nie ocenił własnej znajomości żadnego z wskazanych języków jako zaawansowany (C1) bądź biegły (C2). W przypadku języka angielskiego własnym poziomem znajomości jako ponad średniozaawansowany (B2) wskazało 12,09% ankietowanych, średniozaawansowany (B1) 21,77%, podstawowy (A2) 26,61 %,

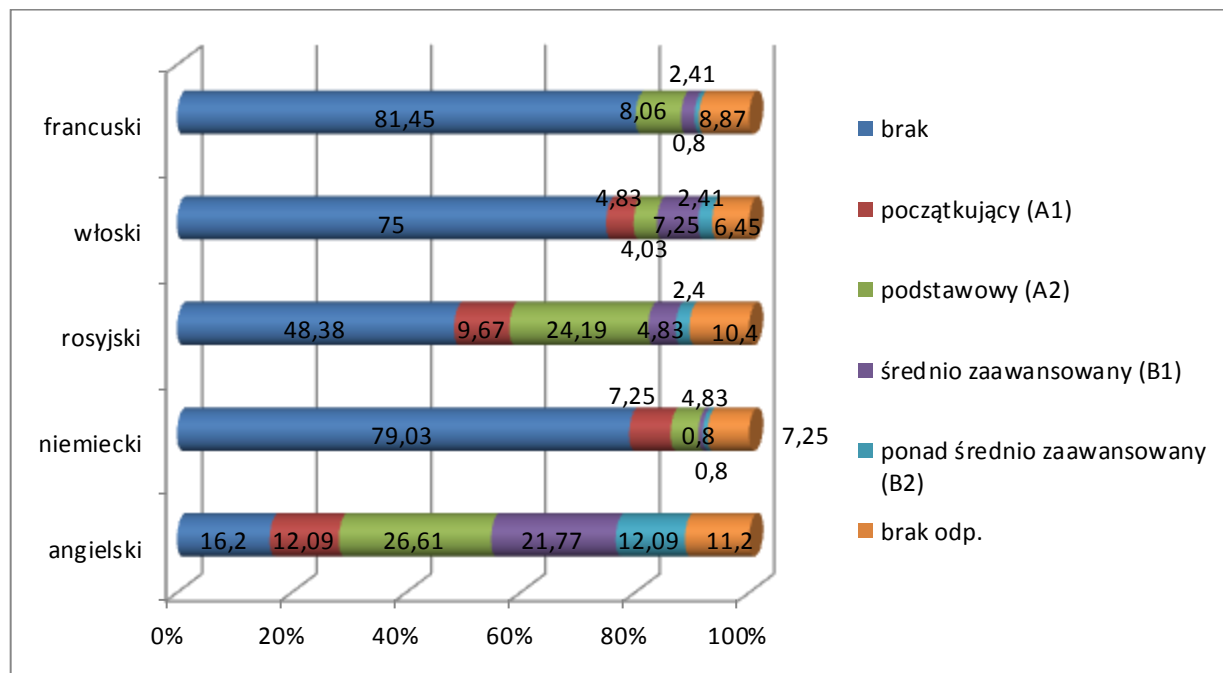
początkujący (A1) 12,09%, brak znajomości 16,12%. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 6.1.

Tabela 6.1. Poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych – ocena własnych kompetencji

Jak oceni P. poziom własnej znajomości języków obcych? N-124		Kategorie odpowiedzi							
		<i>brak</i>	<i>początkujący (A1)</i>	<i>podstawowy (A2)</i>	<i>średnio zaawansowany (B1)</i>	<i>ponad zaawansowany (B2)</i>	<i>zaawansowany (C1)</i>	<i>biegły (C2)</i>	<i>Brak odpowiedzi</i>
<i>angielski</i>	N	20	15	33	27	15	0	0	14
	%	16,12	12,09	26,61	21,77	12,09	0	0	11,29
<i>niemiecki</i>	N	98	9	6	1	1	0	0	9
	%	79,03	7,25	4,83	0,8	0,8	0	0	7,25
<i>rosyjski</i>	N	60	12	30	6	3	0	0	13
	%	48,38	9,67	24,19	4,83	2,41	0	0	10,48
<i>włoski</i>	N	93	6	5	9	3	0	0	8
	%	75%	4,83	4,03	7,25	2,41	0	0	6,45
<i>francuski</i>	N	101	0	10	3	1	0	0	11
	%	81,45	0	8,06	2,41	0,8	0	0	8,87

W celu zwizualizowania pozyskanych wyników na wykresie 6.1. przedstawiono je w formie graficznej. Wykres unaocznia, że większość badanych kuratorów posługuje się (na różnych poziomach) jedynie językiem angielskim. Niespełna dwie piąte z nich posługuje się (na różnych poziomach) językiem rosyjskim. W przypadku pozostałych analizowanych języków (francuski, włoski oraz niemiecki) zdecydowana większość respondentów nie posiada umiejętności komunikowania się.

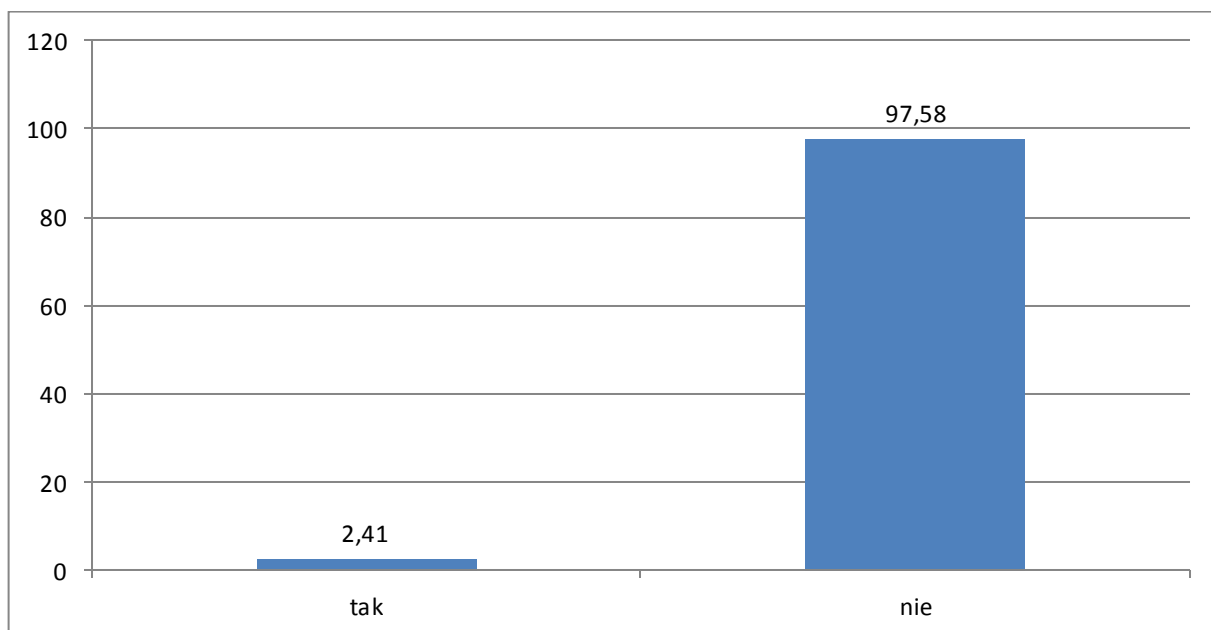
Wykres 6.1. Procentowy poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych – ocena własnych kompetencji

Drugim badanym obszarem dotyczącym poziomu przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych było uczestnictwo (jako kurator sądowy) respondentów w szkoleniach z tego zakresu.

Wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi na powyższe pytanie. Niemalże wszyscy badani kuratorzy, bo 97,58% (121 badanych) z nich - jako kurator sądowy - nie uczestniczyło w szkoleniach z języków obcych. Na udział w takim szkoleniu wskazało 2,41% badanych (3 osoby). Poniżej przedstawiono uzyskane dane w formie graficznej.

Wykres 6.2. Partycypacja kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu języków obcych – zestawienie procentowe: Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu języków obcych?

6.4. Poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie kompetencji międzykulturowych

W celu rozwiązania czwartego problemu badawczego wyliczone zostały statystyki częstości dla pytań z kwestionariusza ankiety dotyczących:

- oceny wystarczalności poziomu kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw karnych i rodzinnych;
- oceny własnych kompetencji międzykulturowych;
- partycypacji kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych;
- partycypacji kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna;
- użyteczności znajomości kultur podopiecznych przez kuratorów;
- postrzegania kultur przez kuratorów.

Na potrzeby udzielenia odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny wystarczalności poziomu kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw karnych i rodzinnych, wyjaśniono respondentom, że kompetencja międzykulturowe to „zdolność do przyjęcia postawy relatywizmu kulturowego w kontaktach z przedstawicielami innych kultur. Towarzyszy jej umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej”⁶¹¹.

Większość, bo 55,63% respondentów uważa, że poziom tak rozumianych kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych jest wystarczający. Przeciwnego zdania jest 30,64% ankietowanych. Nadto 12,09% badanych nie wyraziło swojego zdania w tej materii. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 6.2.

Tabela 6.2. Poziom kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych

Kompetencja międzykulturowa wg. Jerzego Nikitorowicza to „zdolność do przyjęcia postawy relatywizmu kulturowego w kontaktach z przedstawicielami innych kultur. Towarzyszy jej umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej” Czy według P. poziom tak rozumianych kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych jest wystarczający?	N=124	Kategorie odpowiedzi					
		Tak	Raczej tak	Raczej nie	Nie	Nie mam zdania	Brak danych
N		18	51	24	14	15	2
%		14,51	41,12	19,35	11,29	12,09	1,61

Drugie pytanie dotyczyło oceny własnych kompetencji międzykulturowych ankietowanych. Zdecydowana większość, tj. 63,7% respondentów ocenia poziom własnych kompetencji jako przeciętny. Jako wysoki postrzega poziom własnych kompetencji międzykulturowych 15,32% badanych, jako niski 19,35%. Żaden z badanych kuratorów nie ocenił badanej kompetencji jako bardzo wysokiej oraz bardzo niskiej. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 6.3.

⁶¹¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 508.

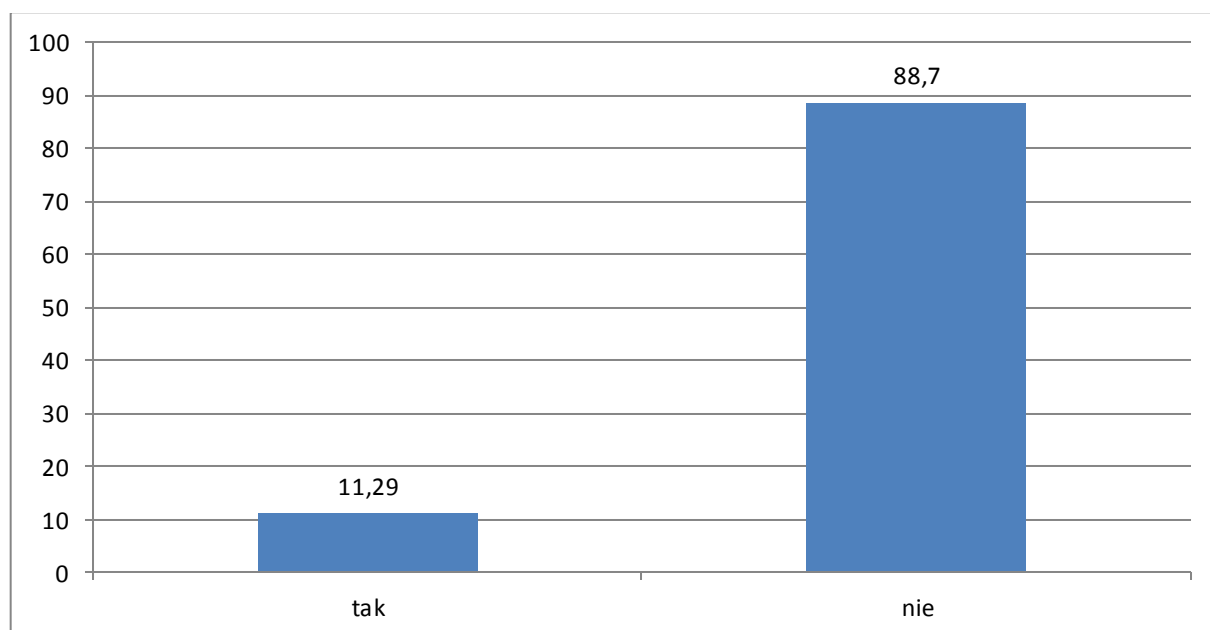
Tabela 6.3. Ocena poziomu własnych kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych

Jak ocenia P. poziom własnych kompetencji międzykulturowych? N=124	Liczba	Procent
<i>bardzo wysoki</i>	0	0
<i>wysoki</i>	19	15,32
<i>przeciętny</i>	79	63,7
<i>niski</i>	24	19,35
<i>Bardzo niski</i>	0	0
<i>Brak danych</i>	2	1,61
<i>Ogółem</i>	124	100,0

Trzecim badanym obszarem dotyczącym poziomu przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie kompetencji międzykulturowych było uczestnictwo (jako kurator sądowy) respondentów w szkoleniach z tego zakresu.

Wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi na powyższe pytanie. Zdecydowana większość, bo 88,70% (110 badanych) z nich - jako kurator sądowy - nie uczestniczyło w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych. W takich szkoleniach uczestniczyło 11,29 % (14 osób) ankietowanych. Powyższe informacje przedstawiono na wykresie 6.3.

Wykres 6.3. Partycypacja kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych – zestawienie procentowe: Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych?

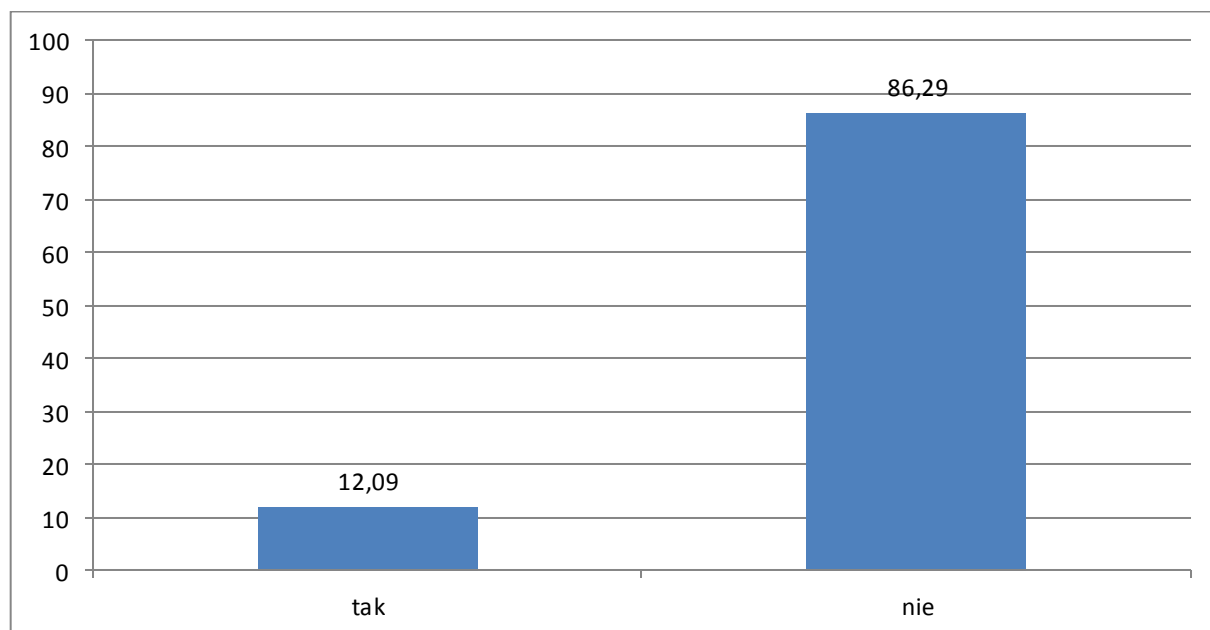
Badani kuratorzy sądowi, którzy udzielili pozytywnej odpowiedzi zostali poproszeni o wskazanie przynajmniej jednego takiego szkolenia. W trzech przypadkach badani wskazywali na szkolenie dotyczące Romów. Poza tym kuratorzy wskazywali na szkolenia nie związane z kompetencjami międzykulturowymi.

Czwartym eksplorowanym obszarem dotyczącym problemu poziomu przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie kompetencji międzykulturowych było uczestnictwo (jako kurator sądowy) respondentów w z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna.

Zdecydowana większość, bo 86,29% (107 badanych) z nich - jako kurator sądowy - nie uczestniczyło w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna. W takich szkoleniach uczestniczyło 12,09% (15 osób) ankietowanych.

W dwóch przypadkach odnotowano brak danych. Powyższe informacje przedstawiono na wykresie 6.4.

Wykres 6.4. Partycypacja kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna – zestawienie procentowe: Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna?

Ankietowani kuratorzy sądowi, którzy udzielili pozytywnej odpowiedzi zostali poproszeni o wskazanie jakich kultur dotyczyło szkolenia. Z informacji przedstawionych przez badanych wynika, że były to szkolenia dotyczące osób narodowości romskiej.

W celu rozwiązania czwartego problemu badawczego zweryfikowano również użyteczność znajomości kultur podopiecznych przez kuratorów oraz sformułowano pięć pytań dotyczących postrzegania kultur.

Użyteczność znajomości kultur podopiecznych została odniesiona do pięciu kryteriów, jakimi są:

- optymalna komunikacja z podopiecznym;
- zrozumienie wartości podopiecznego;
- zrozumienie obyczajów podopiecznego;
- zrozumienie interesów podopiecznego;
- prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru).

Większość, bo 73,38% respondentów uważa, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na optymalną komunikację z podopiecznym. Przeciwnego zdania jest 16,92% ankietowanych. Nadto 9,67% badanych nie wyraziło swojego zdania w tej materii.

Jak wynika z osiągniętych rezultatów 79,03% badanych wskazało, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na zrozumienie wartości podopiecznego. Odmiennego zdania jest 11,28% ankietowanych. Poza tym 8,87% badanych wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Większość, bo 79,83% respondentów uznaje, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala im na zrozumienie obyczajów podopiecznego. Przeciwnego zdania jest 10,47% ankietowanych. Nadto 9,67% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Przeprowadzone badania wskazują na widoczne różnice w przypadku pozostałych dwóch kategorii, tj. zrozumienia interesów podopiecznego oraz prawidłowego przebiegu dozoru (nadzoru).

Podobnie, jak w poprzednich przypadkach większość, bo 67,73% respondentów uznaje, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala im na zrozumienie interesów podopiecznego. Przeciwnego zdania jest jednak 19,34% badanych kuratorów. Poza tym 12,09% ankietowanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Większa część ankietowanych kuratorów, tj. 57,25% wskazało, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru). Odmiennego

zdania jest 18,52% badanych, natomiast 19,35% z nich wskazało na odpowiedź „trudno powiedzieć”.

W tabeli 6.4. zamieszczono szczegółowe dane w odniesieniu do możliwości na jakie pozwala badanym kuratorom sądowym znajomość kultur dozorowanych.

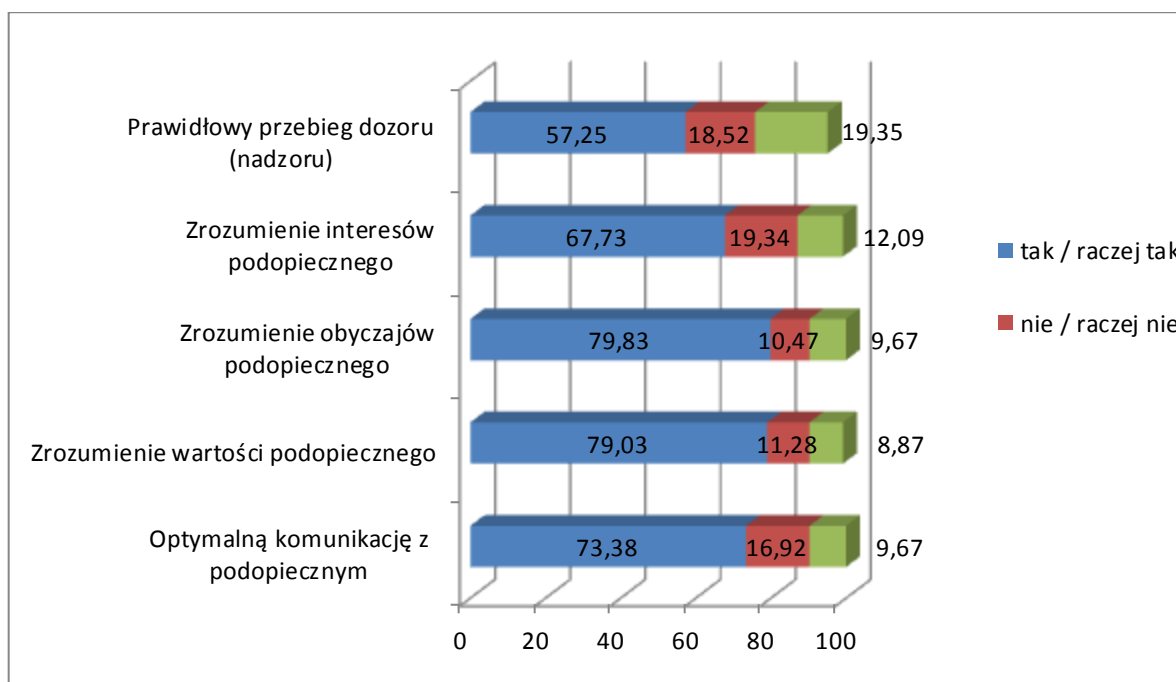
Tabela 6.4. Użyteczność znajomości kultur podopiecznych.

Czy P. znajomość kultur dozorowanych pozwala na: <i>N=124</i>		Kategorie odpowiedzi					
		<i>Tak</i>	<i>Raczej tak</i>	<i>Raczej nie</i>	<i>Nie</i>	<i>Trudno powiedzieć</i>	<i>Brak danych</i>
Optymalną komunikację z podopiecznym	N	55	36	9	12	12	1
	%	44,35	29,03	7,25	9,67	9,67	0,8
Zrozumienie wartości podopiecznego	N	53	45	11	3	11	1
	%	42,74	36,29	8,87	2,41	8,87	0,8
Zrozumienie obyczajów podopiecznego	N	57	42	9	4	12	0
	%	45,96	33,87	7,25	3,22	9,67	0
Zrozumienie interesów podopiecznego	N	33	51	21	3	15	2
	%	26,61	41,12	16,93	2,41	12,09	1,61
Prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru)	N	36	35	19	4	24	6
	%	29,03	28,22	15,3	3,22	19,35	4,84

Ze względu na konieczność podkreślenia relacji pomiędzy znajomością kultur dozorowanych, a zrozumieniem ich interesów oraz prawidłowym przebiegiem dozoru (nadzoru) na wykresie 6.5. przedstawiono je (oraz pozostałe omawiane powyżej wyniki badań) w formie graficznej. Zauważyć należy, że niespełna co piąty ankietowany uznaje, że znajomość kultury podopiecznego nie pozwala mu na zrozumienie jego interesów.

Ponadto znajomość kultur podopiecznych jedynie w przypadku trzech piątych badanych pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru). Niemalże co piąty badany kurator twierdzi, że znajomość kultur podopiecznych nie pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru).

Wykres 6.5. Użyteczność znajomości kultur podopiecznych – zestawienie procentowe:
Czy P. znajomość kultur dozorowanych pozwala na:

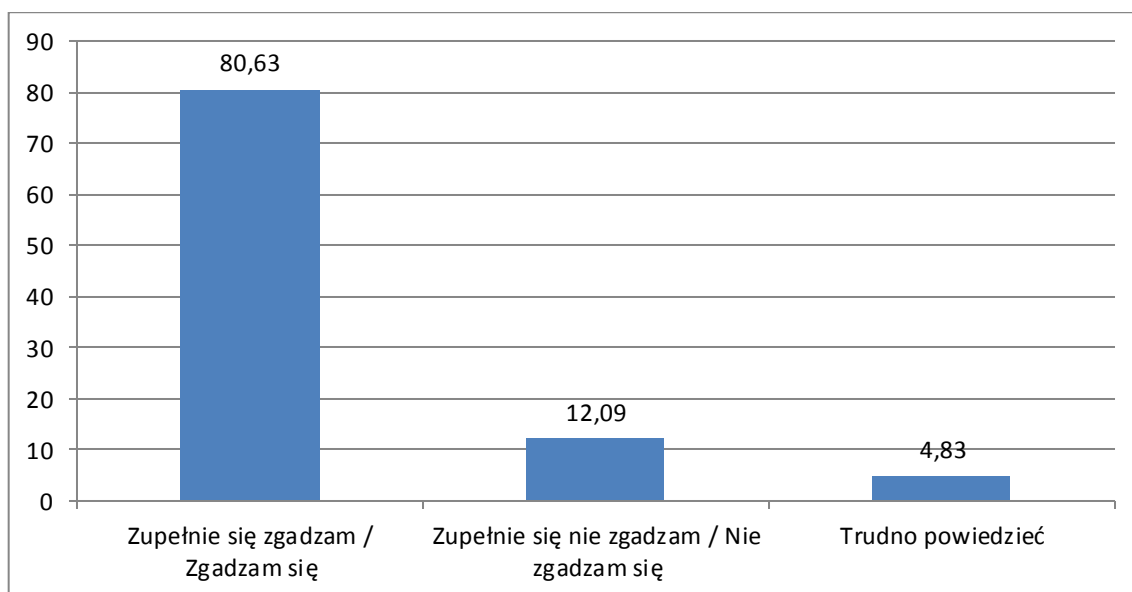

W celu rozwiązania czwartego problemu badawczego ankietowani wskazywali również, czy zgadzają się z następującymi sformułowaniami:

- należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości;
- należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości
- cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP
- odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego
- Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmienności kulturowej.

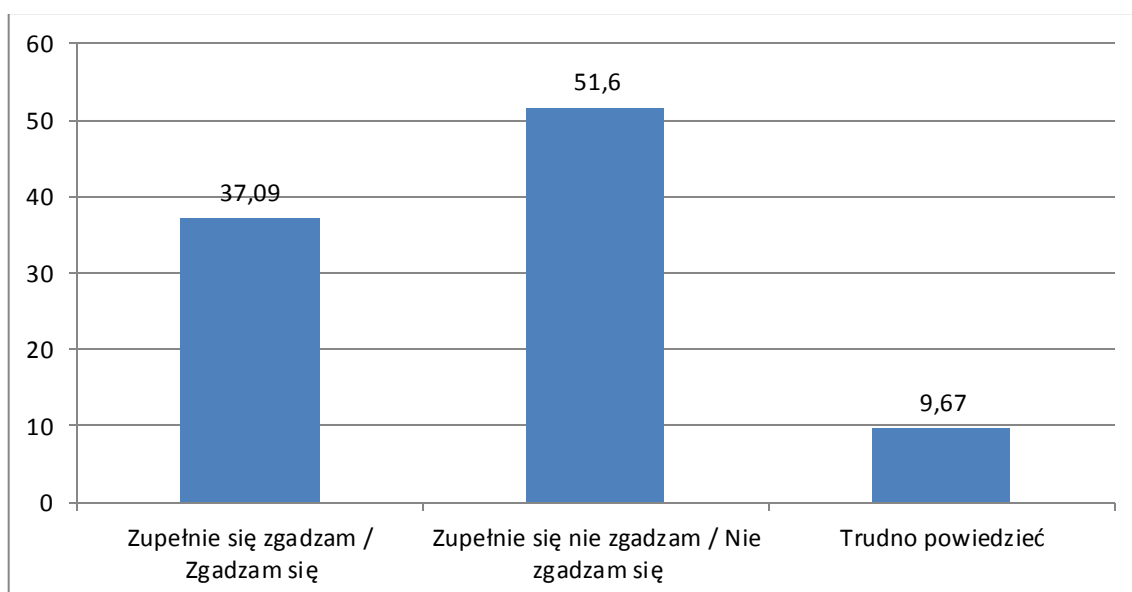
Badani kuratorzy sądowi w zdecydowanej większości, tj. 80,63% zgadzają się że „należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości”. Przeciwnego zdania jest 12,09% respondentów. Natomiast 4,83% z nich wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Uzyskane wyniki przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 6.6. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości” - zestawienie procentowe

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 51,6% nie zgadzają się ze sformułowaniem, że „należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości”. Przeciwnego zdania jest 37,09% respondentów. Natomiast 9,67% z nich wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Uzyskane wyniki przedstawiono na poniższym wykresie.

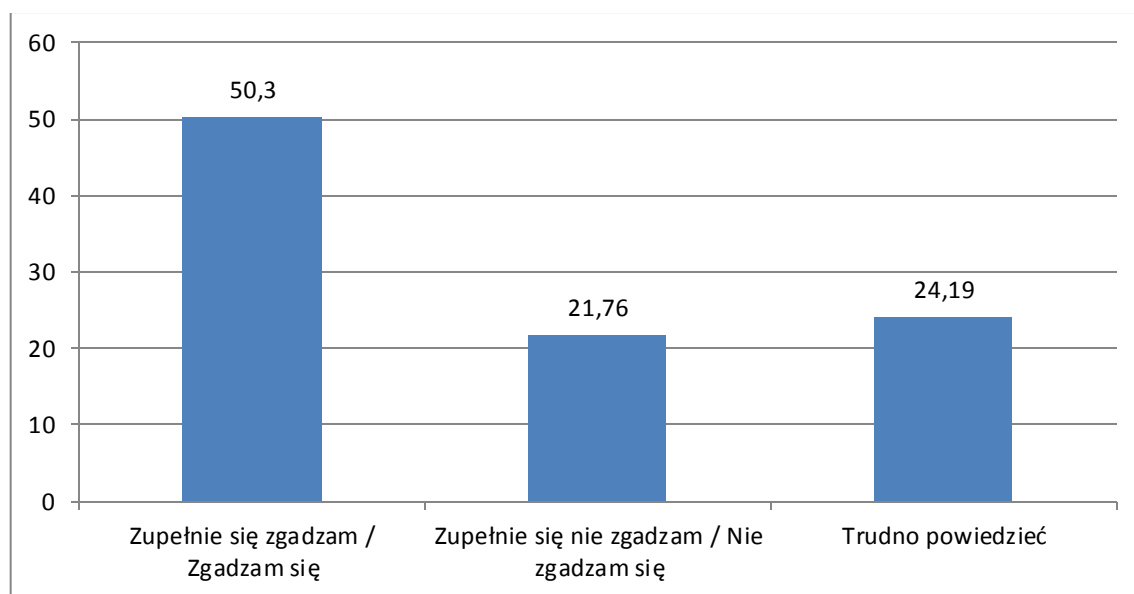
Wykres 6.7. Czy zgadza się Pan z następującym sformułowaniem: „Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości” - zestawienie procentowe

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 50,3% zgadzają z sformułowaniem, że „cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP”.

Przeciwnego zdania jest 21,76% respondentów. Niespełna, co czwarty ankietowany (24,19%) wskazał odpowiedź „trudno powiedzieć”. Uzyskane wyniki przedstawiono na poniższym wykresie.

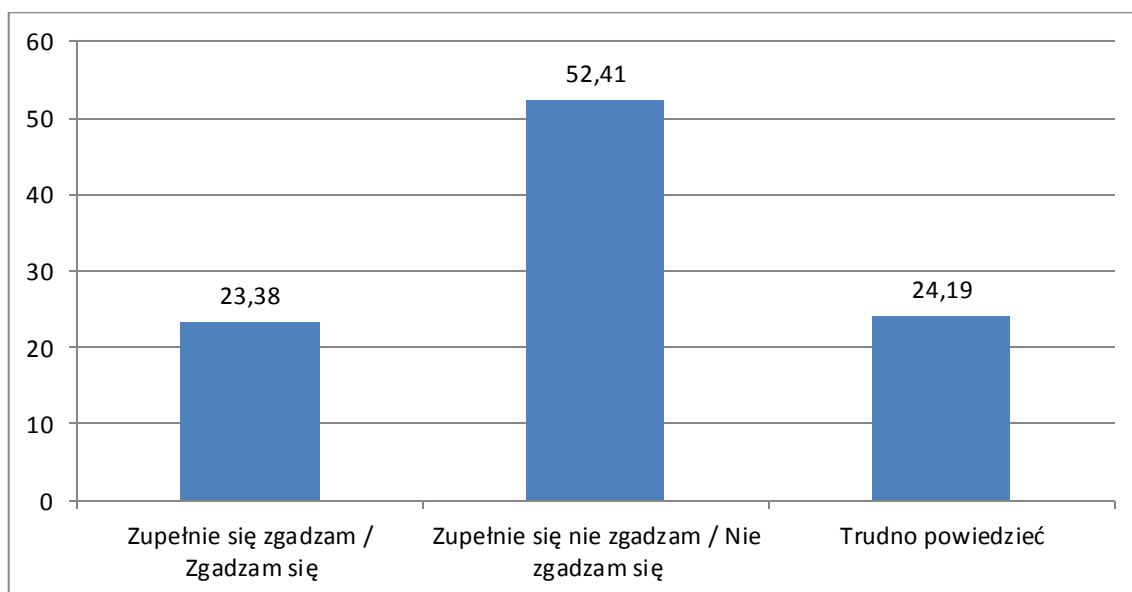
Wykres 6.8. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP” - zestawienie procentowe

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 52,41% nie zgadzają z sformułowaniem, że „odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego”.

Przeciwnego zdania jest 24,18% respondentów. Niespełna, co czwarty ankietowany (22,58%) wskazał odpowiedź „trudno powiedzieć”. Uzyskane wyniki przedstawiono na poniższym wykresie.

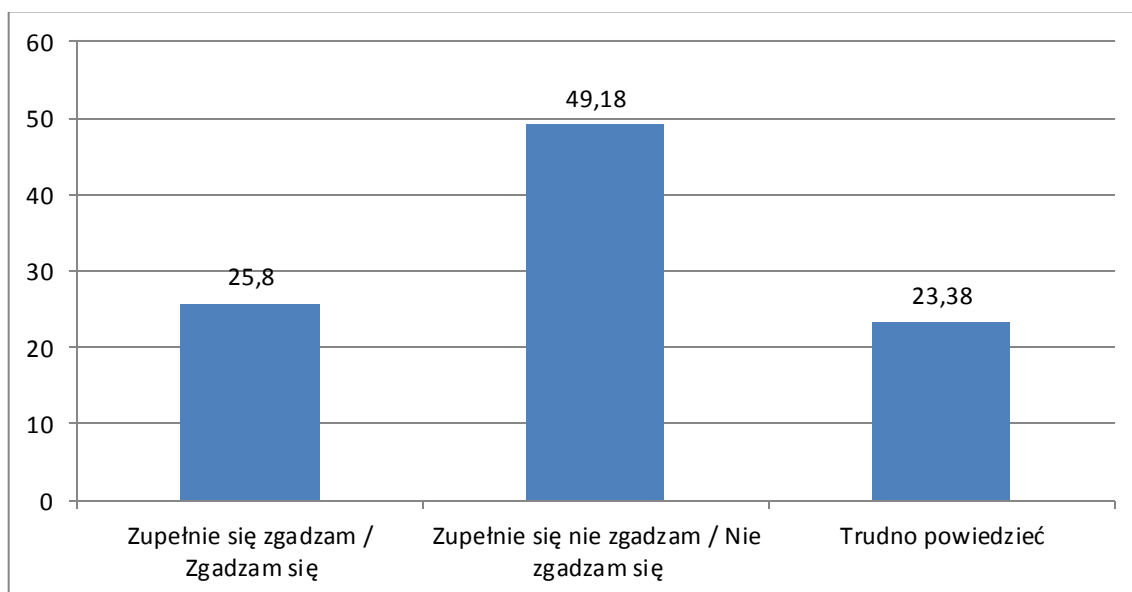
Wykres 6.9. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Odmiennosc kulturowa stanowi zagrozenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego” - zestawienie procentowe

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 49,18% nie zgadzają z sformułowaniem, że „Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmiennosci kulturowej”.

Przeciwnego zdania jest 25,8% respondentów. Prawie co czwarty ankietowany (23,38%) wskazał odpowiedź „trudno powiedzieć”. Uzyskane wyniki przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 6.10. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmiennosci kulturowej” - zestawienie procentowe

Szczegółowe zestawienie uzyskanych wyników badań ankietowanych w zakresie omawianych powyżej pięciu sformułowań przedstawiono poniżej w formie tabelarycznej.

Tabela 6.4. Postrzeganie osób odmiennych kulturowo

Czy zgadza się P. z następującymi sformułowaniami? N=124		Kategorie odpowiedzi					
		<i>Zupełnie się zgadzam</i>	<i>Zgadzam się</i>	<i>Nie zgadzam się</i>	<i>Zupełnie się nie zgadzam</i>	<i>Trudno powiedzieć</i>	<i>Brak danych</i>
Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości	N	23	77	15	0	6	3
	%	18,54	62,09	12,09	0	4,83	2,41
Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości	N	5	41	38	26	12	2
	%	4,03	33,06	30,64	20,96	9,67	1,61
Cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP	N	24	39	18	9	30	4
	%	19,35	31,45	14,51	7,25	24,19	3,22
Odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego	N	56	24	42	23	28	1
	%	4,83	19,35	33,87	18,54	22,58	0,8
Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmienności kulturowej	N	11	21	44	17	29	2
	%	8,87	16,93	35,48	13,7	23,38	1,61

6.5. Potrzeby w zakresie rozwoju kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych sprawujących nadzór i prowadzących dozory w rodzinach emigranckich

W celu rozwiązania piątego problemu badawczego wyliczone zostały statystyki częstości dla czterech pytań kwestionariusza ankiety. Respondenci wskazywali:

- czy w ich ocenie zachodzi konieczność podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych;
- jakie w ich ocenie znaczenie dla jakości realizacji ich czynności służbowych ma znajomość kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich;
- czy ich zdaniem kuratorzy do spraw rodzinnych i karnych, którzy rozpoczynają pracę zawodową są w ramach studiów odpowiednio przygotowani do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do podopiecznych z rodzin emigranckich;
- czy edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na 1) komunikację z podopiecznym; 2) zrozumienie wartości podopiecznego; 3) zrozumienie obyczajów podopiecznego

- 4) zrozumienie interesów podopiecznego 5) przebieg dozoru (nadzoru);
6) poczucie posiadania adekwatnych kompetencji zawodowych w odniesieniu do realizowania dozoru wobec osób z odmiennych kultur.

Zdecydowana większość, tj. 79,83% respondentów uważa, że zachodzi konieczność podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych. Przeciwnego zdania jest 11,28% badanych. Natomiast 7,25% ankietowanych nie ma zdania w tej kwestii. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 6.5. Ocena konieczności podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych

Czy w P. ocenie zachodzi konieczność podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych?	N=124	Kategorie odpowiedzi					
		<i>Tak</i>	<i>Raczej tak</i>	<i>Raczej nie</i>	<i>Nie</i>	<i>Nie mam zdania</i>	<i>Brak danych</i>
N		69	30	6	8	9	2
%		55,64	24,19	4,83	6,45	7,25	1,61

W ocenie zdecydowanej większości respondentów, tj. 71,77% znajomość kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich ma znaczenie dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych. Przeciwnego zdania jest 12,08% badanych. Natomiast 15,32% ankietowanych nie ma zdania w tej kwestii. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 6.6. Ocena znaczenia znajomości kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych

Czy w P. ocenie znajomość kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich ma znaczenie dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych?	N=124	Kategorie odpowiedzi					
		<i>Tak</i>	<i>Raczej tak</i>	<i>Raczej nie</i>	<i>Nie</i>	<i>Nie mam zdania</i>	<i>Brak danych</i>
N		33	56	9	6	19	1
%		26,61	45,16	7,25	4,83	15,32	0,8

W ocenie zdecydowanej większości respondentów, tj. 67,74% kuratorzy do spraw rodzinnych i karnych, którzy rozpoczynają pracę zawodową nie są w ramach studiów odpowiednio przygotowani do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do

podopiecznych z rodzin emigranckich. Przeciwnego zdania jest 2,41% ankietowanych. Natomiast blisko co trzeci badanych (28,22%) nie ma zdania w tej kwestii. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 6.7. Ocena przygotowania kuratorów do spraw rodzinnych i karnych rozpoczynających pracę zawodową w ramach studiów do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do podopiecznych z rodzin emigranckich

Czy P. zdaniem kuratorzy do spraw rodzinnych i karnych, którzy rozpoczynają pracę zawodową są w ramach studiów odpowiednio przygotowani do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do podopiecznych z rodzin emigranckich?	N=124	Kategorie odpowiedzi					
		Tak	Raczej tak	Raczej nie	Nie	Nie mam zdania	Brak danych
N		0	3	39	45	35	2
%		0	2,41	31,45	36,29	28,22	1,61

Czwarte pytanie skierowane do ankietowanych dotyczące potrzeb w zakresie rozwoju kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych sprawujących nadzór i prowadzących dozory w rodzinach emigranckich składa się z sześciu części składowych.

Zdecydowana większość, bo 72,57% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na komunikację z podopiecznym. Przeciwnego zdania jest 16,93% ankietowanych. Nadto 9,67% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Również zdecydowana większość, bo 79,83% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na zrozumienie wartości podopiecznego. Odmiennego zdania jest 7,25% ankietowanych. Nadto 10,48% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Także zdecydowana większość, bo 82,25% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na zrozumienie obyczajów podopiecznego. Odmiennego zdania jest 10,47% ankietowanych. Nadto 6,45% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

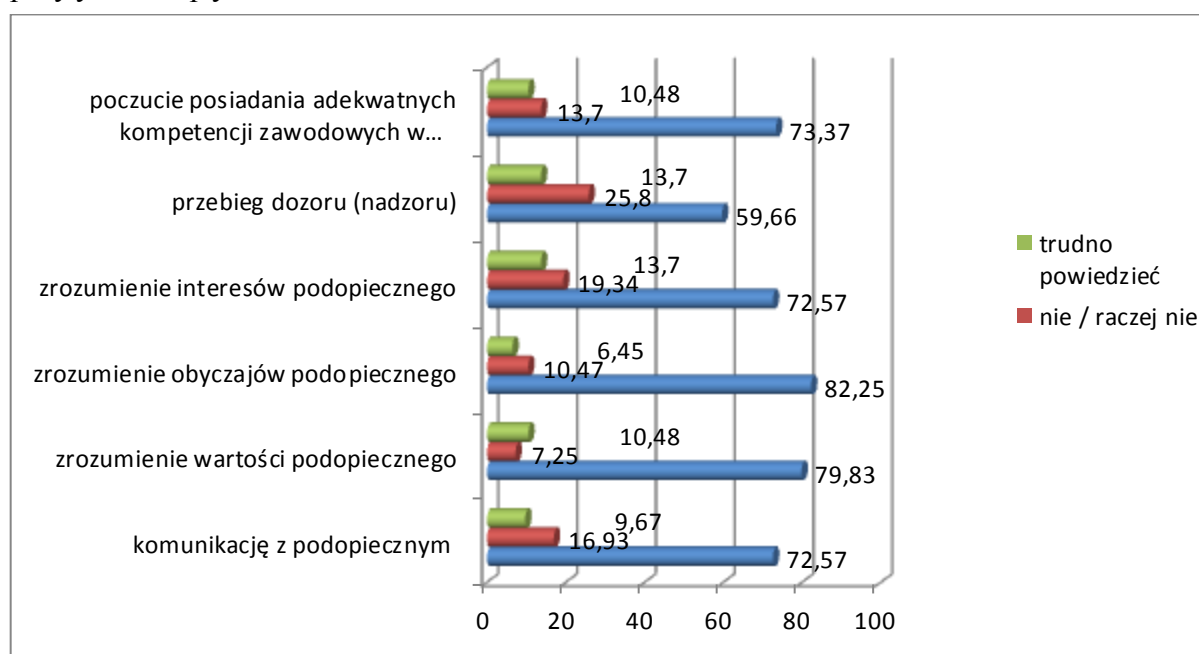
Zdecydowana większość, bo 59,66% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na przebieg dozoru (nadzoru). Odmiennego zdania jest co piąty badany (19,34%). Poza tym wskazuje się, że 13,7% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Zdecydowana większość, bo 72,57% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na zrozumienie

interesów podopiecznego. Odmiennego zdania jest co czwarty badany (25,8%). Nadto 8,06% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Zdecydowana większość, bo 73,37% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na poczucie posiadania adekwatnych kompetencji zawodowych w odniesieniu do realizowania dozoru wobec osób z odmiennych kultur. Przeciwnego zdania jest 13,7 ankietowanych. Nadto 10,48% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie. Powyższe ustalenia przedstawiono w formie graficznej na poniższym wykresie.

Wykres 6.11. Rola edukacji z zakresu znajomości odmiennych kultur – zestawienie procentowe: Czy edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na:

W celu tabeli 6.8. zamieszczono szczegółowe dane w odniesieniu do roli edukacji z zakresu znajomości odmiennych kultur.

Tabela 6.8. Rola edukacji z zakresu znajomości odmiennych kultur

Czy edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na: <i>N=124</i>		Kategorie odpowiedzi					
		<i>Tak</i>	<i>Raczej tak</i>	<i>Raczej nie</i>	<i>Nie</i>	<i>Trudno powiedzieć</i>	<i>Brak danych</i>
komunikację z podopiecznym	N	58	32	7	14	12	1
	%	46,77	25,8	5,64	11,29	9,67	0,8
zrozumienie wartości podopiecznego	N	55	44	4	5	13	3
	%	44,35	35,48	3,22	4,03	10,48	2,41
zrozumienie obyczajów podopiecznego	N	60	42	6	7	8	1
	%	48,38	33,87	4,83	5,64	6,45	0,8
zrozumienie interesów podopiecznego	N	42	48	15	9	10	0
	%	33,87	38,7	12,09	7,25	8,06	0
przebieg dozoru (nadzoru)	N	20	54	13	19	17	1
	%	16,12	43,54	10,48	15,32	13,7	0,8
poczucie posiadania adekwatnych kompetencji zawodowych w odniesieniu do realizowania dozoru wobec osób z odmiennych kultur	N	43	48	11	6	13	3
	%	34,67	38,7	8,87	4,83	10,48	2,41

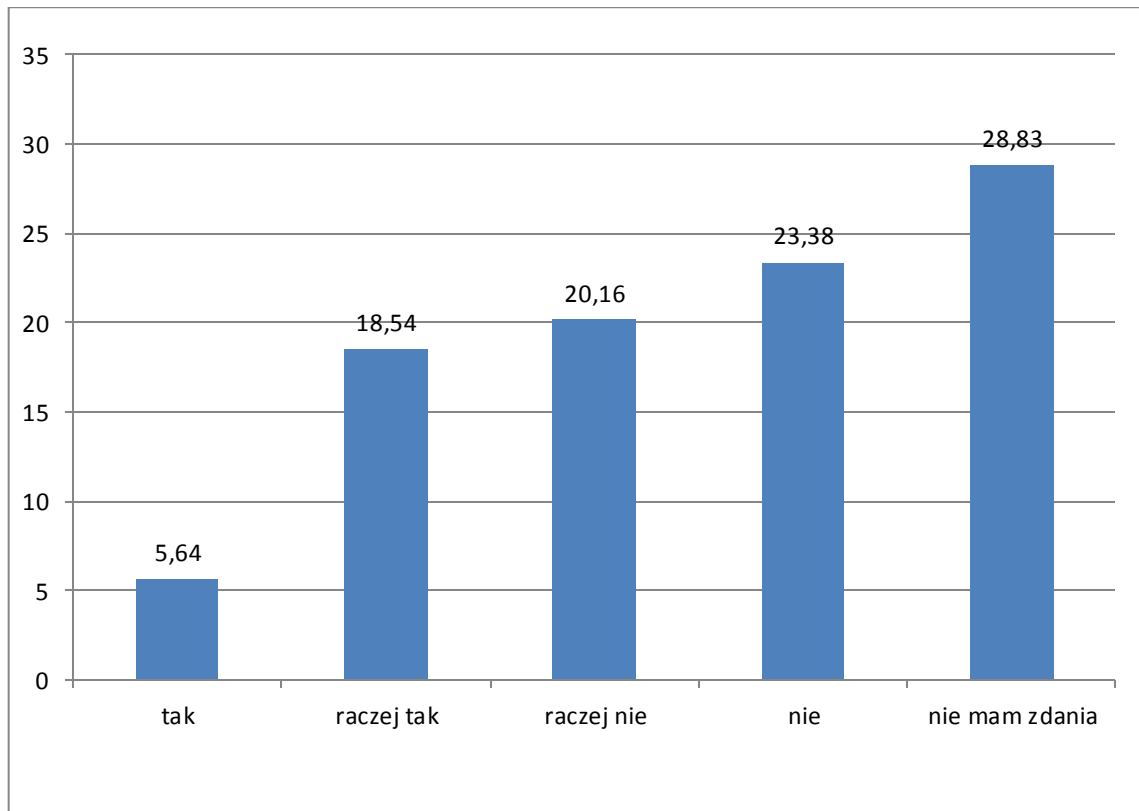
6.6. Oczekiwania kuratorów sądowych względem zmian legislacyjnych optymalizujących sprawowanie nadzoru i prowadzenie dozoru nad rodzinami emigranckimi

W celu rozwiązania szóstego problemu badawczego dokonano analizy odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące adekwatności aktualnych uregulowań prawnych w kontekście sprawowania dozoru i nadzoru kuratorskiego na członkami rodzin emigranckich.

Jak wynika z uzyskanych danych empirycznych zdecydowana większość badanych tj, 43,54% (54 osoby) uważa, że uregulowania prawne nie są wystarczające. Odmiennego zdania jest 24,19% (30 osób) ankietowanych. Blisko co trzeci badany kurator sądowy (29,83% - 37 osób) nie ma zdania w tej sprawie. W przypadku trzech ankiet stwierdzono brak danych. Szczegółowe dane przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 6.12. Adekwatności aktualnych uregulowań prawnych w kontekście sprawowania dozoru i nadzoru kuratorskiego na członkami rodzin emigranckich – zestawienie procentowe:

Czy P. zdaniem obecne uregulowania prawne dotyczące dozoru i nadzoru kuratorskiego są wystarczające w kontekście sprawowania go nad członkami rodzin emigranckich?

ROZDZIAŁ VII

ANALIZA MODELI, FORM, METOD I EFEKTÓW PRACY KURATORÓW SĄDOWYCH ORAZ TYPOLOGIA OSÓB OBJĘTYCH NADZOREM I DOZOREM KURATORSKIM

7.1. Współczesne modele polskiej kurateli sądowej

W podrozdziale zaprezentowano podstawowe modele kurateli sądowej. Wskazano na atuty poszczególnych modeli. Ustosunkowano się również do kwestii wdrażania tychże modeli do realnej pracy sądowych kuratorów.

Istnieje wiele modeli kurateli sądowej, które można odnieść do pracy kuratorów sądowych w Polsce. Rozważania nad aktualnymi modelami polskiej kurateli sądowej należy rozpocząć od zdefiniowania pojęcia model.

Według słownika języka polskiego pojęcie „model” może być rozumiane wielorako. Między innymi modelem określa się: „wzór, według którego coś jest lub ma być wykonane”, „typowy dla jakiegoś okresu, miejsca lub jakiejś grupy i potem naśladowany sposób realizacji czegoś”, jak również „konstrukcja, schemat lub opis ukazujący działanie, budowę, cechy, zależności jakiegoś zjawiska lub obiektu”⁶¹².

Termin „model” w ujęciu socjologicznym Antoniny Kłoskowskiej to: „słowne, obrazowe bądź symboliczne ukazanie ludzkiego zachowania (bądź instytucji), mogący służyć za przykład, przedmiot odniesienia ocen, skonstruowane dla praktycznych celów społecznych”. Jak wskazuje Kłoskowska model jest wzorem postępowania, które może zostać ściśle uregulowane. Istnieje również możliwość, iż model będzie funkcjonował raczej ideałem, który odbiega od obecnie funkcjonujących zachowań społecznych⁶¹³.

Należy wyjaśnić iż termin model w kontekście kurateli sądowej występuje w literaturze źródłowej w odniesieniu do dwóch kategorii. Pierwszy wariant dotyczy struktury zatrudnienia kuratorów sądowych (model społeczno – zawodowy oraz zawodowo - społeczny). Drugi wariant odnosi się natomiast do zakresu i charakteru działań kuratorów

⁶¹² <https://sjp.pwn.pl/szukaj/model.html> (pobrano: 14.05.2019)

⁶¹³ A. Kłosowska, *Modele społeczne i kultura masowa*, „Przegląd Socjologiczny” 1959, t. 13, nr 2, s. 50-52.

sądowych. Modele kurateli wyodrębnione na podstawie rodzaju przeważającej działalności kuratorów sądowych mogą funkcjonować w obu modelach ich zatrudnienia⁶¹⁴.

Można założyć, iż istnieje szereg czynników, które decydują o realizowaniu przez kuratorów sądowych swoich zadań w sposób optymalny. Wśród nich wymienia się:

- wykształcenie
- umiejętności specjalistyczne
- wiek,
- cechy osobowe,
- motywacje,
- styl pracy
- rodzaj i charakter działań w ramach współpracy z innymi podmiotami⁶¹⁵.

Mając na uwadze powyższe wprowadzenie można dokonać następującego podziału modeli kurateli sądowej ze względu na kryterium dominującej działalności kuratorów sądowych:

- kuratela kontrolna (kuratela kontrolno-represyjna)⁶¹⁶,
- kuratela *casework*,
- system kontroli i opieki aktywizującej
- kuratela wychowująca⁶¹⁷.

Pierwszy z wymienionych modeli: kontrolno – represyjny, wydaje się być modelem w Polsce najbardziej popularnym⁶¹⁸.

Czesław Czapów oraz Stanisław Jedlewski wskazują, iż kuratela kontrolna sprowadza się do stosowania przymusu oraz dokonywania oceny zachowania podopiecznych po jego zewnętrznych objawach zachowania. A zatem kurator sądowy dąży do wymuszenia na skazanym zmian w dotychczasowym trybie życia. W dalszej kolejności podejmuje się

⁶¹⁴ A. Witkowska-Paleń, *Model kurateli sądowej w Polsce i jego przemiany*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2005, t. 33, z. 1, s. 232-233

⁶¹⁵ Ibidem, s. 233

⁶¹⁶ Określenie „kuratela kontrolno-represyjna” można znaleźć w tekstach: L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, APS, Warszawa 2001, s. 271 oraz: M. Gwoździcka-Piotrowska, D. Czajkowska-Ziobrowska, *Zadania kuratora sądowego w procesie resocjalizacji*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Bezpieczna szkoła-Bezpieczny uczeń: Edukacja wobec zagrożeń szkolnych*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007, s. 468.

⁶¹⁷ A. Witkowska-Paleń, *Model kurateli...*, op. cit., s. 231-258.

⁶¹⁸ Ibidem, s. 233.

oceny realizacji tychże zmian⁶¹⁹. Wskazać należy, iż model ten traktowany jest obecnie jako bezużyteczny i nieskuteczny.

Jak wskazuje Marian Kalinowski rolą kuratora sądowego jest zapewnienie podopiecznemu niezbędnych środków do osiągnięcia wymaganych zmian w zachowaniu. Dotyczy to jednak sytuacji wyjątkowych. Ekspert ten uznaje, iż kurator po uprzednim sformułowaniu zadań do realizacji przez skazanego oraz określeniu planu zgodnie, z którym będzie przebiegał proces resocjalizacji podopiecznego, zgodnie z wytycznymi, powinien już tylko wymagać od niego wykonywania tychże zadań. A zatem ma za zadanie kontrolować i rozliczać podopiecznego z obowiązków nałożonych na niego przez sąd lub wynikających faktu poddania go okresowi próby⁶²⁰. Kurator jawi się więc jako kontroler czy urzędnik państwowy ściągający od osoby poddanej pod dozór należności wobec państwa, które wynikają z orzeczenia sądowego.

W tym kontekście należy wskazać, iż kurator (w szczególności działający według omawianego modelu) sądowy może użyć względem osoby, wobec której stosowany jest dozór, środków nieformalnych. Takim środkiem będzie zasygnalizowanie osobie, iż w przypadku braku korekty postaw zostaną zastosowane wobec niego kolejne kary, przez co należy rozumieć na przykład odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia, odwieszenie wyroku czy umieszczenie w zakładzie poprawczym.

Kalinowski przyznaje iż takie metody przekonywania podopiecznych do realizacji nałożonych na nich obowiązków wynikających z wyroku sądu bądź okresu próby są powszechne w przypadkach związanych z orzeczeniem zawieszenia umieszczenia skazanego w zakładzie karnym, zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności na okres próby czy zawieszeniu umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym. W takich sytuacjach niestosowanie się osoby poddanej pod dozór do poleceń kuratora może zakończyć się zarządzeniem wykonania kary pozbawienia wolności czy też skierowaniem do zakładu poprawczego. Uznać należy, iż niewątpliwie przedstawiona w taki sposób wizja najbliższej przyszłości osoby oddanej pod dozór może stać się czynnikiem warunkującym korektę postaw. Kalinowski stwierdza także, że model kurateli kontrolno-represyjnej czyni z kuratora sądowego egzekutora powinności wynikających z nadzoru lub dozoru. Tym samym, owa „bezdusność” emanująca z takiego sposobu postępowania ma się nijak do rekomendowanych standardów, gdzie kurator powinien czynnie uczestniczyć w procesie

⁶¹⁹ Cz. Czapów, S. Jedleński, *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa 1971, s. 472.

⁶²⁰ M. Kalinowski, *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, w: *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, red. F. Kozaczuk i B. Urban, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 1997, s. 213.

zmiany podopiecznego, dążąc tym samym do ponownej jego socjalizacji w celu zapobieżenia powrotowi do przestępstwa⁶²¹.

Można uznać, iż model kurateli może odnosić pewne skutki w przypadku kuratorów dla dorosłych. Niemniej, w przypadku kuratorów rodzinnych model ten zdać egzaminu nie może. Albowiem działanie kuratora rodzinnego, który powinien zbudować relację z osobą dozorowaną w celu umożliwienia skutecznych oddziaływań, w przypadku posługiwania się metodami właściwymi dla omawianego modelu, nie będzie skuteczny. Raczej zaś, postępując według tego szablonu, spowoduje iż podopieczny nie będzie darzył zaufaniem i akceptacją, a prezentowane przez niego zachowania nie będą odzwierciedlać jego postawy wewnętrznej, a tylko zmianę pozorną. Co w konsekwencji wzmocni w podopiecznym potrzebę stosowania manipulacji w celu uzyskiwania pożądaných przez siebie rozwiązań.

Drugi model kurateli – *casework* – jest związany z indywidualnym podejściem do każdego podopiecznego. Stosowane metody wychowawcze dopasowywane są po uprzednim zapoznaniu się i dokonaniu diagnozy sytuacji życiowej podopiecznego, jak również jego cech osobowych. Model ten zakłada również kooperację kuratora z rodziną podopiecznego, miejscem nauczania, miejscem pracy jak również innymi instytucjami.

W tym przypadku kontrola osoby poddanej pod dozór kuratora sądowego wynikająca z konieczności przestrzegania nałożonych przez sąd obowiązków, jak również z dozoru, ma wydźwięk jedynie wychowawczy. Celem tak pojmowanej kontroli jest przeciwdziałanie ponownemu wejściu w konflikt z prawem dozorowanego⁶²².

Powstanie modelu kurateli *casework* nastąpiło w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Model ten został w dalszej kolejności rozprzestrzeniony w państwach Europy Zachodniej.

Właściwe dla tego modelu jest kreowanie przez kuratorów sądowych rzeczywistości, w której podopieczny ma funkcjonować. Tworzone w ten sposób warunki mają służyć przywróceniu zdolności do egzystowania w społeczeństwie w sposób zgodny z obowiązującym porządkiem prawnym oraz zasadami współżycia społecznego.

Rolą kuratora rodzinnego działającego w ramach modelu *casework* jest wskazywanie zgodnych z obowiązującym prawem możliwych rozwiązań trudności, z którymi boryka się nieletni, jak również zaangażowanie w proces przywracania jego osoby społeczeństwu.

⁶²¹ Ibidem.

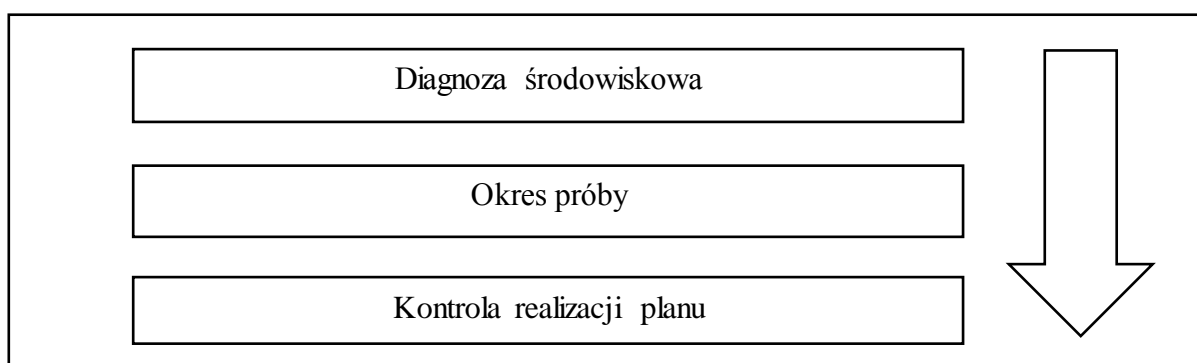
⁶²² A. Witkowska-Paleń, *op. cit.*, s. 245.

Podstawowym założeniem modelu *casework* jest “indywidualność” każdej osoby, która podlega dozorowi lub nadzorowi kuratora sądowego. Jest ona następstwem odrębności każdego podopiecznego, której źródłem jest oryginalność ich sytuacji życiowej. Drugą przyczyną jest fakt, iż w każdym przypadku fakt poddania osoby dozorowi lub nadzorowi wynika z różnym przyczyn. Przykładowo, okoliczności i uwarunkowania przestępstw popełnianych przez skazanych objętych dozorem kuratora sądowego dla dorosłych, są w każdym przypadku inne, co znajduje swoje odzwierciedlenie w wyroku sądowym.

W omawianym modelu kurator sądowy ma za zadanie w odpowiedni sposób stymulować podopiecznego do prawidłowego postępowania. Nie jest to jednak jedyny wymóg stawiany przed kuratorem. Warunkiem koniecznym jest permanentne wspomaganie osoby w dążeniu do pozytywnych zmian. Wymogiem stawianym kuratorowi sądowemu jest również powinność nieosądzania podopiecznego. Podstawą prawidłowej realizacji dozoru (nadzoru) jest również rozpoznania i sporządzenie studium osobowości każdego indywidualnego przypadku. Jest to możliwe po uprzednim sformułowaniu trafnej diagnozy. Dalszym etapem w tym zakresie jest sformułowanie zadań, które wychowanek powinien zrealizować. Zadania tworząc niejako program pożądanych aktywności muszą zostać opracowane w taki sposób, aby służyły procesom naprawczym podopiecznego⁶²³.

Na poniższym rysunku zaprezentowano fazy realizacji dozoru/nadzoru prowadzonego zgodnie z modelem *casework*.

Rysunek 7.1. Fazy realizacji dozoru/nadzoru prowadzonego przez kuratora sądowego wg. modelu *casework* - opracowanie własne

Pierwsza faza – diagnoza środowiskowa wymaga od kuratora sądowego dokonania

⁶²³ M. Kalinowski, *Zarys metodyki pracy...*, s. 214.

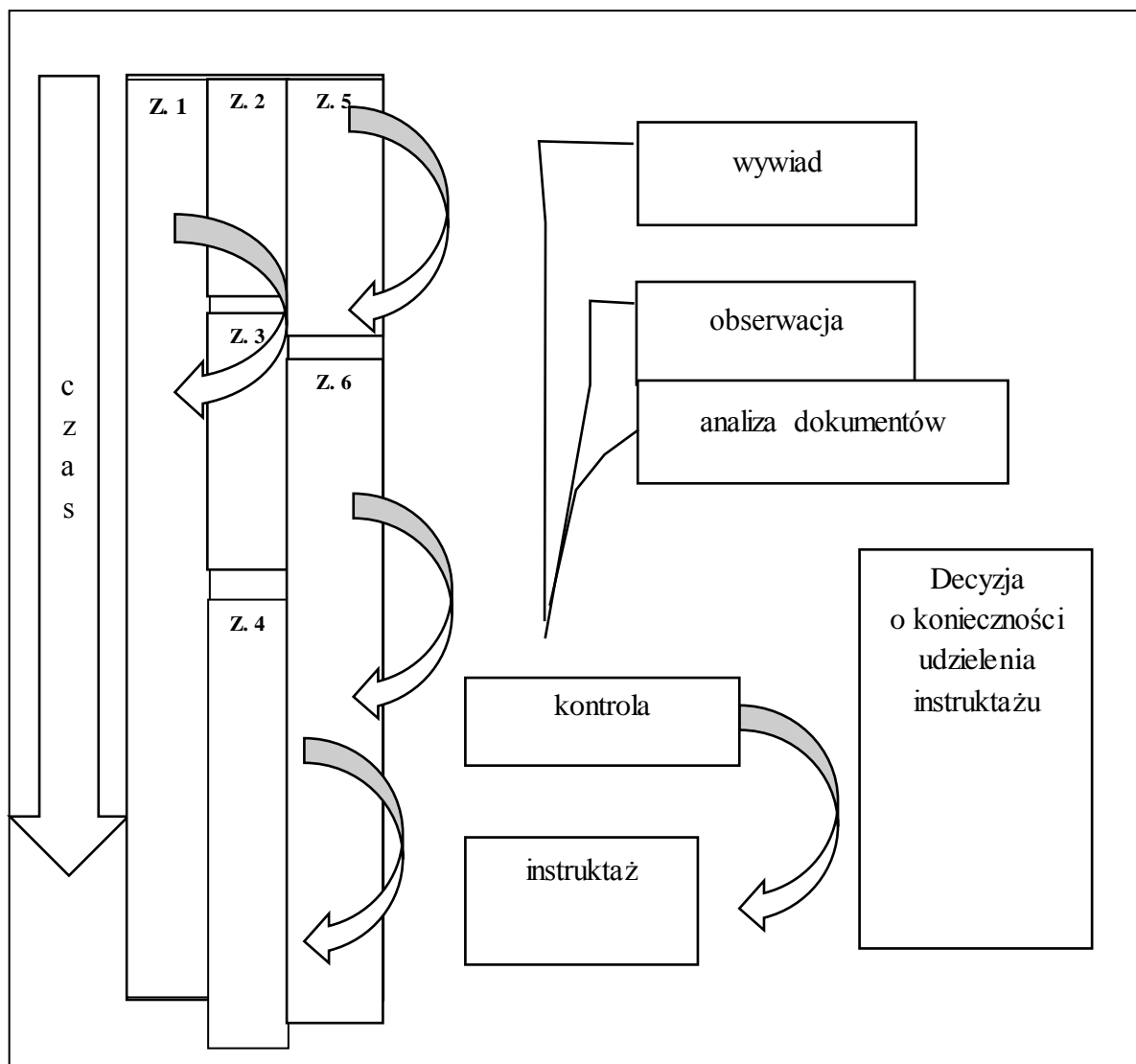
szczegółowego rozpoznania sprawy dozorowanego (nadzorowanego), przez którą należy rozumieć uwarunkowania, które powodują iż zainteresowany nie jest w stanie sam, w sposób zgodny z obowiązującym porządkiem prawnym i zasadami współżycia społecznego funkcjonować w społeczeństwie.

Faza druga – okres próby – jest to przestrzeń czasowa przeznaczona po pierwsze na ustalenie w jaki sposób zlikwidować powody, które decydują o tym, iż podopieczny nie funkcjonuje w społeczeństwie w sposób zgodny z obowiązującym porządkiem prawnym i zasadami współżycia społecznego funkcjonować. Powyższe powinno zakończyć się opracowaniem planu (który musi zostać przez dozorowanego/nadzorowanego zaaprobowany), którego realizacja będzie w sposób konsekwentny i efektywny prowadzić obie strony do ustalonego celu.

Faza trzecia jest natomiast kontrola wykonania przez podopiecznego ustalonych i zaakceptowanych przez niego planie aktywności. Wskazać należy, iż wobec kuratora oczekuje się, iż będzie dokonywał regularnych kontroli realizacji tego planu. Mając na uwadze stałe dążenie do osiągnięcia celu końcowego, którym może być brak powrotności do przestępstwa, kurator na poszczególnych etapach realizacji wyznaczonego planu w związku z dokonywanymi kontrolami, winien w przypadkach tego wymagających wspierać wychowanka poprzez udzielanie instruktażu.

Na poniższym rysunku przedstawiono miejsce instruktażu w trzeciej fazie realizacji dozoru/nadzoru prowadzonego przez kuratora sądowego zgodnie z modelem kurateli *casework*.

Rysunek 7.2. Trzecia faza realizacji dozoru/nadzoru prowadzonego przez kuratora sądowego zgodnie z modelem kurateli casework - opracowanie własne

Na powyższym rysunku przedstawiono schemat realizacji trzeciej fazy dozoru/nadzoru, który jest dokonywany przez kuratora sądowego. Zadania, do których wykonania został zobowiązany podopieczny mogą zostać poddane kontroli w różnym czasie, na poszczególnych etapach ich realizacji. Kurator dysponuje również różnymi technikami pracy, wśród nich należy wymienić:

- sporządzenie wywiadu środowiskowego
- obserwacja
- analiza dokumentów.

Wskazać należy, iż omawiany model znalazł swoich sprzymierzeńców. Aczkolwiek podczas realizowania zadań kuratorów w oparciu o model *casework* w praktyce doszło do konfrontacji reguł w nim panujących z rzeczywistością. Pewną sprzecznością okazał się fakt, iż kurator sądowy powinien podczas pracy z podopiecznym, powinien konfrontować go (zwłaszcza jego dotychczasowe negatywne postawy) z postawami, które są społecznie akceptowalne. Powyższe ma na celu zinternalizowanie przez dozorowanego postaw aprobowanych przez społeczeństwo. Niemniej, takie podejście nie jest spójne z założeniami modelu *casework*⁶²⁴.

Koncepcja *casework* stanowi wariant modelu *case management*⁶²⁵. XX wieku panowało przekonanie, iż czynnikiem decydującym o powodzeniu procesu resocjalizacji realizowanego w ramach dozoru kuratorskiego jest „postawa relacyjna”. Fundamentem pracy kuratora sądowego była koncentracja na relacji z poszczególnymi wychowankami, która opierała się na wierze w jej pozytywny wpływ na dozorowanego. W ostatnim czasie w literaturze przedmiotu pojawił się pogląd, iż ową „pracę z indywidualnym przypadkiem” należy zastąpić „zarządzaniem indywidualnym przypadkiem”, które jest opatrzone nazwą *case management*⁶²⁶. W obecnym systemie karnym istotną rolę odgrywają trzy podejścia: punitywne, menedżeryzm oraz utylitaryzm. Punitywizm jest związany z potrzebą społeczności do wymierzania kar surowych, menedżeryzm dąży do odnalezienia opłacalności podejmowanych przedsięwzięć, jak również możliwości dotyczących kontrolowania podejmowanego ryzyka. Natomiast utylitaryzm w odniesieniu do dozoru kuratorskiego wskazuje na pożytek, jaki wynika z podejmowanych oddziaływań resocjalizacyjnych dla zmniejszenia przestępczości. Spór dotyczący zmian w podejściu do modelu pracy kuratora społecznego nie doprowadził do odrzucenia resocjalizacji, jednak coraz bardziej pożądane staje się „kierowanie jednostką”, co znajduje swoje odzwierciedlenie w określaniu przez kuratorów sądowych ryzyka ponownego wejścia w konflikt z prawem przez dozorowanego⁶²⁷.

Trzeci model kurateli to system kontroli i opieki aktywizującej, autorstwa Czesława Czapówa i Stanisława Jedlewskiego⁶²⁸. Model ten zakłada, iż kurator sądowy ma za zadanie:

- organizować oddziaływania wychowawcze

⁶²⁴ Ibidem.

⁶²⁵ M. Neuffer, *Case Management*, Juventa, Weinheim / München 2002 oraz: I. Butler & G. Roberts, *Social Work with Children and Families: Getting into Practice*, Jessica Kingsley Publishers, New York 2004.

⁶²⁶ M. Muskała, „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2016, s. 89-90.

⁶²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557, art. 169–176.

⁶²⁸ Cz. Czapow, S. Jedlewski, *Pedagogika op. cit.*, s. 474.

- pełnić funkcję przedstawiciela podopiecznego przed sądem
- współpracować ze środowiskiem dozorowanego (nadzorowanego) reprezentując niejako instytucję sądu.

Jednocześnie kurator sądowy jest zobowiązany spowodować, aby podopieczny w sposób czynny brał udział w procesie resocjalizacji.

Jak wskazuje Czapów kurator sądowy powinien inspirować oraz koordynować podejmowane wobec wychowanka działania:

- psychologiczne
- pedagogiczne
- dydaktyczne
- socjologiczne.

Dodatkowo kurator sądowy, zdaniem Czapówa w ramach współpracy ze środowiskiem dozorowanego powinien zajmować się aranżacją funkcjonowania podopiecznego w społeczeństwie oraz jego sytuacji zawodowej. Kurator sądowy w celu osiągnięcia zamierzonych celów może stosować adekwatne sankcje, przy czym ma czynić to niejako „po ojcowski” i sprawiedliwie⁶²⁹.

Wskazać należy, iż system kontroli i opieki aktywizującej jest spójny z interdyscyplinarnym podejściem do procesu resocjalizacji prezentowanym przez Jedlewskiego. Według tego uczonego sukces resocjalizacji jest uwarunkowany sprawną kooperacją przedstawicieli różnych dziedzin nauki na rzecz tworzenie wiedzy interdyscyplinarnej. Wymagane jest, aby fundamentem metod postępowania osób zajmujących się resocjalizacją było wieloaspektowe podejście do zagadnienia nieprzystosowania społecznego oraz samego procesu powtórnej socjalizacji⁶³⁰.

Jedlewski wyróżnia cztery etapy resocjalizacji (odnoszące się w sposób szczególny do nieletnich), od przebiegu których uzależnione jest powodzenie tego procesu. Etapy te obejmują:

- badania diagnostyczne
- diagnoza zachowania

⁶²⁹ Cz. Czapow, *Wychowanie resocjalizujące, Elementy metodyki i diagnostyki*, PWN, Warszawa 1980, s. 211-212.

⁶³⁰ L. Pytka, *Służyć ludziom: Księga jubileuszowa w 80-lecie urodzin Profesora Stanisława Jedlewskiego*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 22.

- wdrażanie poszczególnych form oddziaływania
- profilaktyczna opieka następcza.

Pierwszy etap polega na zrealizowaniu badań diagnostycznych, a w dalszej kolejności sformułowanie projektu oddziaływania wobec nieletniego umieszczonego w ośrodku diagnostyczno-selekcyjnym.

Drugi etap polega na przeprowadzeniu diagnozy zachowania wychowanka, który przebywa w zakładzie (wychowawczym / poprawczym). Wówczas ma miejsce proces określenia, czy rozwój moralno – społeczny podopiecznego pozwala na dalsze prowadzenie oddziaływań w warunkach wolnościowych.

Wśród form oddziaływania resocjalizacyjnego, (stanowiących trzeci etap resocjalizacji) na podopiecznego Jedlewski wyróżnia: (1) dalsze przebywanie w internacie z jednoczesną realizacją obowiązku szkolnego poza placówką; (2) przekwaterowanie wychowanka do np. hotelu robotniczego oraz kształcenie i praca w przykładowej szkole zawodowej; (3) grupowe przemieszczanie się wychowanków do miejsca pracy, a kontynuowanie nauki w zakładzie; (4) przydzielenie wychowanka do zespołu wychowania wolnościowego, zakwaterowanego w odrębnym mieszkaniu z jednoczesną realizacją obowiązku nauczania i wykonywanie pracy zawodowej. Etap ten, realizowany w ramach jednej z wymienionych wyżej form lub w ośrodku wychowawczym w przypadku konieczności wdrożenia wyższego poziomu kontroli dyscypliny, jest niejako rozpoczęciem procesu resocjalizacji.

Etap czwarty - okres profilaktycznej opieki następczej, jest związany z pracą kuratorów sądowych. Etap ten obejmuje skierowanie wychowanka do funkcjonowania poza zakładem. Wówczas osoba pozostaje pod dozorem kuratora rodzinnego, który ma za zadanie ułatwić jej podjęcie pracy zarobkowej oraz zadbać o jej warunki bytowe. Jednocześnie kurator sądowy przeciwdziała ponownemu wejściu podopiecznego w konflikt z prawem pomagając mu rozwiązywanie napotykanego problemów życiowych.

Doprowadzenie wychowanka do czwartego etapu jest możliwe przy prawidłowo przebiegającym zintegrowanym procesie resocjalizacyjnym na poprzednich etapach⁶³¹.

Ostatni model kurateli sądowej to kuratela wychowująca. Model ten zakłada, iż dozór kuratorski ma za zadanie doprowadzić do stałych zmian w postawach, dążeniach oraz

⁶³¹ S. Jedlewski, *Odnowa zakładów dla nieletnich*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978, s. 27.

systemie wartości podopiecznych⁶³². Metodą, która jest przez kuratorów równocześnie stosowana jest metoda indywidualnych przypadków. Kuratela wychowująca jest syntezą modelu *casework* oraz modelu kontrolnego i opieki aktywizującej. Warto wskazać, iż model ten oceniany jest jako najbardziej cenny biorąc pod uwagę kwestie etyczne, jak również najbardziej wydajny.

W tabeli zamieszczono opisy modeli kurateli sądowej w Polsce.

Tabela 7.1. Modele kurateli sądowej w Polsce⁶³³

Kuratela kontrolna	Model casework	Kontrola i opieka aktywizująca (Czapow i Jedlewski)	Kuratela wychowawcza (S. Gorski)
1. Kurator oczekuje zmian w zachowaniu podopiecznego	1. Stymulowanie poczynań podopiecznego	1. Kurator jest głównym organizatorem oddziaływań wychowawczych	1. Eksponuje psychoterapeutyczne funkcje <i>casework</i> u
2. Wskazuje sposobydrogi, jakimi te zmiany można osiągnąć	2. Tworzenie zależności wewnętrznej z podopiecznym	2. Tworzenie zależności wewnętrznej z podopiecznym	2. Stwarzanie i wdrażanie nowych sytuacji dla podopiecznego
3. Zabezpiecza niezbędne środki do osiągnięcia zakładanego celu	3. Podopieczny samostanowi o swoim losie	3. Szeroka współpraca ze środowiskiem	3. Motywowanie do zmiany systemu wartości wobec innych
4. Określa zadania dla podopiecznego	4. Opracowanie dokładnej diagnozy resocjalizacyjnej	4. Współodpowiedzialność kuratora i podopiecznego za proces resocjalizacji	4. Oddziaływania poprzedzone dokładną diagnozą przypadku
5. Sporządza plan przebiegu procesu resocjalizacji	5. Opracowanie programu oddziaływań wychowawczych i kontrolnych	5. Kurator aspiruje do roli inspiratora, koordynatora, animatora życia podopiecznego	
6. Egzekwuje i kontroluje wykonywanie zadań przez podopiecznego		6. Jest autorytetem dysponującym sankcjami ze strony sądu	
7. Zapowiedź stosowania sankcji wobec podopiecznego			
8. Rola kuratora ogranicza się do „dozorowania”			
9. Zależność formalna z podopiecznym w toku nadzoru			

⁶³² K. Marzec-Holka, *Instytucja społecznych kuratorów sądowych w świetle badań*, Wyd. Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994, s. 181.

⁶³³ K. Gogacz, *Kurator sądowy wobec wyzwań i zagrożeń resocjalizacji skazanych w środowisku otwartym*, Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej i. Alcide De Gasperi w Józefowie, s. 142.

Podsumowując powyższy podrozdział należy wskazać, że aktualnie w Polsce dominuje nadal model kurateli kontrolno – represyjnej⁶³⁴, pomimo niezbitych dowodów przedstawianych w licznej literaturze przedmiotu na większą skuteczność pozostałych modeli⁶³⁵. Warto wskazać na jeszcze inne rozróżnienie, które jest jednak spójne z wcześniejszymi poglądami zawartymi w postępowych modelach.

Role (modele pracy), w jakie mogą się wcielić kuratorzy sądowi w ramach realizowanych przez siebie zadań to przede wszystkim:

- doradca – motywujący podopiecznego do pozytywnych działań
- edukatora/ pedagoga – pomoc w rozwijaniu potencjału osobowego podopiecznego
- adwokata – będącego sojusznikiem w wykorzystywaniu przez probanta możliwości, jakie stanowi dla niego kapitał społeczny (który powinien sam sprawnie z niego korzystać).

Jak wspomniano powyżej kuratorzy sądowi porzucają proponowane przez literaturę przedmiotu ideały na rzecz działań kontrolnych. Wobec powyższego zamiast pełnić funkcję doradcy/edukatora/adwokata, przy jednoczesnym postępowaniu według reguł postępowych i skutecznych modeli, odgrywają raczej rolę strażnika⁶³⁶, czy egzekutora zadań określonych uprzednio do realizacji.

7.2. Formy, metody i efekty pracy kuratorów sądowych

W podrozdziale przedstawiono różne formy i metody pracy kuratorów sądowych, jak również wskazano na kwestie związane z efektywnością podejmowanych przez nich zawodowych aktywności. Praca kuratora wymaga niewątpliwie znajomości wielu metod, umiejętności ich łączenia i doboru. Niemniej, wydaje się że jednym z najbardziej istotnych elementów, stanowiących zarazem kompetencję kuratora jest umiejętność zdiagnozowania problemu, doboru metody oddziaływania i skierowania do właściwych specjalistów.

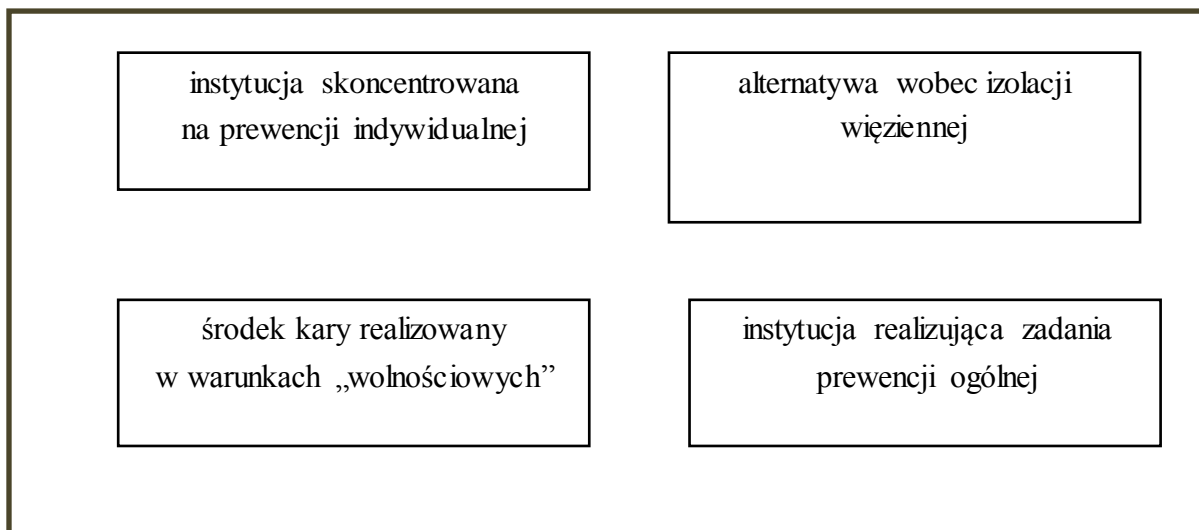
⁶³⁴ M. Gwoździcka-Piotrowska, D. Czajkowska-Ziobrowska, *Zadania kuratora sądowego...*, op. cit., s. 468.

⁶³⁵ B. Zinkiewicz, *Rola kuratora sądowego w systemie wsparcia rodziny i dziecka w kryzysie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 8, s. 18.

⁶³⁶ M. Muskala, J. Kuształ, Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji, *Studia Paedagogica Ignatiana*, 2018, s. 34.

Kuratelę sądową można pojmować w różny sposób. Na poniższym rysunku zaprezentowano cztery podstawowe ujęcia kurateli sądowej, które zostały wyróżnione przez Roberta Oporę.

Rysunek 7.3. Cztery aspekty rozumienia kurateli sądowej wg. Roberta Oporę⁶³⁷

Kuratela sądowa w krajach Europy Zachodniej, jak również w Polsce stanowi instytucję resocjalizacyjną o nachyleniu probacyjnym. Wobec powyższego zasadne jest przedstawienie w tym miejscu definicji pojęcia probacja. Według słownika języka polskiego probacja to „ogół instytucji prawnych służących resocjalizacji i prewencji kryminalnej”⁶³⁸.

Andrzej Baładynowicz wskazuje, iż w kontekście prawnym „probacja” „działalność profesjonalna podmiotów na rzecz jednostek dysfunkcyjnych psychospołecznie” lub „metoda postępowania z osobami (...), oddanymi pod nadzór kuratora, i związany z nią model resocjalizacji”⁶³⁹.

Baładynowicz wskazuje również, iż probacja opiera się na teorii, iż najlepszą drogą do osiągnięcia resocjalizacji (rozumianej jako cel) jest „organizowanie sankcji kryminalnych w społeczeństwie w przypadkach, gdy jest to uzasadnione funkcjami kary. Zakłada się, że dana osoba nauczy się z powodzeniem żyć w społeczeństwie, a nie w sztucznym i oderwanym środowisku, jakim jest instytucja więzienna. Probacja jako środek resocjalizacji

⁶³⁷ R. Opora, *Złożoność pojęcia efektywności instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2010, nr 3-4, s. 24.

⁶³⁸ <https://sjp.pl/probacja> (pobrano: 22.05.2019).

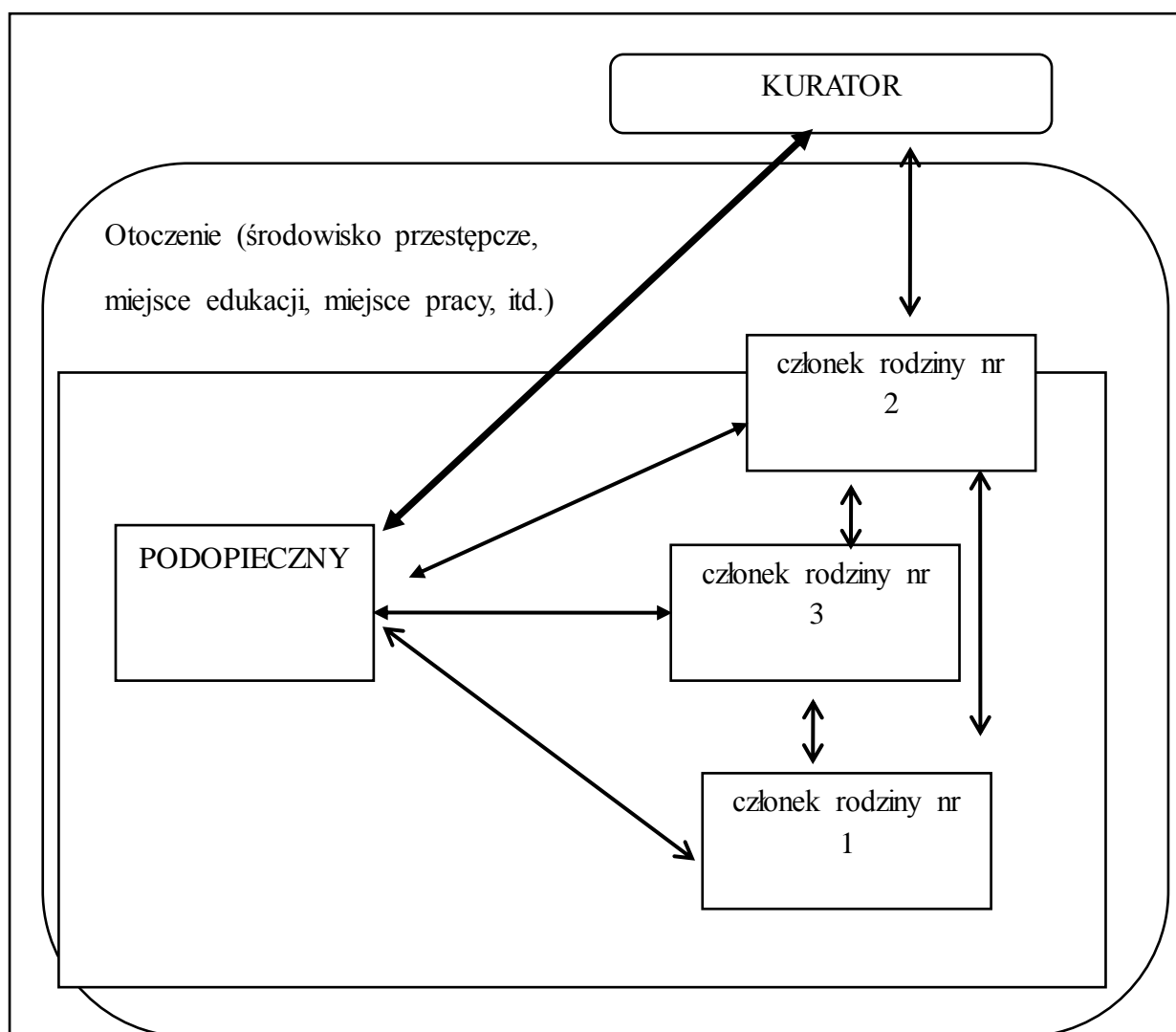
⁶³⁹ A. Baładynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3-4, s. 78.

w oparciu o społeczeństwo, w połączeniu z sensownym zaangażowaniem społecznym, zapewnia wymagane oddziaływanie społeczne, ekonomiczne oraz osobowościowe”⁶⁴⁰.

Probacyjny charakter polskiej kurateli sądowej implikuje formy i przyjmowane strategie realizowania poszczególnych zadań przez kuratorów sądowych.

Beata Zinkiewicz wskazuje, iż bez względu na rodzaj nadzoru/dozoru (kurator dla dorosłych/kurator rodzinny) oraz jego przyczynę (czyn karalny/postępowanie opiekuńcze) czynności podejmowane przez kuratora nie dotyczą tylko samego podopiecznego, lecz całej rodziny pojmowanej jako system⁶⁴¹.

Rysunek 7.4. Obszar zainteresowania kuratora sądowego – opracowanie własne.

⁶⁴⁰ A. Baładynowicz, *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, „Probacja” 2009, nr 1, s. 15.

⁶⁴¹ B. Zinkiewicz, *Instytucja kuratora sądowego w systemie opieki, profilaktyki i Resocjalizacji Nauczyciel i Szkoła 3-4* (24-25), 2004, s. 101.

Na powyższym rysunku w sposób graficzny zaprezentowano pogląd Zinkiewicz, iż kurator podejmuje działania wobec całej rodziny podopiecznego. Na rysunku uwzględniono dodatkowo fakt konieczności monitorowania i reagowania na ewentualne zagrożenia, których źródła ulokowane są poza rodziną skazanego, takie jak szkoła, zakład pracy czy środowisko przestępcze. Warto podkreślić, iż pomiędzy rodziną dozorowanego, a poszczególnymi elementami otoczenia również mogą zachodzić relacje, które mogą mieć modyfikujący wpływ na proces dozoru.

Zinkiewicz podkreśla iż kurator niejednokrotnie wchodzi w dwie zasadnicze role względem rodziny podopiecznego. Mianowicie może wcielać się w rolę:

- doradcy rodziny
- organizatora życia rodziny⁶⁴².

Zdaniem Zinkiewicz do podstawowych metod i form pracy kuratora sądowego należy zaliczyć:

- metodę indywidualnych przypadków (*casework*),
- metodę pracy z grupą wychowanków (*groupwork*)
- oraz metodę pracy z - szeroko rozumianym — środowiskiem podopiecznych (*net-work*).

Zinkiewicz wskazuje, iż najbardziej popularną jest metoda pierwsza, czyli *casework*. Metoda ta może być również pojmowana jako model pracy kurateli sądowej, czy jako fundament tego modelu (charakterystyki *casework* jako modelu dokonano w poprzednim podrozdziale). Częściami składowymi tej metody są: diagnoza, której zadaniem jest rozpoznanie osobowości podopiecznego. Następnym elementem jest rozpoznanie zagrożeń, które swoje źródło mogą mieć otoczeniu dozorowanego/nadzorowanego. Poza zagrożeniami otoczeniu może niejednokrotnie generować bodźce, które w sposób pozytywny będą wpływały na probanta. Trzecią komponentem jest podejmowanie oddziaływań wychowawczych przez kuratora na rzecz dozorowanego. Dzięki tej metodzie możliwe jest rozpoznanie osobowości podopiecznego oraz źródeł jego niedostosowania społecznego. Koniecznym warunkiem pracy według metody *casework* jest przyjęcie przez kuratora postawy cechującej się wiarą w człowieka, w możliwość odnalezienia w nim pozytywnych pierwiastków, jak również przekonanie w sposobność zmiany. Drugim wymogiem jest

⁶⁴² Ibidem, s. 101-102.

postępowanie w sposób indywidualny z podopiecznym, jak również nieprzyjmowanie postawy osądającej w kontekście moralnym i etycznym⁶⁴³.

Wskazać również należy, iż w obrębie metody indywidualnego przypadku stosuje się między innymi:

- mediację
- kontrakt (jednym z komponentów może być mediacja).

Zadaniem mediacji jest spowodowanie, aby pomiędzy skonfliktowanymi stronami doszło do porozumienia. W szczególności mediacja może być przydatna w przypadkach:

- konfliktów rodzinnych
- konfliktów ze środowiskiem sąsiedzkim
- czynów karalnych popełnionych przez dozorowanego.

Technika mediacji stosowana w pracy przez kuratorów sądowych jest „pośrednictwem w sporze”⁶⁴⁴.

Dariusz Mazur pisał, że mediacja „okazuje się najlepszą i najtańszą metodą resocjalizacji, która z kolei jest główną ideą oddziaływań kuratora sądowego”⁶⁴⁵, dodając: „Prowadzone przez kuratorów rodzinnych mediacje kończyły się bardzo często kontraktem, czyli porozumieniem”⁶⁴⁶. Należy także wspomnieć, że metoda mediacji w pracy kuratorów rodzinnych w naszym kraju została zaakceptowana przez polskiego Ustawodawcę i może być obecnie przez nich podejmowana „w majestacie prawa” na mocy tekstu *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich*⁶⁴⁷. Przy okazji, warto wspomnieć tekst *Memorandum Wyjaśniającego do Rekomendacji nr R (98) I Komitetu Ministrów do Państw Członkowskich na temat Mediacji Rodzinnych* (będący inspiracją dla wspomnianego tekstu *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r.*), który wyraźnie zalecał rozwiązywanie sporów rodzinnych tak, aby „promować wspólnie podejmowane rozwiązania i w ten sposób redukować konflikty między wszystkimi członkami rodziny, chronić interesy i dobro dzieci, mając na uwadze zwłaszcza opiekę nad nimi, zminimalizować szkodliwe konsekwencje

⁶⁴³ K. Gogacz, *Sposoby oddziaływań wychowawczych społecznych kuratorów sądowych w toku dozorów probacyjnych*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2007, nr 1-2 (69-70), s. 22.

⁶⁴⁴ E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999, s. 7 oraz: D. Mazur, *Czy kurator sądowy może być mediatorem?*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2003, nr 2, s. 38.

⁶⁴⁵ D. Mazur, *Czy kurator...*, *op. cit.*, s. 39. Inne zdanie na temat efektywności mediacji ma Michał Fajst [Idem, *System mediacji w Polsce – słabość prawa czy organizacji?*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” r. IX: 2005, z. 2, s. 177-220].

⁶⁴⁶ D. Mazur, *Czy kurator...*, *op. cit.*, s. 39.

⁶⁴⁷ Dziennik Ustaw, 2001, nr 56, poz. 591.

konfliktów rodzinnych, wspomagać związki między członkami rodziny, w szczególności między rodzicami i ich dziećmi, zmniejszyć koszty separacji i rozwodów, zarówno dla dzieci, jak i dla państwa⁶⁴⁸.

Kontrakt jest natomiast odmianą umowy, sporządzonej po uprzednim sformułowaniu przez strony własnych interesów, potrzeb oraz sugestii w zakresie rozwiązań. W przypadku braku porozumienia konieczne jest dalsze prowadzenie rozmów, których finalnym efektem mają być sformułowane za obopólną zgodą cele oraz plany dalszych działań⁶⁴⁹.

Drugą metodą, która może być przez kuratorów sądowych stosowana jest praca z grupą. Metoda ta znajduje swoje zastosowanie w pracy kuratorów sądowych w szczególności w ramach oddziaływań prowadzonych w ośrodkach kuratorskich.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 roku, w sprawie ośrodków kuratorskich zajęcia polegają przede wszystkim na:

- organizowaniu czasu wolnego,
- nawiązywaniu współpracy ze środowiskiem,
- prowadzeniu terapii,
- udzielaniu pomocy w usuwaniu zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych⁶⁵⁰.

W ośrodkach kuratorskich prowadzi się działalność opiekuńczo-wychowawczą oraz resocjalizacyjno-terapeutyczną. Działalność ta ma na celu spowodowanie zmian w postawach nieletnich w „kierunku społecznie pożądanym, zapewniającym prawidłowy rozwój ich osobowości, w szczególności poprzez:

- zaspokajanie potrzeb osobowościowych,
- rozwiązywanie problemów psychicznych,
- uczenie samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi,
- eliminowanie zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych oraz wyrównywanie zaniedbań środowiskowych,
- wdrażanie do przestrzegania norm społecznych,
- rozwijanie zainteresowań,
- wyrabianie właściwych nawyków spędzania czasu wolnego,

⁶⁴⁸ D. Mazur, *Czy kurator .. op. cit.*, s. 40.

⁶⁴⁹ B. Zinkiewicz, *Instytucja kuratora ... op. cit.* s. 101-102.

⁶⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich. *Dz.U. 2001 nr 120 poz. 1294*, §7 pkt 2.

- rozładowywanie napięć emocjonalnych,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości”⁶⁵¹.

Jak wskazuje Zinkiewicz kurator pełniący swe obowiązki w ośrodku kuratorskim może aranżować zajęcia socjoterapeutyczne. W tym celu może wykorzystywać personel ośrodka, posiadający różnorodne kompetencje. Przykładowo podczas zajęć terapeutycznych możliwe jest wykorzystywanie dramy, która jest pomocna w budowaniu kompetencji interpersonalnych⁶⁵².

Trzecią, wymienianą przez Zinkiewicz jest metoda środowiskowa. Jest związana ze współdziałaniem kuratora z poszczególnymi instytucjami oraz osobami, które wspólnie składają się na sieć wsparcia wychowanka⁶⁵³.

Można dokonać podziału metod pracy kuratorów na nadzór i dozór. Andrzej Węgliński wskazuje iż, pojawienie się instytucji dozorów (nadzorów) kuratorów wobec osób, które popełniły czyny karalne, uznać można jako najbardziej przełomowe w zakresie prawa karnego. Świadczy o tym fakt, iż dozór/nadzór stał się dla sądu wariantem, który można zastosować zamiast umieszczenia w zakładzie karnym w celu odbycia kary. Model sprawiedliwości został wzbogacony humanitaryzmem oraz uzupełniony o aspekt wychowawczy. Wpływ pedagogiki na prawo w zakresie realizacji środków probacyjnych miał miejsce w ostatnich latach XIX wieku. Dzięki tej interakcji reintegracja, wychowanie i psychokorekcja, zaczęły zajmować miejsce ekskluzji społecznej⁶⁵⁴, która jest procesem wielowymiarowym i złożonym, „polega na braku lub odmowie dostępu do zasobów, praw, dóbr i usług oraz na niezdolności do uczestniczenia w normalnych relacjach i działaniach dostępnych dla większości ludzi w społeczeństwie, zarówno w obszarze gospodarczym, społecznym, kulturalnym i politycznym. Wywiera wpływ zarówno na jakość życia jednostek, jak i na zakres równości i spójności społeczeństwa jako całości”⁶⁵⁵.

W przypadku osób nieletnich kuratorzy bardzo często stosują tzw. *nadzór ochronny*. Mając jednak na uwadze fakt, że kurator pełni niejako rolę wychowawcy młodzieży, której

⁶⁵¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich. Dz.U. 2001 nr 120 poz. 1294. §5.

⁶⁵² B. Zinkiewicz, *Instytucja kuratora op. cit.*, s. 101-102.

⁶⁵³ Ibidem, s. 101-102.

⁶⁵⁴ A. Węgliński, *Autopercepcja bezpośrednich oddziaływań wychowawczych społecznych kuratorów sądowych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, T. XXXV z 2, s. 60.

⁶⁵⁵ R. Levitas, *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*, Bristol 2007, s. 25.

rozwój jest zagrożony⁶⁵⁶, nadzór ten ma służyć pokonywaniu społecznych konfliktów stojących na drodze rozwoju podopiecznych⁶⁵⁷.

Ta forma realizacji obowiązków przez kuratora sądowego, polega nade wszystko na ścisłym kontrolowaniu zachowania podopiecznego. Zofia Ostrihanska oraz Aneta Greczuszkina wskazują, iż nadzór może być formą metody pracy indywidualnego przypadku⁶⁵⁸. Andrzej Węgliński, wskazując iż cechą charakterystyczną nadzoru jest realizowanie zamierzeń resocjalizacyjnych w bezpośrednim otoczeniu, w którym funkcjonuje na co dzień wychowanek, poprzez m.in. udzielanie wsparcia, obejmowanie opieką, dążenie do poprawy zachowania, mobilizowanie do zmiany postaw⁶⁵⁹.

Nadzorem są obejmowani zarówno dorośli, jak i niepełnoletni, w tym małoletni. Osoby małoletnie są otaczane przez sąd ochroną i wsparciem, natomiast osoby nieletnie poddawane są oddziaływaniom opiekuńczym, terapeutycznym, jak również korekcyjno – wychowawczym⁶⁶⁰.

W kontekście prowadzenia nadzoru nad małoletnimi niejako istotą podejmowanej przez sąd interwencji jest potencjalne, bądź faktyczne naruszenie dobra tej osoby. Wobec tego priorytetem staje się zlikwidowanie przyczyn, które zmusiły sąd opiekuńczy określonych reakcji⁶⁶¹.

Zamysłem prowadzenia nadzoru wobec nieletnich jest: „dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa”⁶⁶².

Jedynak wskazuje, iż elementem nadzoru jest pedagogizacja rodziców podopiecznego mająca na celu w szczególności uzmysłowienie wpływu na dziecko m.in.: takich czynników jak: warunki panujące w miejscu pobytu dozorowanego, jakość kontaktów

⁶⁵⁶ A. Węgliński, *Etos i misja...* op. cit., s. 30-31.

⁶⁵⁷ Ibidem s. 29.

⁶⁵⁸ Z. Ostrihanska, A. Greczuszkina, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Norbertinum, Lublin 2005.

⁶⁵⁹ A. Węgliński, *Etos i misja...*, op. cit., s. 30.

⁶⁶⁰ T. Jedynak, *Nadzór kuratora sądowego, w: Zarys metodyki...*, op. cit., s. 394-395.

⁶⁶¹ Ibidem, s. 396.

⁶⁶² Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228 – preambula.

interpersonalnych pomiędzy domownikami, stosowanych metod wychowawczych, podejścia rodziców do trudności, z którymi zmagają się ich dziecko⁶⁶³.

Dozór jest formą realizacji obowiązków kuratora dla dorosłych. Jego orzeczenie jest możliwe przede wszystkim w oparciu o przepisy Kodeksu karnego wykonawczego, Kodeksu karnego oraz Kodeksu karnego skarbowego.

Wiesław Liszki ujmuje dozór jako „formę oddziaływania wychowawczego na osobę skazaną z warunkowym zawieszeniem wykonania kary lub warunkowo przedterminowo zwolnioną od odbycia reszty kary pozbawienia wolności”⁶⁶⁴. Natomiast jak wskazuje Robert Kaczor dozór jest sposobem służącym readaptacji społecznej podopiecznego, zaś fundamentalnym zamierzeniem dozoru jest niedopuszczenie do powtórnego wejścia w konflikt z prawem⁶⁶⁵.

Kurator realizujący dozór, pełni istotną funkcję w postępowaniu karnym wykonawczym. W celu wdrożenia podlegających mu skazanych do samowychowania oraz przestrzegania obowiązującego porządku prawnego, jak również zasad współżycia społecznego przede wszystkim podejmuje oddziaływania wychowawcze. Skuteczne stosowanie poszczególnych metod jest możliwe w przypadku dysponowania przez kuratora obszerną wiedzą z zakresu pedagogiki (resocjalizacji, diagnostyki pedagogiczno - psychologicznej, metodyki pracy z osobami niedostosowanymi), psychologii, kryminologii, socjologii. Kuratorzy sądowi „odgrywają istotną rolę w przeciwdziałaniu marginalizacji i segregacji osób skazanych oraz w zapobieganiu wtórnej przestępczości będącej wynikiem stygmatyzacji sprawców czynów zabronionych. Oddziaływania prowadzone przez kuratorów mają zmierzać do: zinternalizowania przez skazanych norm społeczno- prawnych obowiązujących w społeczeństwie, ukształtowania mechanizmów kontroli wewnętrznej, wyrobienia u dozorowanych umiejętności korzystania ze wsparcia informacyjnego, emocjonalnego, wartościującego i instrumentalnego, zmiany postaw podopiecznych wobec siebie i innych, rozwijania inicjatyw samodzielności, przygotowania skazanych do społecznie pożądanych sposobów realizacji ich potrzeb”⁶⁶⁶.

⁶⁶³ T. Jedynak, *Nadzór kuratora sądowego*, op. cit., s. 402.

⁶⁶⁴ W. Liszke, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, w: *Zarys metodyki...*, op. cit., s. 205.

⁶⁶⁵ R. Kaczor, *Cele wykonywania dozoru nad skazanym a model kurateli sądowej*, „Przegląd Sądowy” r. XIX: 2010, nr 7-8, s. 84.

⁶⁶⁶ A. Roskosz, *Rola zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych w systemie probacji*, „Nauczyciel i Szkoła” 2003, 1-2 (18-19), s. 165.

Jedną z metod oddziaływania stosowanych przez kuratorów sądowych jest antropotechnika interakcji. Można wyróżnić trzy rodzaje interakcji antropologicznych, a mianowicie:

- dwuosobową
- grupową
- środowiskową⁶⁶⁷.

Oddziaływania zachodzące pomiędzy wychowankiem, a wychowawcą (dozorowanym, a kuratorem) to interakcja dwuosobowa. Istotą antropotechniki interakcji dwuosobowej jest oddziaływanie kuratora wykorzystujące jego osobowość. Tym samym osobowość kuratora sądowego staje się w tym przypadku swoistym narzędziem w procesie resocjalizacji⁶⁶⁸. Kurator wykorzystuje swoją umiejętność perswazji, wpływa na podopiecznego własną postawą egzystencjalną i osobowością⁶⁶⁹.

Interakcja antropologiczna grupowa jest metodą wykorzystywaną przez kuratorów rzadziej. Metoda ta ma w swoim zamiarze pozytywny wpływ grupy wychowanków na wychowanka. W przypadku środowiskowych interakcji antropologicznych jednostka, lub grupa dąży do pozytywnego wpływu na otoczenie⁶⁷⁰.

Kolejną metodą stosowaną przez kuratorów sądowych jest kulturotechnika wychowania resocjalizującego. Istotą tej metody jest używanie na poczet procesu resocjalizacji różnego rodzaju dóbr kultury, jak również uczestniczenie w tworzeniu kultury czy partycypowanie w twórczym odbiorze kultury. Można wyróżnić trzy podstawowe rodzaje kulturotechniki, które mają zastosowanie w resocjalizacji, a mianowicie

- *kulturotechnikę* aktywności edukacyjnej osób nieprzystosowanych (zajęcia kulturalno - oświatowe),
- *kulturotechnikę* aktywności zawodowej,
- *kulturotechnikę* aktywności rekreacyjnej (sport, turystyka, zajęcia relaksacyjne)⁶⁷¹.

Kulturotechnika według Czapówa to wykorzystywanie kultury do zdobywania celów wychowawczych. Sposobami wykorzystywanymi w kulturotechnice może być pokazywanie wzorów zachowania, które ukształtowały się lub też zostały zinternalizowane przez człowieka

⁶⁶⁷ Z. B. Gaś, *Profilaktyka uzależnień*, WSiP, Warszawa 1993, s. 9.

⁶⁶⁸ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika op. cit.* s. 279.

⁶⁶⁹ Ibidem, s. 460-462.

⁶⁷⁰ Z. B. Gaś, *Profilaktyka...*, op. cit., s. 9.

⁶⁷¹ Ibidem, s. 9.

podczas procesu rozwoju społecznego. Drugą możliwością jest kształtowanie zachowań przez analizę oraz kontakt wytworami kultury⁶⁷².

Szczególne miejsce w kulturotechnice zajmuje kultura fizyczna. Jak wskazuje Jaworska kultura fizyczna w procesie resocjalizacji pozwala na likwidowanie zaniedbań behawioralnych:

- braku umiejętności życiowych (zdolność do stawiania sobie celów, rozwiązywania konfliktów międzyludzkich),
- zaburzeń w sferze wartości (szacunku dla innych, uczciwej rywalizacji, odpowiedzialności),
- braków w uspołecznieniu (poczucie związku z grupą społeczną i narodem),
- skłonności do zachowań ryzykownych (brak szacunku dla zdrowia, używki, uzależnienia, autoagresja)⁶⁷³.

Agnieszka Lewicka-Zelent oraz Katarzyna Korona podają, iż kryterium umożliwiającym wyodrębnienie poszczególnych rodzajów kulturotechnik jest rodzaj czynności, których dotyczą poszczególne wzory oraz wytwory kultury, typ społeczności oraz funkcjonujący w niej system społeczny oraz poszczególne instytucje. W tym kontekście zaznaczyć należy że turystyka, poza wychowaniem fizycznym, rehabilitacją fizyczną, rekreacją fizyczną również wchodzi w skład kultury fizycznej. Kulturotechnika poszukuje i wykorzystuje sposobów oddziaływania wychowawczego na jednostkę poprzez sport oraz turystykę. W ramach kulturotechniki korzysta się z upodobań sportowych podopiecznych, w celu dokonania konstruktywnych zmian⁶⁷⁴.

Kolejnymi metodami, które są przydatne w pracy kuratorów sądowych to psychoterapia, socjoterapia, jak również arteterapia. Można uznać, iż stosowanie tych metod przez kuratorów, w sposób dobitny świadczy o interdyscyplinarności ich pracy, polegającej przede wszystkim na wdrażaniu elementów dorobku pedagogiki do działalności opierającej się przede wszystkim na prawie⁶⁷⁵.

Balandynowicz opisuje dwie podstawowe dwa rodzaje psychoterapii, jako metody pracy kuratora sądowego – podtrzymującą oraz wentylującą.

⁶⁷² Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika...*, op. cit., s. 370.

⁶⁷³ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Impuls, Kraków 2012, s. 327.

⁶⁷⁴ A. Lewicka-Zelent, K. Korona, *Program "Nowa Droga", jako propozycja oddziaływań kulturotechnicznych wobec osób skazanych*, „Niepełnosprawność” 2013, nr 12, s. 74.

⁶⁷⁵ E. Grudziewska, A. Lewicka, *Skuteczność arteterapii w pracy z nieletnimi z młodzieżowych ośrodków wychowawczych*, w: *Arteterapia. Od rozważań nad teorią do zastosowań praktycznych*, red. W. Karolak, B. Kaczorowska, Wyd. Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2011, s. 111.

Psychoterapia podtrzymująca „obejmuje ekspresję zainteresowania kuratora sądowego problemami osoby dozorowanej, skupienie na nich uwagi, akceptację skazanego, wyrażenia wiary w jego możliwości poprawy i zachętę do dalszych wysiłków w tym kierunku.

Poświęcenie przez kuratora sądowego dodatkowego czasu na ponadplanowe rozmowy z osobą dozorowaną stanowi wyraz szacunku dla podejmowanych przez nią wysiłków⁶⁷⁶. Psychoterapia podtrzymująca może być niezwykle użyteczna na początkowym etapie okresu próby. Jej walorem jest pozytywny wpływ na pożądany kształt relacji pomiędzy podopiecznym i kuratorem, mobilizowanie wychowanka do korekty postaw, przeciwdziałanie rezygnacji z podjętych zamierzeń w przypadku napotkania trudności. W ostatnim przypadku, gdy widoczne są objawy psychozy lub „osaczenia”, wynikające z nieradzenia sobie z problemami i pogrążaniu się nich, kurator powinien ponownie ukierunkować wychowanka. Psychoterapia podtrzymująca może być rozumiana jako pewnego rodzaju poparcie dla poczynań podopiecznego. Istotna jest również świadomość dozorowanego o kolejnych spotkaniach z kuratorem. Fakt ten może wzmocnić w nim poczucie pewności, które jest niezbędne do autonomicznego funkcjonowania⁶⁷⁷.

Drugi rodzaj psychoterapii to psychoterapia wentylująca, która „ma na celu stworzenie warunków fizycznych, i co ważniejsze, emocjonalnych dla ujawnienia przez skazanego w czasie rozmowy z kuratorem sądowym cech swojej osobowości. Chodzi tu zarówno o cechy pozytywne, jak i negatywne. Jednakże dla osiągnięcia celów psychoterapii wentylującej zasadnicze znaczenia ma określenie przez kuratora negatywnych cech osobowości skazanego, które nigdy wcześniej nie były ujawnione na zewnątrz, powodując występowanie w świadomości więźnia *syndromu getta*, z którego bez pomocy kuratora nigdy nie zdoła się uwolnić. Dlatego też ważne jest, aby więzień otworzył się w rozmowie z kuratorem i w ten sposób wyostał się poza mury mrocznych stron swojej osobowości. Sytuacja taka może powodować podniesienie jego wizerunku we własnych oczach, zaprzestanie postrzegania społeczeństwa jako wroga swojej wolności, wyzbycie się lęku przez otaczającą rzeczywistością i rozwinięcie zdolności porozumiewania się osoby opuszczającej zakład karny z innymi członkami zbiorowości globalnej”⁶⁷⁸.

⁶⁷⁶ A. Baładynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 398.

⁶⁷⁷ *Ibidem*.

⁶⁷⁸ *Ibidem*, s. 398-399.

Kolejną metodą stosowaną w działalności kuratorów sądowych jest „dyskusja nad sytuacją życiową i miejsce zajmowanym w niej przez skazanego”.

H. Perlman wyróżnia trzy poziomy takiej dyskusji, a mianowicie:

- dyskusja o sytuacji skazanego,
- dyskusja na efektami działań probanta,
- dyskusja o odczuciach i reakcjach probanta wobec otoczenia (rzeczywistości społecznej)⁶⁷⁹.

Rolą kuratora sądowego w dyskusji o sytuacji skazanego jest wsparcie w dokonaniu adekwatnej oceny sytuacji życiowej. Dzięki kuratorowi podopieczny może uwzględnić wszystkie konieczne aspekty rzeczywistości, jak również ustrzec się błędów związanych z dokonywaniem oceny. Prawidłowo dokonana ocena sytuacji własnej, może stanowić dostateczny bodziec do podjęcia wysiłku na rzecz poprawy aktualnych okoliczności.

Dyskusja nad efektami podejmowanych przez probanta czynności ma miejsce w szczególności, gdy dyskusja nad sytuacją skazanego nie okazała się skuteczna. W czasie rozmowy dąży się do określenia trudności albo poszukiwaniu rozwiązań sytuacji problemowych. Dyskusja nad efektywnością podejmowanych działań ma zmierzać do skutecznej analizy relacji pomiędzy probantem, a osobami z otoczenia.

Dyskusja o odczuciach i reakcjach podopiecznego wobec otoczenia umożliwia skoncentrowanie się na subiektywnym osądzie okoliczności. Odczucia probanta, które zostaną zwerbalizowane podczas dyskusji mogą pozwolić kuratorowi na wskazanie najistotniejszych problemów podopiecznego⁶⁸⁰.

Balandynowicz wskazuje, iż w niektórych przypadkach konieczne może stać się przeprowadzenie dyskusji nad czynnikami etiologicznymi zaburzonego funkcjonowania probanta. Jej przeprowadzenie może być konieczne, gdy przeanalizowania czynników dynamicznych nie przyniosło oczekiwanych rezultatów. „Celem tego oddziaływania jest pomoc osobie dozorowanej w zrozumieniu swojej przeszłości i znalezieniu rozwiązań, które wyjaśnią trudności skazanego w przestrzeganiu ładu aksjologicznego społeczeństwa tak, aby umożliwić wspólne rozwiązanie problemów”. Dyskusja nad etiologią zaburzeń może generować zagrożenia w postaci koncentrowaniu się jedynie na przeszłości zamiast na aktualnych problemach wymagających zmian, jak również może dawać wychowankowi

⁶⁷⁹ H. Perlman, *Social Casework: a Problem-solving Process*, Chicago University Press 1957, s. 113.

⁶⁸⁰ Ibidem, s. 113.

przestrzeń dla usprawiedliwiania postępowania wobec osób z otoczenia w czasie rzeczywistym⁶⁸¹.

Kolejną metodą jest *logoterapia*. Jak twierdzi Bałandynowicz przestępczość oraz cel życia są odwrotnie proporcjonalne. Konsekwentne łamanie prawa powoduje nieustanny powrót do jednostki penitencjarnej. Pobyt w izolacji staje się stałą sytuacją życiową, która przykrywa życiowe cele. Sens życia zostaje zatracony, co zwiększa ryzyko powrotu do przestępstwa. Skuteczność logoterapii potwierdzają liczne badania. Sama zaś metoda polega na uzdatnianiu jednostki do odnalezienia sensu życia⁶⁸².

Viktor Frankl, pomysłodawca logoterapii określa ją jako metodę koncentrującą się na umożliwieniu osobie na poznanie i zaakceptowanie siebie, jak również siebie jako części całości świata, w którym jednostka egzystuje. Logoterapia zadaje pytania: „jak istnieć, by istnieć pełnią egzystencji?”, wychodząc z założenia że dążeniem osoby ludzkiej jest odnalezienie sensu życia lub też jego zrealizowanie⁶⁸³. Przywilejem jednostki ludzkiej jest poszukiwanie sensu życia, natomiast swoistym prawem ludzi młodych jest nieprzyjmowanie sensu życia narzucanego przez otoczenie⁶⁸⁴. Odnalezienie sensu życia (pojmowanego jako obowiązek jednostki ludzkiej) jest możliwe w drodze „tworzenia dzieła i spełniania czynu” – *praxis*, spotkania kogoś i doświadczenia czegoś – *przeżywanie świata* lub znoszenie cierpienia⁶⁸⁵.

Ważną metodą wykorzystywaną przez sądowych kuratorów jest metoda rozwiązywania problemów, która polega na definiowaniu problemu oraz odnajdywaniu różnych dróg rozwiązania⁶⁸⁶. Jest to metoda, która przynosi oczekiwane rezultaty, w szczególności w odniesieniu do aspektów pedagogicznych, które czynią z pracy kuratora sądowego wyjątkową aktywność zawodową.

Wskazać należy, iż kurator sądowy nie zawsze jest w stanie operować wszystkimi metodami wykorzystywanymi w procesie resocjalizacji. Niemniej, jego zadaniem jest znajomość metod i adekwatne kierowanie dozorowanego do właściwych specjalistów⁶⁸⁷.

Powyżej dokonano prezentacji wybranych metod stosowanych przez kuratorów sądowych w pracy z podopiecznymi. Warto również zwrócić uwagę na problematykę efektywności tych oddziaływań.

⁶⁸¹ A. Bałandynowicz, *Probacja. ... op. cit.*, 399.

⁶⁸² Ibidem, s. 400.

⁶⁸³ E. Frankl, *Homo patiens*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1984, s. 128-130.

⁶⁸⁴ Ibidem, s. 128-169.

⁶⁸⁵ Ibidem, s. 154-155.

⁶⁸⁶ B. Zinkiewicz, *Rola kuratora sądowego... op. cit.*, s. 19.

⁶⁸⁷ A. Bałandynowicz, *Probacja..., op. cit.*, s. 400.

Kalinowski podaje, że jednostka poddana procesowi resocjalizacji, na który składają się działania zaplanowane, powinna być uspołeczniona, samodzielna oraz twórcza⁶⁸⁸. Tym samym jednostka winna pełnić prawidłowo społeczne role z jednoczesnym przestrzeganiem porządku prawnego. W tym kontekście efektywność będzie relacją wypracowanych wyników względem poniesionego wkładu⁶⁸⁹.

Ocena efektów procesu resocjalizacji zależy od przyjętych wskaźników. Głównym z nich jest powrotność do przestępstwa, jest to jednak aspekt odnoszący się do prawa, co z perspektywy pedagogicznej jest niezadowalające⁶⁹⁰.

Jak wskazuje Jedynek, zakończony sukcesem okres próby nie upoważnia do przypisywania zasług osobie kuratora. Nie można bowiem wykluczyć sytuacji, iż w przypadku braku aktywnej postawy kuratora, okres próby zakończy się pomyślnie, co może zostać osiągnięte wskutek wykorzystania własnego potencjału przez probanta bądź czynników środowiskowych. Równocześnie może mieć miejsce sytuacja odwrotna, kiedy to mimo dużego zaangażowania kuratora, skazany popełni przestępstwo⁶⁹¹.

Opora wyodrębnia następujące kryteria efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych kuratora sądowego, które odnoszą się do oczekiwanych rezultatów z punktu widzenia poprawy pedagogicznej:

- ustąpienie niepożądanych symptomów,
- postęp w funkcjonowaniu społecznym i psychicznym (oceniany przez osoby obiektywne),
- samopoczucie i zadowolenie z życia,
- funkcjonowanie społeczne w opinii rodziny
- struktura osobowości podopiecznego (analiza kliniczna)⁶⁹².

Podstawowym czynnikiem decydującym o efektywności realizowanych przez kuratora zadań jest motywacja podopiecznego do pozytywnych zmian jak również kompetencje kuratora w przedmiocie selekcji metod stosowanych wobec wychowanka⁶⁹³.

⁶⁸⁸ M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja tom 1*, red. B. Urban, J. M. Stanik, PWN, Warszawa 2007, s. 235.

⁶⁸⁹ J. Siemionow, *Analiza podejmowanych działań i uzyskiwanych rezultatów w procesie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8, s. 45.

⁶⁹⁰ A. Baładynowicz, *Kuratela dla dorosłych – pomoc w przystosowaniu do życia w społeczeństwie*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9, s. 5-28;

⁶⁹¹ T. Jedynek, *Efektywność Kuratorskiej Służby Sądowej w Polsce, a standardy dotyczące sankcji i środków alternatywnych*, „Biuletyn Kuratorski” 2008, SO Słupsk, nr 2, s. 10.

⁶⁹² R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny...*, *op. cit.*, s. 67.

Szymanowski wśród czynników, które utrudniają pracę kuratorów sądowych wymienia między innymi:

- określenie miejsca, w którym dozorowany przebywa
- komunikacja do niektórych miejsc zamieszkania wychowanków
- niechęć otoczenia dozorowanego (środowisko sąsiedzkie) do udzielania informacji
- agresja podopiecznego
- poczucie zagrożenia
- nadmiar obowiązków związanych z przeprowadzaniem wywiadów środowiskowych⁶⁹⁴.

Na niską efektywność pracy kuratorów sądowych mogą mieć również wpływ czynniki stanowiące swoistą właściwość współczesnej cywilizacji. Wśród nich można wymienić: (1) upadek lub znaczące / znaczne obniżenie autorytetu takich „instytucji”, jak: rodzina, Kościół, szkoła, a także instytucje związane z sądownictwem i resocjalizacją, (2) ujemny wpływ wychowawczy mass-mediów w tym pornografii – w TV⁶⁹⁵ oraz w Internecie⁶⁹⁶, (3) wulgaryzm niektórych elit społecznych (np. politycznych), wysoki poziom bezrobocia.

Beata Maria Nowak wskazuje, iż efektywność realizowania przez kuratorów sądowych swoich obowiązków jest uzależniona od czynników zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Do czynników zewnętrznych zaliczyć należy aspekty prawno-organizacyjne oraz społeczno-środowiskowe. Natomiast wśród czynników wewnętrznych wymienia predyspozycje osobowościowych kuratorów, orientację profesjonalną (motywy wyboru zawodu, poziom wykształcenia) oraz poziom kompetencji zawodowych (wiedza i umiejętności)⁶⁹⁷. „Kompetencyjny model kształcenia, który dominuje obecnie w edukacji, zakłada, że efektem kształcenia i przygotowania zawodowego jest właśnie pakiet kompetencji

⁶⁹³ Ibidem, s. 67.

⁶⁹⁴ Szymanowski 1989, s. 89

⁶⁹⁵ A. Barzycka, *Zjawisko przemocy w telewizji i jego wpływ na małoletnich*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, nr 1, s. 47-55. Zobacz także: M. Braun-Gałkowska, *Oddziaływanie telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dzieci*, Warszawa 1996.

⁶⁹⁶ B. Kunicka-Michalska, *Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w Internecie: regulacje polskiego kodeksu karnego*, „Studia Prawnicze” 2005, z. 4, s. 77-108 oraz: W. Malesa, *Wirtualny seks za prawdziwe pieniądze: o prostytucji nieletnich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 7, s. 17-20.

⁶⁹⁷ B. M. Nowak, *Jaki powinien być kurator sądowy? (w opinii rodziców młodzieży)*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 10, s. 25.

osobowych, poznawczych, behawioralnie obserwowanych postaw do pracy w określonym obszarze aktywności⁶⁹⁸.

Podsumowując, kuratorzy sądowi w zależności od rodzaju wykonywanej działalności mają możliwość wykorzystywania adekwatnych do zadań metod. Natomiast jednym

z czynników wpływających na skuteczność oddziaływań są posiadane kompetencje zawodowe kuratorów. Zależność ta uprawnia do przeprowadzenia badań nad kompetencjami międzykulturowymi kuratorów, które stanowią trzon pracy tej grupy zawodowej, mający wpływ na skuteczność podejmowanych oddziaływań wobec podopiecznych, realizowanych przy użyciu różnego rodzaju narzędzi przedstawionych w niniejszym podrozdziale.

7.3. Kategorie osób objętych nadzorem i dozorem kuratorskim

W podrozdziale zaprezentowano możliwe podziały osób objętych dozorem kuratorskim, zarówno w odniesieniu do sądowych kuratorów dla dorosłych oraz do spraw rodzinnych. Kategoryzacji podopiecznych kuratorów można dokonywać na wiele sposobów. Ujęcie zależy od przyjętych kryteriów. W rozdziale skoncentrowano się na kontekście prawnym.

Skazanych objętych dozorem kuratorów dla dorosłych można skategoryzować zgodnie z wytycznymi zawartymi w Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557] w zakresie grup ryzyka powrotu do przestępstwa:

- 1) *grupa obniżonego ryzyka (A)*;
- 2) *grupa podstawowa (B)*;
- 3) *grupa podwyższonego ryzyka (C)*.

Podział ten został sformułowany „w celu zapewnienia optymalnego oddziaływania na osoby, wobec których sprawowany jest dozór, oraz zastosowania właściwej metody kontroli tych osób”⁶⁹⁹.

Grupa obniżonego ryzyka – zgodnie z ustawowymi wytycznymi kwalifikuje się do niej następujące osoby:

⁶⁹⁸ M. Muskala, J. Kusztal, *Kurator sądowy ... op. cit.* s. 32

⁶⁹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557], art. 169§1.

- „wobec których zastosowano warunkowe umorzenie postępowania (..),
- dotychczas niekarane, których właściwości oraz warunki osobiste i środowiskowe, dotychczasowy sposób życia oraz których zachowanie po popełnieniu przestępstwa uzasadniają przekonanie, że będą one w okresie próby przestrzegać porządku prawnego, a w szczególności nie popełnią ponownie przestępstwa (..)
- spełniające przesłanki grupy podstawowej⁷⁰⁰ (w szczególnie uzasadnionych przypadkach).

Grupa podstawowa – kieruje się do niej skazanych w przypadkach, w których brak jest podstaw do zakwalifikowania zarówno do grupy podwyższonego ryzyka, jak i obniżonego ryzyka. Istnieje możliwość zakwalifikowania osoby, wobec której istnieją powody skierowania do grupy podwyższonego ryzyka, do grupy podstawowej, przy czym jest to prerogatywa należąca wyłącznie do sędziego⁷⁰¹.

Grupa podwyższonego ryzyka – zgodnie z kodeksowymi założeniami kwalifikuje się do niej:

- „skazanych określonych w art. 64 § 1 i 2 Kodeksu karnego;
- skazanych, którzy po wydaniu wyroku lub w okresie próby popełnili przestępstwo podobne;
- osoby uzależnione skazane za przestępstwo pozostające w związku z używaniem alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka;
- skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego, a także za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej popełnione w związku z zakłóceniem czynności psychicznych o podłożu seksualnym innym niż choroba psychiczna;
- skazanych z zaburzeniami psychicznymi, jeżeli zaburzenia te miały związek z popełnieniem przestępstwa;
- skazanych w związku ze stosowaniem przemocy w rodzinie, którzy pozostają z osobą pokrzywdzoną we wspólnym gospodarstwie domowym w okresie

⁷⁰⁰ Ibidem, art. 169§2.

⁷⁰¹ Ibidem, art. 169§4.

próby, z wyłączeniem osób, wobec których zastosowano warunkowe umorzenie postępowania;

- skazanych związanych z subkulturami przestępczymi lub grupami mającymi związek ze środowiskiem przestępczym;
- skazanych, którzy wymagają intensywnych działań w okresie próby ze względu na dotychczasową karalność, sposób życia, właściwości osobiste i zachowanie w okresie próby, w tym stopień wykonania orzeczonych obowiązków, albo ze względu na inne okoliczności⁷⁰².

Mając na względzie podstawę prawną wykonywanych przez kuratorów czynność, warto również dokonać podziału podopiecznych według tego kryterium:

- skazani poddani okresowi próby w związku z zastosowaniem
 - warunkowego umorzenia postępowania karnego⁷⁰³,
 - warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności⁷⁰⁴,
 - warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności⁷⁰⁵,
- skazani poddani okresowi próby, w związku z skazaniem za przestępstwo związane z uzależnieniem, którzy zostali zwolnieni z zakładu psychiatrycznego⁷⁰⁶,
- skazani na karę ograniczenia wolności⁷⁰⁷, w tym pracy społecznie użytecznej,
- skazani na karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego⁷⁰⁸,
- osoby z zakazem przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym⁷⁰⁹,
- skazani wykonujący nałożone obowiązki,

⁷⁰² Ibidem, art. 169§3.

⁷⁰³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 67§2, 177§1.

⁷⁰⁴ Ibidem, art. 73§1.

⁷⁰⁵ Ibidem, art. 80§1.

⁷⁰⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy* [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557] 202b -

⁷⁰⁷ Ibidem, 55§2.

⁷⁰⁸ Ibidem, 43 d§3, 173b§1.

⁷⁰⁹ Ibidem, art. 181a§2.

- skazani/oskarżeni realizujący obowiązki bez orzeczonego dozoru⁷¹⁰,
- skazani przebywający w zakładzie karnym, wobec których Komisja Penitencjarna ustaliła okres mający na celu przygotowanie do życia po zwolnieniu⁷¹¹.

W przypadku podopiecznych podlegających kuratorom rodzinnym można dokonać podziału ze względu na podstawę rodzaj podejmowanych czynności. Niemniej najpierw warto wyjaśnić podstawowe definicje takich pojęć jak: pełnoletni, małoletni, młodociany czy nieletni.

Tabela 7.2. Podstawowe definicje – pełnoletni, małoletni, młodociany - opracowanie własne

termin	opis	podstawa prawna
pełnoletni	„jest kto ukończył lat osiemnaście” (..) przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność. Nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa” ⁷¹²	Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny [Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93]
małoletni	osoba, która nie ukończyła 18 lat i nie zawarła małżeństwa (w wyniku jednego z tych zdarzeń uzyskuje się pełnoletność) ⁷¹³ .	Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny [Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93]
	<i>* Zawarcie małżeństwa przez osobę małoletnią dotyczy wyłącznie kobiet powyżej lat 16, za zezwoleniem sądu – „Nie może zawrzeć małżeństwa osoba niemająca ukończonych lat osiemnastu. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny”⁷¹⁴ udzielanym na jej wniosek⁷¹⁵.</i>	
młodociany	„sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat” ⁷¹⁶ .	Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553].

Termin „nieletni” wymaga szerszego wyjaśnienia. Problem w zdefiniowaniu tego pojęcia wynika z konieczności odniesienia zarówno do kwestii wieku oraz zestawienia czynów lub zachowań kwalifikowanych jako przestępstwo, których dopuścił się nieletni. Brak jest spójności w zakresie progów wskazujących granice (górną i dolną) nieletniości w prawodawstwie międzynarodowych. Dolna granica waha się od 7 do 15 roku życia,

⁷¹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych [Dz.U. 2016 poz. 969], §36 ust. 2.

⁷¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557], art. 164§1.

⁷¹² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny [Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93], art. 10.

⁷¹³ Ibidem, art. 10.

⁷¹⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy [Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59], art. 10.

⁷¹⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego [Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296], art. 561§1.

⁷¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 115§10.

natomiast górna 15 do 21 roku życia. Katalog czynów i zachowań pozwalających uznać, że nieletni stał się przestępcą jest również zdecydowanie niejednolity. Analogicznie ma się sytuacja w przypadku czynów nieletnich.

W ramach prawa karnego można wyodrębnić:

- nieletnich w ujęciu kodeksu karnego, którymi są osoby poniżej 17 roku życia⁷¹⁷, a wśród nich dwie grupy:
 - nieletni niezdolni do zawinienia, a tym samym niezdolni do popełnienia przestępstwa, lecz realizują czyn zabroniony pod groźbą kary⁷¹⁸,
 - nieletni, którzy po ukończeniu 15 roku życia mogą odpowiadać za popełnienie określonych w kodeksie karnym przestępstw⁷¹⁹.
- nieletnich w rozumieniu Ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich [Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228]
 - osoby w wieku do lat 18 wykazujące przejawy demoralizacji,⁷²⁰
 - osoby, które dopuściły się „czynu karalnego” po ukończeniu 13 lat, ale nie ukończyły 17 lat,⁷²¹
 - osoby do 21 roku życia, wobec których orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze⁷²²

W poniższej tabeli przedstawiono katalog czynów zabronionych, za które odpowiada nieletni po ukończeniu 15 roku życia (przed 17 r.ż.), w przypadku gdy „okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”:

⁷¹⁷ Ibidem, art. 10§1.

⁷¹⁸ Ibidem, art. 1§3.

⁷¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 10§2.

⁷²⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich [Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228], art. 1§1 pkt 1.

⁷²¹ Ibidem, art. 1§1 pkt 2.

⁷²² Ibidem, art. 1§1 pkt 3.

Tabela 7.3. Katalog czynów zabronionych, za które odpowiada nieletni po ukończeniu 15 roku życia - opracowanie własne

Art.	opis
134	zamach na życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
148 § 1, 2 lub 3	§1 – zabicie człowieka §2 - zabicie człowieka ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie lub z użyciem materiałów wybuchowych §3 – zabicie jednym czynem więcej niż jedną osobę lub w przypadku wcześniejszego prawomocnego skazania za zabójstwo oraz zabójstwo funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego
156 § 1 lub 3	§1 - spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci: pozbawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, lub innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej albo znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zespecenia lub zniekształcenia ciała §3 - jeżeli następstwem tego czynu jest śmierć człowieka
163 § 1 lub 3	§1 - spowodowanie zdarzenia, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach, mające postać: pożaru, zawalenia się budowli, zalewu albo obsunięcia się ziemi, skał lub śniegu, eksplozji materiałów wybuchowych lub łatwopalnych albo innego gwałtownego wyzwolenia energii, rozprzestrzeniania się substancji trujących, duszących lub parzących lub gwałtownego wyzwolenia energii jądrowej lub wyzwolenia promieniowania jonizującego, §3 - jeżeli następstwem tego czynu jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób
166	przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym, stosując podstęp albo gwałt na osobie lub groźbę bezpośredniego użycia takiego gwałtu,
173 § 1 lub 3	§1 - spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym zagrażającą życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach §3 - jeżeli następstwem tego czynu jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób
197 § 3 lub 4	§3 - doprowadzenie przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem innej osoby do obcowania płciowego, w przypadku dopuszczenia się zgwałcenia wspólnie z inną osobą, wobec małoletniego poniżej lat 15, lub wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry §4 dopuszczenie się tego czynu ze szczególnym okrucieństwem
223 § 2	Czynna napaść na funkcjonariusza publicznego lub osobę do pomocy mu przybraną podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, dokonana wspólnie i w porozumieniu z inną osobą lub przy użyciu broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu albo środka obezwładniającego, jeżeli jej skutkiem był ciężki uszczerbek na zdrowiu tych osób
252 § 1 lub 2	§1 - Wzięcie lub przetrzymuje zakładnika w celu zmuszenia organu państwowego lub samorządowego, instytucji, organizacji, osoby fizycznej lub prawnej albo grupy osób do określonego zachowania się §2 – jeżeli czyn ten łączył się ze szczególnym udręceniem zakładnika
280	Kradzież z użyciem przemocy wobec osoby lub groźby natychmiastowego jej użycia albo z doprowadzeniem człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności

W wyżej wymienionych przypadkach „orzeczona kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo; sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary”⁷²³. Wskazać

⁷²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553], art. 10§3.

również należy, iż w przypadku, gdy nieletni o którym mowa powyżej dopuścił się występku, a przemawiają za tym „okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste (...) sąd zamiast kary stosuje środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich”⁷²⁴.

Po zdefiniowaniu kluczowych terminów, można przedstawić przykładową kategoryzację

1. Kurator rodzinny prowadzi nadzór w trzech kategoriach spraw:

- małeletni - w sprawach opiekuńczych⁷²⁵ (poddanie nadzorowi wykonania władzy rodzicielskiej, współpraca z jednostką organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej – umieszczenie małeletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo instytucjonalnej pieczy zastępczej⁷²⁶),
- w sprawach nieletnich (prowadzenie nadzoru⁷²⁷, skierowanie do ośrodka kuratorskiego⁷²⁸),
- nieletni zobowiązani do podjęcia leczenia odwykowego⁷²⁹.

Mając na uwadze rozważania na temat kategorii nadzorów i dozorów przez kuratorów sądowych osób, które dotyczyły aspektów wynikających z obowiązujących uregulowań prawnych można uznać, iż liczba tych kategorii jest wysoka. Dozór czy nadzór nad podopiecznymi zaliczanymi do poszczególnych wyróżnionych kategorii ma niewątpliwie wiele cech wspólnych, jak również wiele różnic wynikających z nałożonych na kuratora zadań w poszczególnych przypadkach. Członkowie rodzin emigranckich mogą być podopiecznymi w różnych kategoriach wyróżnionych powyżej. Wobec powyższego w kolejnym rozdziale przedstawiono specyfikę rodzin emigranckich stanowiących podmiot pracy kuratorów sądowych.

⁷²⁴ Ibidem, art. 10§4.

⁷²⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy [Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59], art. 109§1.

⁷²⁶ Ibidem, art. 109§4.

⁷²⁷ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich [Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228], art. 6 pkt 5.

⁷²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich. [Dz.U. 2001 nr 120 poz. 1294], §5.

⁷²⁹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi [Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 230], art. 31.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

W wyniku analizy rezultatów badań sondażowych w odniesieniu do siedmiu problemów ustalono odpowiedź na główny problem badawczy: Jaki poziom kompetencji międzykulturowych reprezentują badani kuratorzy sądowi z krakowskiego okręgu sądowego? Analiza uzyskanych wyników pozwala skonstatować, iż kuratorzy sądowi prezentują niewystarczający poziom kompetencji międzykulturowych.

Poniżej zamieszczono najważniejsze wnioski dotyczące szczegółowych problemów badawczych, które pozwoliły na udzielenie odpowiedzi na główny problem badawczy:

Problem badawczy 1. Jaka jest skala udziału rodzin emigranckich populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym?

W rezultacie przeprowadzonych badań nie powiodło się ustalenie jaka jest skala udziału rodzin emigranckich populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym. Sąd Okręgowy w Krakowie nie prowadzi tego rodzaju statystyk. Brak prowadzenia statystyk dotyczących udziału rodzin emigranckich populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów wskazuje, że badana problematyka nie jest w ocenie badacza w sposób wystarczający monitorowana przez polską kuratelę sądową.

Problem badawczy 2. Jak na przestrzeni lat 2008-2018 zmieniał się udział rodzin emigranckich objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym?

W wyniku prowadzonych badań nie powiodło się również ustalenie jak na przestrzeni lat 2008-2018 zmieniał się udział rodzin emigranckich objętych nadzorem i dozorem kuratorów w krakowskim okręgu sądowym. Sąd Okręgowy w Krakowie nie prowadzi tego rodzaju statystyk. Brak prowadzenia statystyk umożliwiających poznanie dynamiki zmian udziału rodzin emigranckich populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów potwierdza w ocenie badacza, iż obszar ten był i nie jest nadal w sposób wystarczający monitorowany przez polską kuratelę sądową.

Problem badawczy 3. Jaki jest poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych?

Większość badanych kuratorów posługuje się (na różnych poziomach) jedynie językiem angielskim. Niespełna dwie piąte z nich posługuje się (na różnych poziomach)

językiem rosyjskim. W przypadku pozostałych analizowanych języków (francuski, włoski oraz niemiecki) zdecydowana większość respondentów nie posiada umiejętności komunikowania się. Ponadto wskazuje się, że niemalże wszyscy badani kuratorzy nie uczestniczyli (jako kurator sądowy) w szkoleniach z języków obcych.

W tym miejscu dostrzec należy, iż z uwagi na znaczny wpływ do Polski cudzoziemców z Ukrainy, a co za tym idzie zwiększającą się liczbę osób objętych dozorem i nadzorem z obywatelstwem ukraińskim, największe zapotrzebowanie w zakresie znajomości języków obcych jest na język ukraiński i rosyjski. Pożądana wydaje się być również bardzo dobra znajomość języka angielskiego przez wszystkich kuratorów sądowych pełniących obowiązek służbowy w kontakcie z cudzoziemcami.

Problem badawczy 4. Jaki jest poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie kompetencji międzykulturowych?

Większość, 55,63% bo respondentów uważa, że poziom kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych jest wystarczający. Przeciwnego zdania jest jednak 30,64% ankietowanych. Zdecydowana większość, tj. 63,7% respondentów ocenia poziom własnych kompetencji jako przeciętny. Jako wysoki postrzega poziom własnych kompetencji międzykulturowych 15,32% badanych, jako niski 19,35%. Zdecydowana większość, bo 88,70% (110 badanych) z nich - jako kurator sądowy - nie uczestniczyło w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych. W takich szkoleniach uczestniczyło 11,29 % (14 osób) ankietowanych. Zdecydowana większość, bo 86,29% (107 badanych) z nich - jako kurator sądowy - nie uczestniczyło również w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych. W takich szkoleniach uczestniczyło 12,09 % (15 osób) ankietowanych. W dwóch przypadkach odnotowano brak danych.

Badani kuratorzy sądowi postrzegają poziom kompetencji międzykulturowych w różny sposób. Co prawda większość ocenia go jako wystarczający, jednak co trzeci ankietowany uważa inaczej. Niepokój badacza budzi także niska ocena własnych kompetencji międzykulturowych dokonana przez co piątego badanego kuratora społecznego. Uzyskane wyniki znacznej części badanych kuratorów sądowych wskazują wprost, że poziom kompetencji kuratorów jest niewystarczający, w co kuratorzy posiadają wgląd. Ponadto zdecydowanie niezadowolający jest wskaźnik przeszkolenia kuratorów z zakresu kompetencji

międzykulturowych oraz z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna.

Większość, bo 73,38% respondentów uważa, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na optymalną komunikację z podopiecznym. Przeciwnego zdania jest 16,92% ankietowanych. Nadto 9,67% badanych nie wyraziło swojego zdania w tej materii.

Jak wynika z osiągniętych rezultatów 79,03% badanych wskazało, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na zrozumienie wartości podopiecznego. Odmiennego zdania jest 11,28% ankietowanych. Poza tym 8,87% badanych wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Większość, bo 79,83% respondentów uznaje, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala im na zrozumienie obyczajów podopiecznego. Przeciwnego zdania jest 10,47% ankietowanych. Nadto 9,67% badanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie. Przeprowadzone badania wskazują na widoczne różnice w przypadku pozostałych dwóch kategorii, tj. zrozumienia interesów podopiecznego oraz prawidłowego przebiegu dozoru (nadzoru).

Większość, bo 67,73% respondentów uznaje, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala im na zrozumienie interesów podopiecznego. Przeciwnego zdania jest jednak 19,34% badanych kuratorów. Poza tym 12,09% ankietowanych nie wyraziło swojego zdania w tym przedmiocie.

Większa część ankietowanych kuratorów, tj. 57,25% wskazało, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru). Odmiennego zdania jest 18,52% badanych, natomiast 19,35% z nich wskazało na odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Zaważyć należy, że niespełna co piąty ankietowany uznaje, że znajomość kultury podopiecznego nie pozwala mu na zrozumienie jego interesów. Ponadto znajomość kultur podopiecznych jedynie w przypadku trzech piątych badanych pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru). Niemalże co piąty badany kurator twierdzi, że znajomość kultur podopiecznych nie pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru).

Badani kuratorzy sądowi w zdecydowanej większości, tj. 80,63% zgadzają się że „należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości”. Przeciwnego zdania jest 12,09% respondentów. Natomiast 4,83% z nich wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 51,6% nie zgadzają się ze sformulowaniem, że „należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości”. Przeciwnego zdania jest 37,09% respondentów. Natomiast 9,67% z nich wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 50,3% zgadzają z sformulowaniem, że „*cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP*”. Przeciwnego zdania jest 21,76% respondentów. Niespełna, co czwarty ankietowany (24,19%) wskazał odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 52,41% nie zgadzają z sformulowaniem, że „odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego”. Przeciwnego zdania jest 24,18% respondentów. Niespełna, co czwarty ankietowany (22,58%) wskazał odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Badani kuratorzy sądowi w większości, tj. 49,18% nie zgadzają z sformulowaniem, że „Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmienności kulturowej”. Przeciwnego zdania jest 25,8% respondentów. Prawie co czwarty ankietowany (23,38%) wskazał odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Problem badawczy 5. Jakie są potrzeby w zakresie rozwoju kompetencji międzykulturowych w tym językowych kuratorów sądowych sprawujących nadzór i prowadzących dozory w rodzinach emigranckich?

Zdecydowana większość, tj. 79,83% respondentów uważa, że zachodzi konieczność podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych. Przeciwnego zdania jest 11,28% badanych. Natomiast 7,25% ankietowanych nie ma zdania w tej kwestii.

W ocenie zdecydowanej większości respondentów, tj. 71,77% znajomość kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich ma znaczenie dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych. Przeciwnego zdania jest 12,08% badanych. Natomiast 15,32% ankietowanych nie ma zdania w tej kwestii.

W ocenie zdecydowanej większości respondentów, tj. 67,74% kuratorzy do spraw rodzinnych i karnych, którzy rozpoczynają pracę zawodową nie są w ramach studiów odpowiednio przygotowani do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do

podopiecznych z rodzin emigranckich. Przeciwnego zdania jest 2,41% ankietowanych. Natomiast blisko co trzeci badanych (28,22%) nie ma zdania w tej kwestii.

Zdecydowana większość, bo 72,57% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na komunikację z podopiecznym. Przeciwnego zdania jest 16,93% ankietowanych.

Również zdecydowana większość, bo 79,83% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na zrozumienie wartości podopiecznego. Odmiennego zdania jest 7,25% ankietowanych.

Także zdecydowana większość, bo 82,25% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na zrozumienie obyczajów podopiecznego. Odmiennego zdania jest 10,47% ankietowanych.

Zdecydowana większość, bo 59,66% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na przebieg dozoru (nadzoru). Odmiennego zdania jest co piąty badany (19,34%).

Zdecydowana większość, bo 72,57% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na zrozumienie interesów podopiecznego. Odmiennego zdania jest co czwarty badany (25,8%). Zdecydowana większość, bo 73,37% respondentów uważa, że edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na poczucie posiadania adekwatnych kompetencji zawodowych w odniesieniu do realizowania dozoru wobec osób z odmiennych kultur. Przeciwnego zdania jest 13,7% ankietowanych.

Problem badawczy 6. Jakie są oczekiwania kuratorów sądowych względem zmian legislacyjnych optymalizujących sprawowanie nadzoru i prowadzenie dozoru nad rodzinami emigranckimi?

Zdecydowana większość badanych tj, 43,54% (54 osoby) uważa, że uregulowania prawne nie są wystarczające. Odmiennego zdania jest 24,19% (30 osób) ankietowanych. Blisko co trzeci badany kurator sądowy (29,83% - 37 osób) nie ma zdania w tej sprawie.

Ustosunkowanie się do zebranych danych empirycznych

Przeprowadzone badania mają charakter pionierski. Poczynione ustalenia dopełniają dotychczasową wiedzę w zakresie funkcjonowania kurateli sądowej w Polsce przedstawioną w rozdziałach teoretycznych.

Wszystkie postawione przez badacza problemy badawcze znalazły swoje odpowiedzi w zebranych danych empirycznych. Trafność postawionych problemów badawczych była wynikiem dokonywanych badań rekonesansowych, licznych rozmów z ekspertami z zakresu kurateli sądowej w Polsce, jak również długoletniej obserwacji uczestniczącej, wynikającej z partycypacji badacza w realizacji zadań kuratorskich na różnych poziomach decyzyjności.

Brak prowadzenia statystyk dotyczących udziału rodzin emigranckich populacji objętych nadzorem i dozorem kuratorów wskazuje, że badana problematyka nie jest w ocenie badacza w sposób wystarczający monitorowana przez polską kuratelę sądową. Powyższe może doprowadzić do braku podjęcia stosownych reakcji w przypadku wzrostu liczby tej kategorii podopiecznych w skali kraju lub danego okręgu sądowego. Śledzenie tych zmian wydaje się być konieczne w celu wdrażania działań profilaktycznych, uodporniających ten obszar wymiaru sprawiedliwości na zagrożenia wynikające z przestępczych działań członków rodzin emigranckich.

Większość badanych kuratorów posługuje się językiem angielskim, niespełna dwie piąte z nich posługuje się językiem rosyjskim. Zdecydowana większość respondentów nie posiada umiejętności komunikowania się w języku francuskim, włoskim oraz niemieckim. Kuratorzy z reguły nie uczestniczą w szkoleniach zawodowych z zakresu języków obcych. Taki stan rzeczy jest w ocenie badacza niezadowalający i może prowadzić do wystąpienia zaburzeń w komunikacji z podopiecznym i tym samym zagrażać prawidłowej realizacji nadzoru czy dozoru.

Badani kuratorzy sądowi postrzegają poziom własnych kompetencji międzykulturowych w różny sposób. Niepokój budzi niska ocena własnych kompetencji międzykulturowych dokonana przez co piątego badanego kuratora społecznego oraz uznanie przez co trzeciego ankietowanego poziomu własnych kompetencji międzykulturowych jako niewystarczającego.

Ponadto wymagający bezzwłocznej poprawy wydaje się wskaźnik przeszkolenia kuratorów z zakresu kompetencji międzykulturowych oraz z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna.

Większość respondentów uważa, że ich znajomość kultur dozorowanych pozwala na: optymalną komunikację z podopiecznych, zrozumienie wartości podopiecznego, zrozumienie obyczajów podopiecznego, zrozumienie interesów podopiecznego, prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru). Niespełna co piąty ankietowany uznaje, że znajomość kultury podopiecznego nie pozwala mu na zrozumienie jego interesów. Ponadto znajomość kultur podopiecznych jedynie w przypadku trzech piątych badanych pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru). Niemalże co piąty badany kurator twierdzi, że znajomość kultur podopiecznych nie pozwala na prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru).

Badani kuratorzy sądowi w zdecydowanej większości zgadzają się że „należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości” oraz że „cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP”. Badani w większości nie zgadzają się ze sformułowaniem, że „należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości” oraz że „odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego”.

Wskazuje się jednak, że blisko co czwarty badany oznajmił, że „odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego”.

Badani kuratorzy sądowi w większości, nie zgadzają z sformulowaniem, że „Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmienności kulturowej”.

Na potrzebę podejmowania stosownych przedsięwzięć w zakresie rozwoju kompetencji międzykulturowych wśród kuratorów wskazują odpowiedzi respondentów. Zdecydowana większość z nich uważa, że zachodzi konieczność podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych. Ponadto w ocenie zdecydowanej większości respondentów: 1) znajomość kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich ma znaczenie dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych; 2) edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na komunikację z podopiecznym, zrozumienie wartości podopiecznego oraz zrozumienie obyczajów podopiecznego, przebieg dozoru (nadzoru), zrozumienie interesów podopiecznego. Ponadto, co wydaje się być niezmiernie ważne, omawiane szkolenia w ocenie większości badanych wpływają pozytywnie na poczucie posiadania adekwatnych kompetencji zawodowych w odniesieniu do realizowania dozoru wobec osób z odmiennych kultur.

Istotne, że w ocenie zdecydowanej większości respondentów kuratorzy do spraw rodzinnych i karnych, którzy rozpoczynają pracę zawodową nie są w ramach studiów odpowiednio przygotowani do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do podopiecznych z rodzin emigranckich.

WNIOSKI DLA PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ

Podsumowując, wskazuje się na potrzebę zmian uregulowań prawnych, wyrażona przez badanych kuratorów sądowych. Większość z nich uważa, że uregulowania prawne nie są wystarczające.

Zasadnym wydaje się rozszerzenie szkolenia kuratorów sądowych już na poziomie aplikacji kuratorskiej o cykl szkoleń z zakresu języka angielskiego, zrozumienia i efektywnego działania w innej niż nasza kulturze.

Takie szkolenia międzykulturowe pozwalałyby przyszłym kuratorom zrozumieć różnice kulturowe, społeczne i mentalne, które są tak istotne z punktu widzenia skutecznej komunikacji. Istotne wydają się również szkolenia z zakresu kompetencji w zakresie komunikacji asertywności tolerancji i empatii.

Istotnym wydaje się również szkolenie, dzięki któremu przyszli kuratorzy uzyskają świadomość swojego nastawienia, postawy wobec innej kultury i będą potrafili zachować się elastycznie wobec odmiennej kultury. Ważne jest aby przed konfrontacją z inną kulturą zmierzyć się z samym sobą tzn. zrozumieć styl działania w swojej kulturze tj. jaki mamy styl komunikacji, jaki jest poziom cierpliwości w stosunku do innych, jaka jest nasza tolerancja wobec „inności”, różnorodności oraz jaka jest nasza otwartość wobec zachowania się innych w odmienny od naszego sposób.

Bardzo istotnym jest też kształtowanie wśród przyszłych kuratorów postawy otwartości i akceptacji różnic i przezwycięzenie uprzedzeń.

Szkolenia takie winny być przeprowadzane w dedykowanych ośrodkach szkolenia tj. na przykład w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury oraz na etapie kształcenia studentów m.in. na kierunkach pedagogicznych, kształcących nauczycieli, psychologii, prawa, resocjalizacji i na kierunkach kształcących przyszłych pracowników socjalnych. Nieodzownym jest także, by treści, odpowiednio dobrane były przedmiotem szkoleń w innych służbach państwowych na przykład policji i straży miejskiej.

Należy rozważyć, wprowadzenie treści programowych w systemie studiów na kierunku m.in. pedagogika resocjalizacyjna, wyodrębniając „międzykulturowość”, jako oddzielny blok zajęć (blok tematyczny), połączony z warsztatami naukowymi, na przykład na czwartym roku studiów magisterskich. Należy także rozważyć wprowadzenie do oferty edukacyjnej na poziomie studiów podyplomowych treści tematycznych i zarazem

kształcących, wypracowujących kompetencje, które pozwoliłyby nie tylko kuratorom sądowym pełniącym już służbę kuratorską zapoznać się i rozwinąć swoje kompetencje międzykulturowe. Kompetencje i nabyte umiejętności w trakcie ich kształcenia także wydają się być niezbędnymi w codziennej pracy pracowników administracji samorządowej i urzędów państwowych.

Analizując dotychczasową literaturę i rozwiązania praktyczne w tym obszarze, nasuwa się wniosek, iż najpilniejszą potrzebę kształcenia zauważyły międzynarodowe koncerny, firmy, działające w obszarze szeroko pojętego biznesu, gdzie oferta obowiązkowych szkoleń, warsztatów dla pracowników jest o wiele szersza, a na poziomie tzw. szczebla średniego kadry zarządzającej w korporacjach międzynarodowych wręcz obowiązkowa.

Przekazywanie cyklicznej wiedzy z obszaru kompetencji międzykulturowej niewątpliwie stanowi jedno z wyzwań w polskim systemie kształcenia. Jest także nieuniknione, by móc profesjonalnie wykonywać swój zawód w globalizującym się świecie. Cykliczność, powtarzalność pozwala na ukształtowanie się trwałych postaw, nawyków i umiejętności, które umożliwiają i utrwalają, a zarazem podnoszą komfort pracy, służby i bezpieczeństwa, które jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka.

Dokonując kwerendy w kontekście podobnych rozwiązań w innych krajach, należy zwrócić uwagę, iż treści programowe w bardzo okrojonym wymiarze dotyczących kompetencji międzykulturowych zostały przesunięte na inne służby niż kuratorów sądowych. Akcent w Norwegii, Wielkiej Brytanii został położony na służby mundurowe tj. policję oraz w niewielkim zakresie na opiekunów społecznych, którzy zajmują się kwestiami bytowymi i systemy opieki kuratora równoważą się, jednakże polega to na ewentualnym zgłoszeniu do odpowiednich służb państwowych potrzeb tzw. dnia codziennego, natomiast nadzór kuratora obejmuje wykonanie wyroku sądu, w którym doprecyzowane są obowiązki podopiecznego. Treści programowe w wymienionych państwach obejmują obszar kompetencji międzykulturowych jednakże nie wypracowano proponowanego systemowego systemu kształcenia dedykowanego wymienianym grup zawodowych. Polska może i powinna stać się prekursorem zmian w systemie szkolenia poprzez utworzenie oferty edukacyjnej i uzupełniającej dla funkcjonariuszy państwowych, których służba i praca wpływa na poziom bezpieczeństwa osobistego i bezpieczeństwa państwa.

Bardzo pomocne w kształceniu kompetencji międzykulturowych kuratorów mogło by być organizowanie wizyt studyjnych aplikantów kuratorskich jak również kuratorów

w różnych krajach europejskich i nie tylko. Wizyty takie pozwalałyby na poznanie specyfiki pracy kuratora w danym kraju.

Kierunki dalszych badań nad kompetencjami międzykulturowymi kuratorów sądowych

Przeprowadzone na potrzeby dysertacji badania dotyczące kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych w pracy z dziećmi i dorosłymi w rodzinach emigranckich mają charakter pionierski. Dotychczas takich badań w Polsce nie zrealizowano. Należy jednak zauważyć, że poczynione ustalenia dotyczą wybranych problemów, które ujawniły się jako ważne na etapie opracowywania koncepcji badań. Badania ujawniły nowe problemy i aspekty, które powinny być poddane naukowej eksploracji. Dlatego pożądane, z naukowego punktu widzenia, a jednocześnie konieczne dla rozwiązywania praktycznych problemów polskiej kurateli sądowej wydaje się być ich kontynuowanie.

Badania wskazują przede wszystkim na konieczność podjęcia szeregu zmian organizacyjnych w polskiej kurateli sądowej. Natomiast mając na uwadze, że problemy wynikające z obecności cudzoziemców na terenie RP będą się z biegiem czasu rozrastać właściwym wydaje się być dokonanie pogłębionych badań nad systemem szkolenia kuratorów na poziomie akademickim. Badania te mogą zostać ukierunkowane na poszukiwanie rozwiązań koniecznych do wprowadzenia w celu poprawy przygotowania przyszłych kuratorów do pracy z osobami odmiennych kultur. Problematyka ta widoczna jest również w szkołach, gdzie przybywa uczniów cudzoziemców. Pojawia się potrzeba zatrudnienia „asystenta międzykulturowego” w celu skutecznej komunikacji i pomocy dziecku w odnalezieniu się w codzienności szkolnej.

Warto zwrócić uwagę, iż badaniami korespondującymi z przedstawionymi w tym opracowaniu są niewątpliwie badania doktora Łukasza Wirkusa bazujące w szczególności na jakościowym studium przypadku, mając na celu rozpoznanie zasadniczych problemów kuratorów w pracy z podwładnym będącym obcokrajowcem⁷³⁰.

⁷³⁰ Ł. Wirkus, *Czynności służbowe kuratora rodzinnego z udziałem cudzoziemców – studium przypadku*, Lubelski Rocznik Pedagogiczny, Vol 38, No 2 (2019).

Streszczenie

Problematyką niniejszej dysertacji, jest obszar związany z kompetencjami kuratorów sądowych, które to kompetencje powinni posiadać, a które winne być nieodzowne w celu rzetelnego prowadzenia nadzoru lub dozoru kuratorskiego wśród rodzin oraz osób dorosłych o narodowości innej niż narodowość polska.

W rozdziale pierwszym została poruszona tematyka związana z prawami dziecka, w odniesieniu do kwestii zjawiska migracji oraz historii i rozwoju praw dziecka na tle zachodzących zmian społecznych. Poruszono także sferę respektowania praw dzieci i młodzieży w ujęciu globalnym.

Rozdział drugi, został poświęcony sytuacji formalno - prawnej rodzin emigranckich. Dokonano analizy statusów pobytowych rodzin emigranckich z podziałem na rejon pochodzenia. Zinterpretowano dane statystyczne dotyczące pobytu rodzin emigranckich w Polsce, zaprezentowano problematykę przestępczości cudzoziemców na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. W tym celu przeanalizowano dane statystyczne dotyczące cudzoziemców i kwalifikacji czynów zabronionych w związku, z którymi zastosowano wobec nich środki penalne.

Rozdział trzeci dotyczy problematyki kuratorskiej służby sądowej, funkcji kuratora sądowego, statusu prawnego kuratora i jego pozycji w wymiarze sprawiedliwości.

Rozdział czwarty, poświęcony został kompetencjom międzykulturowym w zakresie warunkującym prawidłowe realizowanie nadzoru i dozoru przez kuratora sądowego w odniesieniu do rodzin emigranckich. Poruszono kontekst społeczny zjawiska międzykulturowości, roli kultury w kształtowaniu pożądanych postaw w relacjach międzyludzkich. Dokonano taksonomii kompetencji społecznych w odniesieniu do kuratorów sądowych, w celu wyłonienia kompetencji kluczowych, niezbędnych do efektywnego sprawowania nadzoru i dozoru przez kuratora sądowego nad rodzinami emigranckimi. Wskazano na kompetencje międzykulturowe, które to stanowią swoistego rodzaju aksjomat w prowadzeniu oddziaływań resocjalizacyjnych względem rodzin emigranckich przez kuratorów sądowych.

W rozdziale piątym przedstawiono metodologię badań własnych. W rozdziale ujęte zostały założenia metodologiczne realizowanych badań, w związku z czym zawarto w nim

miedzy innymi założenia badawcze oraz metody i techniki badawcze. Dokonano wyboru badanych grup oraz opisano organizacje i przebieg badań.

Rozdział szósty zawiera analizę i interpretację wyników badań własnych. Ogólnym kontekstem podjętych badań jest realizowanie przez kuratorów sądowych „określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu”.

W rozdziale siódmym omówione zostały modele współczesnej kurateli sądowej. W rozdziale dokonano podziału ze względu na zakres zadań jakie ma do realizacji kurator do spraw rodzinnych oraz do spraw dorosłych. Przedstawiono formy i metody pracy służby kuratorskiej oraz klasyfikację osób objętych nadzorem i dozorem kuratorskim.

BIBLIOGRAFIA

Druki zwarte:

1. Adair J., Przywództwo i motywacja [w:] D. M. Stewart (red.), Praktyka kierowania. Jak kierować sobą, innymi i firmą, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997.
2. Andrews D., Bonta J., The Psychology of Criminal Conduct. New Providence; K. Mayer, (2014): Risikoorientierung – der nächste Schritt: Herausforderungen und Bedingungen der Förderungen von Responsivität, w: Bewährungshilfe – Soziales. Strafrecht. Kriminalpolitik., Jg. 61, Heft 2.
3. Antosiewicz K., Duchaczki, w: Encyklopedia katolicka, t. IV, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1983, kol. 561.
4. Antosiewicz K., Opieka nad dziećmi w Zakonie Świętego Ducha w Krakowie (1220-1788), w: Z badań nad dziejami zakonów i stosunków wyznaniowych na ziemiach polskich, red. E. Wiśniowski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1984.
5. Arczewska M., Podstawy prawne organizowania i funkcjonowania rodzin zastępczych w Polsce, w: Opieka zastępcza nad dzieckiem i młodzieżą: od form instytucjonalnych do rodzinnych, red. M. Raclaw-Markowska, S. Legat, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.
6. Babbie E., Podstawy badań społecznych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
7. Balcerek M., Prawa dziecka, Wyd. PWN, Warszawa 1986.
8. Balcerek M., Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918 – 1939, Wyd. PWN, Warszawa 1978.
9. Balcerek M., Rozwój szkolnictwa specjalnego i opieki nad dzieckiem w Polsce okresu międzywojennego, w: „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. XII, Wrocław – Warszawa 1969.
10. Balicki J., Stalker P., Polityka imigracyjna i azyłowa. Wyzwania i dylematy, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006.
11. Bałandynowicz A., Kuratela dla dorosłych – pomoc w przystosowaniu do życia w społeczeństwie, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9.
12. Bałandynowicz A., Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa, „Probacja” 2009, nr 1.
13. Bałandynowicz A., Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

14. Bałandynowicz A., Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce, „Probacja” 2009, nr 3-4.
15. Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., Muskała M., Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych, UAM, Poznań 2015.
16. Bardach J., Historia państwa i prawa Polski, t. I: Do połowy XV wieku, Wyd. PWN, Warszawa 1964.
17. Barzycka A., Zjawisko przemocy w telewizji i jego wpływ na małych, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, nr 1, s. 47-55. Zobacz także: M. Braun-Gałkowska, Oddziaływanie telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dzieci, Warszawa 1996.
18. Bąk I., Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce, „Ekonometria” 2015, nr 4(50).
19. Best D. L., Williams J. E., Perspektywa międzykulturowa, w: Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice, red. B. Wojcieszke, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
20. Bhuller M., Dahl G. B., Loken K.V., Mogstad M., Incarceration, Recidivism, and Employment, NHH Dept. Of Economics Discussion Paper No. 14.
21. Bińkowska E., Poradnik mediatora, Warszawa 1999, s. 7 oraz: D. Mazur, Czy kurator sądowy może być mediatorem?, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2003, nr 2.
22. Bińczycka J., Wstęp do II wydania, w: Prawa dziecka. Deklaracje i rzeczywistość, red. J. Bińczycka, Kraków 1999.
23. Bobrowska-Nowak W., Początki i rozwój działalności opiekuńczej na ziemiach polskich od połowy XVII stulecia do zakończenia I wojny światowej, w: Źródła do pedagogiki opiekuńczej, red. I. Lepalczyk, t. I, wyd. PWN, Warszawa 1988.
24. Bogdalski P., Pływaczewski W., Nowicka I., Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2008.
25. Bogucka M., Organizacja szpitalnictwa w Gdańsku w XVI-XVII wieku, w: Szpitalnictwo w dawnej Polsce, red. M. Dąbrowska i J. Kruppé, wyd. Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa 1998.
26. Bojar H., Rodzina imigrancka w Polsce z perspektywy. Community studiem, w: Oblicza lokalności: ku nowym formom życia lokalnego, red. J. Kurczewski, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2008.
27. Bolten J., Intekulturowa kompetencja, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
28. Borzyszkowska H., O powinnościach pedagoga specjalnego, „Kultura i edukacja” 1993, nr 1.

29. Brzeziński J., Metodologia badań socjologicznych. Zagadnienia ogólne, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1999.
30. Bugajski M., Język w komunikowaniu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
31. Bühler K., Teoria języka, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2004.
32. Butler I., Roberts G., Social Work with Children and Families: Getting into Practice, Jessica Kingsley Publishers, New York 2004.
33. Bylica J., Kompetencje międzykulturowe w pracy profilaktyczno–resocjalizacyjnej, w: Diagnostyka i metodyka psychopedagogiczna w warunkach wielokulturowości, red. T. Bajkowski, K. Sawicki, U. Namiotko, Wydawnictwo Znak, Białystok 2014.
34. Chańko A., Kształcenie kompetencji międzykulturowych kadry instytucji penitencjarnych w Polsce – kontekst pracy z obcokrajowcami przebywającymi w izolacji więziennej, w: Psychologiczny i terapeutyczny kontekst pracy środowiskowej, red. P. Barczyk, A. Barczyk, wyd. GWSP im. Kardynała A. Hłonda, Mysłowice 2010.
35. Chutnik M., Szok kulturowy. Przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie, wyd. Universitas, Kraków 2007.
36. Czaja J., Kulturowe czynniki bezpieczeństwa, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
37. Czaja J., Bezpieczeństwo kulturowe: zarys problematyki, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2004,
38. Czaja J., Kulturowy wymiar bezpieczeństwa. Aspekty teoretyczne i praktyczne, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013.
39. Czajkowska M., Autorytet nauczyciela akademickiego w realiach współczesności, „Acta Universitas Lodzensis Folia Oeconomica” 2013.
40. Czapow Cz., Jedlewski S., Pedagogika resocjalizacyjna, PWN, Warszawa 1976.
41. Czapow Cz., Wychowanie resocjalizujące, Elementy metodyki i diagnostyki, PWN, Warszawa 1980.
42. Czerepaniak – Walczak M., Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela, Wyd. Edytor, Toruń 1997.
43. Dobrowolski K., Chłopska kultura tradycyjna, w: Studia nad życiem społecznym i kulturą, red. K. Dobrowolski, Wyd. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.
44. Dobrowolski S., Idea Kongresu Dziecka, „Życie Dziecka” 1937, nr 3, s. 70;
45. Dragan A., „Polska jako kraj migracji”, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2016.

46. Dudzikowa M., Pomyśl sobie... Minieseje dla wychowawcy klasy, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
47. Encyklopedia popularna PWN, Warszawa 1974.
48. Eweretowska E., Program Operacyjny Kapitał Ludzki a kuratorzy sądowi, w: Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynek, Kraków 2010.
49. Fajst M., Gutkowska A, Problematyka rozmieszczania skazanych w świetle kulturowych aspektów obecności cudzoziemców w polskich zakładach karnych, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXVI.
50. Fidelus A., Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich, „Studia nad Rodziną” 2002, 6/1 (10), 173-180.
51. Fiedorowa M., Statystyka polskiego miłosierdzia, „Ruch Charytatywny” 1938, nr 4,
52. Filipiak M., Socjologia kultury. Zarys zagadnień, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin 1996.
53. Fiołka H., Człowieczeństwo podstawą budowania autorytetu moralnego w ujęciu Marii Grzegorzewskiej, w: Myśl pedagogiczna Marii Grzegorzewskiej, red. K. Plutecka, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Kraków 2017.
54. Frankfort - Nachmias C., Nachmias D., Metody badawcze w naukach społecznych, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
55. Frankl E., Homo patiens, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1984.
56. Gardocki L., Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym, „Annales Iniversitatis Mariae Curie – Skłodowska” Vol.LX,2. Lublin 2013.
57. Gaś Z. B., Profilaktyka uzależnień, WSiP, Warszawa 1993.
58. Gęsicki J., Gra o nową szkołę, Wyd. PWN Warszawa 1993.
59. Giza T., Dzieje nauki i nauczania pediatrii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Medycznej w Krakowie, w: Sześćsetlecie medycyny krakowskiej, t. II: Historia katedr, red. L. Tochowicz, Academia Medeca Cracoviensis, Kraków 1964.
60. Glemma T, Z dziejów miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce, Krajowa Centrala Caritas, Kraków 1947.
61. Gogacz K., Kurator sądowy wobec wyzwań i zagrożeń resocjalizacji skazanych w środowisku otwartym, Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej i Alcide De Gasperi w Józefowie.

62. Gogacz K., Sposoby oddziaływań wychowawczych społecznych kuratorów sądowych w toku dozorów probacyjnych, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2007, nr 1-2 (69-70).
63. Golka M., Imiona wielokulturowości, Wyd. Muza, Warszawa 2010.
64. Golka M., Oblicza wielokulturowości, w: U progu wielokulturowości, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997.
65. Grabias S., Język w zachowaniach społecznych, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.
66. Grabowska B., Kania K., Kompetencje międzykulturowe w świecie zróżnicowanego „my”, w: Od wielokulturowości miejsca do międzykulturowości relacji społecznych. Współczesne strategie kreowania przestrzeni życia jednostki, red. J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, B. Boćwińska-Kiluk, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014.
67. Grabski W., Żabko – Protopowicz A., Polska w czasie wielkiej wojny, t. II, Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych Warszawa 1936.
68. Gruchola M., Kultura w ujęciu socjologicznym, „Roczniki kulturoznawcze” 2010, Tom I, KUL.
69. Grudziwska E., Lewicka A., Skuteczność arteterapii w pracy z nieletnimi z młodzieżowych ośrodków wychowawczych, w: Arteterapia. Od rozważań nad teorią do zastosowań praktycznych, red. W. Karolak, B. Kaczorowska, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2011.
70. Grzegorzewska M., Listy do Młodego Nauczyciela, Warszawa 2002.
71. Grzybowski P.P., Edukacja europejska – od wielokulturowości do międzykulturowości: koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankońskiego, Kraków 2009.
72. Gwoździčka-Piotrowska M., Czajkowska-Ziobrowska D., Zadania kuratora sądowego w procesie resocjalizacji, w: Edukacja dla bezpieczeństwa. Bezpieczna szkoła-Bezpieczny uczeń: Edukacja wobec zagrożeń szkolnych, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007.
73. Haak H., Sądowy kurator rodzinny jako podmiot uczestniczący w udzielaniu ochrony prawnej przez sąd rodzinny, w: Zarys metodyki pracy kuratora sądowego, red. T. Jedynak i K. Stasiak, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
74. Hajdukiewicz A., Funkcjonowanie współczesnej szkoły w dobie globalizacji, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne przedsiębiorczość – Edukacja nr 1.
75. Hall E. T., Poza kulturą, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1984.

76. Heine M., Funkcjonowanie kurateli sądowej w nowych realiach normatywnych, w: Resocjalizacja – ciągłość i zmiana, red. M. Konopczyński, B. M. Nowak, Pedagogium, Warszawa 2008.
77. Hirschi T., Cases of delinquency, Berkeley 1969, s. 48., A. Fidelus, Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich, „Studia nad Rodziną” 2002, 6/1 (10), 173-180.
78. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M., Kultura i organizacje, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
79. Holzer J., Molenda J., Polska w pierwszej wojnie światowej, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1967.
80. Hołyst B., Kryminologia. Podstawowe problemy, wyd. PWN, Warszawa 1977.
81. Hryniewicz E., Młodociani w Polsce, Skład Główny Dom Książki Polskiej Drukarnia "Siła", Warszawa 1935.
82. Hyb L., Funkcjonowanie współczesnych społeczeństw w XXI wieku, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne przedsiębiorczość – Edukacja” nr 1.
83. Hypś S., Pojęcie i status dziecka w polskim prawie karnym, w: Ochrona dziecka w prawie publicznym, red. M. Bartnik, M. Bielecki, J. Parchomiuk, B. Uljasz, Wyd. KUL, Tomaszów Lubelski – Lublin 2008.
84. Iłkowska G., Kulesa A., Wpływ emigracji zarobkowej rodziców na funkcjonowanie dzieci w rodzinie i w szkole, Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 2009, nr 9.
85. Informacja o wynikach kontroli – Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców. LWR.430.001.2019, Nr ewid. 24/2019/P/18/105/LWR.
86. Jabłonowska Z., Rodzina w XIX wieku i na początku XX wieku, w: Przemiany rodziny polskiej, red. J. Komorowska, Instytut Wydawniczy CRZZ Warszawa 1975.
87. Jamrozek W., Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, w: Encyklopedia Pedagogiczna, t. V, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2006.
88. Jaroszyński P., Kultura i cywilizacja: od Cyncerona do Konecznego, „Człowiek w Kulturze” 1998.
89. Jaworska A., Leksykon resocjalizacji, Impuls, Kraków 2012.
90. Jedlewski S., Odnowa zakładów dla nieletnich, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
91. Jedynek T., Efektywność Kuratorskiej Służby Sądowej w Polsce, a standardy dotyczące sankcji i środków alternatywnych, „Biuletyn Kuratorski” 2008, SO Słupsk, nr 2.

92. Jedynak T., Zadania kuratorów sądowych, w: Zarys metodyki pracy kuratora sądowego, red. T. Jedynak i K. Stasiak, Warszawa 2008.
93. Jodłowska M., Konflikty w międzykulturowych małżeństwach mieszanych, w: Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian, red. Z. Tysza, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
94. Kabziński K., Warunki rozwoju dziecka w rodzinie wiejskiej okresu międzywojennego, w: Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Dzieje nowożytne, t. II, red. K. Jakubiak, W. Jamrożek, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2002.
95. Kaczor R., Cele wykonywania dozoru nad skazanym a model kurateli sądowej, „Przegląd Sądowy” r. XIX: 2010, nr 7-8.
96. Kalinowski M., Struktura procesu resocjalizacji, w: Resocjalizacja tom 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, PWN, Warszawa 2007.
97. Kalinowski M., Zarys metodyki pracy kuratora sądowego, w: Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży, red. F. Kozaczuk i B. Urban, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 1997.
98. Kałwa D., Obyczaje w Polsce: Polska doby rozbiorów i międzywojnia, w: Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych, red. A. Chwalba, Wyd. PWN, Warszawa 2004.
99. Kamiński A., Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej, w: Metodologia pedagogiki społecznej, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
100. Karłyk-Ćwik A., Autorytet w wychowaniu i resocjalizacji w refleksji przyszłych pedagogów, „Lubelski rocznik pedagogiczny” 2014, t. XXXIII.
101. Karłyk-Ćwik A., Kompetencje zawodowe pedagogów w pracy z nieletnimi agresorami, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2009.
102. Klaus W., Integracja – marginalizacja – kryminalizacja, czyli o przestępczości cudzoziemców w Polsce, „Raporty, Ekspertyzy” 2011, nr 11.
103. Klus-Stańska D., Ciągłość i zmiana czy bierność i niekontrolowane odruchy – w którym kierunku zmierza szkoła? w: Ciągłość i zmiana w edukacji szkolnej – społeczne i wychowawcze obszary napięć, red. J. Surzykiewicz, M. Kulesza, Wyd. UŁ, Łódź, 2010.
104. Kłosowska A., Kultura masowa, PWN, Warszawa 1983.
105. Kłosowska A., Modele społeczne i kultura masowa, „Przegląd Socjologiczny” 1959, t. 13, nr 2.

106. Koch R., Słownik Zarządzania i Finansów. Narzędzia, terminy, techniki od A do Z, Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1997.
107. Konarska-Wrzosek V., Ochrona dziecka w polskim prawie karnym, TNOiK, Toruń 1999.
108. Kondratiewa-Bryzik J., Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa – Kraków 2009.
109. Koneczny F., Prawa dziejowe, Londyn 1982, t. 1.
110. Kongres Społeczno-Obywatelskiej Pracy Kobiet. Wnioski uchwalone na kongresie dnia 30 VI 1938 r.
111. Korczak L., Obyczaje w Polsce. Wieki średnie, w: Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych, red. A. Chwalba, Wyd. PWN, Warszawa 2004.
112. Korczyński M., Kompetencje międzykulturowe polskich emigrantów zarobkowych w Anglii, „Lubelski rocznik pedagogiczny” 2017, T. XXXVI, z. 3,7.
113. Korporowicz L., Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji, w: U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 2009.
114. Kotomska M., Wpływ globalizacji na funkcjonowanie współczesnej rodziny, Pedagogika badania, dyskusje, otwarcia, Zeszyt 1 - Globalizacja. Szanse i inspiracje dla edukacji i wychowania, Kielce 2013.
115. Krąpiec M. A., Człowiek i kultura, PTTA, Lublin 2008.
116. Kręgulec R., W. Mazurek, Fenomen poczucia bezpieczeństwa ludzi młodych w Polsce w XX wieku w świetle wykładni prawa, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2014, nr 15, 143-159.
117. Kuchowicz Z., Obyczaje staropolskie XVII i XVIII wieku, wyd. Łódzkie, Łódź 1975.
118. Kumor B., Historia Kościoła, t. VIII, Wyd. KUL, Lublin 2001.
119. Kunicka-Michalska B., Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w Internecie: regulacje polskiego kodeksu karnego, „Studia Prawnicze” 2005, z. 4, s. 77-108 oraz: W. Malesa, Wirtualny seks za prawdziwe pieniądze: o prostytucji nieletnich, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 7.
120. Kuźmak K., Dziecko – Opieka w Polsce, w: Encyklopedia katolicka, t. IV, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1983, kol. 561.
121. Kwak A., Rzeczywistość życia rodzinnego w dobie globalizacji, w: Globalizacja – nieznosne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Wyd. UJ, Kraków 2008.

122. Kwaśnica R., O pomaganiu nauczycielowi – alternatywa komunikacyjna, Wydawnictwo Uniwersyteckie, Wrocław 1994.
123. Lelental S., Nawój-Śleszyński A., Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec cudzoziemców w Polsce, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
124. Levitas R., *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*, Bristol 2007.
125. Lewicka-Zelent A., Korona K., Program "Nowa Droga", jako propozycja oddziaływań kulturotechnicznych wobec osób skazanych, „Niepełnosprawność” 2013, nr 12.
126. Lewowicki T., Wielokulturowość i edukacja – zagadnienia ogólne, ujęcia porównawcze, w: *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*, red. T. Lewowicki, F. Szłoska, Wyd. Akademia Podlaska Instytut i Technologii Eksploatacji, Warszawa-Radom 2009.
127. Litak S., Szpitale w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka, w: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. M. Dąbrowska i J. Kruppé, wyd. Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa 1998.
128. Ławrenow M., Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy, w: *Prawa człowieka. Humanistyczne zeszyty naukowe*, red. L. Wieczorek, Zeszyt nr 21 (2018), s. 65.
129. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
130. Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999.
131. Łodziński S., Opinie i postawy mieszkańców Polski wobec migracji i cudzoziemców w świetle badań opinii publicznej, „Raport Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu” 2002, nr 200.
132. Łopatka A., Dziecko – prawa dziecka, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1997, s. 160.
133. Łysienka M., *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2015.
134. Magala S., *Kompetencje międzykulturowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
135. Malinowski B., Naukowa teoria kultury, w: *Szkice z teorii kultury*, red. B. Malinowski, KiW, Warszawa 1958.
136. Martuszewicz A., Rzepniewski A., Ustawa o kuratorach sądowych. Fakty i komentarz do wybranych zasad ustrojowych kuratelii sądowej, „Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu”, Warszawa 2003.

137. Marzec D. K., Opieka nad dzieckiem w dobie przemian społecznych, Wyd. WSP w Częstochowie, Częstochowa 2004.
138. Marzec-Holka K., Instytucja społecznych kuratorów sądowych w świetle badań, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994.
139. Maszke A.W., Metodologiczne podstawy badań empirycznych, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004.
140. Maszke A.W., Metody i techniki badań pedagogicznych, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.
141. Maśloch P., Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne przedsiębiorczość – Edukacja nr 1.
142. Matsumoto D., Juang L., Psychologia międzykulturowa, GP, Gdańsk 2007.
143. Matysiuk R., Prawa dziecka w wychowaniu rodzinnym. Aspekty filozoficzne, pedagogiczne i prawne, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007.
144. Mayer K., Diagnostik und Interventionsplanung in der Bewährungshilfe. Grundlagen und Aufgaben eines Risikoorientierten Assessments, "Bewährungshilfe – Soziales. Strafrecht. Kriminalpolitik" 2007, T. 54, nr 2.
145. Mazurek W., Kuratela sądowa w kształtowaniu warunków bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, Wyd. WAM, Kraków 2014.
146. McGrew A., Conceptualizing Global Politics, w: Global Politics, red. A. McGrew, Polity Press. Cambridge 1992.
147. Mikułowski – Pomorski J., Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym, Wyd. Universitas, Kraków 2012.
148. Młynarczuk – Sokołowska A., Całocystowa edukacja międzykulturowa jako wyzwanie dla społeczeństw kulturowo zróżnicowanych, Pogranicze. Studia Społeczne. Tom XX (2012).
149. Moczydłowski P., Przestępca na uwięzi. Elektroniczny monitoring sprawców przestępstw, „Zeszyty Naukowe Ius et Lex” 2006, nr 2.
150. Mostwin D., Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995.
151. Mrozowska K., Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1850, w: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1850, t. II, cz. I, red. M. Chamcówna, K. Mrozowska Wyd. PWN, Kraków 1965.

152. Mucha J., Dominacja kulturowa i opór wobec niej, w: Władza i struktura społeczna, red. A. Jasińska-Kania, K. Słomczyński, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1999.
153. Muchacka B., Współczesne wychowanie przedszkolne w Polsce, Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna Vol. 1 1/2013.
154. Muchacka B., Zabawa jako aktywność ambiwalentna. Osobno, chociaż razem, w: Razem czy osobno? Współczesne mity, klisze i szablony edukacyjne, red. B. Muchacka, M. Głazewski, B. Pawlak, A. Litawa, Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2017.
155. Muchacka B., Czaja – Chudyba I., Bariery i ograniczenia w refleksyjnym rozwoju nauczycieli wczesnej edukacji, Forum Pedagogiczne 2018/2.
156. Muskała M., Kusztal J., Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji, 2018.
157. Muskała M., „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, UAM Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2016, s. 89-90.
158. Muskała M., Służba Kuratorska w Anglii i Walii, „Probacja” 2015.
159. Nalaskowski A., Zła szkoła wzbudzi bunt rodziców, Angora nr 38.
160. Nanowska K., Kompetencje profesjonalne kuratorów sądowych dla dorosłych wobec zmieniającej się rzeczywistości prawnej w perspektywie specjalizacji zawodowej, „Edukacja Humanistyczna” 2016, nr 2 (35), 2.
161. Neuffer M., Case Management, Juventa, Weinheim / München 2002.
162. Niewiadomska-Krawczyk M., Kurator sądowy jako funkcjonariusz publiczny – rozważania na tle art. 115 par. 13 pkt 3 kk, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93.
163. Nikitorowicz J., Edukacja regionalna i międzykulturowa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
164. Nowak B. M., Jaki powinien być kurator sądowy? (w opinii rodziców młodzieży), „Nowa Szkoła” 2010, nr 10.
165. Nowak S., Metodologia badań psychologicznych, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1970.
166. Nowak S., Metodologia badań społecznych., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
167. Nowak S., Metodologia badań społecznych., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

168. Nowak-Dziemianowicz M., Wiedza i kompetencje nauczyciela w świetle teorii pedagogicznych, w: Kompetencje zawodowe nauczycieli i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych, red. R. Gmoch, A. Krasnodębska, Opole 2005.
169. Ogólnopolski Zjazd Związkowców „Caritas” w Poznaniu, „Ruch Charytatywny” 1937, nr 2.
170. Okolski M., Współczesne europejskie migracje międzynarodowe, „Studia Socjologiczne” 2001, nr 1.
171. Opora R., Złożoność pojęcia efektywności instytucji kurateli sądowej, „Probacja” 2010, nr 3-4.
172. Orzeł – Dereń K., Edukacja mniejszości w Polsce. Sytuacja obecna, cele i wyzwania, w: Razem czy osobno? Współczesne mity, klisze i szablony edukacyjne, red. B. Muchacka, M. Głazewski, B. Pawlak, A. Litawa, Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2017.
173. Orzeł – Dereń K., Mass media a bezpieczeństwo dzieci i młodzieży, w: Oblicza bezpieczeństwa. Wyzwania i zagrożenia, red. W. Mazurek, Wyd. Attyka, Kraków 2016.
174. Orzeł – Dereń K., Mazurek W., Mniejszości narodowe i etniczne – bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w kontekście polskich Romów, w: Oblicza bezpieczeństwa red. T. Cichoń, W. Mazurek, A. Suchoń, W. Węglarz, Kraków 2015.
175. Orzeł – Dereń K., Meandry wielokulturowości : tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado, *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna* nr 2 (4), 41-54, 2014.
176. Ostrihanska Z., Greczuszkin A., Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego, Norbertinum, Lublin 2005.
177. Paleczny T., Meandry wielokulturowości; oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych - USA i Brazylia, „Państwo i Społeczeństwo II” 2002, nr 2.
178. Papuziński S., Zasady i rzeczywistość. [Z okazji Kongresu Dziecka], „Życie Młodych” 1938, nr 10.
179. Perlman H., Social Casework: a Problem-solving Process, Chcago University Press 1957.
180. Pilch T., Bauman T., Zasady badań pedagogicznych. Strategie jakościowe i ilościowe, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
181. Pismo święte Starego i Nowego Testamentu, Wyd. Pallottinum, Poznań 2002
182. Podgórska-Kławe Z., Od hospicjum do współczesnego szpitala. Rozwój historyczny problematyki szpitalnej w Polsce do końca XIX wieku, PAN, Instytut Nauki, Historii, Oświaty i Techniki, Wrocław 1981.

183. Podoleński S., Obecny stan opieki nad dzieckiem w Polsce, „Przegląd Powszechny” 1925, t. 168.
184. Polak E., Globalizacja w postawach społecznych oraz aspekt psychologiczny, Społeczne i polityczne aspekty globalizacji, red. B. Garbacik, Politechnika Gdańska Wydział Zarządzania i Ekonomii Katedra Nauk Społecznych. Gdańsk 2006.
185. Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania, Dokument Zespołu ds. Migracji MSWiA, przyjęty przez Radę Ministrów RP 31.07.2012 r.
186. Pomykało W., Encyklopedia pedagogiczna, Wydawnictwo Fundacji Innowacja, Warszawa 1997.
187. Prognoza ludności na lata 2008-2035, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009; Mały rocznik statystyczny Polski 2013, Warszawa 2013.
188. Pruszyński J., Dziedzictwo kultury polskiej, Zakamycze, Kraków 2001, s. 62,
189. Przeclawska A., Pedagog – kim ma być, jak go kształcić? Propozycja do dyskusji, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1985, nr 1.
190. Przeclawska A., Rola praktyki w uniwersyteckim systemie kształcenia pedagogicznego, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1972, nr 4, s. 41–50,
191. Przetacznik-Gierowska M., Z. Włodarski, Psychologia wychowawcza, t. 1. PWN, Warszawa 1994.
192. Pytka L., Służyć ludziom: Księga jubileuszowa w 80-lecie urodzin Profesora Stanisława Jedlewskiego, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.
193. Raport „Sytuacja demograficzna Polski”, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2007.
194. Raport de Commission des Epidemies de Sociele des Nations, Geneve 1921.
195. Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce za rok 1937, Poznań 1938;
196. Roskosz A., Rola zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych w systemie probacji, „Nauczyciel i Szkoła” 2003, 1-2 (18-19).
197. Rubacha K., Metodologia badań nad edukacją, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
198. Rzeplińska I., Przeszłość wśród cudzoziemców w Polsce, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2000.
199. Sadowska A., Migracja rodziców źródłem dysfunkcyjności środowiska wychowawczego dziecka, w: Zagrożenia i problemy współczesnej rodziny, red. S. Bębas, Wyd. WSH, Radom 2011.

200. Sala W., Praca w zakładach opiekuńczo-wychowawczych (w okresie 1918-1939), Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1964.
201. Sawicki J., Prawnokarna ochrona małoletnich przed szkodliwym działaniem alkoholu, w: Prawo życia i śmierci, red. J. Sawicki, A. Spychalska, K. Sadowska, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2013.
202. Schletz A., Zarys historyczny Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia w Polsce (Karta z dziejów społecznych Kościoła), „Nasza Przeszłość” 1960, t. 12.
203. Sessar K., Podstawowe założenia projektu ‘Insecurities in European Cities’ z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta, w: Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich, red. K. Krajewski, Kraków 2008.
204. Siemionow J., Analiza podejmowanych działań i uzyskiwanych rezultatów w procesie resocjalizacji nieletnich, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8.
205. Sikorski Cz., Zachowania ludzi w organizacji, PWN, Warszawa 1999, s. 27,
206. Sitaram K., Codgell R. T., Foundations of Intercultural Communication, Ch.E. Merill Publ. Co., Columbus 1976.
207. Sitarz O., Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o Prawach Dziecka, Wyd. UŚ, Katowice 2004.
208. Słownik współczesnego języka polskiego, t. 2, red. B. Dunaja, Warszawa 2000.
209. Sobol E., Mały słownik języka polskiego, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1995.
210. Sowa – Behtane E., Rodziny wielokulturowe, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
211. Sprawozdanie Centralnej Organizacji Kół Gospodyń Wiejskich przy CTO i KS za rok 1936/1937, Warszawa 1937.
212. Starczewski J., Ustawodawstwo o opiece społecznej w Polsce, „Opiekun Społeczny” 1938, nr 2.
213. Strelau J., Psychologia. Podręcznik akademicki cz. 1, GWP, Gdańsk 2003.
214. Subocz D, Geert Hofstede – praktyczne zastosowanie wymiarów kultur narodowych, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2012, vol. XXV, 1–2 sectio J, Pracownia Psychologiczna w Szczecinie.
215. Suchocka A., Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2016, nr 4.
216. Surzykiewicz J., Probacja, pomoc, opieka kuratorska dla nieletnich w Niemczech, w: Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich,

- Ł. Kwadrans, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Prawo karne i kryminologia, Warszawa 2019.
217. Szacka B., Wprowadzenie do socjologii, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
218. Sztompka P., Socjologia. Analiza społeczeństwa, Znak, Kraków 2012.
219. Szul R., Język, naród, państwo. Języki jako zjawisko polityczne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
220. Szware A. J., Piskorski J., Przystępczość cudzoziemców w Polsce, w: Przystępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce, red. A. J. Szware, Poznań 2000.
221. Szymanowski T., Podstawy prawne i problemy funkcjonowania kurateli w Polsce, w: Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy, Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu, Warszawa 2001.
222. Tazbir J., Stosunek do dziecka w okresie staropolskim, w: Bici biją, red. J. Bińczycka, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2000.
223. Thurow L. C., Przyszłość kapitalizmu, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1999.
224. Urbanek A., Tożsamość cudzoziemców w Polsce, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 88.
225. Valisowa A., Czy mamy do czynienia z upadkiem autorytetu w wychowaniu, w: Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku, red. B. Śliwerski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001.
226. Węgliński A., Autopercepcja bezpośrednich oddziaływań wychowawczych społecznych kuratorów sądowych, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, T. XXXV z 2.
227. Węgliński A., Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich, Wyd. UMCS, Lublin 2000.
228. Wielecki K., Kompetencje do komunikacji międzykulturowej: problemy polityczne i edukacyjne, w: Komunikacja międzykulturowa – zbliżenia i impresje, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka, Instytut Kultury, Warszawa.
229. Wilkomirska A., Jak kształcić pedagogów? – refleksje Profesor Anny Przeclawskiej, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2014, nr. 4(234).
230. Wirkus Ł., Czynności służbowe kuratora rodzinnego z udziałem cudzoziemców – studium przypadku, Lubelski Rocznik Pedagogiczny, Vol 38, No 2 (2019).
231. Witkowska-Paleń A., Model kurateli sądowej w Polsce i jego przemiany, „Roczniki Nauk Społecznych” 2005, t. 33, z. 1.

232. Włodarczyk E., Kultura, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, tom II, red. J. Pilch, PWN, Warszawa 2003.
233. Wojciechowska – Fajst D., Cudzoziemcy jako sprawcy poważnych przestępstw w Polsce – raport z badań, „Rozprawy społeczne” 2016, tom X, Nr 1.
234. Zawłocki R., Przesłpstwo i jego struktura, w: System prawa karnego. Nauka i przestępstwie. Zasady odpowiedzialności, t. 3, red. R. Dębski, wyd. C.H. Beck, Warszawa 2013.
235. Zborowski K., O diecezjalnej i parafialnej organizacji dobroczynnej, „Przewodnik Społeczny” 1924/25, nr 6.
236. Zdanowski A., Warunki mieszkaniowe robotników w okresie kryzysu i bezrobocia, Warszawa 1939.
237. Zinkiewicz B., Instytucja kuratora sądowego w systemie opieki, profilaktyki i resocjalizacji, „Nauczyciel i Szkoła” 2004, 3-4 (24-25)
238. Zinkiewicz B., Rola kuratora sądowego w systemie wsparcia rodziny i dziecka w kryzysie, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 8.
239. Zubrzycki J., Wielokulturowość w teorii i praktyce, w: Polskie więzi kulturowe na obczyźnie, red. M. Paszkiewicz, Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Londyn 1986.
240. Żołądź – Strzelczyk D., Dziecko w dawnej Polsce, wyd. Poznańskie, Poznań 2006.

Strony internetowe.

1. Gajek E, Komunikacja językowa i międzykulturowa uczniów w projektach eTwinning, [online], <http://jows.pl/content/komunikacja-j%C4%99zykowa-i-mi%C4%99dzykulturowa-uczni%C3%B3w-w-projektach-etwinning> [dostęp 22.10.2016].
2. <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwo-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> (pobrano: 05.06.2019).
3. <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwo-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> (pobrano: 05.06.2019).
4. <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-cudzozie/50867,Cudzoziemcy-przestepczosc.html>, (pobrano: 03.06.2019).
5. <http://www.dziendziecka.swieta.biz/deklaracja.php>. (pobrano: 10.11.2019)
6. <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf> (pobrano: 09.10.2019).
7. <https://sjp.pl/probacja> (pobrano: 22.05.2019)
8. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/model.html> (pobrano: 14.05.2019)

9. <https://udsc.gov.pl/cudzoziemcy/obywatele-panstw-trzecich/chce-przyjechac-do-polski/czy-potrzebuje-wizy/> (pobrano: 31.05.2019).
10. <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/raport-roczny-legalizacja-pobytu/2018-2/> (pobrano: 31.05.2019).
11. <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/top-5-legalizacja-pobytu/> (pobrano: 31.05.2019).
12. <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/wazne-dokumenty-zestawienie/> (pobrane: 31.05.2019).
13. <https://www.cep-probation.org/about-confederation-of-european-probation/> (pobrano: 10.10.2019).
14. <https://www.cep-probation.org/expert-group-on-foreign-national-prisoners-and-probationers/> (pobrano: 10.10.2019).
15. <https://www.cep-probation.org/knowledgebases/norway/> (pobrano: 10.09.2019).
16. <https://www.cep-probation.org/knowledgebases/norway/> (pobrano: 10.09.2019)
17. [https://www.orka.sejm.gov.pl/rexdomk5.nsf/.../\\$FILE/487haak_07A.rtf](https://www.orka.sejm.gov.pl/rexdomk5.nsf/.../$FILE/487haak_07A.rtf)
18. https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf (dostęp: 15.01.2020).
19. <https://www.sw.gov.pl/assets/18/10/48/57c94f28811d5c32f239b10f21107029be4a3e33.pdf> (pobrano: 19.12.2018).
20. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna> (pobrano: 19.12.2019).
21. [https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna - 2018](https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna-2018) (pobrano: 04.06.2019).
22. <https://www.gov.pl/web/poloniam/atak-rosji-na-ukraine> (pobrano: 24.6.2022).

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U., 1997, nr 78, poz.483 [ze zm.]).
2. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi [Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 230]
3. Ustawa z dn. 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim [Dz.U. 2012 poz. 161].
4. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach [Dz. U. 2013 poz. 1650].
5. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej [Dz. U. 2003 Nr 128 poz. 1176].

6. Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin [Dz.U. 2019 poz. 293].
7. Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim [Dz.U. 1962 nr 10 poz. 49].
8. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego [Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296]
9. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U., 2007, nr 109, poz. 756.
10. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny [Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93]
11. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy [Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59]
12. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich [Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228]
13. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych [Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071]
14. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych [Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1070]
15. Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej [Dz.U. 2002 nr 141 poz. 1180].
16. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553].
17. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy [Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557]
18. Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U., 2000, nr 6, poz. 69).
19. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych [Dz. U. z 2014 r. poz. 795].
20. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych [Dz.U. 2016 poz. 969].
21. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich. Dz.U. 2001 nr 120 poz. 1294.
22. European Committee on Crime Problems (CDPC) – b. Draft Recommendation CM/Rec(2012) of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners – Draft commentary Item to be prepared by the GR-J on 6 September 2012.

23. CPT/Inf (2001) 16 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 11th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2000 Strasbourg, 3 September 2001.
24. CPT/Inf (92) 3 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 2nd General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991 Strasbourg, 13 April 1992.
25. CPT/Inf (97) 10 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996 Strasbourg, 22 August 1997.
26. Decyzja ramowa Rady 2009/829/WSiSW z dnia 23 października 2009 r. w sprawie stosowania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady wzajemnego uznawania do decyzji w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania.
27. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony.
28. Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 r. (Dz. U. z dnia 14 grudnia 1999 r.)
29. Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. [Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515].
30. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności Rzym 4 listopada 1950 r. (Dz. U., 1993, nr 61, poz. 284 [ze zm.]).
31. Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U., 1991, nr 120, poz. 526 [ze zm.]).
32. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. [Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167].
33. Ministers' Deputies CM Documents CM(2009)187 add3 1075 Meeting, 20 January 2010 10 Legal questions 10.3 European Committee on Crime Problems (CDPC) – d. Commentary to Recommendation CM/Rec (2010) 1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe probation rules.
34. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules.

35. Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners.
36. ZALECENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).
37. Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG) (2018/C 189/01).

WYKAZ TABEL

Tabela 1.1. Etapy dzieciństwa w czasach staropolskich.....	16
Tabela 1.2. Oświata w różnych społeczeństwach	36
Tabela 2.1. Lista państw, których obywatele mogą wjeżdżać i przebywać na terenie RP bez wiz.....	43
Tabela 2.2. Liczba osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy	47
Tabela 2.3. Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony lub pobyt czasowy latach 2007-2018.....	47
Tabela 2.4 Liczba osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na osiedlenie się lub pobyt stały	48
Tabela 2.5. Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na osiedlenie się lub pobyt stały w latach 2007-2018.....	48
Tabela 2.6. Liczba osób, które w latach 2007-2018 złożyły wniosek o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE.....	49
Tabela 2.7. Skuteczność składanych wniosków o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE w latach 2007-2018	49
Tabela 2.8. Liczba osób, które posiadały ważne dokumenty potwierdzające prawo pobytu na terytorium RP (stan na 1.01.2016 r.) z podziałem na rodzaj zezwolenia	50
Tabela 2.9. Średnia liczba cudzoziemców w zakładach karnych/aresztach śledczych w latach 2011–2021.....	58
Tabela 2.10. Kraje pochodzenia cudzoziemców przebywających w zakładach karnych/aresztach śledczych w okresie od października 2017 r. do października 2018 r	59
Tabela 2.11. Zmiany w strukturze osadzonych pochodzących z państw najliczniej reprezentowanych w zakładach karnych/aresztach śledczych.....	60
Tabela 2.12. Liczba państw, z których pochodzili cudzoziemcy przebywający w polskich zakładach karnych/aresztach śledczych w latach 2009–2018.....	62
Tabela 2.13. Cudzoziemcy podejrzani o popełnienie przestępstw oraz / pokrzywdzeni na terenie Polski.....	67
Tabela 2.14. Liczba osadzonych, którzy w dniu 31.12.2019 r. przebywali w jednostkach penitencjarnych w związku z popełnieniem lub podejrzeniem popełnienia przestępstw przeciwko rodzinie i opiece	75
Tabela 2.15. Liczba osadzonych, którzy w dniu 31.12.2019 r. przebywali w jednostkach penitencjarnych w związku z popełnieniem lub podejrzeniem popełnienia przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.....	76
Tabela 3.1. Przeprowadzanie wywiadów środowiskowych, jako zadanie kuratora - opracowanie własne.....	90
Tabela 3.2. Sprawowanie nadzorów, jako zadanie kuratora - opracowanie własne	92
Tabela 3.3. Sprawowanie nadzorów nad nieletnimi, jako zadanie kuratora - opracowanie własne.....	93
Tabela 3.4. Sprawowanie nadzoru nad osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego oraz wnioskowanie o modyfikację orzeczeń sądu wobec tych osób - opracowanie własne ..	945
Tabela 3.5. Wybrane obowiązki kuratorów - opracowanie własne	956
Tabela 3.6. Obowiązki zawodowego kuratora sądowego	98
Tabela 3.7. Prawa kuratora sądowego	99
Tabela 3.8. Wybrane obowiązki kuratorów dla dorosłych wobec skazanych uwzględniający podział na grupy ryzyka	101
Tabela 3.9. Obowiązki kuratorów zawodowych do spraw karnych	103

Tabela 3.10. Obowiązki kuratorów społecznych do spraw karnych.....	104
Tabela 3.11. obowiązki kuratorów do spraw karnych	105
Tabela 4.1. Wybrane XX – wieczne poglądy na temat kultury.....	110
Tabela 4.2. Podstawowe aspekty zjawisk kulturowych.....	114
Tabela 4.3. Cywilizacja, a kolonializm	115
Tabela 4.4. Węzłowe kompetencje międzykulturowe i ich składniki według Mariusza Korczyńskiego	135
Tabela 4.5. Wymiary kultur narodowych w koncepcji Geerta Hofstede	136
Tabela 4.6. Wymiary kultur narodowych wyniki badań Geerta Hofstede	138
Tabela 4.7. Charakterystyka kulturowa Europy.....	138
Tabela 4.8. Wymiary kultury narodów europejskich.....	139
Tabela 6.1. Poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych – ocena własnych kompetencji.....	187
Tabela 6.2. Poziom kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych	190
Tabela 6.3. Ocena poziomu własnych kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych.....	191
Tabela 6.4. Postrzeżenie osób odmiennych kulturowo.....	199
Tabela 6.5. Ocena konieczności podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych	200
Tabela 6.6. Ocena znaczenia znajomości kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych	200
Tabela 6.7. Ocena przygotowania kuratorów do spraw rodzinnych i karnych rozpoczynających pracę zawodową w ramach studiów do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do podopiecznych z rodzin emigranckich	201
Tabela 6.8. Rola edukacji z zakresu znajomości odmiennych kultur	203
Tabela 7.1. Modele kurateli sądowej w Polsce	215
Tabela 7.2. Podstawowe definicje – pełnoletni, małoletni, młodociany – opracowanie własne.....	235
Tabela 7.3. Katalog czynów zabronionych, za które odpowiada nieletni po ukończeniu 15 roku życia - opracowanie własne	237

WYKAZ RYSUNKÓW

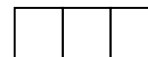
Rysunek 1.1. Czynniki, przejawy i efekty globalizacji w aspekcie ich oddziaływania na rozwój współczesnej cywilizacji.....	33
Rysunek 2.1. Kategorie cudzoziemców wg kryterium obywatelstwa - opracowanie własne .	40
Rysunek 2.2. Warunku i wymagania dodatkowe dot. pobytu obywateli UE, EOG i KS w RP przez okres przekraczający 3 miesiące	42
Rysunek 3.1. Podział głównych funkcji kuratorów rodzinnych	978
Rysunek 4.1. Filary wielokulturowości	121
Rysunek 4.2. Warunki i skutki nieformalnego autorytetu kuratora sądowego	160
Rysunek 7.1. Fazy realizacji dozoru/nadzoru prowadzonego przez kuratora sądowego wg. modelu casework - opracowanie własne.....	209
Rysunek 7.2. Trzecia faza realizacji dozoru/nadzoru prowadzonego przez kuratora sądowego zgodnie z modelem kurateli casework - opracowanie własne	211
Rysunek 7.3. Cztery aspekty rozumienia kurateli sądowej wg. Roberta Opory.....	217
Rysunek 7.4. Obszar zainteresowania kuratora sądowego – opracowanie własne.....	218

WYKAZ WYKRESÓW

Wykres 2.1. Przyrost liczby cudzoziemców posiadających ważne zezwolenia na pobyt w RP (ujęcie roczne).....	46
Wykres 2.2. Dynamika zmian w strukturze obywateli wybranych państw przebywających w zakładach karnych/aresztach śledczych w okresie od października 2017 r. do października 2018 r.	62
Wykres 2.3. Średnia liczba państw, z których pochodzili cudzoziemcy przebywający w polskich zakładach karnych/aresztach śledczych w latach 2009–2018	63
Wykres 2.4. Cudzoziemcy podejrzani o dokonywanie przestępstw na terenie RP w latach 2000-2008.....	65
Wykres 2.5. Najpopularniejsze przestępstwa cudzoziemców w latach 200-2008.....	66
Wykres 2.6. Liczba postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw z art. 207§1-3 latach 2006-2016.....	72
Wykres 2.7. liczba postępowań wszczętych oraz stwierdzonych przestępstw z art. 208 k.k. w latach 2006-2016.....	73
Wykres 5.1. Odsetek badanych w podziale na rodzaj wykonywanych orzeczeń	183
Wykres 5.2. Odsetek badanych w podziale na ich płeć	184
Wykres 5.3. Odsetek badanych w podziale na kategorie wiekowe	185
Wykres 5.4. Odsetek badanych w podziale na staż pracy.....	185
Wykres 6.1. Procentowy poziom przygotowania kuratorów sądowych do prowadzenia i sprawowania nadzoru i dozoru nad rodzinami emigranckimi w zakresie umiejętności porozumiewania się w językach obcych – ocena własnych kompetencji.....	188
Wykres 6.2. Partycypacja kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu języków obcych – zestawienie procentowe: Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu języków obcych?.....	189
Wykres 6.3. Partycypacja kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych – zestawienie procentowe: Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych?	191
Wykres 6.4. Partycypacja kuratorów sądowych w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna – zestawienie procentowe: Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna?	192
Wykres 6.5. Użyteczność znajomości kultur podopiecznych – zestawienie procentowe: Czy P. znajomość kultur dozorowanych pozwala na:	195
Wykres 6.6. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości” - zestawienie procentowe.....	196
Wykres 6.7. Czy zgadza się Pan z następującym sformułowaniem: „Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości” - zestawienie procentowe	196
Wykres 6.8. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP” - zestawienie procentowe	197
Wykres 6.9. Czy zgadza się P. z następującym sformułowaniem: „Odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego” - zestawienie procentowe	198

Wykres 6.10. Czy zgadza się P. z następującym sformulowaniem: „Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmienności kulturowej” - zestawienie procentowe	198
Wykres 6.11. Rola edukacji z zakresu znajomości odmiennych kultur – zestawienie procentowe: Czy edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na:	202
Wykres 6.12. Adekwatności aktualnych uregulowań prawnych w kontekście sprawowania dozoru i nadzoru kuratorskiego na członkami rodzin emigranckich – zestawienie procentowe: Czy P. zdaniem obecne uregulowania prawne dotyczące dozoru i nadzoru kuratorskiego są wystarczające w kontekście sprawowania go nad członkami rodzin emigranckich?	203

ANEKS

KWESTIONARIUSZ

Szanowni Państwo,

Wśród kuratorów sądowych prowadzone są obecnie badania ankietowe na temat „*Kompetencje międzykulturowe kuratorów sądowych w pracy z dziećmi i dorosłymi w rodzinach emigranckich*”.

Badania mają przysłużyć się rozszerzeniu wiedzy na temat prowadzenia dozoru kuratorskiego w rodzinach emigranckich w Polsce. Dlatego zwracam się do Państwa z serdeczną prośbą o dobrowolny udział w badaniu i udzielenie szczerych i rzetelnych odpowiedzi na wszystkie pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Dzięki Państwa życzliwości uzyskam unikalny materiał empiryczny niezbędny do wykonania projektu badawczego w ramach mojej dysertacji. Badania mają charakter poufny i anonimowy. Żadne informacje uzyskane w wyniku badań nie zostaną powiązane z Państwa danymi osobowymi, natomiast posłużą wyłącznie celom naukowym.

Z góry dziękuję za udział w badaniu i poświęcony czas!

1.	<p>Kompetencja międzykulturowa wg Jerzego Nikitorowicza to „zdolność do przyjęcia postawy relatywizmu kulturowego w kontaktach z przedstawicielami innych kultur. Towarzyszy jej umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej”⁷³¹.</p> <p>Czy według P. poziom tak rozumianych kompetencji międzykulturowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych jest wystarczający?</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]</p>	<p>1. <i>Tak</i></p> <p>2. <i>Raczej tak</i></p> <p>3. <i>Raczej nie</i></p> <p>4. <i>Nie</i></p> <p>5. <i>Nie mam zdania</i></p>
----	--	---

2.	<p>Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu kompetencji międzykulturowych?</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]</p>	<p>1. <i>Tak</i></p> <p>2. <i>Nie</i></p>
----	--	---

Jeśli tak, proszę wskazać przynajmniej jedno takie szkolenie.

.....

.....

.....

.....

P4.	<p>Czy jako kurator sądowy uczestniczył/a P. w szkoleniach z zakresu znajomości norm, zasad czy wzorów właściwych innym kultur niż własna?</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]</p>	<p>1. <i>Tak</i></p> <p>2. <i>Nie</i></p>
-----	---	---

Jeśli tak, proszę wskazać jaki kultur dotyczyło szkolenie.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

⁷³¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 508.

P5.	Jak oceni P. poziom własnej znajomości języków obcych?	1 – brak 2 – początkujący (A1) 3 – podstawowy (A2) 4 – średnio zaawansowany (B1) 5 – ponad średnio zaawansowany (B2) 6 – zaawansowany (C1) 7 – biegły (C2)				
	angielski	1	2	3	4	5
	niemiecki	1	2	3	4	5
	rosyjski	1	2	3	4	5
	włoski	1	2	3	4	5
	hiszpański	1	2	3	4	5

6.	Czy P. zdaniem obecne uregulowania prawne dotyczące dozoru i nadzoru kuratorskiego są wystarczające w kontekście sprawowania go nad członkami rodzin emigranckich? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. <i>Tak</i> 2. <i>Raczej tak</i> 3. <i>Raczej nie</i> 4. <i>Nie</i> 5. <i>Nie mam zdania</i>
----	--	--

7.	Czy w P. ocenie zachodzi konieczność podnoszenia kompetencji językowych kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. <i>Tak</i> 2. <i>Raczej tak</i> 3. <i>Raczej nie</i> 4. <i>Nie</i> 5. <i>Nie mam zdania</i>
----	--	--

8.	<p>Czy P. znajomość kultur dozorowanych pozwala na:</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdej sytuacji na skali obok w odniesieniu do podopiecznych z odmiennych kultur]</p>	<p>1 – <i>Tak</i> 2 – <i>Raczej tak</i> 3 – <i>Raczej nie</i> 4 – <i>Nie</i> 5 – <i>Trudno powiedzieć</i></p>				
	1) Optymalną komunikację z podopiecznym					
	2) Zrozumienie wartości podopiecznego					
	3) Zrozumienie obyczajów podopiecznego					
	4) Zrozumienie interesów podopiecznego					
	5) Prawidłowy przebieg dozoru (nadzoru)					

9.	<p>Jakie w P. ocenie znaczenie dla jakości realizacji czynności służbowych przez kuratorów sądowych do spraw rodzinnych i karnych ma znajomość kultur, z których pochodzą podopieczni z rodzin emigranckich? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]</p>	<p>1. <i>Duże</i> 2. <i>Raczej duże</i> 3. <i>Raczej małe</i> 4. <i>Małe</i> 5. <i>Nie mam zdania</i></p>				
----	--	---	--	--	--	--

10.	<p>Czy P. zdaniem kuratorzy do spraw rodzinnych i karnych, którzy rozpoczynają pracę zawodową są w ramach studiów odpowiednio przygotowani do realizacji zadań zawodowych w odniesieniu do podopiecznych z rodzin emigranckich?</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]</p>	<p>1. <i>Tak</i> 2. <i>Raczej tak</i> 3. <i>Raczej nie</i> 4. <i>Nie</i> 5. <i>Nie mam zdania</i></p>				
-----	--	---	--	--	--	--

11.	<p>Czy edukacja kuratorów sądowych z zakresu znajomości odmiennych kultur pozytywnie wpływa na:</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdej sytuacji na skali obok w odniesieniu do podopiecznych z odmiennych kultur]</p>	<p>1 – <i>Tak</i> 2 – <i>Raczej tak</i> 3 – <i>Raczej nie</i> 4 – <i>Nie</i> 5 – <i>Trudno powiedzieć</i></p>				
	1) Komunikację z podopiecznym					
	2) Zrozumienie wartości podopiecznego					
	3) Zrozumienie obyczajów podopiecznego					
	4) Zrozumienie interesów podopiecznego					
	5) Przebieg dozoru (nadzoru)					
	6) Poczucie posiadania adekwatnych kompetencji zawodowych w odniesieniu do realizowania dozoru wobec osób z odmiennych kultur					

12.	<p>Czy zgadza się P. z następującymi sformułowaniami?</p> <p>[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdej sytuacji na skali obok]</p>	<p>1 – <i>Zupełnie się zgadzam</i> 2 – <i>Zgadzam się</i> 3 – <i>Nie zgadzam się</i> 4 – <i>Zupełnie się nie zgadzam</i> 5 – <i>Trudno powiedzieć</i></p>				
	1) Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat właściwych im norm i wartości					
	2) Należy postrzegać inne kultury przez pryzmat swoich (właściwych nam / mi) norm i wartości					
	3) Cudzoziemcy w Polsce powinni, niezależnie od kraju pochodzenia, dostosować się do norm kulturowych panujących w RP					
	4) Odmienność kulturowa stanowi zagrożenie dla przebiegu dozoru / nadzoru kuratorskiego					
	5) Polska jest krajem tolerancyjnym dla odmienności kulturowej					

13.	<p>Jak ocenia P. poziom własnych kompetencji międzykulturowych?</p> <p style="text-align: center;">[Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]</p>	<p>1. <i>Bardzo niski</i></p> <p>2. <i>Niski</i></p> <p>3. <i>Przeciętny</i></p> <p>4. <i>Wysoki</i></p> <p>5. <i>Bardzo wysoki</i></p>
-----	--	---

PYTANIA METRYCZKOWE

1.	Płeć	1. Kobieta
		2. Mężczyzna
2.	Wiek	1. Do 25 lat
		2. 26 – 30 lat
		3. 31 – 35 lat
		4. 36 – 40 lat
		5. 41 – 50 lat
		6. 51 i więcej
3.	Staż pracy	1. 1-2 lata
		2. 3-5 lat
		3. 6-10 lat
		4. 11-15 lat
		5. 16-20 lat
		6. Powyżej 21 lat
4.	Stanowisko służbowe	1. Kurator do spraw karnych
		2. Kurator do spraw nieletnich